

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Піх Юрій Тарасович

УДК 343.13

ДИСЕРТАЦІЯ

КОНЦЕПТИ ІСТИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ
ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю. Т. Піх

Науковий керівник: Нор Василь Тимофійович, доктор юридичних наук, професор

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Піх Ю. Т. Концепти істини у кримінальному процесуальному праві та їх реалізація у кримінальному провадженні: український та зарубіжний досвід. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань – 08 «Право»). – Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2023.

Дисертаційна робота є першим в сучасній українській науці кримінального процесу комплексним дослідженням концептів істини у кримінальному провадженні відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України та окремих іноземних держав.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що незважаючи на численні спроби наукової розробки зазначеного питання, комплексного дослідження, присвяченого концептам істини у кримінальному провадженні відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України, досі не було здійснено. Більше того, окремі положення, що стосуються встановлення істини у кримінальному провадженні, в тому числі у зв'язку із недостатністю або недосконалістю правового регулювання, залишаються вкрай дискусійними у правовій доктрині та правозастосовній практиці й донині.

За результатами проведеного дослідження обґрунтовано низку положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із концептами істини у кримінальному процесуальному праві та їх реалізацією у кримінальному провадженні, а також сформульовано науково обґрунтовані висновки та рекомендації щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування в межах предмету дослідження.

Концепт істини у кримінальному провадженні визначено як відносно автономну, взаємоузгоджену та взаємозумовлену систему поглядів на поняття та

характер істини як мети та результату пізнання у кримінальному провадженні, яке здійснюється суб'єктами доказування у передбаченій кримінальним процесуальним законом формі та реалізується як засаднича ідея у системі засад та інститутів як доказового права зокрема, так і кримінального процесу в цілому.

Проведений аналіз історичного розвитку українського кримінального процесу і, насамперед, його доказового права засвідчив наявність як його доміанти намагання досягти об'єктивної істини. Національний законодавець у різні часи ставив перед правосуддям завдання пізнати (встановити) під час його здійснення правду (істину) про обставини кримінального делікту. Але при цьому по-різному трактувалися її критерії, і не завжди в реальній практиці вона встановлювалася, оскільки існує тісний зв'язок істини (правди) з оцінкою доказів – формальною чи вільною.

Вирішуючи питання про реалізацію того чи іншого концепту істини у конкретному кримінальному провадженні, обґрунтовано необхідність виходити із таких засадничих міркувань: 1) концепти істини у кримінальному провадженні не слід ототожнювати з видами істини; 2) кожен концепт істини є відносно автономним щодо інших, а тому вони не можуть перебувати у співвідношенні загального і спеціального чи цілого та частини; 3) спрямованість кримінального провадження на реалізацію у ньому одночасно кількох концептів істини як засадничих процесуальних ідей є небажаною, оскільки іманентною властивістю будь-якого концептуального підходу є його самостійність, взаємовиключність, проте втілення у кримінальному провадженні окремих ознак іншого її концепту є практично можливим; 4) доцільно виокремлювати лише два самостійні кримінальні процесуальні концепти істини: істини об'єктивної (матеріальної) чи формальної (формально-юридичної, процесуальної).

Запропоновано авторське визначення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні як повного та достовірного знання суду про обставини, які підлягають встановленню (доказуванню) у конкретному кримінальному провадженні, сформованого на підставі перевірених та оцінених ним належних, допустимих, достовірних доказів у їх взаємопов'язаній

сукупності, для формування у судді внутрішнього переконання про наявність чи відсутність цих обставин, не залишаючи при цьому розумних (неспростовних) сумнівів. Під формальною (процесуальною, судовою) істиною запропоновано розуміти відповідність кримінального провадження (судового процесу), а отже і його результату, тобто висновків про належні до справи факти та обставини справи конкретним, заздалегідь встановленим законом формальним умовам, незалежно від того, чи відповідають ці висновки дійсності.

На підставі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства України зроблено висновок про те, що національний законодавець не відмовився від принципу встановлення об'єктивної істини як такого, а лише оминув його безпосереднє формальне закріплення. Натомість ідея встановлення матеріальної (об'єктивної) істини визначає зміст та спрямованість процесуальної діяльності суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження (перш за все, органів досудового розслідування, прокурора та суду), зобов'язуючи останніх всебічно, повно і неупереджено встановити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; надати їм належну правову оцінку за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на їх всебічному, повному й неупередженому дослідженні; а також прийняти на цій основі законне, обґрунтоване, вмотивоване та справедливе процесуальне рішення.

Аргументовано, що встановлення об'єктивної істини має бути закріплено у кримінальному процесуальному законі на рівні нормативного як загальну ідею і можливість її реалізувати у кожному кримінальному провадженні, що потребує внесення відповідних змін та доповнень до чинного КПК.

Проведений аналіз релевантних рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій дав підстави зробити обґрунтовані висновки про те, що попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті КПК, національні суди не відмовляються від використання термінопоняття «істина» (та похідних від нього) у своїх рішеннях. Водночас, при його вживанні суди переважно мають на увазі не просто встановлення фактів та обставин, що мають

значення для кримінального провадження, а встановлення їх повно та всебічно, тобто такими, як вони були у дійсності.

За результатами вивчення практики ЄСПЛ у межах предмету дисертаційного дослідження сформульовано висновки про те, що попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті Конвенції, Страсбурзький суд у своїй практиці не відмовляється від використання термінопоняття «істина» (та похідних від нього) при оцінці дотримання конвенційних стандартів прав людини та її основоположних свобод у кримінальному провадженні, а також безпосередньо пов'язує встановлення істини у кримінальному провадженні зі справедливістю останнього як крізь призму його ходу, так і результатів.

Аналіз законодавства, яке регламентує кримінальне провадження інших держав, при цьому як представників романо-германської (континентальної) правової системи, для якої характерним є змішаний тип процесу, так і англо-американської (загальної) правової системи зі змагальною моделлю останнього, дав підстави для твердження, що жодне з них не відмовляється від встановлення істини у кримінальному провадженні.

При цьому панівним для кримінального провадження держав континентальної (романо-германської) правової системи констатовано класичне розуміння істини, об'єктивоване в концепті матеріальної (об'єктивної) істини. Зокрема, визнання матеріальної (об'єктивної) істини як мети доказування у кримінальному провадженні є характерним для таких представників цієї правової системи, як Франція і ФРН, що прямо закріплено у положеннях їх процесуальних законів.

Наголошено на тому, що українська держава як у законодавстві, так і в практиці його реалізації (кримінального процесуального, зокрема) також належить до романо-германської правової сім'ї. І національна доктрина кримінального процесу щодо питання істини, можливості її досягнення, характеру тощо у кримінальному провадженні формувалась та продовжує залишатися у своїй основі на класичній концепції істини і теорії пізнання

(гносеології) діалектичного матеріалізму, що пов'язується з давньогрецькою філософією Платона й Аристотеля. Ґрунтуючись на цьому вченні, зміст об'єктивної істини у кримінальному провадженні становлять відомості (знання) про обставини кримінального провадження, тобто ті обставини, що відбулися в дійсності і відобразилися в оточуючому середовищі незалежно від волі правопорушника, і які у відповідності з вимогами кримінального процесуального закону підлягають встановленню за допомогою доказів (предмет доказування) так, як вони мали місце. Саме така істина (об'єктивна, матеріальна) є метою доказування у публічному кримінальному провадженні органами, що його ведуть, і саме вона має бути покладена в основу судового рішення.

Констатовано, що відображені у дисертаційній роботі теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у правотворчій діяльності, зокрема при внесенні змін і доповнень до чинного КПК, а також інших законів і підзаконних нормативно-правових актів з питань забезпечення встановлення істини у кримінальному провадженні; у правозастосовній діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду, а також практичній діяльності захисників та представників у кримінальному провадженні; у навчально-методичному процесі, у тому числі для викладання окремих навчальних дисциплін, а також у науково-дослідній сфері в якості підґрунтя для подальшого дослідження теоретичних питань, пов'язаних із поняттям «істина» у загальнотеоретичному аспекті, проблематикою засад кримінального провадження загалом, а також кримінального процесуального доказування зокрема.

Ключові слова: кримінальне провадження; пізнання у кримінальному процесі; істина; концепт істини; об'єктивна (матеріальна) істина; формальна істина; доказування; стандарт доказування; змагальність; повнота, всебічність та неупередженість; справедливість; досудове розслідування; судовий розгляд; кримінальне процесуальне право.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Pikh, Y. The Concepts of Truth and Their Implementation in the Criminal Proceedings of the Common Law and Continental Law Systems. *Visnyk of the Lviv University. Series Law*. 2021. Issue 73. P. 161–176.
2. Піх Ю. Т. Засада встановлення матеріальної правди (істини) у світлі реформ кримінального процесуального законодавства Республіки Польщі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2020. Вип. 71. С. 132–146.
3. Піх Ю. Т. Матеріальна істина як мета та засада кримінального провадження Федеративної Республіки Німеччини. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 69. С. 161–172.

Статті у нефахових виданнях України:

4. Піх Ю. Т. Реалізація засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні в практиці Касаційного кримінального суду Верховного Суду. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (18 листопада 2022 року, м. Львів) / орг. ком. В.Т. Нор, Н.Р. Бобечко, І.І. Когутич [та ін.]*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 185–198.
5. Піх Ю. Т. Істина як «камінь спотикання» змагальності у кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки. *Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (24 січня 2020 р., м. Львів) / орг. ком. В. Т. Нор, Н. Р. Бобечко, І. І. Когутич [та ін.]*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 99–111.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Піх Ю. Т., Шуневич К. А. Судова експертиза у кримінальному провадженні Франції як один зі способів досягнення матеріальної (об'єктивної) істини. *Wroclawsko-Lwowskie zeszyty Prawnicze*. № 12. 2021. С. 211–226.

Матеріали доповідей на конференціях, симпозіумах, семінарах тощо:

7. Піх Ю. Т. Реалізація засади встановлення істини у кримінальному провадженні в практиці Європейського суду з прав людини. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIX звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023 р.): у 2-ох ч. Ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 200–205.

8. Піх Ю. Т. Спрощена процесуальна форма та її вплив на встановлення істини у кримінальному провадженні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 р.): у 2-ох ч. Ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 242–246.

9. Pikh, Y. Procedural Guarantees of Establishing Truth in the Criminal Proceedings of Ukraine. *Current Issues of Human Rights, State and Legal System: Materials of the 20th International Students' and Advanced Students' Scholarly Law Conference (April 22–23, 2021)*. L'viv: Law faculty of the Ivan Franko National University of L'viv, 2021. P. 230–233.

10. Піх Ю. Т. Концепт істини у кримінальному процесуальному законодавстві Французької Республіки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 р.): у 2-ох ч. Ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 200–202.

11. Pikh, Y. The Principle of Substantive Truth in the Criminal Procedure of the Republic of Poland: General Remarks. *Current Issues of Human Rights, State and*

Legal System: Materials of the 19th International Students' and Advanced Students' Scholarly Law Conference (April 24, 2020). L'viv: Law faculty of the Ivan Franko National University of L'viv, 2020. P. 259–261.

12. Піх Ю. Т. Проблема істини у кримінальному процесі США. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6–7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч. 2.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 205–208.

13. Pikh, Y. The Principle of Establishing Truth in the Criminal Procedure of the Federal Republic of Germany. *Current Issues of Human Rights, State and Legal System: Materials of the 18th International Students' and Advanced Students' Scholarly Law Conference (April 18–19, 2019). L'viv: Law faculty of the Ivan Franko National University of L'viv, 2019. P. 208–210.*

14. Піх Ю. Т. Концепт істини у філософії та його вплив на формування концепту істини у кримінальному провадженні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2019 р.): у 2-ох ч. Ч. 2.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 202–206.

ABSTRACT

Pikh, Y. T. Concepts of Truth in Criminal Procedural Law and Their Implementation in Criminal Proceedings: Ukrainian and Foreign Experience.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 "Law" (branch of knowledge – 08 "Law"). – Ivan Franko National University of Lviv. Lviv, 2023.

The paper is the first comprehensive study of the concepts of truth in criminal proceedings in the modern Ukrainian science of criminal procedure under the current criminal procedural legislation of Ukraine as well as certain foreign countries.

The relevance of the chosen topic is related to the fact that despite numerous attempts to develop this issue scientifically, no comprehensive study on the concepts of truth in criminal proceedings under the current criminal procedural legislation of Ukraine has been carried out so far. Moreover, certain provisions concerning the establishment of truth in criminal proceedings, including those related to insufficient or imperfect legal regulation, remain extremely controversial in legal doctrine and law enforcement practice for the time being.

Based on the results of the study, the author substantiates a number of theoretical and practical provisions related to the concepts of truth in criminal procedural law and their implementation in criminal proceedings, as well as formulates scientifically reasonable conclusions and recommendations for improving both the current criminal procedural legislation of Ukraine and the practice of its application within the scope of the study.

The concept of truth in criminal proceedings is defined as a relatively autonomous, mutually consistent and interdependent system of views on the notion and nature of truth as the purpose and result of cognition in criminal proceedings, carried out by the subjects of proof in the form prescribed by the criminal procedural law and is implemented as a fundamental idea in the system of principles and institutions of both evidence law in particular and criminal procedure in general.

The analysis of the historical development of the Ukrainian criminal procedure and, above all, its evidentiary law has shown that it is dominated by the aim to achieve objective truth. At various times, the national legislator has set the task of justice to find out (establish) the truth about the circumstances of a criminal offence during its administration. However, its criteria were interpreted differently, and it was not always established in actual practice, since there is a close connection between truth and the evaluation of evidence – formal or free.

When deciding on the implementation of a particular concept of truth in a particular criminal proceeding, the author substantiates the need to proceed from the following fundamental considerations 1) the concepts of truth in criminal proceedings should not be identified with the types of truth; 2) each concept of truth is relatively autonomous with respect to others, and therefore they cannot be in the ratio of general and special or whole and part; 3) the focus of criminal proceedings on the implementation of several concepts of truth as fundamental procedural ideas in it is undesirable, since the immanent property of any conceptual approach is its independence and mutual exclusivity, but the implementation in criminal proceedings of certain features of other concepts of truth is not always possible.

The author proposes the definition of objective (material) truth in criminal proceedings as a complete and reliable knowledge of the court of the circumstances which are subject to establishment (proof) in a particular criminal proceeding, formed on the basis of the proper, admissible, reliable evidence in their interrelated totality which the court has examined and evaluated, and which is used to form the judge's internal conviction about the presence or absence of these circumstances, leaving no reasonable (irrefutable) doubt. In turn; it is proposed to understand formal (procedural, judicial) truth as compliance of criminal proceedings (court proceedings) and, consequently, its outcome, i.e., conclusions about the facts and circumstances of the case with specific formal conditions established by law in advance, regardless of whether these conclusions are true.

Based on the analysis of the current criminal procedural legislation of Ukraine, the author concludes that the national legislator has not abandoned the principle of

establishing objective truth as such, but has only bypassed its direct formalization. Instead, the idea of establishing the material (objective) truth determines the content and focus of the procedural activities of the subjects involved in criminal proceedings (primarily, pre-trial investigation bodies, the prosecutor and the court), obliging the latter to comprehensively, fully and impartially establish all the facts and circumstances relevant for the proper resolution of criminal proceedings; to provide them with a proper legal assessment based on their internal conviction, which is based on their comprehensive, full and impartial research; and to make a proper legal assessment of the facts and circumstances.

It is argued that the establishment of objective truth should be enshrined in the criminal procedural law at the level of a normative law as a general idea and the possibility of its implementation in every criminal proceeding, which requires appropriate amendments and additions to the current Criminal Procedural Code (CPC).

The analysis of the relevant decisions of the courts of first instance, appeal and cassation has given rise to the reasonable conclusion that despite the absence of a relevant regulatory provision in the text of the CPC, national courts do not refuse to use the term “truth” (and its derivatives) in their decisions. At the same time, when it is used, the courts mainly mean not just establishing the facts and circumstances relevant to criminal proceedings, but establishing them fully and comprehensively, i.e. as they actually were in reality.

Based on the results of the study of the ECHR case-law within the scope of the dissertation, the author concludes that despite the absence of the relevant statutory provision in the text of the Convention, the Strasbourg Court in its practice does not abandon the use of the term "truth" (and its derivatives) when assessing compliance with the Convention standards of human rights and fundamental freedoms in criminal proceedings, and also directly links the establishment of the truth in criminal proceedings with the fairness of the latter as through the prism of

The analysis of the legislation regulating criminal proceedings in other countries, including both the representatives of the Romano-Germanic (continental) legal system, which is characterized by a mixed type of process, and the Anglo-

American (common) legal system with an adversarial model of the latter, has given grounds to assert that none of them refuses to establish the truth in criminal proceedings.

At the same time, the author states that the classical understanding of truth, objectified in the concept of material (objective) truth, is dominant for criminal proceedings in the continental (Romano-Germanic) legal system. In particular, the recognition of material (objective) truth as the purpose of proof in criminal proceedings is typical for such representatives of this legal system as France and Germany, and this is expressly enshrined in the provisions of their procedural laws.

It is emphasized that the Ukrainian State, both in legislation and in the practice of its implementation (criminal procedure, in particular), also belongs to the Romano-Germanic legal family. And the national doctrine of criminal procedure regarding the issue of truth, the possibility of its achievement, its nature, etc. in criminal proceedings was and continues to be based on the classical concept of truth and the theory of knowledge (epistemology) of dialectical materialism, which is associated with the ancient Greek philosophy of Plato and Aristotle. Based on this doctrine, the content of objective truth in criminal proceedings is information (knowledge) about the circumstances of criminal proceedings, i.e. those circumstances that occurred in reality and were reflected in the environment regardless of the offender's will, and which, in accordance with the requirements of the criminal procedural law, are subject to establishment with the help of evidence (the subject of proof) as they occurred. It is this truth (objective, material) that is the purpose of proof in public criminal proceedings by the authorities conducting them, and it is this truth which should form the basis of a court decision.

It is stated that the theoretical provisions, conclusions and recommendations reflected in the dissertation can be used in lawmaking, in particular, when amending the current CPC, as well as other laws and by-laws on ensuring the establishment of truth in criminal proceedings; in law enforcement activities of pre-trial investigation bodies, prosecutors and courts, as well as in the practical activities of defense counsels and representatives in criminal proceedings; in the educational and methodological

process, including for teaching certain academic disciplines, as well as in the research area as a basis for further research of theoretical issues related to the concept of "truth" in the general theoretical aspect, the problems of the principles of criminal proceedings in general, and criminal procedural evidence law in particular.

Keywords: criminal proceedings; cognition in criminal proceedings; truth; concept of truth; objective (material) truth; formal truth; proof; standard of proof; competitiveness; completeness, comprehensiveness and impartiality; justice; pre-trial investigation; trial; criminal procedural law.

LIST OF WORKS PUBLISHED ON THE TOPIC OF THE THESIS

Papers in scientific and professional journals of Ukraine::

1. Pikh, Y. The Concepts of Truth and Their Implementation in the Criminal Proceedings of the Common Law and Continental Law Systems. *Visnyk of the Lviv University. Series Law*. 2021. Issue 73. P. 161–176.
2. Pikh, Y. The Principle of Establishing Material Truth in the Light of Reforms of the Criminal Procedure Law of the Republic of Poland. *Visnyk of the Lviv University. Series Law*. 2020. Issue 71. P. 132–146.
3. Pikh, Y. Material Truth as the Purpose and Principle of Criminal Proceedings of the Federal Republic of Germany. *Visnyk of the Lviv University. Series Law*. 2019. Issue 69. P. 161–172.

Papers in scientific non-professional journals of Ukraine::

4. Pikh, Y. Implementation of the Principle of Establishing Objective (Material) Truth in Criminal Proceedings in the Case-Law of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court. *The Criminal Procedure Code of Ukraine: decades of implementation and current problems: a collection of articles based on the materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference on the occasion of the 10th anniversary of the entry into force of the Criminal Procedural Code of Ukraine (November 18, 2022, Lviv) / org. V. Nor, N. Bobechko, I. Kohutych [et al.]*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2022. P. 185–198.
5. Pikh, Y. Truth as a "Stumbling Block" to Adversarialism in the Criminal Procedure of the United States of America. *Criminal Procedure and Criminalistics: Challenges of the Time: a collection of articles based on the materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference on the occasion of the 20th anniversary of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of Ivan Franko National University of Lviv (January 24, 2020, Lviv) / org. V. Nor, N. Bobechko, I. Kohutych [et al.]*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2020. P. 99–111.

Papers in foreign scientific periodical journals:

6. Pikh, Y., Shunevych, K. Forensic Examination in Criminal Proceedings in France as One of the Ways to Achieve Material (Objective) Truth. *Wroclawsko-Lwowskie zeszyty Prawnicze*. № 12. 2021. P. 211–226.

***Papers certifying the approbation of the thesis materials
at conferences, symposia, seminars, etc.:***

7. Pikh, Y. Implementation of the Principle of Establishing Truth in Criminal Proceedings in the Case Law of the European Court of Human Rights. *Issues of state-building and human rights protection in Ukraine: materials of the XIX reporting scientific and practical conference (February 2-3, 2023): in 2 parts*. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2023. P. 200–205.

8. Pikh, Y. Simplified Procedural Form and Its Impact on Establishing Truth in Criminal Proceedings. *Issues of state-building and human rights protection in Ukraine: materials of the XXVIII reporting scientific and practical conference (February 3-4, 2022): in 2 parts*. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2022. P. 242–246.

9. Pikh, Y. Procedural Guarantees of Establishing Truth in the Criminal Proceedings of Ukraine. *Current Issues of Human Rights, State and Legal System: Materials of the 20th International Students' and Advanced Students' Scholarly Law Conference (April 22–23, 2021)*. Lviv: Law faculty of the Ivan Franko National University of Lviv, 2021. P. 230–233.

10. Pikh, Y. The Concept of Truth in the Criminal Procedure Legislation of the French Republic. *Issues of state-building and human rights protection in Ukraine: materials of the XXVII reporting scientific and practical conference (February 5-6, 2021): in 2 parts*. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2021. P. 200-202.

11. Pikh, Y. The Principle of Substantive Truth in the Criminal Procedure of the Republic of Poland: General Remarks. *Current Issues of Human Rights, State and Legal System: Materials of the 19th International Students' and Advanced Students'*

Scholarly Law Conference (April 24, 2020). Lviv: Law faculty of the Ivan Franko National University of Lviv, 2020. P. 259–261.

12. Pikh Y. T. The Problem of Truth in the US Criminal Procedure. *Issues of state-building and human rights protection in Ukraine: materials of the XXVI reporting scientific and practical conference (February 6-7, 2020): in 2 parts*. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2020. P. 205–208.

13. Pikh, Y. The Principle of Establishing Truth in the Criminal Procedure of the Federal Republic of Germany. *Current Issues of Human Rights, State and Legal System: Materials of the 18th International Students' and Advanced Students' Scholarly Law Conference (April 18-19, 2019)*. Lviv: Law faculty of the Ivan Franko National University of Lviv, 2019. P. 208–210.

14. Pikh, Y. The Concept of Truth in Philosophy and Its Influence on the Formation of the Concept of Truth in Criminal Proceedings. *Issues of state-building and human rights protection in Ukraine: materials of the XXV reporting scientific and practical conference (February 7-8, 2019): in 2 parts*. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv, 2019. P. 202–206.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ІСТИНИ: ВІД ЗАГАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПТІВ ІСТИНИ ДО ПРАВОВИХ	28
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТІВ ІСТИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	59
2.1. Концепти істини у кримінальному провадженні: сутність та види	59
2.2. Концепт істини об'єктивної (матеріальної).....	75
2.3. Концепт істини формальної.....	90
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ ІСТИНИ У СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	113
3.1. Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні України 113	
3.1.1. Реалізація концептів істини у кримінальному процесуальному законодавстві України	113
3.1.2. Реалізація концептів істини у практиці судів України	158
3.2. Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні інших держав романо-германської правової сім'ї (на прикладі ФРН, Франції, Польщі).....	189
3.2.1. Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні Федеративної Республіки Німеччини	190

3.2.2. Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні Французької Республіки.....	204
3.2.3. Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні Республіки Польщі.....	212
3.3. Реалізація концептів істини в англо-американському кримінальному процесі (на прикладі Сполучених Штатів Америки)	227
3.4. Реалізація концептів істини у практиці ЄСПЛ.....	238
ВИСНОВКИ	251
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	277
ДОДАТКИ.....	323

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС – Верховний Суд

ВСУ – Верховний Суд України

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК – Кримінальний кодекс України

ККС ВС – Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

КПК 1960 року – Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року

КПК Італії – Кримінальний процесуальний кодекс Італійської Республіки (*Codice di Procedura Penale*)

КПК Польщі – Кримінальний процесуальний кодекс Республіки Польщі

КПК ФРН – Кримінальний процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини (*Strafprozeßordnung*)

КПК Франції – Кримінальний процесуальний кодекс Французької Республіки (*Code de procédure pénale*)

КСУ – Конституційний Суд України

лат. – з латинської мови

п. – пункт

Польща – Республіка Польща

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік (Радянський Союз)

ст. – стаття

США – Сполучені Штати Америки

Франція – Французька Республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ЦК – Цивільний кодекс України

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс України

ч. – частина

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі необхідність дослідження концептів істини у кримінальному провадженні є очевидною, оскільки незважаючи на те, що окремі аспекти зазначеного питання знаходять своє доволі лапідарне відображення у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України, в теорії кримінального процесуального права щодо нього ніколи не бракувало уваги вчених. Тим не менш, незважаючи на численні спроби наукової розробки зазначеного питання, комплексного дослідження, присвяченого концептам істини у кримінальному провадженні відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України, досі не було здійснено, що додатково підкреслює виняткову необхідність всебічного та повного висвітлення згаданої проблематики. Понад те, окремі положення, що стосуються встановлення істини у кримінальному провадженні, в тому числі у зв'язку із недостатністю або недосконалістю правового регулювання, залишаються вкрай дискусійними у правовій доктрині та правозастосовній практиці й донині.

Перш за все, актуальність досліджуваної теми полягає у тому, що на теперішньому етапі розвитку національної кримінальної процесуальної доктрини та законодавства найбільш обґрунтований концепт істини у кримінальному провадженні дасть можливість якомогаповніше та якомогакращіше реалізовувати завдання кримінального провадження на практиці. Зокрема, з-поміж таких завдань ст. 2 чинного КПК визначає захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального

провадження була застосована належна правова процедура. Таким чином, без встановлення істини у кримінальному провадженні досягнути зазначені завдання повною мірою видається неможливим.

Понад те, як буде обґрунтовано далі в роботі, істина є безумовною передумовою справедливості у кримінальному провадженні. Особливої актуальності зазначене питання набуває у контексті функціонування інституту спрощеного провадження, особливостей провадження щодо окремих кримінальних правопорушень, а також під час реалізації інституту угод в кримінальному провадженні.

Додатково необхідно наголосити, що комплексний аналіз проблематики встановлення істини у кримінальному провадженні, постає надзвичайно актуально в контексті міжнародних стандартів прав людини, серед джерел яких важливе місце посідає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, стаття 6 якої гарантує кожному право на справедливий суд.

Окремим питанням, пов'язаним із питанням істини у кримінальному провадженні присвятили свій науковий доробок такі вітчизняні вчені, як: І. В. Басиста, В. В. Вапнярчук, В. П. Гмирко, Ю. М. Грошевий, М. В. Деєв, О. В. Капліна, Є. Г. Коваленко, О. П. Кучинська, О. В. Левицька, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, Ю. М. Мирошніченко, М. М. Михеєнко, В. В. Назаров, В. Т. Нор, Г. М. Омеляненко, А. А. Павлишин, М. А. Погорецький, Д. А. Постовой, П. В. Прилуцький, П. І. Репешко, А. Л. Ривлін, Д. С. Скурхін, Х. Р. Слюсарчук, С. М. Стахівський, Ю. В. Стеценко, В. М. Стратонов, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, М. І. Шевчук, В. Ю. Шепітько, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, О. О. Юхно, О. Г. Яновська та інші.

Варто зазначити, що комплексного дослідження, присвяченого концептам істини у кримінальному процесуальному праві та їх реалізації у кримінальному провадженні відповідно до Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, а також вичерпному аналізу зарубіжного досвіду щодо питань, пов'язаних із встановленням істини у кримінальному процесі, у

тому числі релевантної практики Європейського суду з прав людини, досі не було здійснено жодною з наукових шкіл права (її представниками) в Україні.

Окремі аспекти зазначеної проблематики активно досліджувалися вітчизняними науковцями у контексті дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року. Так, у 2006 році П. В. Прилуцьким було захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Проблема істини у кримінальному судочинстві України» та видано монографію на її основі. Втім, у силу набрання чинності у 2012 році нового КПК, яким докорінно змінено вектори правового регулювання відповідних правовідносин, результати цього дослідження на сьогодні до певної міри втратили свою актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано відповідно в рамках теми науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Забезпечення реалізації прав і свобод особи у кримінальному провадженні в контексті конституційних змін та новел кримінального процесуального законодавства» на 2018–2020 рр. (номер державної реєстрації 0118U000624) та «Проблеми забезпечення ефективності норм кримінального процесуального права та практики їх застосування з урахуванням новітніх змін» на 2021–2023 рр. (номер державної реєстрації 0121U110820).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 58/11 від 28 листопада 2018 р.) та схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 821 від 28 листопада 2018 р.).

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із реалізацією концептів істини у кримінальному провадженні, а також формулювання науково обґрунтованих висновків та рекомендацій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України і практики його застосування в межах предмету дослідження.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- виокремити гносеологічно-процесуальні передумови та процесуальні правила, які забезпечують (уможливлюють) досягнення істини за результатами пізнання у кримінальному провадженні, а також гносеологічно-процесуальні межі її встановлення;
- визначити поняття, суть та значення концептів істини у кримінальному процесі та розкрити їх генезу;
- виділити основні критерії диференціації концептів істини у кримінальному процесі;
- сформулювати поняття та детермінанти концепту об'єктивної (матеріальної) істини та формальної (судової, процесуальної) істини у кримінальному процесі;
- узагальнити український досвід правової доктрини та правового регулювання щодо питання встановлення істини у кримінальному провадженні та реалізацію того чи іншого її концепту;
- виокремити процесуальні гарантії встановлення істини у кримінальному провадженні України;
- опрацювати, проаналізувати та систематизувати вироблені у релевантних рішеннях судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій національних судів України підходи щодо реалізації концепту істини у кримінальному провадженні;
- узагальнити зарубіжний досвід щодо реалізації концептів істини у кримінальному провадженні в англо-американській та романо-германській правовій системах на прикладі, відповідно, США як базового представника англо-американської (загальної) правової системи, а також ФРН, Франції та Польщі як інших типових представників романо-германської (континентальної) правової системи;
- опрацювати, проаналізувати та систематизувати вироблені у релевантних рішеннях ЄСПЛ підходи щодо реалізації концепту істини у національному кримінальному провадженні;

– сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України і практики його застосування в межах предмету дослідження.

Об’єктом дослідження є істина у кримінальному процесуальному праві.

Предмет дослідження – концепти істини у кримінальному процесуальному праві та їх реалізація у кримінальному провадженні України та зарубіжних держав.

Методологія дослідження. Методологію дослідження обрано з огляду на поставлені перед собою мету та завдання, а також об’єкт та предмет дослідження. Підґрунтя дослідження становить діалектичний метод наукового пізнання. Зокрема, методологічною основою дисертаційної роботи є поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, зокрема: *метод аналізу* застосовувався при виокремленні та розмежуванні окремих концептів у кримінальному процесі, виділенні їх детермінантів, а також відмежування засади встановлення істини від інших засад кримінального провадження (розділ 2, підрозділ 3.1); *метод синтезу* використаний для формулювання передумов, предмету та меж встановлення істини у кримінальному провадженні з огляду на його стадії та їхній суб’єктний склад (підрозділ 3.1); *метод узагальнення* дозволив виокремити наявні у науковій літературі підходи щодо визначення поняття істини у кримінальному процесі, щодо виділення окремих концептів істини у кримінальному провадженні, а також дозволив сформулювати власні наукові позиції, у тому числі висновки та рекомендації для удосконалення кримінального процесуального закону з цього приводу (розділи 1–3); *історико-правовий метод* надав можливість простежити процес розвитку наукових поглядів щодо поняття істини та її концептів у філософії, правовій науці та доктрині кримінального процесу, а також генезу кримінального процесуального законодавства в частині правового регулювання гарантій встановлення істини зокрема (розділ 1, підрозділ 3.1); *структурно-функціональний метод* застосовувався для виділення окремих складових елементів процесу кримінального процесуального доказування та з’ясування їх змісту, дослідження

системи засад кримінального провадження, а також встановлення системних зв'язків між засадою встановлення істини та іншими засадами кримінального провадження (зокрема, засадами законності, змагальності, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини тощо) (розділи 1, 3); *порівняльно-правовий метод* дозволив порівняти правову регламентацію інституту доказування у кримінальних процесуальних законах України та окремих зарубіжних держав, а також проаналізувати наукові погляди стосовно окремих питань, пов'язаних з поняттям та концептами істини у кримінальному провадженні (підрозділи 3.2, 3.3); *герменевтичний метод* уможливив тлумачення суті та змісту норм, що встановлюють вимоги досягнення істини у кримінальному провадженні (підрозділи 3.1 – 3.3); *спеціально-юридичний метод* використовувався в ході дослідження особливостей застосування норм чинного КПК України, а також кримінальних процесуальних законів зарубіжних держав, які закріплюють зміст засади встановлення істини у кримінальному провадженні та гарантії її реалізації, у тому числі в судовій практиці (підрозділи 3.1 – 3.4).

Емпіричну базу дослідження становлять дані вивчених 500 судових рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій національних судів України (з числа судових рішень, доступних у системі «Єдиний державний реєстр судових рішень»), а також дані вивчених 100 рішень Європейського суду з прав людини.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першим в сучасній українській науці кримінального процесу комплексним дослідженням концептів істини у кримінальному провадженні відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України та окремих іноземних держав. Елементи наукової новизни отриманих результатів вбачаються, зокрема, у тому, що у дисертації:

– *уперше в сучасній українській науці кримінального процесу:*

а) виокремлено загальні умови гносеологічно-процесуального характеру, які забезпечують (уможливлюють) досягнення істини за результатами пізнання у кримінальному провадженні, якими є: 1) реальна можливість отримання усіх

відомостей, необхідних для встановлення фактів та обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; 2) максимальна безпосередність пізнавального процесу; 3) забезпечення певного, достатньо високого рівня знань осіб, які встановлюють окреслені вище факти та обставини; 4) гласність та відкритість розгляду кримінального провадження, його змагальний характер; залучення до розгляду справи усіх заінтересованих осіб; 5) незалежність, неупередженість, відсутність особистої заінтересованості осіб, які ведуть кримінальне провадження та є суб'єктами кримінального процесуального пізнання; 6) можливість оскарження і перегляду незаконних та необґрунтованих процесуальних рішень; 7) встановлення юридичної відповідальності, до якої можуть бути притягнені винні за прийняття завідомо незаконних та необґрунтованих процесуальних рішень особи;

б) сформульовано процесуальні правила, дотримання яких спрямовує досудове розслідування і судовий розгляд на встановлення істини (правди), до яких віднесено: 1) визначення предмету доказування у кримінальному провадженні – кола тих обставин, що характеризують вчинене кримінальне правопорушення (саме діяння; винуватість особи у його вчиненні; шкідливі наслідки та інші обставини, які необхідно встановити для законного, обґрунтованого, умотивованого і справедливого його вирішення); 2) чіткі вимоги до доказів як одного із засобів доказування названих обставин, їх суті та ознак, джерел і процесуальних способів одержання, перевірки та оцінки; 3) заборону використовувати для обґрунтування слідчих чи судових рішень доказів, одержаних з порушенням вимог закону; 4) загальні положення судового розгляду, зокрема незмінність складу суду та безперервність судового розгляду; 5) покладення на органи, які ведуть кримінальне провадження, обов'язку ухвалювати свої рішення на підставі внутрішнього переконання, що ґрунтується на сукупності належних, допустимих, достовірних доказів;

в) виокремлено гносеологічно-процесуальні межі встановлення істини у кримінальному провадженні, серед яких: 1) темпоральні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: з одного боку, доказування як форма

пізнання є віддаленою у часі від події кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння), з іншого – здійснюється в обмежені процесуальним законом граничні строки досудового розслідування (сплив яких може стати підставою для закриття кримінального провадження, а, отже, й припинення пізнавальної діяльності незалежно від її результативності); 2) предметні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: доказуванню підлягають не усі факти та обставини кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння), а лише ті, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, натомість на момент завершення кримінального провадження неможливо досягнути ідентичну копію реальної дійсності (у чому засадничо й немає потреби), а лише її «тінь» (репродукцію); 3) суб'єктні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: встановлення істини здійснюється не будь-ким, а чітко уповноваженими на це суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності та об'єктивується у їх юридично значимих рішеннях, які тягнуть за собою правові наслідки; 4) процедурні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: суворо визначена кримінальним процесуальним законом форма та встановлені ним засоби і способи, які забезпечують одержання достовірних відомостей, у тому числі чітко передбачені законом правила належності та допустимості доказів;

г) сформовано поняття «концепт істини у кримінальному провадженні», під яким розуміється відносно автономна, взаємоузгоджена та взаємозумовлена система поглядів на поняття та характер істини як мети та результату пізнання у кримінальному провадженні, яке здійснюється суб'єктами доказування у передбаченій кримінальним процесуальним законом формі та реалізується як засаднича ідея у системі засад та інститутів як доказового права зокрема, так і кримінального процесу в цілому;

д) виокремлено детермінанти реалізації конкретного концепту істини у кримінальному провадженні, а саме: 1) визначення як мети доказування зокрема, так і мети та завдань кримінального провадження загалом; 2) система засад (принципів) кримінального провадження у стосунку до встановлення істини у

ньому; 3) коло та процесуальний статус суб'єктів доказування, які несуть (або не несуть) обов'язок встановлення істини у кримінальному провадженні; 4) конкретні способи та засоби доказування як процесуальний інструментарій встановлення істини в ході та за результатами такого доказування; 5) вимоги до законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень, які об'єктивують досягнуту у кримінальному провадженні істину. Усі перелічені вище фактори у своїй сукупності безпосередньо впливають на структуру і форму кримінального провадження в цілому;

е) сформульовано позицію про те, що вирішуючи питання про реалізацію того чи іншого концепту істини у конкретному кримінальному провадженні, необхідно виходити із таких засадничих міркувань: 1) концепти істини у кримінальному провадженні не слід ототожнювати з видами істини; 2) кожен концепт істини є відносно автономним щодо інших, а тому вони не можуть перебувати у співвідношенні загального і спеціального чи цілого та частини; 3) спрямованість кримінального провадження на реалізацію у ньому одночасно кількох концептів істини як засадничих процесуальних ідей є небажаною, оскільки іманентною властивістю будь-якого концептуального підходу є його самостійність, взаємовиключність, проте втілення у кримінальному провадженні окремих ознак іншого її концепту є практично можливим; 4) доцільно виокремлювати лише два самостійні кримінальні процесуальні концепти істини: істини об'єктивної (матеріальної) чи формальної (формально-юридичної, процесуальної);

е) виокремлено такі детермінанти концепту об'єктивної істини у кримінальному провадженні: 1) метою доказування у цьому виді провадження залишається встановлення істини завдяки всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванню усіх визначених законом обставин кримінального провадження передбаченими ним процесуальними способами і засобами; 2) вимога точної відповідності висновків органів досудового розслідування, а також суду про обставини кримінального провадження, до яких вони дійшли на підставі оцінки зібраних доказів, дійсним його обставинам; 3) активна роль суду як щодо

дослідження та оцінки представлених у ході судового розгляду доказів, так і можливість їх самостійного збирання судом за власною ініціативою з метою прийняття справедливого процесуального рішення. Зазначені передумови здатні забезпечити необхідний ступінь правильного (адекватного) відображення у свідомості суб'єктів, які ведуть кримінальне провадження, об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення, і які характеризують його фактичну та юридичну сторони;

ж) виділені такі детермінанти концепту формальної істини у кримінальному провадженні: 1) метою провадження є вирішення кримінально-правового спору між сторонами кримінального провадження в умовах змагальності незалежно від всебічного, повного і об'єктивного з'ясування усіх визначених законом фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення відповідного кримінального провадження; 2) відсутність ані нормативних, ані сформованих судовою практикою вимог точної відповідності висновків органів досудового розслідування, а також суду про обставини кримінального провадження, до яких вони дійшли на підставі оцінки зібраних доказів, дійсним його обставинам; 3) здебільшого пасивна роль суду щодо дослідження та оцінки представлених у ході судового розгляду доказів, а також неможливість їх самостійного збирання судом за власною ініціативою з метою прийняття справедливого процесуального рішення;

з) систематизовано прояви формалізації, що лежить в основі концепту формальної істини, якими є: 1) особливий порядок прийняття судового рішення у випадку визнання обвинуваченим пред'явленого йому обвинувачення; 2) особливий порядок прийняття судового рішення у випадку визнання сторонами окремих фактів та обставин кримінального провадження як таких, що ніким не оспорується; 3) особливий порядок прийняття судового рішення у разі укладення угод (як правило, між підозрюваним, обвинуваченим та стороною обвинувачення чи потерпілим); 4) особливий порядок прийняття судового рішення у разі повної або часткової відмови прокурора (публічного обвинувача) від підтримання публічного (державного) обвинувачення; 5) особливий порядок

прийняття судового рішення у разі повної або часткової відмови потерпілого (приватного обвинувача) від підтримання приватного обвинувачення; 6) особливий порядок прийняття судового рішення у кримінальних провадженнях щодо окремих категорій кримінальних правопорушень (як правило, у випадках диференціації кримінальної процесуальної форми у бік її спрощення, наприклад дізнання чи судовий розгляд і вирішення справи у спрощеній формі); 7) особливий порядок прийняття судового рішення у кримінальних провадженнях у разі встановлення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності. За своїм змістом та наслідками вони здебільшого зводяться до звільнення суду від обов'язку встановлення усіх чи окремих фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження, а тому мінімізують або істотно звужують його пізнавальну діяльність, яка має місце при загальноновстановленому розгляді та вирішенні справи;

и) виокремлено процесуальні гарантії, спрямовані на недопущення ухилення органом дізнання та прокурором від встановлення фактів й обставин вчиненого кримінального проступку так, як вони мали місце в дійсності, зокрема: 1) беззаперечне добровільне визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї винуватості у вчиненні кримінального проступку, надана ним письмова згода зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами, складена у присутності захисника, і згода на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку; 2) потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (у разі їх наявності) добровільно дають свою письмову згоду зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами та розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні; 3) суд не зобов'язаний розглядати обвинувальний акт прокурора про вчинення обвинуваченим кримінального проступку у спрощеному порядку, а має на це право, якщо визнає його за необхідне реалізувати;

і) здійснено комплексний аналіз кримінального процесуального законодавства, правової доктрини та релевантної судової практики з питань

реалізації концепту істини у кримінальному провадженні США, на підставі якого зроблено висновок про те, що характерним для англо-американської (загальної) правової системи є концепт істини формальної (правової, судової), який відкидає уявлення про матеріальну істину, що ґрунтується на теорії кореспонденції. Відтак, кримінальне процесуальне Сполучених Штатів Америки, визнає «істину» формальну, яка є процесуально створеним сторонами в умовах змагальності під час судового розгляду конструктом, що формально затверджується судом як справедливий його результат;

ї) здійснено комплексний аналіз кримінального процесуального законодавства, правової доктрини та релевантної судової практики з питань реалізації концепту істини у кримінальному провадженні ФРН, на підставі якого зроблено висновок про те, що обов'язковість встановлення матеріальної істини у кримінальному провадженні ФРН прямо закріплена у низці положень кримінального процесуального закону, а також безпосередньо впливає із тексту Основного Закону ФРН, оскільки правовій державі неодмінно притаманні засада справедливості та принцип відповідальності лише за наявності вини. Для реалізації як першого, так і другого у кримінальному процесі, Федеральний конституційний суд, зокрема, вимагає повного та всебічного встановлення істини. Відповідно, у кримінальному провадженні ФРН суд зобов'язаний встановити матеріальну істину та дослідити з цією метою усі докази, які можуть мати значення для прийняття рішення у справі. Цей принцип реалізується у кримінальному провадженні, перш за все, головуючим, який веде судовий розгляд та визначає його хід і спрямованість. Так, якщо конкретні факти та обставини мають значення для ухвалення вироку, суд зобов'язаний дослідити відповідні докази навіть за умови, якщо заінтересовані учасники кримінального провадження не заявляють клопотання про це або ж заперечують проти цього, тобто *ex officio*, за власною ініціативою;

й) здійснено комплексний аналіз кримінального процесуального законодавства та правової доктрини з питань реалізації концепту істини у кримінальному провадженні Франції, на підставі якого зроблено висновок про

те, що у її кримінальному процесі на сьогодні втілено концепт матеріальної (об'єктивної) істини, що передбачає розуміння останньої як відповідності встановлених в процесі доказування фактів та обставин щодо певної дійсності, які мають значення для кримінального провадження, цій дійсності. Більше того, французькою кримінальною процесуальною системою цей концепт реалізовано на усіх її стадіях та в низці інститутів з огляду на те, що встановлення істини у справі є її «*raison d'être*», тобто самим «сенсом існування»;

к) здійснено комплексний аналіз кримінального процесуального законодавства, правової доктрини та релевантної судової практики з питань реалізації концепту істини у кримінальному провадженні Польщі, на підставі якого зроблено висновок про те, що засада матеріальної правди, яка впливає з Конституції Польщі та знайшла своє відображення у низці положень кримінального процесуального закону, безпосередньо впливає на всю систему кримінального провадження та конституює основну і всеосяжну його мету, незалежно від стадії останнього. В останні роки вищезгадана засада стала об'єктом особливої уваги польського законодавця, який поставив перед собою завдання кардинального оновлення кримінального процесуального законодавства у бік посилення гарантій змагальності в ході судового розгляду;

л) здійснено комплексний аналіз релевантних рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій національних судів України з питань реалізації концепту істини у національному кримінальному провадженні, який дав підстави зробити такі обґрунтовані висновки з приводу вироблених судовою практикою підходів щодо реалізації засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні: 1) попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті КПК, національні суди не відмовляються від використання термінопоняття «істина» (та похідних від нього) у своїх рішеннях; 2) покликання судами на істину та мету її встановлення у кримінальному провадженні є багатоаспектним та проявляється у низці напрямів; 3) у своїй практиці суди часто прямо та/або опосередковано наголошують на необхідності встановлення істини у кримінальному

провадженні, в окремих рішеннях визнаючи це обов'язковими метою та результатом доказування у справі; 4) при вживанні термінопоняття «істина» суди переважно мають на увазі не просто встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, а встановлення їх повно та всебічно, тобто такими, як вони були у дійсності; 5) суди у своїх рішеннях нерідко не просто посилаються на істину як мету кримінального провадження чи доказування у ньому, а й виокремлюють також конкретні засоби та гарантії її встановлення у справі, основними з яких постають всебічність, повнота та неупередженість встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження; 6) національні суди здебільшого не формулюють у своїх рішеннях чітких правових позицій, які містили б дефініцію використовуваного ними поняття істини або ж окремих його ознак; 7) проведений аналіз практики судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій дозволяє навести приклади рішень, у яких чітко наголошується на конкретних концептах істини, встановлення якої передбачається у кримінальному провадженні, зокрема на концептах істини судової, когерентної та матеріальної (об'єктивної), переважаючим з яких видається останній; 8) нерідко суди безпосередньо пов'язують встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні із справедливістю останнього, причому її невстановлення або ж перешкоджання у її встановленні може тягти за собою застосування процесуальних санкцій як щодо конкретних доказів, так і щодо процесуальних рішень чи навіть окремих суб'єктів кримінального провадження; 9) незважаючи на наявність у судовій практиці рішень, у яких необхідність встановлення істини у кримінальному провадженні узагалі заперечується, такі висновки не знаходять свого достатнього обґрунтування та належного мотивування.

м) здійснено комплексний аналіз релевантних рішень ЄСПЛ з питань вироблених цією судовою інстанцією стандартів реалізації концепту істини у національному кримінальному провадженні, за результатами якого сформульовано такі обґрунтовані висновки з приводу конвенційних підходів щодо реалізації засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у

кримінальному провадженні: 1) попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті Конвенції, Страсбурзький суд у своїй практиці не відмовляється від використання термінопоняття «істина» (та похідних від нього) при оцінці дотримання конвенційних стандартів прав людини та її основоположних свобод у кримінальному провадженні; 2) незважаючи на субсидіарний характер своєї правозастосовної та правоінтерпретаційної діяльності (обмеження діяльності суду лише тлумаченням та застосуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а не внутрішнього законодавства держав-учасниць Конвенції), в тому числі стосовно питань доказів і доказування, ЄСПЛ прямо та/або опосередковано наголошує на необхідності встановлення істини у кримінальному провадженні, в окремих рішеннях визнаючи це обов'язковими метою та результатом доказування у справі; 3) з рішень Страсбурзького суду прямо не впливає, що саме він розуміє під поняттям «істина» та якого її концепту у кримінальному провадженні притримується. Водночас, з аналізу його практики можна зробити висновок, що, ведучи мову про істину, суд має на увазі не просто встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, а встановлення їх такими, як вони були у дійсності – іншими словами, істини об'єктивної (матеріальної); 4) цією міжнародною судовою інстанцією також не висловлювалися правові позиції, у яких би така мета прямо нівелювалася, або ж заперечувалися відповідні засоби її досягнення, зокрема всебічність, повнота та неупередженість (об'єктивність, безсторонність) встановлення фактів та обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінально-правового спору, за результатами проведеного досудового розслідування та судового розгляду, у тому числі при реалізації окремих випадків спрощення процесуальної форми; 5) ЄСПЛ безпосередньо пов'язує встановлення істини у кримінальному провадженні із справедливістю останнього як крізь призму його ходу, так і результатів; причому неповне встановлення фактів й обставин, що мають значення для його правильного вирішення, може слугувати підставою для

визнання відповідного судового рішення явно необґрунтованим, а досудового розслідування та/або судового розгляду – несправедливим;

н) з метою удосконалення правової регламентації питань, пов'язаних із встановленням істини, запропоновано внести комплексні зміни до Кримінального процесуального кодексу України, якими: 1) доповнити частину першу статті 3 КПК пунктом 13-1 такого змісту: «Об'єктивна істина – відповідність дійсності встановлених у кримінальному провадженні фактів та обставин, які мають значення для його правильного вирішення»; 2) доповнити частину першу статті 7 КПК пунктом 2-1 такого змісту: «встановлення об'єктивної істини»; 3) частину другу статті 9 КПК – вилучити; 4) доповнити КПК статтю 9-1 під назвою «Встановлення об'єктивної істини» такого змісту: «1. Прокурор, слідчий, дізнавач зобов'язані всебічно, повно і неупереджено встановити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; виявити як ті обставини, що викривають підозрюваного, особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, так і ті, що виправдовують зазначених осіб або є підставою для припинення їх кримінального переслідування, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання підозрюваного, обвинуваченого; надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних, обґрунтованих і справедливих процесуальних рішень. 2. Суд, а у межах питань, що віднесені до його компетенції – слідчий суддя, зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; дослідити як ті обставини, що викривають підозрюваного, особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного

характеру, так і ті, що виправдовують зазначених осіб або є підставою для припинення їх кримінального переслідування, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання підозрюваного, обвинуваченого; надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних, обґрунтованих, вмотивованих і справедливих судових рішень. У випадках, передбачених цим Кодексом, суд вправі вживати заходів, спрямованих на встановлення дійсних фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. 3. Визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, на підставах та у порядку, передбачених цим Кодексом, не звільняє суд від обов'язку встановлення фактів та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні»; 5) частину другу статті 91 КПК викласти у такій редакції: «Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні щодо фактів та обставин, визначених у частині першій цієї статті»; 6) пункт 1 частини першої статті 314 КПК викласти у такій редакції: «Відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468–475 цього Кодексу»; 7) частину другу статті 474 КПК викласти у такій редакції: «Розгляд кримінального провадження на підставі угоди здійснюється судом під час судового розгляду за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду. За клопотанням сторін угоди підготовче судове засідання у такому кримінальному провадженні може не проводитись»; 8) пункт 6 частини сьомої статті 474 КПК викласти у такій редакції: «умови угоди суперечать дійсним обставинам справи, у тому числі відсутні фактичні підстави для визнання винуватості обвинуваченого»;

– *удосконалено:*

а) наукові погляди щодо переліку концептів істини у кримінальному провадженні, в силу чого визнано невинуватим та таким, що до певної міри

суперечитиме правилам формальної логіки, виокремлення кримінальних процесуальних концептів істини когерентної, конвенційної (договірної) та прагматичної. Обґрунтовано, що усі вони, попри їх відмінну філософську природу, у кримінальному провадженні все ж не мають автономного значення і є проявами (напрямами) реалізації концепту формальної істини;

б) систему гносеологічно-правових постулатів, на яких ґрунтується концепт об'єктивної істини у кримінальному провадженні, до яких віднесено наступні положення: 1) істиною є об'єктивний результат процесу пізнання фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення; 2) він досягається за допомогою засобів доказування, що адекватно відображають певні обставини, відповідність між цими дійсними обставинами, що вже відбулися, і знаннями (висновками) про них; 3) цей результат має бути об'єктивним, конкретним (однозначним), ґрунтуватися на належних, допустимих, достовірних доказах і не залишати розумних сумнівів нормально (адекватно) мислячої людини;

в) дефініцію об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні, під якою запропоновано розуміти повне та достовірне знання суду про обставини, які підлягають встановленню (доказуванню) у конкретному кримінальному провадженні, сформоване на підставі перевірених та оцінених ним належних, допустимих, достовірних доказів у їх взаємопов'язаній сукупності, для формування у судді внутрішнього переконання про наявність чи відсутність цих обставин, не залишаючи при цьому розумних (неспростовних) сумнівів;

г) наукові підходи до тлумачення поняття «встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні», що визначено як вимогу закону до органів досудового розслідування і суду повно, всебічно і неупереджено (об'єктивно) дослідити, з'ясувати всі визначені кримінальним процесуальним законом обставини кримінального провадження за допомогою одержаних (зібраних) доказів, які оцінюються ними за своїм внутрішнім переконанням, та

інших засобів доказування, і ухвалити законне, обґрунтоване, вмотивоване і справедливе рішення у ньому;

д) наукові підходи щодо нормативної основи засади встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні закріплення. Незважаючи на те, що чинний КПК безпосередньо не закріпив серед засад кримінального провадження засади встановлення об'єктивної істини щодо його обставин, проте ідея необхідності її встановлення знаходить своє опосередковане закріплення цілій системі його норм, зазначених та проаналізованих у дисертації;

е) наукові підходи щодо взаємозв'язку типу правової сім'ї та концепту істини, який реалізується у кримінальному процесі держав, що до них відносяться. Так, аналіз законодавства, яке регламентує кримінальне провадження інших держав, при цьому як представників романо-германської (континентальної) правової системи, для якої характерним є змішаний тип процесу, так і англо-американської (загальної) правової системи зі змагальною моделлю останнього, дає підстави для твердження, що жоден з них не відмовляється від встановлення істини у кримінальному провадженні. При цьому поставлено наголос на тому, що панівним для кримінального провадження держав континентальної (романо-германської) правової системи є класичне розуміння істини, об'єктивоване в концепті матеріальної (об'єктивної) істини;

– *отримали подальший розвиток:*

а) наукова дискусія про рівні абсолютного та відносного в характері істини, яка досягається у кримінальному процесуальному доказуванні, за результатами якої сформульовано висновки про те, що у кримінальному провадженні принципово можливе досягнення абсолютної істини, проте не завжди істина встановлюється такою практично; при цьому, об'єктивна істина є одночасно і відотною щодо об'єкта пізнання в цілому, і абсолютною щодо його окремих зв'язків, властивостей, а тому вона є абсолютною у своїй відносності;

б) доктринальні положення про критерії істини у кримінальному процесуальному пізнанні, згідно з якими критерієм істинності знання, досягнутого правозастосувачем, є: безпосереднім – закон, норма права, а в

кінцевому підсумку – практика; натомість внутрішнє переконання саме по собі не може бути критерієм істини, тобто тим фактором, за допомогою якого перевіряється, чи досягнуто істини у кримінальному процесуальному пізнанні, а постає лише способом оцінки наявних доказів й у цьому сенсі є засобом пізнання;

в) підходи щодо співвідношення концептів об'єктивної та формальної істини, в силу чого зроблено висновок, що формальна істина, яку можна протиставити об'єктивній істині в контексті кримінального судочинства, все одно іманентно залишається орієнтованою на модель об'єктивної істини; вона впливає з обмежень, які притаманні судочинству частково з фактичних (практичних), а частково з нормативних причин;

г) положення про взаємозв'язок конкретного концепту істини (об'єктивна (матеріальна) чи формально-юридична (процесуальна)) від типу кримінального провадження. Так, обґрунтовано, що для приватно-позовного способу судового розгляду більш характерною є істина, яка іменується юридичною (формальною, процесуальною); натомість процесу публічно-позовному притаманна істина об'єктивна (матеріальна), тобто встановлення фактів і обставин провадження у відповідності з їх дійсністю;

д) положення про роль суду у встановленні об'єктивної істини, в силу чого зроблено висновок про те, що обов'язок суду, який розглядає і вирішує кримінальне провадження, дослідити подані сторонами кримінального провадження (обвинувачення та захисту докази – ідеальні (показання) і матеріальні (документи, речові докази) – за допомогою судового механізму (дослідницьких судових дій: допитів, оглядів, експертних досліджень та ін.) – спрямований на встановлення обставин кримінального провадження всебічно, повно і неупереджено; встановлення ж цих обставин саме запропоновано тлумачити саме як встановлення об'єктивної істини.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації, а також обґрунтовані у ній наукові висновки та теоретико-практичні рекомендації були оприлюднені на таких міжнародних, всеукраїнських науково-практичних

конференціях та інших наукових форумах: 1) XXV звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 7–8 лютого 2019 р., м. Львів (форма участі – очна); 2) XVIII Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи», 18–19 квітня 2019 р., м. Львів (форма участі – очна); 3) XXVI звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 6–7 лютого 2020 р., м. Львів (форма участі – очна); 4) Всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, 24 січня 2020 р., м. Львів (форма участі – очна); 5) XIX Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи», 24 квітня 2020 р., м. Львів (форма участі – дистанційна); 6) XXVII звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 5–6 лютого 2021 р., м. Львів (форма участі – очна); 7) XX Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи», 22–23 квітня 2021 р., м. Львів (форма участі – дистанційна); 8) науковий семінар аспірантів юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, 18 травня 2021 р., м. Львів (форма участі – очна); 9) науково-методологічний семінар кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка на тему «Концепти істини та їх реалізація у кримінальному провадженні в англо-американській і романо-германській правових системах», 16 грудня 2021 р., м. Львів (форма участі – очна); 10) XXVIII звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 3–4 лютого 2022 р., м. Львів (форма участі – очна); 11) Всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України, 18 листопада 2022 р., м. Львів (форма участі – очна); 12) XXIX звітна науково-практична

конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 2–3 лютого 2023 р., м. Львів (форма участі – очна).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у чотирнадцяти наукових працях, з яких – одна стаття в іноземному науковому фаховому виданні, три статті у наукових фахових виданнях України, дві статті в інших наукових виданнях України, а також вісім тез доповідей на наукових конференціях.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у тому, що відображені у дисертаційній роботі теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані:

– у *правотворчій діяльності*, зокрема при внесенні змін і доповнень до чинного КПК, а також інших законів і підзаконних нормативно-правових актів з питань забезпечення встановлення істини у кримінальному провадженні;

– у *правозастосовній діяльності* органів досудового розслідування, прокуратури та суду, а також практичній діяльності захисників та представників у кримінальному провадженні;

– у *навчально-методичному процесі*, у тому числі для викладання навчальних дисциплін, а саме: «Кримінальне процесуальне право України», «Докази та доказування у кримінальному провадженні», «Міжнародні стандарти захисту прав людини в кримінальному провадженні», «Досудове розслідування і судовий розгляд кримінальних справ», «Конвенційні стандарти захисту прав людини у кримінальному провадженні», «Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» тощо, а також при написанні окремих розділів (глав) підручників та навчальних посібників із зазначених дисциплін;

– у *науково-дослідній сфері* в якості підґрунтя для подальшого дослідження теоретичних питань, пов'язаних із поняттям «істина» у загальнотеоретичному аспекті, проблематикою засад кримінального провадження загалом, а також кримінального процесуального доказування зокрема.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, які об'єднують 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації налічує 330 сторінок, з яких основний текст становить 222 сторінок, список використаних джерел (455 найменувань) – 45 сторінок, додатки – 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ІСТИНИ: ВІД ЗАГАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПТІВ ІСТИНИ ДО ПРАВОВИХ

Кожен суб'єкт, який здійснює кримінальне провадження, і таким чином застосовує кримінально-правові та кримінальні процесуальні норми, повинен попередньо дослідити (встановити) фактичну сторону певної, передбаченої цими нормами, правової ситуації. Відтак, відповідний суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності повинен належним чином пізнати релевантні факти та обставини, щоб застосування кримінально-правових та кримінальних процесуальних норм, яке головним чином об'єктивується у формі вчинення процесуальних дій (утримання від них) та/або прийняття процесуальних рішень, досягло потрібної мети. А це неминуче потребує встановлення у справі знання дійсного, іншими словами – істини щодо цих фактів та обставин.

Попри поширене у правовій доктрині та правозастосовній практиці розуміння істини як суто теоретичного конструкту, не можна не погодитись, що проблема істини стоїть у центрі уваги не лише абстрактних філософських міркувань. Ми стикаємося з нею на кожному кроці і в повсякденному житті, і в галузі точних наук. Щоправда, там вона виступає у дещо іншому вигляді: там не формулюється визначення істини, але провадиться дослідження істинності окремих суджень шляхом практичної діяльності, і така перевірка «передбачає певне знання того, що таке істина».

Оскільки пізнання будь-якого факту чи обставини залежить від здатності людської свідомості пізнавати дійсність, то в питаннях істини знаходить своє вираження більш глобальна проблема загальної пізнавальної здібності людини.

У філософській літературі, починаючи з античних часів та закінчуючи сьогоденням, про що ще неодноразово йтиме мова надалі у роботі, наявні істотні розбіжності у питанні того, як визначати поняття істини. Не зупиняючись на цих розбіжностях та не претендуючи у цьому дисертаційному дослідженні на остаточне та безапеляційне вирішення вічного філософського питання «Що таке істина?», найбільш правильною видається думка, згідно з якою істина – це певна

якість наших суджень, а саме відповідність змісту цих суджень об'єктивній дійсності. Дійсно, якщо від безлічі правильних суджень виокремити те, що є спільним, загальним для їх усіх, безвідносно до їх конкретного змісту, тобто те, завдяки чому ці судження можуть бути визнані істинними, – тоді це загальне і буде певною якісною характеристикою таких суджень, що полягатиме у відповідності змісту цих суджень об'єктивній дійсності.

Традиційно, загальнонаукове розуміння істини зводиться до таких положень: 1) те саме, що правда; 2) моральний ідеал, справедливість; 3) достовірне знання, що правильно відображає реальну дійсність у свідомості людей; 4) положення, твердження, судження, перевірене практикою, досвідом [185, С. 506].

Іншими словами, зазвичай під істиною розуміють адекватне відображення в пізнанні об'єктивної дійсності, відображення її такою, яка вона існує поза і незалежно від свідомості; ...збіг змісту з предметністю явищ, що існують незалежно від суб'єкта, є об'єктивною істиною [425, С. 454].

Принагідно варто й з'ясувати етимологію слів «істина» і «правда» в контексті національної культури. Правда – 1) те, що відповідає дійсності; істина; певна сукупність достовірних відомостей про що-небудь; 2) правдивість, правильність; 3) справедливість [185, С. 1100].

Там, де є інтерес, що не співпадає у сторін, там завжди є спір, боротьба, там з'ясування істини непросте, адже у кожній зі сторін «своя правда». Але завжди є цінність, яку всі визнають, це – істина, справедливість, добро. До слова, європейські мови не розрізняють ці поняття. Так, наприклад, засада встановлення істини у кримінальному провадженні в Республіці Польщі йменується принципом правди.

Своєю чергою, закон не закріплює поняття істини, яка має бути встановлена у кримінальному провадженні, і не розкриває її змісту. Очевидно, що ці питання законодавець відносить на вирішення науки. Остання ж доходить висновку, що її змістом є достовірно встановлені факти і обставини вчиненого

кримінального правопорушення, а за їх допомогою і його правова (кримінально-правова) кваліфікація.

Таке розуміння істини знаходить своє застосування у всіх галузях науки та практичної діяльності, у будь-якому процесі пізнання, незалежно від його об'єкта. Своєю чергою, як відомо, у правовому вимірі об'єктом пізнання є певна подія минулого, сьогодення чи майбутнього, що відбувається у певних умовах.

Проблема істини у кримінальному провадженні є окремою різновидністю реалізації положень теорії пізнання (гносеології) до такої специфічної пізнавальної діяльності людей, як кримінальне провадження, у випадках вчинення кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння. Тому одним з актуальних питань гносеології права є досягнення істини у кримінальному процесі (провадженні).

Під пізнанням прийнято розуміти діяльність людини, пов'язану з набуттям знань про оточуючий її світ, її внутрішній світ, про взаємовідносини людини і природи, людини і суспільства. Ця діяльність конкретизуються в одержанні, усвідомленні, аналізі, збереженні та систематизації конкретно-чуттєвих понятійних образів. Сама ж теорія пізнання (гносеологія) має своїм предметом природу людського пізнання, форми та закономірності переходу від поверхових знань про світ до більш глибоких знань. Гносеологія вивчає також шляхи одержання (досягнення) істинного знання, види і форми пізнання, взаємозв'язок і співвідношення між об'єктом і суб'єктом пізнання, саму проблему істини тощо.

З філософського погляду, подія кримінального правопорушення повністю (до певної межі, в повному обсязі) пізнанню не може бути піддана. Але з позиції юридично визначених його властивостей, вона все ж може бути пізнана. І в цьому плані об'єктивна істина, як суб'єктивне вираження об'єктивної дійсності, цілком піддається встановленню (пізнанню).

З цього приводу цікавим видається твердження про те, що «... поки хтось не «пірне» у води невідомого, всі спроби створити картину світобудови, якими б вони не здавалися красивими, виявляться неспроможними. Для того, щоб

створити повноцінну картину, необхідно мати можливість одночасного спостереження, як надводної, так і підводної частин «айсберга» світобудови, що можливо тільки при появі додаткових органів почуттів до п'яти існуючих» [293].

Складність встановлення (досягнення) істини у кримінальному провадженні обумовлюється не лише самою складністю досліджуваних питань (їх закритістю), а й обмеженістю строків встановлення істини, визначеністю законом способів її досягнення (пізнання), реакцією суспільних чинників на хід її встановлення, свідомою чи неусвідомленою дезінформацією органів правопорядку та суду у її встановленні тощо. Традиційна орієнтація (принципова основа) на всебічне, повне і об'єктивне з'ясування дійсних обставин справи доповнюється вимогою збереження неупередженості (безпристрасності) та умовами для дослідження цих обставин, що закладені у засади змагальності та процесуальної рівності сторін кримінального провадження. На відміну від процесу пізнання у суворо філософському розумінні певних явищ і процесів, який є безкінечним, необмеженим, а тому наші знання про них є відносними, пізнання у кримінальному провадженні обмежене рамками (обставинами) предмету доказування (встановлення), конкретними, визначеними процесуальним законом обставинами, обмеженими часом і простором. Своєю чергою, завданням органів досудового розслідування, а згодом і суду є пізнання конкретних фактів та їх належна оцінка у відповідності з вимогами закону.

Водночас, вимога встановлення (досягнення) істини під час доказування у кримінальному провадженні знаходиться у відповідності з онтологічними, гносеологічними і правовими основами судочинства та не протирічить їм.

Отже, за своєю ж гносеологічною природою кримінальне процесуальне пізнання не є кардинально відмінним від інших видів практичної пізнавальної діяльності, хоч і має свої визначальні особливості. Відтак, для того, аби дати відповідь на низку засадничих питань, пов'язаних з встановленням істини у рамках кримінальної процесуальної діяльності, по суті, належить з'ясувати, яким чином і в якому вигляді загальні положення теорії пізнання «переломлюються»

і відображаються крізь призму того пізнавального процесу, що має місце у кримінальному провадженні.

Основною ж формою пізнання в кримінальному судочинстві М. Шумило цілком обґрунтовано називає доказування, яке відбувається відповідно до окресленої процедури й відображає гносеологічні, правові і психологічні закономірності встановлення винності чи невинуватості особи у вчиненні злочину [451, С. 118].

Свою чергою, Ю. М. Грошевий, вважаючи доказування різновидом пізнання обставин минулої події, констатує його як основний елемент кримінально-процесуального пізнання та наголошує на поєднання в ньому практичної та розумової діяльності суб'єктів кримінального процесу. У розумінні автора, проблема істини в кримінальному процесі виступає як окремий випадок застосування положень теорії пізнання до однієї з багатьох різновидів пізнавальної діяльності людини. [229, С. 5–10]. Оскільки у кримінальному судочинстві процес пізнання концентрується на встановленні фактичних обставин справи, науковець доходить висновку, що пізнати фактичні обставини кримінальної справи – означає встановити в ній істину [229, С. 12–13].

Комплексний підхід щодо сутності кримінального процесуального доказування сформулював В. В. Вапнярчук, який на підставі змістовно-функціонального критерію виділив три концептуальних підходи до розуміння доказування: пізнавальний, діяльнісний та комплексний. В силу першого з підходів, доказування тлумачиться як різновид людської пізнавальної діяльності, яке здійснюється за загальними закономірностями, властивими процесу пізнання в усіх галузях науки і практики, хоча водночас має низку особливостей [183, С. 77]. Філософсько-методологічним підґрунтям системного трактування доказування вчений вважає за доцільно визначати як теорію пізнання (натуралістичний методологічний підхід), так і системомислідяльнісну методологію (діяльнісний методологічний підхід) [183, С. 78].

Натомість дещо відмінним за попередні підходи є розуміння доказування В. П. Гмирком, який у власній концепції розглядає останнє як прикладну

юридичну пізнавально-дослідницьку й проєктно-реалізаційну діяльність обвинувальної та судової влади, спрямовану на заміщення праворелевантних подій юридичними конструкціями на основі виготовлених за процесуальними правилами фактових сукупностей [225, С. 179]. Автор рішуче піддав сумнівові доктринальну позицію щодо істини як мети доказування, якою натомість у процесуально-діяльнісному контексті вважає «версію, тобто юридичний знаннєвий проєкт, виготовлений носієм діяльності – процесуальним дослідником, нормативно номіновані “порожнини” якого він виповнює створеним ним же уявленнєвим матеріалом про праворелевантні фрагменти досліджуваної події. Таким чином, у розумнні В. П. Гмирка, проблема істини в кримінальному процесі полягає не у “відкритті” її єдиноправильного суття, не в її ідеологізації, а у визначенні її реального функціонального місця в категоріяльному рядові діяльності доказування як специфічній пізнавально-проєктній галузі. Натомість «філософський концепт істини покликаний відігравати роль фундаментальної цінності – моральнопізнавального ідеалу для носіїв діяльності доказування, адже, як відомо, “хто не змагає до речей неможливих, ніколи їх не досягає”. Отже, призначення категорії істини в діяльності доказування – організація системного пошуку помилок через процедури критики та контркритики» [225, С. 173].

Тим не менш, з урахуванням вищенаведеного, до особливостей кримінального процесуального пізнання у процесуальній літературі традиційно відносять:

1) ретроспективний характер (кримінальне провадження розпочинається після вчинення кримінального правопорушення, і факти та обставини його вчинення відбулися у минулому, унаслідок чого, як правило, безпосередньо не сприймаються органами та службовими особами, які ведуть кримінальне провадження, та іншими його учасниками. А тому відтворити їх в оригінальному вигляді (повторно) видається неможливим, натомість знання про факти й обставини уже вчиненого кримінального правопорушення можна одержати лише за допомогою тих відомостей (інформації, даних) про нього, що

відобразилася (зафіксувалася) у свідомості людей та оточуючому середовищі (його змінах, станах, на предметах, у документах тощо));

2) суворо визначена кримінальним процесуальним законом форма та встановлені ним засоби і способи, які забезпечують одержання достовірних відомостей;

3) обмеженість строків (здійснюється в межах строків досудового розслідування та розумних строків судового розгляду);

4) обмеженість кола суб'єктів такого пізнання (здійснюється лише уповноваженими процесуальним законом учасниками кримінального провадження);

5) здійснення в умовах протидії встановленню фактичних обставин вчиненого діяння (факти і обставини приховуються, спотворюються, знищуються заінтересованими особами, що створює додаткові труднощі для їх доказування);

6) використання як засобів доказування деяких юридичних фікцій, зокрема презумпцій та преюдицій [265, С. 401–402].

Таким чином, основною ознакою кримінального процесуального пізнання (як і правового узагалі), яка відрізняє його від пізнання в інших сферах людської діяльності, є його пов'язаність, тобто урегульованість, а отже й обмеженість нормами кримінального процесуального права. Ці норми врегульовують процес пізнання, встановлюючи його суб'єктів, предмет пізнання, процесуальні способи (засоби) пізнання тощо, вихід за межі яких (порушення) робить результати пізнання нелегітимними.

Застосовуючи теорію пізнання до прикладної діяльності, пов'язаної з доказуванням у кримінальному провадженні, вчені стверджували, що істина у ньому може бути досягнута в межах, визначених законом (в межах предмету доказування).

Водночас, на полікомпонентному розумінні поняття істини наголошував В. Вапнярчук, визначаючи її як правову категорію, що поєднує в собі властивості реальності (здатність відображати об'єкти пізнання згідно з дійсністю),

процесуальності (здатність суб'єкта пізнання повноцінно відобразити результати пізнання в передбаченій законом процесуальній формі й встановити їх відповідність нормативним приписам), системності (здатність перебувати у взаємозв'язку та узгоджуватися з іншими знаннями, отриманими в процесі кримінального провадження) і конвенційності пізнання (здатність вирішувати кримінально-правовий спір шляхом укладання відповідної угоди) та яка формується під час провадження кримінального судочинства в результаті здійснення доказової діяльності сторін... і яка знаходить свій прояв у підсумковому рішенні суду [177, С. 57].

Отже, істина, що досягається (або не досягається) у кримінальному провадженні є результатом кримінального процесуального пізнання, яке здійснюється на основі традиційної гносеологічної (пізнавальної) моделі, яка охоплює об'єкт і предмет пізнання, суб'єктів пізнавальної діяльності, засоби і способи пізнання, а також процесуальні форми закріплення одержаних результатів, які за своєю суттю можуть адекватно відобразити дійсні обставини вчиненого кримінального правопорушення (бути істинними) або бути не повністю дійсними (ймовірними) чи навіть хибними. Але пізнання, що здійснюється в рамках кримінального провадження його суб'єктами, і насамперед стороною обвинувачення, є окремим, особливим видом пізнавальної діяльності, яка істотно відрізняється від інших видів пізнавальної діяльності, зокрема від побутово-пізнавальної і навіть науково-пізнавальної діяльності. Особливість її полягає у тому, що вона здійснюється чітко визначеними кримінальним процесуальним законом суб'єктами, наділеними відповідним процесуальним статусом (правами і обов'язками), має ретроспективний характер щодо об'єкта і предмета пізнання (визначених законом фактів і обставин); здійснюється у чітко регламентованій законом процесуальній формі. Основною формою пізнання у рамках кримінального провадження є доказування.

Але ці властивості пізнавальної діяльності в рамках кримінального провадження є також і правовими гарантіями, що забезпечують істинність результатів пізнання, тож пізнавальний процес об'єктивно пов'язаний із

досягненням істинного знання, він на нього спрямований, що звичайно ж, не означає його досягнення у всіх без винятку випадках, але істинне знання апріорно передбачається у пізнавальному процесі, воно невіддільне від нього, іманентно йому притаманне і має саме таку мету.

З наведеного вище випливає, що питання про істину, яка має бути пізнана (встановлена) у кримінальному провадженні щодо обставин вчинення кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння має як філософський, так і юридичний аспект. Її поняття, зміст, характер, критерії пізнання, способи і засоби пізнання – усе це впродовж всього періоду формування доктрини кримінального провадження, особливо її визначальної частини – теорії доказування – супроводжувалось і продовжує супроводжуватися активною дискусією, що є свідченням її невичерпності та необхідності постійного розвитку. Проблема істини у кримінальному провадженні та питання, що з нею пов'язані, особливо загострення набувають у період реформування кримінального процесу.

Відтак, істина у кримінальному провадженні – це результат процесу пізнання фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння. Вона виступає конкретною, обґрунтованою належними, допустимими і достовірними доказами (і у їх взаємопов'язаній сукупності – достатніми).

При цьому, з огляду на правозастосовний характер пізнання у кримінальному провадженні, його «вихідною точкою» є відповідна правова норма, яка встановлює те чи інше правило дії для якогось конкретного випадку, тобто для певного фактичного правовідношення. Тому будь-який орган чи посадова особа, що здійснює (веде) кримінальне провадження, перш ніж прийняти відповідне процесуальне рішення, вивчає (встановлює) низку фактів та обставин об'єктивної дійсності, сукупність яких і утворює той життєвий випадок, який є предметом правового регулювання. Але ці факти та обставини розглядаються не всеосяжно, а вибірково, за окремими їх ознаками. Які ж ознаки фактів чи обставин у кожному конкретному випадку необхідно встановити,

можна з'ясувати лише звернувшись попередньо до відповідної правової норми чи їх сукупності.

Таким чином, предметом пізнання у кримінальному провадженні є лише ті ознаки подій та фактів, з якими кримінальна процесуальна норма пов'язує конкретні юридичні наслідки, і які внаслідок цього є юридично значущими.

Актуальним є й питання, чи є досягнення істини лише метою кримінального процесуального пізнання, чи, крім того, також і його принципом. Очевидно, мета і принцип – нетотожні поняття. Але будь-яке явище може проявляти себе в різних відносинах, зважаючи на те, з якими іншими явищами воно співвідноситься. Будь-яке явище відіграватиме в такому разі неоднозначну роль; ця роль буде визначатися тим місцем, значенням, яке належить даному явищу, стосовно іншого явища.

Як видається, досягнення істини у кримінальному процесуальному пізнанні може виступати і як безпосередня мета цього процесу, і як одна із його основних керівних ідей – тобто і як принцип, і як одна з умов правомірності відповідного процесуального рішення, і як умова справедливості вирішення справи. Отже, саме встановлення істини як досягнення мети пізнання можливе за умови, якщо вся діяльність правозастосовного органу у кримінальному провадженні буде побудована на основі принципу істини.

Водночас, ще одним із вкрай дискусійних теорії істини у кримінальному процесі постає також питання про те, чи входять до обсягу поняття істини, що встановлюється у кримінальному провадженні, висновки щодо правової оцінки (юридичної кваліфікації) встановлюваних фактів та обставин, або ж досягнення істини вичерпується встановленням конкретних «чистих» фактів (обставин) без їх правової оцінки. До прикладу, тривалий час у вітчизняній науковій літературі висловлювалася позиція про те, що у зміст істини як мети доказування включений лише один компонент – встановлення минулої події та всіх інших обставин у відповідності з тим, як вони мали місце в дійсності; натомість для осіб, які навчаються, краще було б віднести до змісту істини також правильну кваліфікацію цих обставин за відповідною статтею Кримінального кодексу.

При вирішенні цієї дискусії варто виходити з таких міркувань. Перш за все, дати правову оцінку якомусь явищу чи факту можна лише з урахуванням правильного пізнання сутності цього явища чи факту. Будь-якій «оцінці» обов'язково повинна передувати відповідна пізнавальна діяльність.

Юридична кваліфікація у загальній формі становить собою оцінку будь-якого явища чи факту життя, що здійснюється від імені держави за певним порядком у певній формі, і, як будь-яка інша оцінка, правова оцінка не лежить поза межами пізнавальної діяльності. Навпаки, вона є невід'ємним елементом пізнавальної діяльності, іншими словами – є особливим способом вираження результатів цієї діяльності. Як наслідок, вона виступає необхідним підсумком діяльності того чи іншого правозастосовного органу щодо пізнання правової сутності встановлюваних явищ і фактів.

Загалом, правова оцінка може здійснюватися двоюким шляхом. Першим є випадок, коли така оцінка дається законодавцем або іншим правотворчим суб'єктом у самій правовій нормі. В умовах правової держави – це основний спосіб, за допомогою якого державна влада надає юридичного значення тим чи іншим фактам. У таких випадках у нормі чітко вказуються формальні ознаки факту, оцінка якого вже заздалегідь зроблена законодавцем. Правозастосовному органу залишається лише встановити наявність цих ознак факту насправді, щоб поширити оцінку, що дається законодавцем, на встановлений факт.

Наприклад, законодавець передбачає як обставину, що пом'якшує покарання, такі факти, як вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім чи вчинення кримінального правопорушення жінкою в стані вагітності (ст. 66 КК). У цьому випадку суду не потрібно оцінювати зазначені факти, в тому числі їх правове значення. Суду достатньо встановити наявність таких фактів, тобто встановити відповідність між цими фактами дійсності та фактами, зазначеними в кримінальному законі, щоб поширити на них правову оцінку, вже дану законодавцем.

Водночас, предметом встановлення судом, слідчим суддею, прокурором, слідчим, дізнавачем можуть бути лише факти, що мають юридичне значення.

Щоб переконатися, чи встановлюваний факт є таким, необхідно з'ясувати, чи пов'язує закон із цим фактом певні правові наслідки. А тому кримінальне процесуальне пізнання починається із розгляду (усвоєння) відповідного закону. Не звернувшись до норми, що юридично кваліфікує певні акти, відповідний суб'єкт не зможе належним чином почати процес кримінального процесуального пізнання як правового.

Наведені положення особливо яскраво проявляються у кримінально-правових нормах. Ці норми містять чіткий опис ознак тих діянь, які оцінюються законодавцем як суспільно небезпечні. Така законодавча оцінка полягає в дійсному пізнанні об'єктивної соціальної сутності тих чи інших актів людської поведінки.

Ось чому при застосуванні кримінально-правових норм немає потреби входити до загальної оцінки фактів, що встановлюються, оскільки така оцінка вже здійснена законодавцем. Суду достатньо встановити, скажімо так «зареєструвати» об'єктивний факт відповідності між нормативними та фактичними ознаками встановлюваного діяння. На описані випадки, так би мовити, усіченого правового пізнання, здійснюваного у правозастосуванні, можна поширити таке твердження: «Те, що закон передбачає певний склад кримінального правопорушення, це факт; те, що діяння містить у собі певні ознаки, це – теж факт; те, що ці ознаки відповідають тим, які законом передбачені як такі, що утворюють склад певного кримінального правопорушення – теж факт. Встановити ці факти реальності – у цьому полягає кваліфікація кримінально протиправного діяння». Тобто обґрунтувати кримінально-правову кваліфікацію – означає довести відповідність кримінально протиправного діяння, вчиненого обвинуваченим, якомусь конкретному складу кримінального правопорушення, тобто сукупності всіх зазначених у законі ознак, властивих цьому кримінальному правопорушенню.

При цьому слід зазначити, що правозастосовний орган не може входити до з'ясування питання про доцільність правової норми, не може ставити під сумнів і, тим більше, – змінювати чи оминати правову оцінку, що дається в нормі

тому чи іншому факту. У цьому сенсі закон, будучи відображенням об'єктивної дійсності, може слугувати фундаментом досягнення істини в пізнавальній діяльності, яка має місце в процесі правозастосування [387, С. 21].

З іншого боку, правове значення має надаватися тим фактам, ознаки яких неможливо заздалегідь передбачити в загальній, абстрактній формі. Це такі факти, об'єктивне значення яких цілком обумовлюється конкретними обставинами місця та часу. У цьому випадку законодавець надає правозастосовному органу можливість (дискрецію) самостійно здійснити правову оцінку. Так, законодавець лише зазначає, якою взагалі може бути така оцінка, проте не визначає, на які конкретні факти ця оцінка може бути поширена – тобто не вказує формально певних ознак фактів, які необхідно виявити у процесі правозастосування.

Наприклад, серед обставин, які пом'якшують покарання, законодавець передбачає вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин (ст. 66 КК). Якими є ті конкретні факти, що можуть констатувати цю обставину, заздалегідь невідомо. І тільки від внутрішнього переконання суду залежить відповідна правова оцінка тим чи іншим фактичним обставинам. Ця оцінка повинна правильно відображати дійсне значення досліджуваних судом фактів. Отже, здійснити таку правову оцінку суд не зможе, не з'ясувавши дійсне значення встановлених ним фактів.

У цьому випадку суд зможе висловити свої знання про факти, лише кваліфікувавши юридично ці факти, лише давши їм правову оцінку. Таким чином, не пізнавши правильно цих фактів, суд, як і будь-який правозастосовний орган, не зможе прийняти обґрунтованого процесуального рішення.

До таких випадків правового пізнання належить аргумент, що юридична кваліфікація входить до складу істини: «Наші знання про суспільні явища набувають характеру істинних знань, будуть об'єктивною істиною за умови правильного розуміння їх сутності, тобто правильного розуміння їх політичного змісту і значення, які також виражаються у властивостях і якостях цих явищ, у

зв'язку з іншими явищами, у тенденціях їх розвитку та інших моментах, які є категоріями об'єктивної дійсності.

Отже, тільки через юридичну кваліфікацію, тобто тільки «назвавши» факт юридично, так би мовити, надавши йому правову сутність, ми бачимо, яким цей факт нам «уявляється» в результаті пізнавальної діяльності. І незалежно від того, правотворчим чи правозастосовним органом виробляється правова оцінка факту, вона завжди є результатом пізнавальної діяльності.

На цьому свого часу слушно наголошував ще вітчизняний теоретик права проф. П. О. Недбайло: «... без юридичної оцінки (кваліфікації) досліджуваних фактів не можна здобути тієї суми знань, які становлять об'єктивну істину в практиці застосування правових норм, тому що без цього не можна встановити юридичну значимість і сутність цих фактів. Юридична значимість фактів життя є об'єктивною їх властивістю, вона має отримати свій відбиток у сумі знань, які становлять об'єктивну істину».

Тим часом, включення юридичної кваліфікації фактів до складу поняття істини породило наукову дискусію та викликало заперечення з боку багатьох вчених. Основний аргумент, який наводився ними на захист своїх заперечень, полягав у тому, що юридична оцінка факту залежить від чинного на даний момент закону і що, наприклад, один і той самий факт об'єктивної дійсності може сьогодні утворити один склад кримінального правопорушення, в інший момент – інший склад кримінального правопорушення, а може взагалі перестати оцінюватися як кримінальне правопорушення у силу обставин, що змінилися, і нібито в силу цього правова кваліфікація не може трактуватися як щось об'єктивне, що існує поза нашою свідомістю і незалежно від нього.

Інакше кажучи, як стверджують окремі автори, якщо дотримуватися описаного вище погляду, то вийде: скільки законів – стільки істин, Але помилковість такого міркування стане зрозумілою, якщо врахувати, що, по-перше, це питання вирішується за умови, коли правові норми, які слугують масштабом юридичної кваліфікації, правильно відображають об'єктивну дійсність і, по-друге, що будь-яка істина – конкретна. Це означає, що будь-яка

зміна об'єктивних умов, а також будь-яка зміна соціального значення того чи іншого явища спричинить відповідну зміну нормативно-правового акту.

Тому, якщо закон правильно відображає дійсність, то і кваліфікація фактів відповідно до закону надасть дійсну юридичну оцінку цього факту. Таким чином, закон не «привносить» істину, а виступає засобом для досягнення дійсних висновків у кожному конкретному випадку правового пізнання, у тому числі кримінального процесуального.

Окрім цього, для характеристики істини, яка підлягає встановленню у кримінальному провадженні, не менш важливе значення має вирішення питання про те, абсолютна чи відносна істина досягається за результатами кримінального процесуального пізнання.

Так, одним із наріжних каменів концепту істини є те, чи вона узагалі є досяжною, тобто питання про пізнаваність світу та питання про рівень нашого знання, яке зводиться до співвідношення істини абсолютної та відносної.

З одного боку, низка авторів висловлює думку про штучність цієї проблеми для правозастосовного пізнання. Так, свого часу у правничій літературі висловлювалася думка про те, що категорії «абсолютна істина» та «відносна істина» незастосовні до істини, яка встановлюється правозастосовними органами (судом). В обґрунтування цієї точки зору свого часу навіть наводилося положення про те, що постановка питання щодо відносності істини підриває авторитет правозастосовних органів, а абсолютність істини позбавляє сенсу систему оскарження. Такі міркування обґрунтовані позицією, що пізнання, яке здійснюється в процесі правозастосовної діяльності, відноситься до спеціального, виконуючи суворо визначені, порівняно обмежені практичні завдання. А категорії ж «абсолютна» і «відносна» істина вироблені стосовно теоретичного пізнання та покликані відобразити глибину пізнання об'єктивної дійсності, закономірності явищ. Причому абсолютна істина – це та, яка дає всебічне вичерпне знання навколишнього світу, охоплює об'єктивну істину «одразу, безумовно, абсолютно».

По-перше, ведучи мову про істину абсолютну, мається на увазі не той чи інший різновид пізнання, який має своїм предметом різні сторони та явища об'єктивного світу. Натомість йдеться про характер нашого знання, про ступінь його повноти, отже, скрізь, де можлива постановка питання про об'єктивну істину, правомірним є і питання про ступінь її досягнення (встановлення).

По-друге, видається неправомірним навіть припущення думки, ніби система оскарження є засобом перетворення відносності наших знань на абсолютність. Остання – це її закономірна властивість, що відображає поступальний характер розвитку розумової функції людства.

Хибною видається і думка, що питання про абсолютність чи відносність істини підриває авторитет правозастосовного рішення. Останні, звичайно, залежать від предмета пізнання, його складності і т. д., але характеризують все-таки певне знання, ставлення його дійсного рівня до можливого. Що ж стосується системи оскарження, вона служить меті недопущення прийняття незаконних, необґрунтованих, невмотивованих та несправедливих процесуальних рішень.

Отже, немає підстав нівелювати чи недооцінювати проблему про співвідношення абсолютного та відносного у знанні, що досягається в ході правозастосовного пізнання. Питання полягає в тому, аби визначити ці рівні абсолютного та відносного.

З цього приводу необхідно констатувати, що в історичній перспективі вітчизняної процесуальної доктрини сформувалося три основних точки зору про співвідношення абсолютного та відносного в об'єктивній істині. Прибічники першого погляду вважають, що істина, яка встановлюється в ході кримінального процесуального пізнання, може бути лише абсолютною. Прихильники другої точки зору відстоюють єдність абсолютної та відносної істини. Нарешті, згідно з третьою позицією, об'єктивна істина, яка досягається у кримінальному процесі, є відносною істиною [229, С. 17].

Автори, які стверджували, що істина, яка встановлюється в ході кримінального процесуального пізнання, є єдністю абсолютної і відносної

істини, аргументували що, суб'єкт, який веде процес, пізнає в повному обсязі не усі фактичні обставини, а лише ті, які лише мають значення на вирішення справи по суті. А тому варто визнати слушним критичне зауваження про те, що за умови, коли не встановлено деяких співучасників кримінального правопорушення, але винуватість конкретного обвинуваченого визначено правильно, щодо нього встановлено не що інше, а істину абсолютну. З цього приводу також необхідно додати: якщо не всі особи, які вчинили кримінальне правопорушення, встановлені, і якщо окремі злочинці залишаються безкарними – то взагалі немає мови про досягнення істини щодо всіх співучасників кримінального правопорушення, але якщо щодо одного з них знання ніколи вже не «похитнеться» (навіть з урахуванням того, що будуть залучені й інші співучасники), щодо цього обвинуваченого дійсно встановлено абсолютну істину. Таким чином, такий підхід заснований на порушенні закономірностей гносеологічного дослідження: у змісті об'єктивної істини не може бути того, чого немає у предметі пізнання.

Відтак, правильне вирішення питання про характер істини, яка підлягає встановленню у кримінальному провадженні, без сумніву, залежить насамперед від того, що розуміти під абсолютною та відносною істиною.

Перш за все, поняття абсолютної та відносної істини є категоріями, що характеризують знання суб'єкта пізнання про об'єктивну реальність з погляду їх повноти. Звідси випливає, що з правильного застосування правових норм це питання безсумнівно набуває практичного значення як питання повноти, точності наших знань.

Абсолютна істина дає одноразове повне відображення будь-якої сторони об'єктивного світу. З цих міркувань, абсолютною істиною в цілях дослідження вважатиметься вичерпна відповідність суджень суб'єкта пізнання об'єктивній дійсності в цілому або якомусь її фрагменту. Натомість відносною істиною є неповна, лише наближена відповідність суджень суб'єкта пізнання об'єктивній дійсності.

Таким чином, відмінність абсолютної та відносної істини необхідна для того, щоб відрізнити повне знання від неповного. В кінцевому рахунку, ця відмінність відображає динамічність пізнання, а також процес поступового збагачення і розвитку наших уявлень про навколишній світ.

Проте питання ж досяжності абсолютної істини (зокрема й у кримінальному провадженні) є одним із наріжних каменів у теорії пізнання, в тому числі й правового.

З одного боку, пізнання людиною зовнішнього світу може мати на меті вивчення явищ природи та суспільства у їх взаємозв'язках, встановлення закономірностей, відповідно до яких розвивається об'єктивна дійсність. Ці знання даються нам науковою діяльністю. З іншого боку, метою пізнання може бути вивчення конкретних, окремих фактів і явищ об'єктивної дійсності, встановлення того, чи мали ці факти місце, і які їх конкретні властивості. Ці, так звані «знання факту», ми отримуємо у безпосередній буденній діяльності.

Щодо загальних закономірностей об'єктивного світу досягнення абсолютної істини все ж є неможливим. Так, для науки встановлення абсолютної істини є процесом розвитку знань від менш повних, менш точних – до повніших, точніших; це процес руху думки, яка охоплює, осягає дедалі нові сторони дійсності, нові її властивості. Як результат, абсолютна істина в науці складається з багатьох відносних «істин», кожна з яких є сходинкою, що наближає нас до абсолютної істини, але ніколи її не досягає. Адже й предмет науки постійно змінюється, і досягти вичерпного знання у певний момент тут неможливо. До того ж, вочевидь, досягнення абсолютної істини в науці зробило б непотрібною саму науку, оскільки було б пізнане все. Проте вектор наукового пізнання все ж спрямований до абсолютної істини, оскільки за рахунок нових відносних «істин» знання стають точнішими.

Однак, коли пізнання полягає не в дедалі більшому проникненні в сутність явищ у всіх їх закономірностях і зв'язках, а у встановленні певного факту, стану, події, що і має місце у кримінальному провадженні, – то в цьому

випадку можна отримати (навіть відносно швидко і просто) таке знання, яке буде вичерпно повним, тобто абсолютною істиною.

До прикладу, вважається, що існують істини, настільки твердо встановлені, що всякий сумнів у них «рівносильний божевільню» [387, С. 84], і які можна визнати вічними, абсолютними. Натомість коли суб'єкт пізнання повинен встановити тільки один конкретний факт, то він ставить пізнання у певні рамки, в межах яких можливо отримати абсолютну істину. Абсолютна істина може характеризуватися як знання всіх сторін відносин чи властивостей будь-якого явища, так і знання однієї певної сторони відповідного явища.

Саме таке, вибіркоче пізнання має місце у кримінальному провадженні, де встановлюються лише окремі, конкретні юридично значущі ознаки явищ та фактів об'єктивної дійсності.

Взагалі ж, повнота і точність наших знань обумовлюються, по-перше, сутністю об'єкта пізнання, по-друге, тими завданнями і тими рамками, що ставляться в ході пізнання, і, по-третє, досягнутим рівнем розвитку науки і техніки. Якщо розглянути під цим кутом зору деякі типові випадки кримінального процесуального пізнання, то стане зрозумілим, що в багатьох випадках можливе досягнення абсолютної істини, а в деяких – лише відносної.

Наприклад, якщо суд правильно встановить, що вбивство вчинене обвинуваченим А. з хуліганських мотивів, або що умисел обвинуваченого був спрямований на розкрадання у великих розмірах, чи що розмір заподіяної кримінальним правопорушенням майнової шкоди становить 153 000 грн. і т. д. – то у всіх подібних випадках буде досягнуто незмінну, абсолютну істину. Якщо всі юридично значущі ознаки досліджуваного явища будуть встановлені в такому вигляді, то і знання правозастосовного органу про нього стануть в межах правового пізнання абсолютною істиною («ставлячи конкретні вузькі межі пізнання, можна в цих межах отримати вичерпне, а тим самим вічне, абсолютне знання»).

Ця «абсолютність» характеризуватиме, щоправда, знання лише про юридично значимі ознаки явища, але інші ознаки і не можуть бути предметом

пізнання у правозастосуванні. Правильні ж висновки, до яких можна дійти в таких випадках, вже не буде змінено, уточнено у майбутньому.

Однак у деяких випадках прийняття юридично значимого рішення необхідно вивчити такі явища, які характеризуються безліччю окремих фактів. До прикладу, якщо свідками одного і того самого кримінального правопорушення одночасно стали сотні людей. Вочевидь, у такому разі допитуються далеко не усі наявні очевидці, скажімо, авіакатастрофи. Іншими словами, в рамках кримінального процесуального доказування отримуються та досліджуються в повному обсязі ті показання, які мають значення для кримінального провадження, і лише найважливіші. Це неминує викликає деяку відносність загальних висновків з досліджуваного питання. Така наближеність, щоправда, зазвичай настільки незначна, що не перешкоджає встановленню правильного напрямку пізнавальної діяльності. Тут останній ставляться досить широкі рамки, заповнити які абсолютно вичерпно не видається практично можливим. Однак із цього висновку зовсім не випливає, що якщо абсолютна істина недосяжна, то можна «згортати» пізнавальну діяльність. Навпаки, необхідно прагнути до того, щоб усілякі знання робити більш повними, точнішими, щоб зменшувати їхню наближеність.

Отже, видається необґрунтованою позиція, що у кримінальному процесуальному пізнанні завжди може бути досягнута як абсолютна істина, так і досяжність лише відносної істини [387, С. 93].

Слід зазначити, що окремі вчені, розглядаючи це питання, неправильно розуміють сутність понять «абсолютна» і «відносна» істина. Так, свого часу в літературі висловлювалися позиції, що суд ґрунтує свої рішення на висновках, які виражають «максимальну ймовірність» тих чи інших фактів, тобто він діє в умовних межах наближення до істини, яка за своїм характером є відотною. Проте, як видається, можливе судження – це лише можливість істини, але не відносна істина, оскільки саме по собі судження може виявитися абсолютно хибним.

Ймовірні судження все ж використовуються у кримінальному процесі в окремих випадках, але не як підстава для прийняття остаточних процесуальних рішень, а як своєрідна «віха», що вказує шлях, вектор кримінального процесуального пізнання. Так, до прикладу, на підставі ймовірних висновків фактично може бути розпочате кримінальне провадження (ст. 214 КПК).

Водночас, вкрай неправильним видається уявлення про абсолютність або відносність істини і в тому, що слідчий, дізнавач, прокурор, суд при розслідуванні та судовому розгляді кримінального провадження повинні бути не відносно, а абсолютно впевнені у своїх висновках у справі. Як наслідок, абсолютність або відносність істини все ж повинна визначатися об'єктивними властивостями знань, а не суб'єктивною «впевненістю у висновках».

Втім, окремі автори заперечували застосування до правового пізнання співвідношення абсолютної та відносної істини, зазначаючи, що висновки суду з питань, які розглядаються ним, або відповідають дійсності, або не відповідають, тобто є або істиною, або помилкою; і оскільки питання про істинність вироку ставиться у вузько обмежених рамках, то розрізнення понять абсолютної та відносної істини тут безпідставне. Однак, таким чином білою плямою постає питання про те, якою мірою висновки повинні відповідати дійсності, як повно повинна відображатися дійсність. А таке питання, як було продемонстровано вище, може виникати і у кримінальному процесуальному пізнанні.

Своєю чергою, заслуговує уваги думка про те, що істина судового вироку – це абсолютна істина, але не у філософському сенсі цього поняття, а в тому банальному чи «плоскому» сенсі, у якому істиною представляється, що хтось народився чи помер такого-то дня. Дійсно ж, ця істина банальна саме у філософському сенсі, і з цієї точки зору вона є абсолютною істиною – тож її «банальність» не ставить під сумнів її абсолютності.

У рамках цієї дискусії цікавим видається підхід французького дослідника М. Меккі щодо характеру істини, яка встановлюється у кримінальному процесі. Він вважає доказування є одночасно інтелектуальною та матеріальною операцією. Як інтелектуальна операція, це демонстрація, яка є специфічно

юридичною і тому відрізняється від інших наук. Як матеріальна операція, воно стосується факту, встановлюючи існування останнього. У праві, на думку автора, докази по суті є судовими. «По суті», тому що доказ може конкурувати або доповнюватися більш консенсусною «істиною», наприклад, істиною угоди, плодом примирення або медіації. З іншого боку, істина є невизначеною, що являє собою якісну її характеристику. Вона є предметом дискурсу і тому ніколи не є точним відображенням реальності. Істина – це умовне поняття, яке змінюється залежно від часу і місця. А тому М. Меккі дійшов висновку, що будь-яка правда є відносною, а абсолютної істини не існує, як у праві, так і в науці [104, р. 1–2].

З цих міркувань вкотре переконуємось, що украй неправильним є нівелювати розмежування абсолютної і відносної істини у кримінальному процесуальному пізнанні. У тих же випадках, коли в кримінальному провадженні принципово можливе досягнення абсолютної істини, не завжди, зрозуміло, істина встановлюється такою практично. Як і в будь-якому пізнанні, тут можливі неточності, помилки – але ці помилки не є неминучими, непереборними. У такому разі встановлення абсолютної істини у кримінальному процесуальному пізнанні – реально досяжний ідеал.

Слушною з цього приводу вбачається позиція Ю. М. Грошевого, що абсолютна істина складається з відносних, які включають у себе елементи абсолютної. Отже, об'єктивна істина є одночасно і відносною щодо об'єкта пізнання в цілому, і абсолютною щодо його окремих зв'язків, властивостей [229, С. 19]. А тому з приводу визначення характеру істини, яка підлягає встановленню у кримінальному провадженні, можна зробити висновок про те, *що вона є абсолютною у своїй відносності.*

Нарешті, вагоме практичне і теоретичне значення має питання про те, як саме перевіряється істинність процесуальних рішень у кримінальному процесуальному пізнанні. А тому дослідження гносеології у кримінальному процесі було б неповним, якщо залишити осторонь питання критеріїв істинності знання, що досягається внаслідок здійснення пізнавальної діяльності.

Критерій істини розуміється у філософській науці як засіб перевірки істинності того чи іншого твердження, гіпотези, теоретичної конструкції тощо. Іншими словами, це те, за допомогою чого можна відокремити істинне судження від хибного, тобто з використанням чого суб'єкт пізнання може переконатися у відповідності своїх висновків дійсності.

Як наслідок, критерій істини – це певний чинник, на який можна послатися на спростування неправильних висновків, скасовуючи неправильне рішення.

Усі філософські погляди, висловлені з цього питання, назагал можуть бути зведені до виокремлення двох основних підходів до критерію істини у правовому пізнанні. Відмінність їх полягає у тому, що одні автори на перше місце висувають практичну діяльність правозастосовного органу закон, інші – норму права. Альтернативно також формулювалися й підходи, які визнавали і за нормою права, і за практикою якість критерію істини [248, С. 146–147].

Так, відповідно до першого з підходів, об'єктивним критерієм правильності людських знань вважалася людська практика, під якою розумілась свідома, безпосередньо-чуттєва матеріальна суспільна людська діяльність, спрямована на перетворення зовнішнього світу. Відтак, теоретична, ідеальна діяльність хоч і є формою людської діяльності, але не входила у поняття практики як критерію істини.

До прикладу, при перевірці процесуальних рішень щодо минулих фактів практична діяльність використовується у вигляді збирання та закріплення нових доказів, відшукування додаткових відомостей та проведення інших процесуальних пізнавальних дій.

З іншого боку, в теорії пізнання розглядаються й інші фактори, що можуть використовуватися як критерій істини у правовому пізнанні.

Зокрема, критерієм істини називалась правосвідомість і вся сукупність знань судді: як наукових, так і та почерпнутих із життєвого досвіду. Однак, знань однієї особи, хоч якими визначними вони б не були, не завжди може бути достатньо для вивчення різних фактів об'єктивної дійсності. Окрім цього, інші

вчені-правники стверджували, що критерієм істинності процесуальних рішень є внутрішнє переконання особи, яка приймає або перевіряє таке рішення. Із таким положенням також навряд чи можна погодитися.

Варто зазначити, що у юридичній літературі справедливо піддавалася критиці думка, згідно з якою під критерієм істини розуміється внутрішнє переконання суб'єкта правозастосування. Така позиція підтримувалася в основному представниками галузевих (насамперед кримінальної процесуальної) наук і була заснована, як і ряд інших помилок в аналізі гносеології, на міркуваннях практичного характеру. Внутрішнє переконання – термін, який не має філософського значення, й у літературі слушно вказувалося, що запровадження його у процесуальну діяльність зумовлено прагненням законодавця захистити правозастосовний орган від будь-якого впливу ззовні.

Таким чином, внутрішнє переконання саме по собі не може бути критерієм істини, тобто тим фактором, за допомогою якого перевіряється, чи досягнуто істини у кримінальному процесуальному пізнанні, і на який можна посилатися при спростуванні висновків суб'єкта, що веде провадження. До прикладу, чи можна скасувати вирок суду першої інстанції, посилаючись на те, що це рішення суперечить внутрішньому переконанню суду апеляційної інстанції? – очевидно, що ні.

Відтак, внутрішнє переконання є концентрованим результатом і проявом тієї матеріальної (практичної) та ідеальної (розумової) діяльності, на основі якої досягається та перевіряється істинність наших знань. Воно не є чимось підсвідомим, інтуїтивним, ірраціональним: це цілком конкретне відчуття та усвідомлення упевненості у правильності висновків.

Отже, внутрішнє переконання має бути раціонально вмотивованим, обґрунтованим певними встановленими фактами. Так, саме на ці факти можна буде посилатись, скасовуючи незаконне процесуальне рішення.

Як видається, не можна погодитись також із твердженням, що внутрішнє переконання є критерієм достовірності фактів. Оскільки внутрішнє переконання – це переконання у правильності своїх висновків, то воно характеризує висновки

тієї особи, чийм переконанням воно є. Але внутрішнє переконання суду першої інстанції не може бути критерієм істини під час перевірки його вироку судом апеляційної інстанції. А внутрішнє переконання апеляційного суду – це вже результат перевірки, тобто це вже наслідок використання критерію істини.

Отже, наявність сформованого внутрішнього переконання означає лише те, що перевірку істинності завершено. Проте саме внутрішнє переконання може бути викликане та обґрунтоване за допомогою інших факторів, які якраз і виступають об'єктивними критеріями істини. Не можна не погодитися із позицією про те, що коли суддя розпочинає оцінку доказів, він ще не має внутрішнього переконання. Це цілком природно. Але те, чого немає в момент, коли суд приступає до оцінки доказів, і не може бути критерієм цієї оцінки.

У межах наведеної дискусії варто додати, що внутрішнє переконання взагалі є необхідною передумовою будь-якої вольової цілеспрямованої діяльності. У застосуванні правових норм внутрішнє переконання виникає з урахуванням «заломлення» загальних правових поглядів у матеріалах конкретної справи. Воно повинне поширюватися як на висновки про достовірність фактів, так і на висновки щодо їх правової сутності. У правильності юридичної кваліфікації фактів треба бути менш переконаним, ніж у їх достовірності. Проте якщо не можна послатися на власне внутрішнє переконання в обґрунтуванні такого юридичного факту, як винуватість обвинуваченого, то так само не можна послатися лише на внутрішнє переконання в обґрунтування того, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення.

Таким чином, внутрішнє переконання – це спосіб оцінки наявних доказів й у цьому сенсі – воно є засобом пізнання. Але внутрішнє переконання не може бути критерієм перевірки висновків, зроблених у вигляді його самого, інакше кажучи, внутрішнє переконання не може бути перевірене тим самим внутрішнім переконанням.

Водночас, останнє є способом оцінки доказів щодо усіх об'єктивно наявних ознак встановлюваних фактів, які мають значення для кримінального провадження. Пізнати такі ознаки фактів (інші ознаки фактів не можуть бути

предметом кримінального процесуального пізнання) можливо лише шляхом оцінки доказів щодо них за своїм внутрішнім переконанням.

Слід вкотре наголосити, що у правовому пізнанні предметом дослідження є не якісь «чисті» факти, яким потім лише надається їх правова значимість, а факти відразу встановлюються в їх юридичних ознаках. Адже суд встановлює не діяння взагалі, а конкретне кримінально протиправне діяння, тобто діяння за тими ознаками, що утворюють склад відповідного кримінального правопорушення. Так само, як немає потреби встановлювати факт, який не має юридичного значення, так само і немає потреби з'ясовувати юридичне значення факту, який не встановлено: «Обставини, які встановлюють наявність події, встановлюють і її характер, і навпаки» [387, С. 200].

У низці факторів, які стосуються перевірки правильності процесуальних рішень, внутрішнє переконання неспроможне відігравати роль критерію істини, оскільки насправді в обґрунтування висновків необхідно послатися такі об'єктивні чинники, які призвели до утворення внутрішнього переконання, завдяки яким і виникло саме переконання. Критерій істини використовується під час перевірки, натомість внутрішнє переконання, як результат перевіркової діяльності, виникає вже після використання критерію істини.

Додатково варто наголосити, що правила про внутрішнє переконання встановлюють і закріплюють той спосіб, яким здійснюється оцінка доказів (ст. 94 КПК). Оцінка ж є мисленнєвою, теоретичною, а чи не практичною діяльністю у тому сенсі, у якому остання вважається критерієм істини. І, зрозуміло, жоден спосіб мисленнєвої діяльності не може бути сам собою критерієм істини.

Підсумовуючи вищенаведене, найбільш переконливою видається нам аргументація, суть якої зводиться до того що, що критерієм істинності знання, досягнутого правозастосувачем, є: безпосереднім – закон, норма права, а в кінцевому підсумку – практика. При цьому закон постає як найбільш узагальнений виразник типової практики [248, С. 147].

Продовжуючи наукову дискусію про сутність істини у кримінальному провадженні, звернемося до класичного поняття істини, що пов'язується з

давньогрецьким філософом Платоном. Загальновідомий та всесвітньо визнаний авторитет виходить із того, що істина є відповідністю між думкою і дійсністю, що це є правильне, адекватне відображення предметів і явищ дійсності в свідомості суб'єкта, який пізнає цю дійсність. Тож традиційно вважається, що в об'єктивному розумінні істина є відповідністю знань людини, її думок, суджень, уявлень про явища і предмети об'єктивної дійсності самим цим явищам і предметам незалежно від суб'єктивного сприйняття їх суб'єктом, який їх пізнає.

Виходячи з такого підходу, істина у кримінальному провадженні зводиться до адекватного відображення певного об'єкта (фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження) у свідомості суб'єкта, який його пізнає (слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду), на підставі зібраних та оцінених доказів. Відтак, зміст істини складає відповідність висновків зазначених вище суб'єктів, а перш за все – суду тому, що відбулося в дійсності. Іншими словами, мова йде про тотожність відомостей, даних, знань про факти і обставини вчиненого кримінального правопорушення, одержаних під час кримінального провадження (процесу пізнання) самим цим фактам і обставинам.

Безсумнівно, правосуддя (і особливо правосуддя щодо кримінальних правопорушень) неможливе без встановлення істини (правди). Так, саме слово «правосуддя» походить від суду «праведного, правдивого», суду на основі встановленої ним «правди». Знову ж таки, зовсім невипадково у деяких державах з переважаючим слов'янським етносом кримінальний процесуальний закон в основу правосуддя поклав засаду «правди».

Проте внесення істотних змін до системи кримінального провадження: як досудового провадження, так і судового, введення особливих порядків провадження щодо окремих кримінальних правопорушень (спрощене провадження щодо кримінальних проступків), провадження на підставі угод дало підставу деяким науковцям змінити погляд на істину в кримінальному провадженні як адекватне відображення у свідомості суб'єкта, який пізнає

обставини вчиненого кримінального правопорушення, цих обставин. Але про це мова йтиме у наступних структурних частинах дисертаційної роботи.

Водночас, істина та її встановлення у кримінальному провадженні – його базові положення та невід’ємний вартісний орієнтир усієї процесуальної діяльності.

Отже, що ж означає «встановити істину» («досягнути істину») у кримінальному провадженні? Як видається, досягнення істини – це встановлення передбачених кримінальним процесуальним законом фактів і обставин, які існували (чи продовжують існувати) незалежно від волі, свідомості людини, їх властивостей і відносин, а також наших знань про них. У цьому зв’язку істині характерна властивість об’єктивності.

Встановлення істини досягається засобами доказування, які спрямовані на встановлення фактів і обставин вчиненого кримінального правопорушення за допомогою виявлених та належним чином процесуального оформлених доказів, змістом яких і є відомості про ці факти і обставини. Власне норми доказового права спрямовані на встановлення істини у справі – досягнення істинних (об’єктивних) знань про коло встановлених законом обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (предмет доказування).

При цьому необхідно розуміти, що кримінальне правопорушення вчиняється в реальному житті у конкретних обставинах, і його зовнішній механізм – об’єктивна сторона (діяння, його час, місце, спосіб, наслідки), нерідко й сам правопорушник – встановлюється відносно легко завдяки слідам (ідеальним чи матеріальним), що залишаються у свідомості людей чи навколишньому середовищі (живій і неживій матерії). Набагато складніше встановити (пізнати) суб’єктивну сторону кримінального правопорушення – вину, її форму, мотиви і мету вчинення – оскільки вона пов’язана із внутрішнім світом правопорушника, і проникнути до нього – справа набагато складніша, але не безнадійна. Річ у тім, що думки людини (хоч і побутує твердження, що вони «не читаються») також мають властивість проявлятися на зовні, і відбувається такий прояв за допомогою висловлювань людини та її дій (поведінки). Власне,

вони й «об'єктивують» її внутрішній світ, відображаючи його. Тому пізнання зовнішнього механізму кримінального правопорушення (його об'єктивної сторони і об'єкта) та внутрішнього (суб'єктивної сторони: вини, її форми, мотиву та мети) об'єктивно можливе, а їх пізнання є нічим іншим, як встановленням істини у конкретному кримінальному провадженні.

Наведені вище міркування дозволяють виокремити загальні умови гносеологічно-процесуального характеру, які забезпечують (уможливлюють) досягнення істини за результатами пізнання у кримінальному провадженні. Такими умовами є:

1) реальна можливість отримання усіх відомостей, необхідних для встановлення фактів та обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження;

2) максимальна безпосередність пізнавального процесу;

3) забезпечення певного, достатньо високого рівня знань осіб, які встановлюють окреслені вище факти та обставини;

4) гласність та відкритість розгляду кримінального провадження, його змагальний характер; залучення до розгляду справи усіх заінтересованих осіб;

5) незалежність, неупередженість, відсутність особистої заінтересованості осіб, які ведуть кримінальне провадження та є суб'єктами кримінального процесуального пізнання;

6) можливість оскарження і перегляду незаконних та необґрунтованих процесуальних рішень;

7) встановлення юридичної відповідальності, до якої можуть бути притягнені винні за прийняття завідомо незаконних та необґрунтованих процесуальних рішень особи .

З іншого боку, враховуючи вищевикладене, постає необхідність вести мову й про гносеологічно-процесуальні межі встановлення істини у кримінальному провадженні, до яких можна віднести:

1) темпоральні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: з одного боку, доказування як форма пізнання є віддаленою у часі від події

кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння), з іншого – здійснюється в обмежені процесуальним законом граничні строки досудового розслідування (сплив яких може стати підставою для закриття кримінального провадження, а, отже, й припинення пізнавальної діяльності незалежно від її результативності);

2) предметні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: доказуванню підлягають не усі факти та обставини кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння), а лише ті, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, натомість на момент завершення кримінального провадження неможливо досягнути ідентичну копію реальної дійсності (у чому засадничо й немає потреби), а лише її «тінь» (репродукцію);

3) суб'єктні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: встановлення істини здійснюється не будь-ким, а чітко уповноваженими на це суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності та об'єктивується у їх юридично значимих рішеннях, які тягнуть за собою правові наслідки;

4) процедурні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: суворо визначена кримінальним процесуальним законом форма та встановлені ним засоби і способи, які забезпечують одержання достовірних відомостей, у тому числі чітко передбачені законом правила належності та допустимості доказів.

Відтак, підсумовуючи викладені положення та дискусію щодо них, відзначимо, що кримінальне процесуальне законодавство передбачає низку процесуальних правил, дотримання яких спрямовує досудове розслідування і судовий розгляд на встановлення істини (правди). До таких правил насамперед належить визначення предмету доказування у кримінальному провадженні – кола тих обставин, що характеризують вчинене кримінальне правопорушення: саме діяння; винуватість особи у його вчиненні; шкідливі наслідки та інші обставини, які необхідно встановити для законного, обґрунтованого, умотивованого і справедливого його вирішення; чіткі вимоги до доказів як

одного із засобів доказування названих обставин, їх суті та ознак, джерел і процесуальних способів одержання, перевірки та оцінки; заборона використовувати для обґрунтування слідчих чи судових рішень доказів, одержаних з порушенням вимог закону; загальні положення судового розгляду, зокрема незмінність складу суду та безперервність судового розгляду; покладення на органи, які ведуть кримінальне провадження, обов'язку ухвалювати свої рішення на підставі внутрішнього переконання, що ґрунтується на сукупності належних, допустимих, достовірних доказів.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТІВ ІСТИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

2.1. Концепти істини у кримінальному провадженні: сутність та види

Концепт (лат. думка, поняття) – смисл знака (імені); загальна думка, формулювання [378, С. 360]. Прийнято вважати, що в літературний обіг цей термін запровадив філософ та літературознавець С. Аскольдов-Алексеев, який тлумачив його як родове поняття, «мислене утворення, що заміщує в процесі думки невизначену кількість предметів одного і того ж типу», а в подальшому цей термін розумівся як «наслідок зіткнення словникового значення слова з особистим та народним досвідом людини» [479, С. 521].

У сучасній лінгвістиці під «концептом» розуміють ментальний прообраз (нерозчленоване уявлення про об'єкт), ідею поняття чи навіть саме поняття. Він визначається як одиниця ментальних або психічних ресурсів свідомості та тієї інформаційної структури, яка відображає свідомість і досвід людини; це – оперативна смислова ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), картини світу, відображеної у свідомості людини; одночасно це й інформація про знання, уявлення, думки людини про об'єкти світу. Взаємовідношення концептів, їх комплекс утворює концептосистему зі своєю структурою [478, С. 273–274]. Концептуалісти твердили, що в одиничних речах існує дещо спільне, загальне, на основі чого в розумі виникає концепт – особливе загальне поняття, виражене словом, яке існує лише в розумі, а не в самій дійсності, тож не має самостійної онтологічної реальності.

Своєю чергою, у сучасній філософії під концептом розуміють поняття – ідею, що містить у собі певний підхід до дійсності та розглядається у системі логічних відношень і форм [480, С. 300].

Відтак, у цілях цього дисертаційного дослідження концепт істини у кримінальному провадженні розглядатиметься комплексно – як відносно автономну, взаємоузгоджену та взаємозумовлену систему поглядів на поняття та

характер істини як мети та результату пізнання у кримінальному провадженні, яке здійснюється суб'єктами доказування у передбаченій кримінальним процесуальним законом формі та реалізується як засаднича ідея у системі засад та інститутів як доказового права зокрема, так і кримінального процесу в цілому.

При цьому неодмінною передумовою формування (а в подальшому також їх виокремлення та розмежування) концептів істини у філософії та праві виступають врахування стану науково-теоретичної розробки відповідної проблеми, що лежить в їх основі, а також законів формальної або діалектичної логіки з відповідною доцільністю та поясненнями, застосування індуктивного чи дедуктивного методу, використання різних принципів, зокрема герменевтичних, внаслідок чого формулюються теоретичні або загальні положення їх змісту [479, С. 522–523].

Аналізуючи філософсько-правові та історичні передумови формування концептів істини у кримінальному процесі, не можна не погодитися із висловленою академіком В. Т. Нором позицією про те, що наукова дискусія щодо істини у кримінальному провадженні періодично спалахувала, як правило, не щодо необхідності її встановлення, а саме щодо її характеру та змісту [321, С. 4]. Відтак, зупинимося на таких філософсько-правових та історичних передумовах генези концептів істини у кримінальному процесі дещо детальніше.

Перш за все, для того, аби зрозуміти, що собою становить концепт істини у кримінальному провадженні, неминуче необхідно з'ясувати насамперед його філософську природу. Але не можна не констатувати, що єдиної теорії (концепту) природи істини в загальнофілософському значенні немає.

Це пов'язується із тим, що питання істини та її концептів є одним із найосновніших та водночас найбільш дискусійних, перш за все, у філософії. Окрім власне філософського, поняття істини може розглядатися у докорінно різних аспектах, зокрема теологічному, культурному, логічному, правовому, ба навіть математичному та низці інших. При цьому кожен із них, своєю чергою, може передбачати сотні власних підходів до визначення істини, більшість з яких є настільки відмінними, що часто взаємозаперечують або взаємовиключають

один одного. Таким чином, численні дискусії навколо концептів істини носять не просто термінологічний, а переважно світоглядний характер.

Свою чергою, вчення про істину недаремно та не випадково є однією з найдавніших (ба навіть одвічних) філософських проблем. Доступні писемні джерела засвідчують активну розробку знань про концепт істини ще з часів Платона, Аристотеля та інших античних філософів. Принципова можливість пізнання людиною (людством) оточуючого її світу, тобто істини, та заперечення цього (непізнаваність або обмежена пізнаваність) визначили появу двох протилежних філософських підходів (течій) – гноситицизму і агностицизму. Якщо представники першої теорії (Платон, Аристотель, Декарт, Бекон, Гегель, Фейєрбах та інші) вважали, що людина своїм розумом здатна пізнавати об'єктивний світ, то представники агностицизму (Протагор, Геракліт, Кант, Юм, Гекслі, Ясперс та інші) повністю або частково заперечували таку можливість. Коротко зупинимось на окремих засадничих моментах таких філософських дискусій, які в подальшому слугуватимуть «відправною точкою» для формування окремого вчення про концепти істини у кримінальному процесі.

Так, у своєму історичному розвитку людство загалом та людина зокрема завжди (іманентно) займалися пошуком істини, використовуючи усі можливі способи та засоби для цього. Так, спершу чи не кожна із релігій намагалася запропонувати своє бачення істини (зводячи її, наприклад, до змісту священних книг, трансцендентного бога тощо), причому такі концепти були здебільшого усталеними, беззаперечними та певним чином авторитарними. Згодом же, із поступовим зародженням та подальшим бурхливим розвитком філософії, особливо такого її розділу, як гносеологія, поставали кардинально нові та більш гнучкі підходи до осягнення істини. Нарешті, до такого пошуку свого часу долучається й наука, виводячи його процес на якісно новий з методологічного погляду рівень. Тим не менш, у контексті формування наукового вчення про істину та її концепти варто виділити такі проблемні питання.

По-перше, з огляду на окреслену вище історичну перспективу, постає питання про фактичну результативність, а також практичну можливість

філософських пошуків істини, або ж їх потенційну приреченість. Визначально, що ще на початку нашої ери Понтій Пилат, римський правитель Юдеї, запитував: «Що таке істина?», проте відповіді так і не отримав. З того часу зазначене питання вважається одним із вічних у царині філософії та врешті-решт породжує ще одне, не менш проблемне: «Чи здатна людина узагалі пізнати оточуючий світ?». Не можна оминати увагою й того, що сам концепт істини певною мірою узагалі ставився під сумнів, зокрема, у межах філософських підходів скептицизму та агностицизму. Проте необхідно наголосити, що такі вчення не позбавлені принаймні однієї істотної внутрішньої суперечності: здійснюючи численні спроби обґрунтувати відсутність істини як такої, вони все ж були змушені щоразу безпосередньо апелювати до її поняття.

По-друге, актуальним також видається питання про сенс встановлення істини, іншими словами – чим узагалі можна пояснити непримиренну жагу людства до істини та у чому тоді полягає значення одвічних пошуків останньої? Так, необхідно погодитися із позицією про те, що людина, з'ясовуючи питання значення та смислу пізнавальної діяльності, завжди рефлексувала з приводу того, яким чином можна відокремити істинні судження від помилкових [249, С. 186]. Так, пізнання як вища форма відображення об'єктивної дійсності безпосередньо спрямоване на вироблення дійсних знань, а тому суб'єкт такого пізнання повинен бути впевненим, що його уявлення, поняття, судження є істинними. Таким чином, потреба суб'єкта пізнання в істині є іманентною, а отже й повинна існувати певна процедура, або ж, щонайменше, визначені окремі правила та стандарти, використовуючи які можна було б зробити висновок про істинність тих чи інших результатів пізнавальної діяльності. Для цього різними філософськими напрямками було розроблено власні мірила істинного і неістинного, які прийнято називати критеріями істини, про що йшла мова у попередньому розділі, та які варіюються у залежності від конкретного підходу до розуміння концепту істини.

Отже, філософія все ж не в змозі до кінця дати однозначну відповідь про те, що таке істина та де її віднайти. Тим не менш, філософська наука дає нам не

просто можливість, але й необхідний інструментарій для відповідних пошуків, зокрема через філософські та мисленнєві концепти. Відповідно, формуючи різні філософські світогляди, мислителі завжди здійснювали численні спроби пояснити істину, проте у жодному випадку не змогли віднайти її на абсолютному рівні, оскільки після смерті однієї філософської системи, як правило, їй на зміну неодмінно приходить інша. Таким чином, можна зробити висновок про те, розуміння істини у філософії не є історично сталим, а тому концепт істини апріорі не може бути єдиним.

З огляду на вищезазначене, *концептам істини непереборно притаманний плюралізм*. Так, пошуки відповіді на питання про форми існування істини призвели до створення цілого спектру філософських концепцій, частина з яких доповнює, а частина, навпаки, взаємовиключає одна одну. Разом з тим, такий плюралізм не просто не виключає ані необхідності, ані можливості упорядкування відповідних підходів, а й надає їм різноманітні варіації. Своєю чергою, кожен із них складається з численних рядів філософських теорій.

Перш за все, у філософській науці загальноприйнято виділяти два принципових підходи до визначення концепту істини: онтологічний і гносеологічний. Відповідно до першого із них, істина вважається реальністю, що не залежить від суб'єкта, однією зі складових буття або буттям в усій своїй повноті. Прикладом онтологічного розуміння істини є філософія Платона, який тлумачив істину як одну з ідей, що існує в особливому царстві думки [400] та володіє власним онтологічним статусом, не потребуючи при цьому людини для свого прояву. У свою чергу, за М. Гайдеггером, істина означає відкритість буття: те, що є, суще, відкрите, жодним чином не приховане та не утаєне від людини [243, С. 219]. Нарешті, яскравим прикладом онтологічного підходу є теологічне уявлення про Бога як єдину істину, незаперечну, абсолютну і вічну, до якої людина може лише прагнути, причому не стільки за посередництвом знання, скільки за допомогою віри. Натомість, онтологізму протистоїть гносеологічне розуміння істини як особливої властивості знання. Відповідно, вона не може існувати без знання, а тому і без людини, тобто суб'єкта пізнання, який таким

знанням володіє. Саме такий підхід до розуміння концепту істини вважається найбільш поширеним не лише у філософії, а й в інших науках, зокрема й правових.

У свою чергу, в межах гносеологічного підходу сформувалися дві альтернативні парадигми розуміння концепту істини – класична та некласична. У філософській літературі першу також іноді називають теорією відповідності, або кореспондентною теорією істини, та вважають одним із найбільших досягнень філософської думки, яка акумулювала багатовіковий досвід людського пізнання у різних сферах, насамперед в науці, а також праві. Згідно з нею, істина розуміється як відповідність між знаннями і дійсністю. Основні положення класичної концепції істини були викладені в період античної філософії у працях Платона та Аристотеля. Саме Платон вперше пов'язав поняття істини з поняттям відповідності, а основні положення цієї теорії сформулював Аристотель: істина не існує в речах, а є продуктом думки, який виникає при зв'язуванні суб'єкта і предиката у судженнях, які можуть бути істинними або помилковими [289]. Розвиваючи аристотелівське розуміння істини, Фома Аквінський запропонував визначення істини, яке почало асоціюватися з усією теорією кореспонденції в цілому, ставши згодом її квінтесенцією: «*adaequatio intellectus et rei*», тобто узгодженість акту пізнання та судження зі сутністю речі чи станом речей в бутті. Тож будь-яке судження, створене на основі акту пізнання, відповідає (отже, є істинним), або не відповідає сутності речі чи станові речей (отже, є хибним). В подальшому, а саме у працях філософів Нового часу, зокрема Р. Декарта, Дж. Локка, Б. Спінози, Г. Ляйбніца, Г. Гегеля, сформувався категорійний апарат класичної парадигми істини та її основні положення. Варто додати, що класичне розуміння істини отримало різні філософські інтерпретації: як матеріалістичні, так й ідеалістичні, відмінність між якими спостерігається у вирішенні питання про те, що таке дійсність. Якщо буття розуміється як матерія, то мова йде матеріалістичний варіант класичної концепції істини; якщо ж воно трактується як свідомість або дух – то ідеалістичний. Необхідно наголосити, що чи не *найважливішою особливістю*

класичної парадигми істини є об'єктивність останньої, тобто її незалежність від волі та бажання суб'єкта пізнання, а також від її визнання чи невизнання. Таким чином, відповідність судження об'єкту визначається самим же об'єктом, його особливостями, а не суб'єктивними бажаннями людини. До прикладу, загальноприйняте розуміння критерію істини в межах цієї теорії передбачає відповідність суджень фактам, стану справ, подіям і визначеним ситуаціям тощо. «Наступником» класичної концепції істини є діалектико-матеріалістичне вчення про істину (яке, до слова, тривалий час вважалось чи не єдиною правильною теорією істини у сучасній доктрині доказового права).

Натомість некласична філософська парадигма включає в себе, як правило, когерентну, прагматичну і конвенційну концепції істини. Так, когерентна теорія тлумачить істину як несуперечливість судження, властивість узгодженості знань (Р. Авенаріус, Е. Мах) та передбачає, що окремі елементи належним чином відповідають усій системі та водночас підтримують один одного, а тому повнота та всебічність основного набору понять є критично важливим фактором в оцінці істинності їх цілісної системи; прагматична теорія істини тлумачить останню як корисність знання, його ефективність, а тому істинним може бути лише таке судження, що дозволяє досягти успіху (Ч. С. Пірс); нарешті, згідно з постулатами конвенційної теорії, істина є нічим іншим, як результатом угоди (А. Пуанкаре, Т. Кун). Отже, у некласичній філософії, на відміну від класичної парадигми, істина позбавлена свого об'єктивного статусу.

Проаналізовані вище погляди на концепт істини у філософії дозволяють нам зробити висновок про те, що істина – не просто ідеал знання і методів його досягнення та обґрунтування, але універсальна цінність з власним смислом. При цьому жодні її визначення, теорії та концепти не є самою істиною, оскільки остання якраз і визначає реальне буття та дійсність. Тому жоден з вищенаведених концептів не може обмежити саму істину, а лише характеризує прояви її сутності, оскільки їх дійсна мета – пізнання сенсу і цілісності істини як такої.

Як уже згадувалося, концепт істини хоч і сформувався у лоні філософської науки, проте є фундаментальним у будь-якій зі сфер пізнання, а

тому набув широкого поширення як у праві загалом, так і в кримінальному процесі (при цьому, в усіх можливих розуміннях цього поняття, тобто галузі права, науці, навчальній дисципліні та, без сумніву, у відповідній практичній діяльності) зокрема.

Таким чином, концепт істини у кримінальному провадженні не може та не повинен розглядатися відокремлено, себто як незалежна від філософського розуміння інтелектуальна конструкція. Іншими словами, істина у кримінальному провадженні є тією ж загальнофілософською істиною, проте застосовною щодо кримінального процесу. А тому необхідно категорично не погодитися із позиціями тих процесуалістів, які стверджують, що для кримінального провадження філософські категорії істини є узагалі неприйнятними. Натомість не можна заперечувати існування таких сучасних тенденцій у галузі юридичної науки, у тому числі кримінальної процесуальної, які полягають у її виході за вузькоспеціальні межі та посиленні уваги до філософського обґрунтування своїх рішень і висновків у відповідних сферах [307, С. 35]. А оскільки доказування у кримінальному провадженні носить пізнавальний характер, то застосування щодо нього філософських категорій, в першу чергу гносеологічних, у кримінальному процесі є явищем цілком природним, а незастосування – категорично неправильним.

З огляду на вищезазначене, є підстави констатувати, що філософські підходи щодо концептів істини в більшій чи меншій мірі продовжують свій прояв і в дискусіях сьогодення щодо різних сфер буття людини і суспільства в цілому. Відтак, не оминули вони і таку специфічну сферу діяльності людини, як кримінальне провадження.

У цій сфері, крім самого концепту істини, предметом доктринальних дискусій стали, насамперед, питання про характер істини, яка має бути досягнута (встановлена) у кримінальному провадженні, можливість її досягнення (встановлення) засобами і способами, характерними для кримінального провадження, а також про мету доказування у кримінальному процесі, зокрема й те, чи ставить законодавець перед органами держави, які ведуть кримінальне

провадження і вирішують його по суті, завдання встановити істину щодо обставин вчинення кримінального правопорушення і лише на цій основі ухвалити щодо нього своє рішення.

Поняття істини, її формування по-різному тлумачаться у різних філософських гносеологічних моделях пізнання людиною світу, що відображається на понятті істини і у кримінальній процесуальній діяльності, спрямованій на встановлення фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження. Історично першою (і, до слова, традиційною або першопорядковою) з них є підхід до розуміння істини, яка має бути встановлена у кримінальному процесі як об'єктивістської, реалістської (концепт об'єктивної істини).

Суть її у кримінальному процесуальному розумінні (хоч про це мова більш детально йтиме у наступному підрозділі) полягає у відповідності одержаного, сформованого на підставі зібраних доказів (ідеальних і матеріальних слідів-відображень), знання про факти і обставини вчиненого кримінального правопорушення самим цим фактам і обставинам. Отже, ця гносеологічна модель кримінального процесуального пізнання ґрунтується на описаному вище філософському вченні про пізнаваність людиною оточуючого її світу, і традиційно пов'язується з вченням древньогрецьких філософів Аристотеля і Платона (істина – це та міра, яка відповідає знанню людини справжній природі речей, це відповідність знання дійсності), яке було сприйняте і розвинуте діалектико-матеріалістичною теорією, основними постулатами якої є: первинність матерії і вторинність свідомості людини; можливість пізнання людиною об'єктивного світу; об'єктивна, відносна і абсолютна істини; ступеневість (поетапність) пізнання; роль суспільно-політичної практики у пізнанні і т.д.

З цих міркувань підсумуємо, що при вирішенні питання про істину та її концепти у кримінальному провадженні «відправним пунктом» є загальнометодологічне положення, сформульоване Г. Гегелем: «Істина є відповідність мислення предмету, і для того, щоб створити таку відповідність –

оскільки сама по собі вона не дана, як щось наявне, – мислення повинне підпорядковуватися предмету, узгоджуватися з ним» [222, С. 25]. Відтак, результат кримінального процесуального пізнання або є таким, або не є – і *tertium non datur*.

Без сумніву, законодавець завжди хотів пізнати (встановити) правду (істину) в кримінальному процесі (хоч і покладав в це поняття іноді різний зміст). До прикладу, в стародавності були знані окремі докази, за якими визнавалася особлива сила для вирішення справи (визнання, тортури, часом ордалії). Крім цих винятків, раціональний світ грецької і римської антики схилився до засади правди матеріальної. Зміни принесло Середньовіччя: ірраціональна система доказового провадження в тогочасному німецькому кримінальному процесі, а згодом розвиток формальної оцінки доказів дав початок впровадженню до процесу концепту істини формальної. Тільки філософія Просвітництва стала причиною до повернення засади правди матеріальної, з одночасним впровадженням до процесуальних законів вільної оцінки доказів.

Поняття істини матеріальної було назагал сприйняте процесуальною наукою, хоч іноді можна зустріти її назву як «засада інструкційності» (*Instruktionsprinzip*) [92. S. 87], що робить наголос на активну роль суду у становленні правди, або «засади очевидної істини» [134, S. 111]. Вживалася також інколи назва «засада об'єктивної істини (правди)» з метою уникнення навіювання, що може існувати якась інша істина (правда) формальна. Деякі автори назвали цю засаду просто «засада правди».

Аналіз історичного розвитку кримінального процесу і, насамперед, його доказового права засвідчує наявність як його домінанти намагання досягти об'єктивної істини. Законодавець у різні часи ставив перед правосуддям завдання пізнати (встановити) під час його здійснення правду (істину) про обставини кримінального делікту. Але при цьому по-різному трактували її критерії і не завжди в реальній практиці її встановлювали, оскільки існує тісний зв'язок істини (правди) з оцінкою доказів – формальною чи вільною. Формальна оцінка доказів (визначена самим законом) полягала у наданні деяким доказам

визначальної сили (визнання обвинуваченим своєї винуватості, показання під тортурами, результати ордалій (випробувань)), що мало своїм результатом встановлення істини формальної. За цими винятками стародавнє правосуддя античного та староруського світу все ж більшою мірою схилилося до засади істини (правди) об'єктивної (матеріальної) під час відправлення правосуддя. Зміни принесло Середньовіччя з його розшукною (інквізиційною) побудовою кримінального провадження та характерною для нього формальною оцінкою доказів: докази оцінював не суддя за своїм внутрішнім переконанням, а їх силу визначав сам закон. Результатом такого підходу стало становлення концепту істини за своїм характером формальної, яка не завжди відповідала істині об'єктивній. Лише філософія Просвітництва в Європі сприяла поверненню істини об'єктивної (матеріальної), яка сформувалась на основі вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням правозастосувача, що й було сприйнято і доктриною кримінального процесу, і законодавцями романо-германської правової сім'ї, до якої належить і Україна. Разом з тим, характер істини, її зміст – об'єктивна (матеріальна) чи формальна залежить від типу кримінального провадження. Для приватно-позовного способу відправлення правосуддя більш характерною є істина, яка іменується формальною (процесуальною). Для провадження публічного характерною є істина об'єктивна (матеріальна), тобто факти і обставини вчиненого кримінального правопорушення мають бути встановлені у відповідності з їх дійсністю.

При цьому необхідно констатувати, що на сьогодні праву притаманне збереження класичного розуміння концепту істини. Тим не менш, одним з основних питань сучасної філософії права є не просто обґрунтування того чи іншого концепту істини правовими (процесуальними) категоріями, а й обґрунтування адекватності класичного розуміння істини природі права або конституювання механізмів інкорпорації трансформаційних процесів філософського розуміння істини у предметність самого права та його галузей. Так, саме філософський підхід до розгляду кримінального процесуального

пізнання обґрунтовано виступає методологічною передумовою для вирішення питання про процесуальні способи такого пізнання.

Отже, зробимо проміжний висновок: якщо ж звернути увагу на кримінальну процесуальну практику і притаманне їй поняття «істина», то стане зрозуміло, що вона використовує різні концепції істини при встановленні фактів. Якщо керуватися правдоподібними переконаннями функціоналістських філософських теорій істини, які припускають, що зміст істини має різні «посадові інструкції» в різних контекстах [69, S. 17], то концепти істини є специфічними для практики і, таким чином, множинними. Виходячи з цієї передумови, із філософської точки зору, окрім об'єктивної істини, існує також місце для ідеї «судової», «формально-юридичної» істини – того, що іноді називають «локальним характером правової раціональності» чи описують як «залежність правових претензій на істину від юридичної практики» [51, р. 13].

Водночас наголосимо, що дискусія на тему концептів істини у кримінальному процесі хоч і ґрунтується на загальнофілософській дискусії щодо проблеми істини, але водночас слідує власним критеріям. Проте не кожна теорія істини, яка може бути з філософського погляду обґрунтованою, може знайти своє застосування у правозастосовному (у тому числі кримінальному процесуальному) пізнанні. І навпаки, теоретично може мати місце і ситуація, коли певна теорія істини, яка з філософської точки зору буде здаватися до певної міри неспроможною, може відіграти свою роль у сфері правової гносеології. Це можна пояснити таким аргументом, що самі по собі концепти істини не є просто «правильними» чи «хибними», а мають свої специфічні сфери застосування. Якщо ці теорії зобразити як суперників, що змагаються за правильну відповідь на питання про те, що є «істинним», а що є «хибним» – такий підхід був би оманливий.

Відтак, йдеться не просто про альтернативні підходи до розуміння «істини», а радше про різні її концепти. Це означає, що в кінцевому рахунку вони дають лише номінальні визначення, тобто не можуть бути оцінені не як

«правильні» чи «неправильні», а лише як «прийнятні» чи «неприйнятні» [111, S. 27].

При цьому заслуговує уваги також позиція про те, що концепт істини є одним із ключових чинників при вирішенні низки концептуальних питань у кримінальному провадженні будь-якої з сучасних держав та є визначальним елементом певної процесуально-правової ідеології [319, С. 228].

Відповідно, детермінантами реалізації конкретного концепту істини у кримінальному провадженні є:

1) визначення як мети доказування зокрема, так і мети та завдань кримінального провадження загалом;

2) систему засад (принципів) кримінального провадження у стосунку до встановлення істини у ньому;

3) коло та процесуальний статус суб'єктів доказування, які несуть (або не несуть) обов'язок встановлення істини у кримінальному провадженні;

4) конкретні способи та засоби доказування як процесуальний інструментарій встановлення істини в ході та за результатами такого доказування;

5) вимоги до законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень, які об'єктивують досягнуту у кримінальному провадженні істину.

Як видається, усі перелічені вище фактори у своїй сукупності безпосередньо впливають на структуру і форму кримінального провадження в цілому.

Підсумовуючи вищенаведене, наголосимо, що пошуки розуміння концепту істини у кримінальному процесі тривають упродовж тривалого часу та продовжують породжувати численні дискусії серед науковців. У різні історичні періоди та у різному обсязі на розуміння відповідного концепту істотно впливали різноманітні філософські концепції. Проте незважаючи на плюралізм поглядів щодо поняття та сутності доказування, саме встановлення істини є його основною метою та, водночас, передумовою справедливості у кримінальному провадженні.

Сьогодні в кримінальній процесуальній науці (і не лише в ній) представлено декілька основних підходів щодо того, яка саме істина за своїм характером має бути встановлена в результаті реалізації норм кримінального процесуального права і проголошена судом у своєму вирокі при вирішенні кримінального провадження. Відповідь на це питання є надзвичайно важливою як з теоретичної, так і з практичної точок зору.

У сучасній доктрині кримінального процесу і доказового права П. Прилуцьким обґрунтовано декілька наукових векторів цієї проблеми. Перший – спрямований на збереження поняття об'єктивної істини в кримінальному судочинстві, другий – на відмову від нього, третій – на трансформацію цього поняття в поняття істини «судової», «практичної», «конкретної» тощо [377].

Так, традиційним у теорії кримінального процесу на сьогодні є підхід, пов'язаний із виокремленням трьох основних концептів (які нерідко іменуються теоріями, концепціями) істини у кримінальному провадженні: об'єктивної (матеріальної) істини, процесуальної (формальної) істини та конвенційної (договірної) істини. Окремі автори ведуть також мову про існування концептів істини когерентної та прагматичної.

Резюмуючи наукові дискусії з цього приводу, необхідно зазначити, що основна відмінність між науковими поглядами львівської та інших наукових шкіл кримінального процесуального права на концепти істини у кримінальному провадженні полягає в наступному. У наукових напрацюваннях львівської школи було зроблено (а також висловлюється й зараз) безальтернативний висновок про те, що метою кримінального процесуального доказування є встановлення матеріальної (об'єктивної) істини на основі всебічного, повного і неупередженого дослідження слідчим, прокурором, а також судом усіх визначених законом обставин кримінального провадження.

Натомість представники інших наукових шкіл відстоюють дещо інші позиції з цього приводу. Зокрема, деякі з них переконані, що в кримінальному процесі демократичної правової держави повинен бути закріплений принцип змагальності в повному його розумінні та гарантовано його виконання, а про кон-

цепцію встановлення об'єктивної істини треба забути, адже основні положення об'єктивної істини не сумісні з принципом змагальності (київська школа права). Окрім цього, інші, розглядаючи мету доказування в кримінальному судочинстві, акцентують увагу саме на достовірності доведеності обставин, які підлягають встановленню у справі, відкидаючи таким чином критерій істинності (одеська школа права). Більше того, представники харківської школи обґрунтовують позицію про множинність істин в одному кримінальному провадженні, оскільки це не суперечить викладеному ними розумінню сутності мети доказової діяльності, та вважають, що істина як мета кримінального процесуального доказування для кожного його суб'єкта є індивідуальною, тобто має відносний та суб'єктивний характер.

До прикладу, знаний сучасний представник харківської (Ярослава Мудрого) кримінальної процесуальної школи В. В. Вапнярчук виокремлює три ключові теорії істини, зокрема:

1) теорію об'єктивної істини: такий зміст знання, який правильно відтворює об'єктивну дійсність, незалежно від суб'єкта пізнання;

2) процесуальну теорію істини: знання повинні відповідати не об'єктивній дійсності, а приписам кримінально-процесуального та кримінального закону;

3) конвенційну теорію істини: істинним є положення, яке визнається таким за згодою сторін, наприклад, інститути угод про примирення та визнання обвинувачення в КПК України.

У той же час науковець вказує, що «жодна з них самостійно не може охопити всю кримінально-процесуальну діяльність», і їх слід розглядати в кримінальному процесі як «компоненти єдиного поняття «істина» [184, С. 55].

Враховуючи такий авторський підхід, В. В. Вапнярчук доходить висновку про те, що в кримінальному процесі слід вести мову не про пізнання істини, а про її формування, та дає власне визначення істини як правової категорії, яка сполучає в собі властивості реальності, процесуальності й конвенційності процесуального пізнання та формується під час кримінального провадження в

результаті здійснення доказової діяльності сторін, які беруть участь у спорі, та арбітральної діяльності суду, яка знаходить своє виявлення в певному підсумковому рішенні суду [184, С. 56].

Тим не менш, необхідно виходити із таких засадничих міркувань щодо концептів істини та їх реалізації у кримінальному провадженні:

1) концепти істини у кримінальному провадженні не слід ототожнювати з видами істини (як їх нерідко іменують в науковій літературі [377]);

2) кожен концепт істини є відносно автономним щодо інших, а тому вони не можуть перебувати у співвідношенні загального і спеціального чи цілого та частини;

3) реалізація у кримінальному провадженні одночасно кількох концептів істини як засадничих процесуальних ідей неможлива, оскільки іманентною властивістю будь-якого концептуального підходу є його самостійність, взаємовиключність;

4) доцільно виокремлювати лише два самостійні кримінальні процесуальні концепти істини: істини об'єктивної (матеріальної) чи формальної (формально-юридичної, процесуальної)¹.

Конкретний же концепт істини (об'єктивна (матеріальна) чи формально-юридична (процесуальна)) залежить від типу кримінального провадження. Для приватно-позовного способу судового розгляду більш характерною є істина, яка іменується юридичною (формальною, процесуальною). Процесу публічно-позовному притаманна істина об'єктивна (матеріальна), тобто встановлення фактів і обставин провадження у відповідності з їх дійсністю.

---

¹ Неспроможність, як видається, інших філософських концептів істини претендувати на статус самостійних концептів істини у кримінальному провадженні буде обґрунтована в подальшому у роботі.

2.2. Концепт істини об'єктивної (матеріальної)

Панівним для кримінального провадження держав романо-германської правової системи є класичний підхід до розуміння істини, який знаходить свою об'єктивацію в концепті об'єктивної (матеріальної) істини.

Сам по собі концепт об'єктивної істини відображає дотеоретичні інтуїції нашого повсякденного розуміння, для яких істина – це відповідність розуму і матерії: «*veritas est adaequatio rei et intellectus*» (Фома Аквінський), «відповідність знання його об'єкту» (Кант), або «відповідність ідеї факту» (Рассел, Мур). В деталях, однак, існують численні філософські дискусії про те, що саме повинно відповідати чому, проте детальний їх аналіз навряд чи не виходитиме за межі цього дисертаційного дослідження.

Відтак, теоретичним підґрунтям концепту об'єктивної істини у кримінальному процесі є теорія кореспонденції (відповідності). Результатом кримінального провадження за таким концептом є об'єктивні твердження, які повинні дозволяти зробити висновок на раціональних підставах, що встановлені події відповідають дійсності. В основі цього лежить кореспондентсько-теоретичне посилення на факти або обставини реальності, яке в кінцевому підсумку існує незалежно від того, чи розуміється встановлення фактів у кримінальному провадженні як реконструктивне визначення об'єктивної події, чи, скоріше, як конструювання в інтерактивному процесі інтерпретації [492, S. 23–24].

Однак саме по собі посилення на теорію відповідності ще нічого не означає для процесу встановлення істини. Водночас, процесуальна ідея кримінального провадження як така вже відсилає не до просто епістемічного, а орієнтованого на процес концепту істини. Кримінальний процесуальний закон за своєю суттю визначає контрольований та інституціоналізований дискурс, який аж ніяк не є довільним за своїм змістом та формою. Його мета – справедливе вирішення справи за дотримання щодо кожного з учасників провадження належної правової процедури – водночас виключає окремі «викривлення», які

можуть виникнути через асиметрію комунікативної ситуації, а також через відхилення окремих доказів або їх неправильну оцінку. Той факт, що судові рішення мають бути обґрунтованими, тобто доведеними як фактично правильні на основі доказів, повертає цей процес до його вихідної точки – проблеми легітимації та відповідальності [492, S. 24].

Відповідно, концепт об'єктивної істини ґрунтується на онтологічних вченнях реалізму, оскільки вони, як правило, припускають, що істина не залежить від наших переконань або нашої здатності її встановити (пізнати). Вони ж, як правило, базуються на реалістичній метафізиці фактів (або йдуть пліч-о-пліч з нею), згідно з якою світ існує як такий (принаймні, його окремі об'єкти). У будь-якому випадку, як природний світ (який також включає в себе дії), він існує об'єктивно, незалежно від того, як ми про нього думаємо або описуємо. Як наслідок, існують факти. Тому твердження є істинним, якщо світ містить факт, що відповідає твердженню, або є хибним, якщо це не так. При цьому значення об'єктивної істини є бівалентним: істина або її відсутність, «1» або «0».

Такий філософський реалізм на сьогодні не втрачає своєї актуальності навіть попри те, що теорію відповідності іноді називають лише «банальністю, яку ніхто не заперечує» [69, S. 20].

Не заперечуватимемо, що станом на сьогодні, у зв'язку з новелізацією або й істотною зміною парадигми кримінального процесуального законодавства у теорії кримінального процесу, особливо щодо ядра кримінального провадження – доказового права і, відповідно, теорії доказів, визначилася тенденція щодо перегляду усталених доктринальних підходів до питання істини у кримінальному провадженні, сформованих на основі теорії пізнання (гносеології) класичної філософії, зокрема діалектичного матеріалізму.

Недаремно відправним пунктом всіх подальших міркувань щодо гносеологічних основ концепту об'єктивної істини є теорія пізнання діалектичного матеріалізму. Ця теорія стверджує пізнаваність об'єктивної дійсності, незалежної від людської свідомості. Відповідно до її постулатів, по-перше, основою пізнаваності світу є закон загального зв'язку та взаємної

обумовленості явищ, предметів і подій у природі та в суспільстві. По-друге, пізнання, яке здійснюється у формі відчуттів, сприйнятів, уявлень, суджень, умовиводів і понять, що за своєю суттю є відображенням у почуттях та свідомості людей таких, що об'єктивно існують, явищ і предметів. По-третє, таке відображення може відповідати та відповідає об'єктивній дійсності, тобто дозволяє отримувати достовірні, істинні знання. Ця теорія, нарешті, стверджує, що існує об'єктивний критерій, за допомогою якого можна переконатися в істинності або у хибності наших знань: таким критерієм є людська практика.

Отже, як бачимо, матеріалістична філософія у свою основу покладає постулат, що матеріальний світ пізнається, і знання про нього у формі вербальних (чи інших) висловлювань будуть істинними, якщо вони відповідатимуть об'єктивній дійсності. Оскільки ж дійсність (реальність) не залежить від нашого знання про неї, то й істина може бути лише одна – та, що відповідає дійсності (реальності). Такий підхід видається в цілому правильним. Немає сумніву, що без досягнення відповідності знання про реальні події, які стали предметом кримінального провадження, самим цим подіям, вирішити її законно, обґрунтовано, а головне справедливо – неможливо. Тільки такий загальноконцептуальний підхід і така мета кримінального процесуального доказування (якщо не говорити про мету всього кримінального процесу) може викликати та прищеплювати повагу до закону та суду. І більшість представників кримінальної процесуальної науки не ставить під сумнів важливість і необхідність істинного пізнання обставин справи, тобто необхідність встановлення у ній істини.

Втім, з цих же міркувань концепт об'єктивної істини почасти критикують за той факт, що він був ядром радянської теорії доказів. Не заперечуватимемо, що у кримінальній процесуальній науці радянського періоду (до слова, і в цивільній процесуальній) дійсно панував погляд на можливість і необхідність у відповідних провадженнях встановлення об'єктивної (матеріальної) істини. Гносеологічна модель пізнання, що лежала в її основі, традиційно ґрунтувалася

на відповідності нашого знання про певний об'єкт пізнання самому цьому об'єкту.

Проте констатуємо, що в описаній ситуації категорії доказового права не можна відносити до ідеологічних (незважаючи на спроби, як це засвідчило наше минуле, перетворити їх в ідеологеми та використовувати для ідеологічних спекуляцій). В онтологічному і гносеологічному аспектах поняття об'єктивної істини, засобах її встановлення у кримінальному провадженні навряд чи можна щось істотно змінити. Водночас, коригуватися вже можуть конкретні знання, а під їх дією і сам закон.

Водночас, при з'ясуванні питань, пов'язаних з концептом об'єктивної істини, не можна оминати увагою й дискусію про термінологічну основу самого поняття «об'єктивна істина». Примітно, що ще в радянській процесуальній доктрині окремі автори влаштовували в рамках цієї дискусії навіть класовий, політичний характер, намагаючись встановити однакоvu термінологію; інші ж автори більш терпимо ставилися до термінологічної строкатості у цьому питанні, дискутуючи лише з приводу уточнення визначення відповідного поняття.

Таким чином, актуальним постає питання про те, як правильно в рамках аналізованого нами у цьому підрозділі концепту називати істину, яка встановлюється в кримінальному процесуальному пізнанні: «матеріальною істиною», «об'єктивною істиною» або просто «істиною».

Наголосимо, що первинно термін «матеріальна істина» виник у праві як протилежність так званої «формальної істини». Під останньою, як йтиметься надалі у цій дисертаційній роботі, розуміється відповідність висновків про обставини справи певним, заздалегідь встановленим законом формальним умовам, незалежно від того, чи відповідають ці висновки дійсності. Термін же «матеріальна істина» має, відтак, фігуральне значення, як протиставлення «формальній істині». І оскільки свого часу у радянській юриспруденції не було місця теорії формальної істини, то навряд чи й була необхідність вживати термін «матеріальна істина», який сам по собі нічого не пояснює.

З іншого боку, доволі поширеним був аргумент про доцільність використовувати термін «матеріальна істина» на тій підставі, що істина в праві має свої специфічні риси, що визначаються особливим предметом істини та особливими засобами її встановлення. Ця специфіка нібито вимагає свого відображення і в назві істини, що встановлюється.

Але навіть якщо б це і було необхідно, епітет «матеріальна» сам по собі жодною мірою не відображає цієї специфіки (чи принаймні не відображає її повно). У кожному пізнанні, в тому числі кримінальному процесуальному, висновки можуть ґрунтуватися лише на фактичних даних, одержуваних з наявних матеріалів провадження. Проте, в будь-якому разі, навряд чи можна визнати правильним той аргумент (особливо популярний у радянській теорії доказів), висунутий проти терміну «матеріальна істина», що останній взятий з «буржуазної юриспруденції». Адже багато термінів, які були і є в «буржуазному праві», використовуються і на сьогодні у національній юриспруденції в тому сенсі та значенні, яке їм надає українська наука права.

Натомість автори, які дотримуються поглядів, згідно з якими істину, яка підлягає встановленню у кримінальному процесуальному пізнанні, слід іменувати «об'єктивною істиною», вказують, що немає необхідності давати істині якусь особливу назву і пропонують користуватися загальноприйнятим у філософській літературі терміном «об'єктивна істина». Вказівкою на об'єктивність, таким чином, буде достатньо виражена сутність істини, яка досягається у кримінальному процесі.

З цих міркувань, в рамках аналізованого концепту істини, ніхто не стверджує, що істина має не об'єктивний, а якийсь інший характер. Об'єктивність наших знань – одне з основних положень теорії кореспонденції, а тому істина може бути лише об'єктивною. Необ'єктивної істини апріорі не буває, тоді мова йтиме вже про її відсутність, у тому числі про фікцію. Отже, якщо стверджувати, що певне судження істинне – то воно істинне об'єктивно; об'єктивність істинності розуміється сама собою.

Тому не можна не погодитися із висновком, що найбільш слушним і коректним «іменуванням» істини, яка підлягає встановленню у кримінальному процесуальному пізнанні, є її власне ім'я: «істина». Водночас, в рамках дослідження різних концептів істини що мають місце у кримінальному процесі, та їх розмежування, видається за доцільне в контексті останніх вести мову саме про концепт істини об'єктивної (матеріальної).

Водночас, особливості кримінального процесуального доказування, засобом якого встановлюється об'єктивна істина щодо обставин кримінального провадження в межах індивідуалізованого в конкретних випадках вчиненого кримінального правопорушення, полягають у тому, що в ній присутні як об'єктивні, так і суб'єктивні елементи.

Так, у кримінальному провадженні істина – це категорія, яка охоплює сутність і результати кримінальної процесуальної діяльності як сторін кримінального провадження (обвинувачення, захисту), а також потерпілого, так і суду. Всі її прояви у тій чи іншій мірі можуть знаходити свій прояв за результатами судового розгляду – у його завершальному рішенні. У ньому відображаються і встановлені у відповідності з дійсністю фактичні обставини справи, і їх вираження у процесуальній формі, і досягнутий між сторонами у випадках, передбачених законом, компроміс (угода). Але без об'єктивного компоненту істини як достовірного встановлення визначених законом фактів і обставин, які складають предмет доказування у кримінальному провадженні, досягти чи не найважливішої ознаки правосуддя – справедливості – неможливо.

Об'єктивний компонент істини і справедливість правосуддя (суду праведного, справедливого) – поняття, що нерозривно пов'язані між собою, взаємообумовлені. Без істини правосуддя неможливе, і власне справедливість вимагає встановлення об'єктивної істини. Істина є фундаментом справедливості правосуддя у кримінальних провадженнях, і без неї не може бути належного захисту прав, свобод і законних інтересів особи, і не лише потерпілого, але й невинуватих осіб від незаконних та необґрунтованих підозр і обвинувачень у

вчиненні кримінального правопорушення, обмеження їх прав і свобод, а в разі визнання винуватими – обрання справедливого покарання.

Отже, погодимось, що пізнання істини як об'єктивного знання у більшості випадків є *conditio sine qua non* (умова, без якої немає, тобто необхідна умова) досягнення мети кримінального процесу під час провадження у конкретній справі. У тих же випадках, коли істина не встановлена, або щодо неї існує розумний сумнів, то в силу засади презумпції невинуватості щодо обвинуваченого має бути ухвалений виправдувальний вирок або інше рішення, якщо не йдеться про обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення.

Як вже констатувалося вище, об'єктивна істина – це такий зміст знання, яке не залежить від людини чи людства; це знання, яке відповідає своєму предмету, співпадає з ним. Відтак, істина – це не властивість матеріальних чи ідеальних об'єктів, а характеристика знання про них. Проте чи є об'єктивна істина у такому розумінні апіорі досяжною?

Відкладаючи аналіз контраргументів в рамках цієї дискусії на розгляд наступного підрозділу роботи, присвяченому концептові істини формальної, зазначимо таке. Істина, будучи об'єктивною за своїм зовнішнім матеріальним змістом, все ж є суб'єктивною за своїм внутрішнім ідеальним змістом і формою. Без сумніву, вона пізнається людьми і виражається ними в певних суб'єктивних формах (поняттях, законах, теоріях тощо).

Екстраполюючи зазначену проблематику для її більшої ілюстративності на національний кримінальний процес, пригадаємо, що обставини, які кримінальний процесуальний закон зобов'язує встановити на досудовому розслідуванні слідчого, дізнавача і прокурора у справах публічного обвинувачення (ст. 91 КПК), додаткові обставини в провадженні окремих категорій справ (провадженнях щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК), провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 505 КПК)), і які має перевірити (дослідити) суд під час судового розгляду справи, мають зовнішній і внутрішній механізм прояву (відображення). Якщо зовнішній механізм кримінального правопорушення (сама його подія, час, місце, спосіб

його вчинення, наслідки вчинення та ін.) залишає відповідні сліди-відображення (можливі в майбутньому докази), то внутрішній (а він відображає внутрішній світ підозрюваного, обвинуваченого, зокрема винуватість, мотив, мета, дійове каяття тощо) пізнається значно тяжче. Але він також піддається пізнанню, оскільки наміри, мотиви, мета, також проявляються назовні в результаті вчинення дій, висловлювань, використання наслідків діяння і т. ін., що є також слідами-відображеннями, а отже і можливими доказами.

Тож у цьому контексті назагал не можна погодитися із твердженням, що «думки людини не читаються» – це судження «обивателя», а не правника.

Якщо ж звертатися до думок останніх, то власне, аналізуючи численні напрацювання вчених у національній доктрині кримінального процесу, присвячені окремим аспектам концепту об'єктивної істини, необхідно констатувати, що останній підтримується цілою плеядою науковців. Систематизовуючи наявні у літературі позиції, можна виділити окремі підходи визнання концепту об'єктивної істини крізь призму:

а) визнання встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні принципом останнього (В. Т. Маляренко, В. В. Назаров, В. Т. Нор, Г. М. Омеляненко, Д. А. Постовой, П. І. Репешко, А. Л. Ривлін, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова);

б) визнання встановлення об'єктивної (матеріальної) істини метою кримінального процесу (І. В. Тирічев);

в) визнання встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні одночасно і його принципом, і його метою (М. М. Михеєнко, І. В. Басиста);

г) визнання встановлення об'єктивної (матеріальної) істини метою доказування у кримінальному провадженні (Л. М. Лобойко, В. В. Вапнярчук).

Наголосимо на проявах реалізації окремих із зазначених підходів детальніше. Так, в українській доктрині концепт об'єктивної істини у кримінальному судочинстві беззастережно визнають: В. М. Тертишник [412, С. 27, 30], який під останньою як принципом кримінального процесу розуміє

«відповідність висновків слідства і суду об'єктивній дійсності, фактичним обставинам розслідуваної події» [414, С. 30]. та Л. М. Лобойко [299], хоч останній взагалі не виокремлює ні принципу об'єктивної істини, ні принципу всебічності, повноти та неупередженості (об'єктивності).

М. М. Михеєнко ж до системи засад кримінального процесу (навіть «конституційних») – стаття 31 Конституції – відносив і засаду з'ясування істини [309, С. 102–103; 311, С. 43], наголошуючи, що принцип з'ясування об'єктивної істини розкривається через вимогу закону про всебічність, повноту і об'єктивність. Своєю чергою, В. Т. Маляренко встановлення об'єктивної істини відносить до «інших», а не «основних» (тобто передбачених Конституцією України) засад кримінального судочинства [306, С. 43].

Натомість П. І. Репешко у своїй праці, присвяченій принципам кримінального процесу, що діють на стадії судового розгляду кримінальної справи, виділяє паралельно (як самостійні) принципи: принцип всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи [389, С. 32, 128]; принцип встановлення істини і забезпечення доведеності вини [389, С. 32, 131]. Цей принцип, на його думку, виходить з вимог статті 31 Конституції України, згідно з якою відповідні органи у встановленні під час розслідування кримінальної справи зобов'язані дотримуватися гарантій прав і свобод людини і громадянина, що містяться в Основному Законі, а свій розвиток цей принцип знаходить у вимозі встановити обставини справи всебічно повно і об'єктивно [389, С. 131].

На переконання ж І. В. Басистої, істина у кримінальному провадженні завжди повинна залишатися об'єктивною, не залежати від жодних суб'єктивних чинників, її встановлення має бути навіть не обов'язком, а більше – самоціллю органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду, а однойменна засада кримінального провадження повинна знайти своє окреме закріплення у статті 7 чинного КПК України [174, С. 421].

Представники харківської процесуальної школи у питанні принципу об'єктивної істини реалізують дещо інші підходи. До прикладу, в їх підручнику не згадується про самостійний принцип об'єктивної істини. Втім,

характеризуючи принцип всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, його автори відзначають, що ця засада має принципове значення для досягнення істини у справі [263].

Т. М. Мірошниченко також відзначає принципове значення для кримінального судочинства всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи для досягнення істини у справі (принцип «об'єктивної істини»). При цьому автор розуміє об'єктивну істину у кримінальному процесі як «повну і точну відповідність висновків розслідування і суду обставинам конкретної кримінальної справи в їх соціально-значущій і юридичній оцінці» [266, С. 60].

Встановлення об'єктивної істини як засади кримінального процесу дотримуються і В. В. Назаров та Г. М. Омеляненко. При цьому дану засаду автори ототожнюють із всебічністю, повнотою і об'єктивністю органів, які ведуть процес, вважаючи, що всебічність, повнота і об'єктивність дослідження обставин справи є основним напрямом, вихідним моментом першочергових гарантій встановлення істини при проведенні досудового слідства [268, С. 29, 62].

Л. Д. Удалова також серед конституційних принципів кримінального процесу виділяє встановлення об'єктивної істини [419, С. 44–45]. Але характеризуючи принцип встановлення об'єктивної істини, авторка відзначає: «Всебічність, повнота та об'єктивність дослідження обставин справи – невід'ємна умова встановлення істини у кримінальній справі [419, С. 51].

Своєю чергою, П. В. Прилуцький, притримуючись концепту об'єктивної істини, пропонує таке визначення останньої: «Істина в кримінальному судочинстві – це встановлена в судовому порядку відповідність висновків суду, зроблених у вирокі, фактичним обставинам справи, так як вони мали місце в дійсності, і були встановлені судом на підставі розглянутих доказів, оцінених за внутрішнім переконанням [377].

Не оминув у своїх працях концепт об'єктивної істини й представник харківської школи А. Л. Ривлін, зазначаючи, що «істиною є правильне, тобто адекватне відображення фактів дійсності у свідомості суб'єкта». Що ж

стосується принципу встановлення об'єктивної істини, то вчений під ним розуміє «вимогу, згідно з якою всі факти об'єктивної дійсності, що є предметом дослідження в кримінальному судочинстві, мусять бути правильно і повно відображені у відповідних актах слідчих, прокурорських і судових органів, зокрема у вироку суду» [388, С. 34].

Своєю чергою, Д. А. Постовой зазначав, що «забезпечити досягнення об'єктивної істини в кримінальному процесі» покликана вимога всебічності повноти і об'єктивності дослідження обставин справи, а під об'єктивною істиною автор розуміє правильне встановлення суспільно небезпечного діяння у всіх його юридично істотних ознаках і повне відображення їх (ознак) у свідомості особи, яка веде кримінальний процес, та винесених ними процесуальних документах [399, С. 52]. Встановити об'єктивну істину у справі, на його думку, означає правильно, у відповідності з фактами об'єктивної дійсності відобразити у відповідних слідчих і судових актах обставини справи, дати їм правильну суспільно-політичну і правову оцінку та зробити відповідно до цієї оцінки висновки [399, С. 51].

Не оминула особливою увагою концепт об'єктивної істини у кримінальному провадженні й ціла низка науковців радянського періоду, якими неодноразово стверджувалося, що суд зобов'язаний дати відповідь, яка б відповідала об'єктивній, дійсній і матеріальній істині, та зовсім не вимагає, щоб він задовольнявся істиною формальною, як її розуміють і встановлюють сторони; здійснення правосуддя судом взагалі неможливе без встановлення об'єктивної істини; всебічність, повнота й об'єктивність дослідження обставин справи тлумачилась як невід'ємна умова встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі. Під об'єктивною істиною традиційно розумівся такий зміст людських знань, який правильно відображає об'єктивну дійсність і не залежить від суб'єкта, не залежить ні від людини, ні від людства, натомість встановити істину в кримінальному процесі означало пізнати минулу подію і всі обставини, які підлягають встановленню у кримінальній справі у відповідності з тим, як вони відбувалися в дійсності. Своєю чергою, встановлення обставин справи

такими, якими вони були у дійсності, розумілось як зміст об'єктивної істини в кримінальному процесі.

При цьому примітним у розвитку доктринальних позицій щодо істини крізь призму наведених вище тверджень є частковий відхід останньої від раніше висловленої позиції шляхом вказівки на можливість часткової реалізації концепту об'єктивної істини, оскільки питання про істину як необхідну умову досягнення призначення кримінального судочинства має розглядатися з урахуванням різних вимог, які закон ставить до обвинувального і виправдувального вироку. Так, дискусійним постало питання у контексті того, що фактично про істину як відповідність встановлених обставин у справі тому, що відбулося в дійсності, можна говорити лише стосовно обвинувального вироку. Адже такий вирок не може ґрунтуватись на припущеннях і ухвалюється за умови, що в ході судового розгляду винуватість підсудного підтверджена сукупністю досліджених судом доказів. Що ж стосується вироку виправдувального, то його ухвалення формально не вимагає доведення невинуватості обвинуваченого, оскільки в силу презумпції невинуватості всі неспростовні сумніви щодо вини обвинуваченого мають тлумачитися на його користь. Тож недоведена вина є доведеною невинуватістю особи.

Водночас, наголошуючи на тому, що принцип об'єктивної істини, так би мовити, «розчинився» у таких принципах, як принцип законності і обґрунтованості рішень, принцип диспозитивності і змагальності сторін, своєрідна безкомпромісність та категоричність концепту об'єктивної істини поступово ослаблювалася усвідомленням того, що намагання суду встановити об'єктивну істину у справі не можна ототожнювати з прямим обов'язком суду її встановити.

Заслуговує уваги й позиція про те, що в якості обов'язкової умови прийняття правильних судових актів, які відповідають законові і реальним фактам, принцип об'єктивної істини слугує в той же час передумовою здійснення виховної ролі правосуддя: переконливим може бути тільки таке рішення, яке відповідає дійсним фактам, обставинам і матеріалам справи, до ухвалення якого

суд зробив усе необхідне для з'ясування цих фактів й обставин, і свої висновки (судження) про них обґрунтував необхідними доказами.

Як бачимо, концепт об'єктивної (матеріальної) істини має усі підстави претендувати на статус найбільш усталеного в українській кримінальній процесуальній доктрині концепту істини, яка має бути досягнута у кримінальному провадженні. Зокрема, більшість авторів конститутивно пов'язує функцію правосуддя (розгляд і вирішення кримінальної справи) з прагненням до встановлення об'єктивної істини, яка природньо (генетично) пов'язана з ним (правосуддям). Відтак, такий концепт істини відповідає основним завданням і цільовому горизонту доказового права, а також матеріально-правовому принципу відповідальності тільки за наявності вини (*nulla poena sine culpa*).

Отже, варто ще раз підсумувати: під істиною об'єктивною розуміється такий зміст знань, що адекватно відображає об'єктивну дійсність і не залежить від самого суб'єкта одержання цих знань. Своєю чергою, зміст об'єктивної істини у кримінальному провадженні становлять відомості (знання) про обставини кримінального правопорушення (обставини, що підлягають встановленню (доказуванню) у кримінальному провадженні), які відповідали дійсності, тобто як вони відбувалися в дійсності.

Об'єктивна (матеріальна) істина у кримінальному провадженні – це повне та достовірне знання суду про обставини, які підлягають встановленню (доказуванню) у конкретному кримінальному провадженні, сформоване на підставі перевірених та оцінених ним належних, допустимих, достовірних доказів у їх взаємопов'язаній сукупності, для формування у судді внутрішнього переконання про наявність чи відсутність цих обставин, не залишаючи при цьому розумних (неспростовних) сумнівів. Зазначені сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого не лише щодо його вини, але й інших питань, з нею пов'язаних, зокрема обсягу обвинувачення, кваліфікації діяння, наявності обставин, які обтяжують покарання тощо.

Не оминемо увагою й підтриману П. В. Прилуцьким в одній з його праць позицію про те, що об'єктивна істина стосовно судового процесу зводиться до таких компонентів:

1. Суд встановлює фактичні обставини справи саме такими, якими вони були насправді: суд встановлює достовірну подію, тобто те, що сталося (важливим є і вміння судді передбачати достовірну подію, тобто таку, яка спеціально настане в майбутньому при настанні певної сукупності умов. В цьому прогностична функція правосуддя і акту правосуддя, в якому, поряд з оцінкою фактів минулого, дається і зважений спосіб організації позитивного впливу на сферу значимих для людини правовідносин).

2. Досягнуте знання достовірне, в основі його – дослідження і оцінка судом доказів.

3. Суд правильно розібрався в спірних правах і обов'язках сторін.

4. Суд прийняв обґрунтоване і законне рішення [377].

Загалом не заперечуючи наведених вище постулатів, все ж дещо критично оцінимо підхід, згідно з яким встановлення істини у кримінальному провадженні носить також прогностичний характер. Так, доказування у кримінальному провадженні є за своєю суттю діяльністю пізнавальною, яка носить ретроспективний характер: а тому навряд чи взагалі реальним буде встановити відповідність висновків суду дійсності за умови, що така дійсність ще не настала. Водночас, попри неідеальність формулювань про те, що суд правильно «розібрався» в спірних правах і обов'язках сторін, а також прийняв обґрунтоване і законне рішення – зазначені положення важко назвати конститутивними (принаймні самостійними) проявами концепту об'єктивної істини, оскільки вони також не виключаються (ба більше, є цілком досяжними) також і у тих моделях кримінального провадження, які ґрунтуються на істині формальній.

Своєю чергою, встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні – це вимога закону до органів досудового розслідування і суду повно, всебічно і неупереджено (об'єктивно) дослідити, з'ясувати всі визначені

кримінальним процесуальним законом обставини кримінального провадження за допомогою одержаних (зібраних) доказів, які оцінюються ними за своїм внутрішнім переконанням, та інших засобів доказування, і ухвалити законне, обґрунтоване, вмотивоване і справедливе рішення у ньому. З такого підходу можна зробити наступні висновки.

По-перше, якщо суд дослідив усі обставини, що мають значення для кримінального провадження, сформував неупереджене остаточне переконання щодо них, обґрунтовано (на підставі досліджених під час судового розгляду доказів) виклав їх у своєму процесуальному рішенні, то він досягнув у цьому провадженні об'єктивної істини.

По-друге, ідея встановлення об'єктивної істини лежить в основі діяльності також органів досудового розслідування, зобов'язуючи їх всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

З огляду на вищезазначене, підсумуємо, що концепт об'єктивної істини у кримінальному провадженні ґрунтується на таких гносеологічно-правових постулатах:

а) істиною є об'єктивний результат процесу пізнання фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення;

б) він досягається за допомогою засобів доказування, що адекватно відображають певні обставини, відповідність між цими дійсними обставинами, що вже відбулися, і знаннями (висновками) про них;

в) цей результат має бути об'єктивним, конкретним (однозначним), ґрунтуватися на належних, допустимих, достовірних доказах і не залишати розумних сумнівів нормально (адекватно) мислячої людини.

Концепт об'єктивної істини у кримінальному провадженні, як видається, головним чином передбачає такі його детермінанти:

1) метою доказування у цьому виді провадження залишається встановлення істини завдяки всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванню

усіх визначених законом обставин кримінального провадження передбаченими ним процесуальними способами і засобами;

2) вимога точної відповідності висновків органів досудового розслідування, а також суду про обставини кримінального провадження, до яких вони дійшли на підставі оцінки зібраних доказів, дійсним його обставинам;

3) активна роль суду як щодо дослідження та оцінки представлених у ході судового розгляду доказів, так і можливість їх самостійного збирання судом за власною ініціативою з метою прийняття справедливого процесуального рішення.

Зазначені передумови, як видається, здатні забезпечити необхідний ступінь правильного (адекватного) відображення у свідомості суб'єктів, які ведуть кримінальне провадження, об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення, і які характеризують його фактичну та юридичну сторони.

2.3. Концепт істини формальної

Прихильність до концепту об'єктивної істини традиційно визнавалась у національній (і не лише у ній) доктрині кримінального процесу. Але у зв'язку з реформуванням кримінальної юстиції та кримінального процесуального законодавства на всьому пострадянському просторі, проблема істини у кримінальному провадженні почала активно обговорюватися зв'язку з намаганням побудувати кримінальне провадження на засаді змагальності сторони обвинувачення і сторони захисту. Прихильники «чисто змагального» кримінального провадження заперечують ідею встановлення у ньому об'єктивної істини, вважаючи її властивістю розшукового (у тому числі інквізиційного) типу процесу. На їх думку, така істина є юридичною (правовою).

Відтак, опоненти концепту об'єктивної істини дотримуються погляду, що досягнути її неможливо, а тому пропонують замінити її (принаймні термін)

істиною судовою, процесуальною, юридичною, когерентною, формальною, конвенційною (договірною). Стержем змісту всіх цих, так би мовити, альтернативних об'єктивній істині «істин», є можливість ухвалення судом рішення на підставі ймовірного знання про обставини справи.

Становлення концепту формальної істини здебільшого можна пояснити усвідомленням того, що у практичному сенсі концепт об'єктивної істини є вразливим, оскільки оперує «абстрактними схемами», тоді як під час кримінального провадження треба керуватися прагматичними міркуваннями [294, С. 159]. Опоненти об'єктивної істини стверджують, як згадувалося вище, що її сучасні прибічники обстоюють ідеологію інквізиційного кримінального процесу². Окрім цього, з об'єктивною істиною тісно пов'язаний їх постулат про те, що жодне правопорушення не повинно залишатися нерозкритим, а винний – непокараним; натомість вимога щодо встановлення об'єктивної істини є красивою на папері, але такою, що рідко реалізується на практиці; а тому концепт об'єктивної істини критикувався через його вразливість і з теоретичного, і з практичного погляду.

З таких міркувань, на сьогодні все менше вчених-процесуалістів притримується ортодоксального підходу в розумінні природи істини та можливості її пізнання в кримінальному судочинстві і, як наслідок, збільшується кількість прихильників розуміння істини в ньому як ймовірного знання, як істини «процесуальної», «формальної». Як правило, такий підхід обґрунтовувався необхідністю розвитку вчення про істину більш синтетичним, комплексним, з огляду на що його слід розширити за рахунок додаткових теорій, які пояснюють явища, що супроводжують встановлення об'єктивної істини у справі; не слід всю проблематику судової істини зводити до співвідношення одержаного знання про дійсність їй самій.

До прикладу, на погляд В. В. Вапнярчука, гносеологічною основою кримінального процесуального доказування треба розуміти не класичну теорію

---

² Не слід змішувати інквізиційний процес як тип середньовічного кримінального процесу, який пов'язаний з тортурами, жорстокістю для встановлення обставин справи, з інквізиційністю як обов'язком суду встановити дійсні обставини справи.

пізнання (єдиною (монопольною) методологічною основою якої є концепція відображення (відбиття)), а саме когнітивістику (методологічну основу якої складає система юридичних технік – інтерпретація, репрезентація), що підходить до вивчення сутності пізнавальної діяльності більш повно й всебічно, а значить об'єктивніше і продуктивніше. Це, у свою чергу, дозволяє підійти до розгляду сутності кримінального процесуального доказування взагалі як до діяльності суб'єктів, які її здійснюють, спрямованої не тільки на пізнання певних а й об'єднуватися для досягнення нових цілей. На погляд автора, теорія відображення діалектичного матеріалізму, ідеологічний пафос якої спрямований на обґрунтування можливості одержання у процесі пізнання образу довкілля як копії (зліпку), фотографії реального світу, була благодатним ґрунтом для існування ідеологеми об'єктивної істини в теорії кримінального процесуального доказування [183, С. 68–69] та заперечити таким чином розуміння доказування лише як суто інформаційного процесу (діяльності спрямованої на отримання певної інформації [183, С. 79–80].

Традиційно, під формальною (процесуальною, судовою)³ істиною її прихильники розуміють відповідність судового процесу, а отже і його результату, вимогам процесуального права. Метою кримінального процесу у такому разі постає вирішення кримінального конфлікту, що виник у зв'язку з кримінальним правопорушенням, на основі судової істини як рівнозначності прийнятого за істинне судового рішення.

Змістом такої істини є знання, що іменується істиною не у зв'язку з абсолютною відповідністю об'єктивній дійсності знання одержаного за результатами (в ході) судового розгляду, а у зв'язку з вірою суду (суддів) у те, що їх знання може з високим ступенем ймовірності відповідати дійсності. Відтак, внутрішнє переконання суддів у правильності тверджень обвинувача чи захисника ґрунтується не на знанні об'єктивної дійсності, а на правдоподібності.

---

³ Попри те, що зазначені терміни у процесуальній літературі зазвичай вживаються як синонімічні та є взаємозамінними, видається більш коректним у цілях цього дисертаційного дослідження використовувати термін «формальна істина» на позначення відповідного концепту, оскільки саме такий епітет вказує на характер істини, яка встановлюється у кримінальному процесі. Натомість прикметник «судова» радше описує суб'єкта її встановлення, а «процесуальна» – спосіб.

Звідси випливає, що обов'язок суду, який розглядає кримінальне провадження, полягає у тому, щоб вирішити кримінально-правовий спір між стороною обвинувачення і стороною захисту у відповідності з вимогами закону, на підставі обставин справи, доказаних сторонами під час судового слідства, керуючись своїм переконанням і совістю. Як наслідок, суд встановлює істину «судову», тобто не абсолютно достовірне знання, а імовірне.

Отже, в силу такого концепту істини, суду (судді) необхідно акцентувати увагу не на меті (цілі) доказування, а на процедурі доказування, оскільки він відповідає не за «знаходження» істини, але лише за те, щоб результат судового розгляду був досягнутий певним чином.

Своєю чергою, як відомо, кримінальне процесуальне доказування включає в себе: збирання, фіксацію, перевірку та оцінку доказів, а також їх подання (представлення) і дослідження, та поміж тим – аргументацію й інтерпретацію. Подання суду доказів і дослідження фактичних даних, що в них об'єктивуються, без сумніву, становить невід'ємну частину судового доказування у кримінальному провадженні. Проте такі етапи кримінального процесуального доказування, відповідно до концепту формальної істини, вже не є повноцінним пізнавальним актом, а до певної міри можуть тлумачитися як такі, що відіграють «ігровий» – змагальний момент правосуддя. Як наслідок, не виключається, що формальна істина за своєю суттю може поставати як своєрідний результат виграшу, вдалого оперування доказами у суді.

У зв'язку з цим слід зазначити, що сутність концепту формальної істини, наприклад, в англо-американському кримінальному процесі (детальніше про який мова йтиме у наступних структурних частинах дисертаційної роботи) полягає у запереченні можливості (у тому числі необхідності) досягнення у справі об'єктивної істини. Все, на що здатний суддя – це, виходячи з самої природи людського пізнання, прагнути відшукати суб'єктивну істину, яка іменується «судовою істиною», «юридичною доведеністю» [227, С. 419], і саме такими позиціями керувалися й відомі процесуалісти ХІХ століття.

Проте не винятком є й сучасні автори, у тому числі зарубіжні. Продовжуючи розпочату у розділі 1 дисертації дискусію з приводу характеру істини, яка підлягає встановленню у кримінальному провадженні, звернемося до позицій цитованого раніше французького дослідника М. Меккі. Характеризуючи сутність концепту формальної (правової) істини, він зводить її до питання правдоподібності, точності, знання визначеності, одкровення, виробництва, комунікації, інформації, презумпції. На його погляд, правова істина є відносною істиною, оскільки вона є суб'єктивною. Це радше віра в істину, і вона повинна бути прийнята [104, р. 2].

Відносний характер формальної істини видається М. Меккі ще більш очевидним в контексті судового процесу. Основною метою судового процесу є справедливість, причому істина уявляється як засіб досягнення цієї мети цієї мети, і тому повинна бути узгоджена з іншими цінностями, такими як гідність, недоторканність приватного життя, різноманітні таємниці (лікарська таємниця, банківська таємниця, оборонна таємниця, комерційна таємниця тощо), і так далі, комерційна таємниця тощо). У цивільному, кримінальному чи адміністративному судочинстві істина «існує поза стінами і потрапляє до зали судових засідань за допомогою демонстрації доказів, покликаної переконати суддю». Ця судова істина виконує своєрідну декларативну або розпізнавальну функцію, відтворюючи минуле, водночас будучи істиною, яка є «викривленою» від реальності. А тому й судова істина «з моменту свого виникнення є не абсолютною, а кумулятивно відносною», тому що вона є лише вираженням результатів судових дебатів, а суддя не має права ухвалити своє рішення, «поки не досягне повної впевненості, що зводиться до прийняття рішення на користь на користь найкращих доказів» [104, р. 2].

Як бачимо, реалізація концепту формальної істини зазвичай іманентно пов'язується із втіленням змагальної моделі кримінального судочинства. З приводу останньої нерідко висловлювалися позиції, що змагальність визначає все у кримінальному судочинстві; вона є самодостатньою, а тому виключає

об'єктивну істину, оскільки саме змаганням сторін визначається сильніший, переможець правової суперечки; усе вирішується в межах, рамках змагальності».

Як наслідок, істина у класичному її розумінні як відповідність дійсності вже не відіграє якоїсь особливої ролі у змагальному кримінальному процесі, значно поступаючись доцільності [85, С. 77], хоча й не може та не повинна відкидатись повністю як така.

Звідси випливає важливий висновок: при відмові кримінального процесу від концепту істини об'єктивної неминуче відбувається його формалізація. Проявами такої формалізації, що лежить в основі концепту формальної істини, можуть слугувати:

а) особливий порядок прийняття судового рішення у випадку визнання обвинуваченим пред'явленого йому обвинувачення;

б) особливий порядок прийняття судового рішення у випадку визнання сторонами окремих фактів та обставин кримінального провадження як таких, що ніким не оспорується;

в) особливий порядок прийняття судового рішення у разі укладення угод (як правило, між підозрюваним, обвинуваченим та стороною обвинувачення чи потерпілим);

г) особливий порядок прийняття судового рішення у разі повної або часткової відмови прокурора (публічного обвинувача) від підтримання публічного (державного) обвинувачення;

д) особливий порядок прийняття судового рішення у разі повної або часткової відмови потерпілого (приватного обвинувача) від підтримання приватного обвинувачення;

е) особливий порядок прийняття судового рішення у кримінальних провадженнях щодо окремих категорій кримінальних правопорушень (як правило, у випадках диференціації кримінальної процесуальної форми у бік її спрощення, наприклад дізнання чи судовий розгляд і вирішення справи у спрощеній формі);

є) особливий порядок прийняття судового рішення у кримінальних провадженнях у разі встановлення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності.

Як бачимо, усі вищенаведені випадки неодмінно пов'язані із певними особливостями, диференціацією, зміною у сфері кримінальної процесуальної форми. За своїм змістом та наслідками вони здебільшого зводяться до звільнення суду від обов'язку встановлення усіх чи окремих фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження, а тому мінімізують або істотно звужують його пізнавальну діяльність, яка має місце при загальноновстановленому розгляді та вирішенні справи.

Як наслідок, на практиці активність органів досудового розслідування та прокуратури може бути спрямована не на достовірне розкриття кримінальних правопорушень шляхом встановлення усіх його (принаймні істотних) обставин, а на те, щоб схилити підозрюваного (який потім стане обвинуваченим) до спрощеної форми вирішення відповідного кримінально-правового спору.

Яскравим прикладом такої формалізації є інститут угод у кримінальному провадженні. Як правило, за її умовами, від підозрюваного, обвинуваченого (в обмін на пом'якшення покарання) майже завжди вимагається визнання своєї винуватості. Тож в описаній ситуації постає «угода» замість об'єктивного дослідження усіх обставин справи, які беруться судом «на віру», а формально-юридична істина – замість об'єктивної істини.

За таких умов, у «правових угодах» визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї винуватості формально стає основним та вирішальним доказом у кримінальному провадженні, фактично «воскрешаючи» притаманний середньовічному кримінальному процесу один з принципів формальної оцінки доказів: «*Confessio est regina probationum*»⁴. І в силу почасти тотального спрощення кримінальної процесуальної форми, основне питання, поставлене перед правосуддям: чи дійсно винувата особа, яка свою винуватість визнала, в

---

⁴ «Визнання винуватості – цариця доказів» (лат.).

угодах відступає на задній план. Натомість в суді перевіряється здебільшого лише добровільність такого визнання винуватості, а не його істинність.

Очевидно, певні прояви концепту формальної істини не можна заперечувати їй, зокрема, у спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків. У такому провадженні, у разі беззаперечного визнання обвинуваченим, представленим його захисником, своєї винуватості, неоспорення ним встановлених досудовим розслідуванням обставин, що підлягають доказуванню, і згоди з розглядом обвинувального акту за його відсутності, з чим погоджується і потерпілий (за умови, що він також бере участь у провадженні), суд вправі розглядати обвинувальний акт без проведення судового розгляду і участі сторін. В основу ухваленого судом рішення (вироку) у такому провадженні будуть покладені не докази сторін, оскільки вони не досліджуються судом, а встановлені органом досудового розслідування обставини, які викладені в обвинувальному акті, і які не оспорюються учасниками досудового розслідування. Таким чином, на перший погляд, у цьому провадженні процесуальний механізм встановлення об'єктивної істини судом, як правило, не включається, а суд «задовольняється» обставинами, встановленими органом досудового розслідування та визнаними обвинуваченим і його захисником, фактично беручи їх «на віру».

Але при цьому наголосимо: законодавець передбачив процесуальний механізм встановлення судом об'єктивної істини, визначивши, що у разі будь-яких сумнівів суду щодо добровільності визнання обвинуваченим своєї вини та встановлення дійсних обставин вчиненого кримінального правопорушення, суд не лише вправі, але й зобов'язаний призначити розгляд обвинувального акта в загальному порядку.

Відтак, як бачимо, права особи у кримінальному процесі, який ґрунтується на формальній істині, нерідко носять відносний (умовний) характер, оскільки обумовлені змагальною (виграшно-програшною) концепцією. В такому процесі винуватий може виграти процес (справу), а невинуватий – програти. В

той час як об'єктивна істина називає речі своїми іменами: дійсно винуватого – винуватим, а невинуватого – невинуватим.

До слова, ведучи мову про умовний характер прав людини у кримінальному процесі, можна виключно побіжно згадати про те, що саме у кримінальній процесуальній доктрині російської федерації була сформована концепція (і вона лягла в основу нового КПК рф 2001 року), в підґрунтя якої була покладена відмова від об'єктивної істини, що має бути встановлена під час провадження у кримінальній справі. На думку низки вчених, об'єктивна (матеріальна) істина – це не що інше як юридична фікція, яка дає можливість використати кримінальний закон для ухвалення вироку. Натомість у сфері кримінального провадження може йтися лише про істинність способу здійснення процесуальної діяльності, але не її результату. Тому у кримінальному провадженні має бути дотримана істина процесуальна (юридична), яку слід розуміти як відповідність судового процесу вимогам кримінального процесуального закону. Звідси, судові необхідно акцентувати увагу не на меті, а на процедурі доказування, яка й забезпечить процесуальну істину.

Не відкидається концепт формальної істини й у національній процесуальній доктрині. До прикладу, відомий український адвокат Я. П. Зейкан вважає думки, згідно з якими в ході судового слідства встановлюється об'єктивна істина, спірними [223, С. 596]. Така позиція обґрунтовується тим, що насправді, принаймні для обвинуваченого, встановлюється не істина як така, а доведеність або недоведеність події кримінального правопорушення і винуватих осіб, а вина реального злочинця при цьому може бути і не доведена. З огляду на такі міркування, цілком можливим видається сценарій, в силу якого об'єктивна істина не буде досягнута у справі, а злочинець не буде покараний і навпаки, може бути покарано особу, яка не винувата (судова помилка).

Відтак, на думку Я. П. Зейкана, адвокат служить не об'єктивній істині, не досягненню істини, а клієнтові, надаючи останньому свій розум і талант. І він служить правосуддю – такому, яким воно є [223, С. 596]. З погляду ж концепції

теорії рефлексивності у сумі, на переконання автора, досягається не об'єктивна істина, а тільки доведеність або недоведеність вини підсудного [223, С. 597].

Відповідно, у процесуальній літературі нерідко постає питання, чи концепт формальної (процесуальної, судової) істини, яка є лише «формальною» за своїм змістом і формується, здебільшого, підозрюваним (обвинуваченим) та стороною обвинувачення, краще підходить для вирішення питань, пов'язаних із встановленням фактів та обставин, що належать до предмета доказування у кримінальному провадженні, аніж принцип істини об'єктивної (матеріальної). Подібні дискусії зазвичай зводяться до констатації того, що проблеми розуміння істини в сенсі «*adaequatio rei et intellectus*» виходять далеко за загальні межі людського пізнання, особливо в кримінальному процесі, а тому більш реалістичним і доречним було б «шукати» формальну істину.

Так, прихильники кримінального судочинства, організованого на підвалинах змагальності, почасти наголошували на тому, що в силу необхідності встановлення об'єктивної істини, права обвинуваченого у кримінальному процесі почали дедалі більше обмежуватися. До прикладу, німецький дослідник І. Мюллер у праці під заголовком «Ідеологія кримінального процесу» дійшов висновку про різке засудження принципу об'єктивної (матеріальної) істини, оскільки останній завжди використовувався для придушення прав обвинуваченого, вбачаючи при цьому набагато менше небезпек у змагальному процесі, оскільки такий нібито з більшою ймовірністю забезпечить «наукову раціональність встановлення фактів і прийняття рішень» [цит. за 135, S. 209–210].

Визнання важливості захисту підозрюваного (обвинуваченого), без сумніву, є фундаментальним у кримінальному процесі, заснованому на верховенстві права. Але висловлені вище погляди, як видається, видаються дещо однобічними: вкрай неправильно характеризувати принцип об'єктивної істини як безправ'я обвинуваченого, з одного боку, і наголошувати на змагальності сторін як на певному ідеалі, з іншого.

Така «чорно-біла картина» не враховує той факт, що кримінальне судочинство не ставить за мету встановлення істини за будь-яку ціну. Тож видається доречним простежити більш чітку диференціацію концептів об'єктивної та формальної істини, що враховувало б інші аспекти, окрім питання покращення захисту обвинуваченого.

До прикладу, італійський вчений А. Хонерт доволі детально розглядав термінологічну пару «формальна» і «матеріальна» (в розумінні об'єктивної) істина на практичному тлі реформи італійського КПК («*Codice di procedura penale*») у 1989 році [74]. Згадана реформа призвела до становлення чітко вираженого обвинувального типу процесу, який характеризувався, серед іншого, значними консенсуальними елементами. Однак такі зміни до КПК Італії були протиставлені «контрреформі» повернення до «змішаної інквізиційної процедури», необхідність якої була задекларована фундаментальними рішеннями Конституційного Суду Італії.

Проблема протилежних тенденцій полягала в тому, що Конституційний Суд та італійський законодавець виходили з двох різних концептів істини у кримінальному процесі: Конституційний Суд виходив з принципу «матеріальної» істини і вбачав мету кримінального провадження у реконструкції історичних подій, тобто відповідності між знанням та реальністю – і саме на цьому тлі він піддавав критиці різні норми нового КПК Італії. На противагу цьому, італійський законодавець виходив з концепту «формальної» істини, під якою розумів «те, що розумна, чесна і компетентна третя сторона вважатиме істинним після змагального судового розгляду» [135, S. 210–211]; і ця «риторично-аргументативна» істина в кращому випадку підлягала встановленню шляхом консенсусу.

З цього приводу цілком резонним постає питання, чи узагалі мав право Конституційний Суд Італії протиставляти свій «матеріальний» концепт істини «дискурсивному» концепту, реалізованому в КПК Італії. Як видається, це було б можливим лише у тому випадку, якби законодавець завдав певної шкоди інтересам, що охороняються конституцією, тобто якби концепт «матеріальної»

істини вимагався італійським основним законом. Питання ж про те, чи має концепт істини особливе конституційне значення, лежить в основі його подальшого розгляду двох концептів істини. Хоча описана вище дискусія і стосується італійського кримінального судочинства, фундаментальні питання, що лежать в її основі, до певної міри проявляють більш глобальні проблеми, які носять загальнотеоретичний характер у сфері кримінального процесу.

Сама ж по собі вимога встановлення істини, слугуючи передумовою справедливості у кримінальному провадженні як його мети, також є невіддільною і від засади верховенства права, однією з гарантій якого впливає принцип відповідальності лише за наявності вини. До прикладу, А. Хонерт також доходить висновку, що обвинувальний вирок, який ґрунтується лише на «сконструйованій» правді та не відповідає дійсним фактам, несумісний з принципом «*nulla poena sine culpa*». Таким чином, два концепти істини, про які йшла мова вище, диференціюються крізь призму принципу вини, який не може забезпечено без посилення у судових рішеннях на дійсні висновки про факти.

Проте концепти об'єктивної та формальної істини не настільки різні, як це може здатися на перший погляд. Хоча перший, за своїм визначенням, спрямований на відповідність знання дійсності, він, незважаючи на цю високу «претензію», утримується від його абсолютизації: дослідження істини «мислиться як необмежене, але практикується лише в обмеженій мірі». І навпаки, «формальна» істина аж ніяк не є на 100% штучною та повністю не пов'язаною з реальністю. Так, низка процесуальних законів, наприклад, все ж передбачає винятки з вимоги повного та вичерпного встановлення усіх фактів кримінального правопорушення, а діалектика змагального процесу сприяє «раціональності встановлення фактів». Видається слушним припустити, що навіть у разі реалізації в кримінальному процесі концепту формальної істини, у ньому навідріз не відкидаються іманентні пошуки відповідності фактичного судження реальній дійсності.

Таким чином, жоден з концептів істини не повинен досягати повного «*adaequatio*», а лише намагатися досягти цього методологічно різними способами.

І з цього приводу А. Хонерт не єдиний, хто вважає, що «матеріальна» і «формальна» істина мають певну схожість у своїх претензіях на «відповідність». Вивчення Й. Германном англо-американського кримінального процесу продемонструвало, що і там обвинувальний вирок (вердикт) не ґрунтується на матеріалах судового розгляду, довільно скомпонованих прокурором і стороною захисту. Пошук істини там також декларується метою доказування. В інших джерелах підкреслюється, що жоден законодавець не може в кінцевому підсумку відмовитися від істини і справедливості як цілей кримінального судочинства, і що це також стосується й судових процесів у державах сім'ї загального права. Реальні події, безумовно, не можуть бути визнані нерелевантними до справи. З цих міркувань доцільно розглядати англо-американську модель кримінального процесу в контексті питання про найбільш надійний метод встановлення істини, що, очевидно, означає розслідування того, що дійсно мало місце у реальності.

У будь-якому випадку, саме по собі встановлення об'єктивної істини ще не може претендувати на те, щоб безумовно реалізувати принцип відповідальності виключно за наявності вини. Однак це означає лише те, що концепт формальної істини має схожість з концептом об'єктивної істини, і засадничо не виключає принцип вини. Втім, чи передбачає він у практичному сенсі дійсне вирішення проблеми встановлення істини у кримінальному провадженні або ж просто підміняє останню фікцією, залишається відкритим питанням.

Відтак, підсумуємо, що перевагами концепту формальної істини часто вважають те, що більший акцент на діалектиці в позитивному сенсі міг би, по-перше, призвести до поліпшення усвідомлення того, що насправді мало місце у минулому. А по-друге, захист обвинуваченого, зокрема, міг би бути краще забезпечений саме при «формальному» концепті істини під час судового розгляду за участю сторін, за результатами якого вирок (в тому числі

обвинувальний) у будь-якому випадку був би нормативно легітимізований, а відсутність «відповідності дійсності» була б за цих умов все одно прийнятною. А тому прихильники концепту формальної істини підкреслюють його захисний аспект у поєднанні зі змагальними процедурами, пов'язуючи його із категоріями «ефективної рівності можливостей при виконанні ролей у судовому процесі», «принципу свободи дій» або «принципу справедливого судового розгляду». З іншого боку, на думку прихильників концепту формальної істини, антипод останньої – об'єктивна істина – здатна, так би мовити, принизити обвинуваченого до об'єкта правовідносин і поставити під загрозу його людську гідність [135, S. 212]. До того ж, встановлення істини у кримінальному провадженні нерідко описується як «інквізиційний» рудимент кримінального процесу, на противагу якому концепт формальної істини вимагає більш інтенсивної комунікації сторін для участі в процесі встановлення «істини», а тому створює більше можливостей для них проявляти ініціативу і брати на себе відповідальність, що покликано підвищити ймовірність всебічного з'ясування обставин кримінального правопорушення.

Тож, як бачимо, дебати про характер істини у кримінальному провадженні вказують на те, що на думку низки науковців, кримінальне судочинство більше не повинно керуватися істиною та справедливістю, нав'язаними «згори», а вплив прокурора і, зокрема, обвинуваченого на результат має зрости. Як наслідок: легітимізація вироку не обов'язково має бути досягнута лише через «істину» (в розумінні її об'єктивного концепту), але, можливо, також може бути реалізована і через комунікацію та консенсус.

Однак жоден з наведених вище аргументів не здатен зробити концепт формальної істини принципово кращим для встановлення дійсних обставин справи. Діалектика в позитивному сенсі не є панацеєю від надзвичайно складних перешкод на шляху встановлення істини в кримінальному провадженні. Безумовно, взаємний «опір» сторін вимагає того, що зібрані ними докази доводиться ретельно перевіряти та оцінювати під кутом зору їх достовірності. Однак це вже відбувається у суді за певними процедурами, які здатні залишити

достатньо місця для протиріч, що створюють істину. І навіть повторний допит свідка, до прикладу, не завжди може усунути сумнівний характер його показань. Хоча «гносеологічне прояснення» можливе щодо незначних питань, пов'язаних з деталями наданих показань, загалом же спостерігається протилежна картина: хоча істина й у сенсі теорії відповідності, безумовно, «шукається» в змагальному процесі між сторонами, там її легше приховати, ніж за принципом офіційного розслідування, у змагальному процесі може бути досягнуто консенсус, який не відповідатиме фактичним обставинам справи у їх дійсності, або ж одна зі сторін може мати істотно кращі можливості відстоювати свою процесуальну позицію.

Очевидно, що допустиме за таких умов приховування істини також може бути на шкоду обвинуваченому. Як видається, захист останнього не реалізується за принципом формальної істини в такий ідеальний спосіб, як це описують прихильники названого концепту істини. З одного боку, обвинуваченому часто не вистачає сили домінувати на «рингу» змагальності. Рівність сторін легко стає «оманою», якщо, наприклад, орган, уповноважений на здійснення кримінального переслідування, звільняється від обов'язку бути неупередженим, а збирання та подання до суду доказів покладається на «майстерність» залучених сторін. Насправді досконалої рівності останніх досягти апріорі неможливо. Саме тому процесуальні рішення повинні ґрунтуватися на істині, яка не залежить від переговорних навичок сторін, що беруть участь у справі. Більше того, навіть угоди у кримінальному провадженні не завжди укладаються з єдиною метою домогтися покарання, співмірного з виною, а «визнання винуватості» невинуватою особою часто може бути причиною неправомірного засудження.

І так само, як ідеальний захист обвинуваченого не може бути реалізований через суто змагальну процедуру, декларування мети встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні не означає позбавлення особи певних процесуальних прав або приниження її гідності через об'єктивізацію. У кримінальному провадженні, що ґрунтується на засадах верховенства права, незалежно від реалізованого у ньому концепту істини, обвинувачений не перебуває в статусі простого об'єкта, тож немає необхідності вести мову про

якісь його права та інтереси, що можуть мати пріоритет над встановленням істини [135, S. 213].

Відтак, змагальна процедура з ключовою роллю сторін та реалізованим у ній концептом формальної істини не може ані гарантувати кращого розслідування кримінальних правопорушень як реальних подій, ані забезпечити нормативну легітимізацію несправедливих судових рішень. Навіть якщо обидва концепти істини можна охарактеризувати насамперед як різні методи визначення істини в сенсі «*adaequatio rei et intellectus*», проблеми правдивого встановлення фактів не можуть бути вирішені простою заміною концепту об'єктивної істини на формальну.

Отже, такий підхід до характеристики істини у кримінальному провадженні хоч і мав певний вплив на формування її поняття (і розуміння), проте переважна більшість правників-процесуалістів все ж піддала його обґрунтованому сумніву, залишаючись в цілому на вироблених раніше підходах до розуміння об'єктивної істини як результату доказування.

Часто в критику формальної істини наводиться аргумент, згідно з яким істина може бути абсолютною і відносною, але в будь-якому випадку вона об'єктивна; натомість формальна істина за своєю суттю є (або принаймні може бути) брехнею [294, С. 142]. З таких міркувань, як справедливо відзначається у спеціальній літературі, «процедура важлива, але вона не може бути вище шуканої істини у справі».

Безумовно вартою уваги у цьому контексті нам видається розроблена В. П. Гмирко концептуально нова схема доказування в кримінальному процесі, яка ґрунтується на використанні положень системомиследіяльнісної методології (СМД-методології) [225].

Зокрема, категорично відкидаючи об'єктивну істину як мету доказування, вчений доводить, що нею є версія як образ бажаного кінцевого результату, зафіксована в рамках його проекту, заданого проектантом (законодавцем), яка для конкретного функціонера діяльності доказування має характер норми. Натомість, на думку автора, призначенням філософської категорії істини у

доказуванні є організація системного пошуку помилок через процедури критики та конкретики, і не більше того.

Своєю чергою, матеріальним наповненням мети доказування виступає мисленнєвий образ «шуканої юридичної конструкції» як майбутнього продукту діяльності доказування у вигляді сукупності процесуальних знань дослідника про певну «життєву» ситуацію – буттєву картину фактів і обставин кримінальної справи, що належить до минулого, теперішнього або майбутнього. Відтак, на думку В. П. Гмирка, факти не існують об'єктивно поза свідомістю суб'єкта доказування, а зводяться до тих знань, які останній вирішив визнати за факти на певних підставах. А тому суб'єкт кримінального процесуального пізнання не встановлює ці факти ретроспективно, а створює їх.

Як слушно зазначив з цього приводу В. О. Попелюшко, принципове заперечення науковцем самої можливості достовірного з'ясування справжніх фактичних обставин кримінальної справи, відведення істині у ній як філософській категорії ролі морально-пізнавального ідеалу, призначенням якого є лише «організація системного пошуку помилок через процедури критики та контркритики» та інтерпретація мети діяльності доказування як версії – гіпотетичного образу бажаного «продукту» доказування у вигляді заданої законом юридичної конструкції предмета доказування є нічим іншим, як зведенням доказування до виключно інтелектуально-логічного, а постановлення судового рішення поставлене в залежність від результатів власне «судоговоріння» [342, С. 11].

Такий підхід, який ґрунтується на СМД-методології, заперечує можливість достовірного з'ясування дійсних фактичних обставин та є, як видається, проявом реалізації у доктрині кримінального процесу формальної істини.

Отже, формальна (процесуальна, судова) істина – це відповідність кримінального провадження (судового процесу), у тому числі його результату, тобто висновків про належні до справи факти та обставини справи, конкретним, заздальгідь встановленим законом формальним умовам, незалежно від того, чи

відповідають ці висновки дійсності. Такий концепт істини у кримінальному провадженні передбачає такі його детермінанти:

1) метою провадження є вирішення кримінально-правового спору між сторонами кримінального провадження в умовах змагальності незалежно від всебічного, повного і об'єктивного з'ясування усіх визначених законом фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення відповідного кримінального провадження;

2) відсутність ані нормативних, ані сформованих судовою практикою вимог точної відповідності висновків органів досудового розслідування, а також суду про обставини кримінального провадження, до яких вони дійшли на підставі оцінки зібраних доказів, дійсним його обставинам;

3) здебільшого пасивна роль суду щодо дослідження та оцінки представлених у ході судового розгляду доказів, а також неможливість їх самостійного збирання судом за власною ініціативою з метою прийняття справедливого процесуального рішення.

Нарешті, не можна оминати увагою те, що у процесуальній літературі, як вже неодноразово згадувалося вище, ведеться мова про існування й інших окремих концептів істини, зокрема концептів істини когерентної, конвенційної (договірної) та прагматичної.

Так, філософсько-теоретичні підходи до розуміння *когерентної істини* (та її пізнаваності) ґрунтуються на припущенні, що істинність твердження (або розумна пізнаваність його претензії на достовірність) визначається тим, що воно може бути підтримане зв'язною сукупністю інших тверджень, які вже заздалегідь вважаються істинними. Отже, згідно з теорією когерентності, умова (критерій) істинності тверджень полягає не у властивостях об'єктивного світу, а в їхньому зв'язку з іншими твердженнями.

Втім, необхідно визнати, що у цьому сенсі підходи теорії когерентності є нереалістичними; для них реальність завжди дана нам лише у висловлюваннях. Їхнє ставлення до питання про те, чи існує взагалі онтичний субстрат – даний, «фактичний» стан речей, на який посилаються ці висловлювання, – варіюється

залежно від ступеня радикалізму конструктивістських переконань, однак вони завжди є епістемічними теоріями, тобто істина визначається виключно процесом обґрунтування висловлювань: «Висловлювання порівнюються з висловлюваннями, а не з «досвідом», не зі «світом» і ні з чим іншим. [...] Кожне нове висловлювання протиставляється сукупності вже існуючих висловлювань, які вже узгоджені між собою. Висловлювання називається правильним, якщо воно може бути інтегроване. Те, що не може бути інтегроване, відкидається як неправильне. Замість того, щоб відкидати нове твердження, можна також (що, як правило, важко зробити) змінити всю існуючу систему тверджень, поки нове твердження не буде інтегровано» [69, S. 20–21].

Такий підхід зміщує філософську дискусію з визначення поняття «істина» до епістемічних передумов її розпізнавання. Основний сенс такого підходу полягає в тому, що не можна вийти за межі наших можливостей пізнання, і, як наслідок, не можна безпосередньо порівнювати твердження з «фактами».

Відтак, порівняння наших припущень з референтним «реальним світом», якого вимагає теорія когерентності, навіть не є можливим для нас безпосередньо. Тому вчені, які є прихильниками такої теорії, припускають, що контркритика, яка полягає в тому, що істинність не залежить від того, чи визнається вона кимось, зрештою залишається безпорадною, оскільки така концепція істини не може бути безпосередньо епістемологічно виправдана.

А тому когерентна істина за своєю суттю втрачає своє бінарне кодування і стає ідеальною граничною величиною в довгостроковій перспективі – як втілення всіх думок, які в кінцевому підсумку знайдуть загальну згоду в необмежених дослідженнях і відкритому дискурсі: «Думка, з якою судилося погодитися всім дослідникам, – ось що ми маємо на увазі під істиною» [69, S. 21] (Ч. Пірс).

Отже, не вдаючись до більш глибоких (а у перспективі – невиправданих) наукових дискусій з цього приводу, підсумуємо, що за канонами теорії когерентності, така істина відповідає не об'єктивній дійсності, а певним заздалегідь встановленим умовам, правилам, стандартам, правильність яких

постулюється. Окрім цього, когерентна концепція істини робить акцент на самоузгодженості і логічній несуперечності елементів знання. Проте така концепція істини, як видається, має виключно філософський характер та не може претендувати на визнання у кримінальній процесуальній доктрині в статусі самостійного концепту істини у кримінальному провадженні. За своєю суттю філософська концепція когерентності знаходить своє вираження у формі кримінального процесуального концепту формальної істини – як відповідності (когерентності) встановленій законом процесуальній формі.

Своєю чергою, *конвенційна теорія* (конвенційна істина) трактує істину як знання, яке встановлюється у результаті угоди між заінтересованими особами, які мають аналогічні інтереси і мотиви, що рухають ними. Формування такої концепції безпосередньо пов'язується із тим, що виявити в абсолюті усі факти обставини вчиненого діяння (бездіяльності) та інших складових предмету доказування кримінальними процесуальними засобами навряд чи можливо. Невипадково суд нерідко буває звільнений від такого обов'язку. З таких міркувань, істина, яка дозволяє судові прийняти справедливе рішення – конвенційна – яка залежить від встановлених законом меж свободи угляду судді.

Для конвенційної теорії істини, яка поділяє деякі припущення своєї сестри – теорії когерентності, не свідчення досвіду визначають, чи є факти істинними, а спосіб їх аргументації. Так, твердження, які можна обґрунтувати, є істинними, і оскільки обґрунтування – дискурсивна реалізація претензій на істинність – є лише інтерсуб'єктно мислимою, умовою істинності тверджень є потенційна згода всіх інших. В такому разі критерієм істинності твердження є аргументований консенсус, який досягається аргументовано в ідеальній мовленнєвій ситуації, коли систематичні спотворення комунікації виключені [69, S. 22].

Як результат, у відповідності з цією концепцією, істина вважається встановленою конвенцією, угодою. А тому істинним визнається усе те, до чого дійшли сторони кримінального провадження за взаємною угодою («конвенцією»). Така концепція істини, як правило, пов'язується із реалізацією

у кримінальному провадженні інституту правових угод (у національному розумінні цього поняття – на підставі угод про примирення, що укладаються між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у провадженнях щодо визначених кримінальним процесуальним законом кримінальних правопорушень, і на підставі угод про визнання винуватості, що укладаються між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим, а також у провадженнях приватного обвинувачення).

Отже, наявність у національному кримінальному провадженні (як, до слова, і в кримінальному провадженні інших правових систем) інституту угод нерідко вважається свідченням реалізації саме цієї концепції істини. За таких умов сторона обвинувачення під час досудового розслідування фактично не проводить (може не проводити) досудового розслідування повно, всебічно і неупереджено, якщо сторони уклали одну з названих угод. Фактично і суд не проводить дослідження наявних у провадженні доказів, а лише перевіряє відповідність змісту угод вимогам закону, акцентуючи при цьому увагу на наявності добровільного волевиявлення сторін під час укладення угод, а також відсутності інших порушень закону. Але характер досягнення цієї істини (домовленість сторін про визнання особою своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення) не означає заперечення істини об'єктивної, суд її презюмує, а у випадку сумнівів – зазначені в угоді обставини вчинення правопорушення підлягають перевірці судом.

Тож навряд чи й ця концепція істини може претендувати на визнання у кримінальній процесуальній доктрині в статусі самостійного концепту істини у кримінальному провадженні. Попри те, що її основою є згода (конвенція) сторін, такий їх консенсус не є довільним, повинен відповідати встановленим законом вимогам щодо форми та змісту, а в подальшому бути формалізованим за передбаченою законом процедурою та бути легітимізованим судом. Отже, сам по собі консенсус сторін угоди не свідчить про досягнення істини, яка має кримінальне процесуальне значення.

З цих міркувань видається цілком слушною висловлену позицію А. А. Павлишина про те, що конвенційна істина не має самостійного значення і може розглядатися як різновид (у розумінні цього дисертаційного дослідження – радше як окремий підхід в рамках) процесуальної (формальної) істини, коли суд з дотриманням певної процедури за істину приймає те, про що домовилися сторони, наприклад під час примирення сторін чи укладення угоди про співпрацю чи визнання вини [324, С. 6].

Нарешті, для *прагматистських теорій* (які, до слова, по-різному перетинаються з уже згаданими вище підходами) істина є лише допоміжним поняттям для нашої практики. Це не більше, ніж корисність у довгостроковій перспективі, надійність або правильність орієнтації; все інше – марна ідеалізація. Прагнення до істини, в принципі, цікаве лише як засіб для реалізації наших цілей і використовується для цієї мети; поняття істини в сенсі визначення фактів, незалежних від наших контекстів дій, не становить інтересу в цій перспективі. Оскільки контексти дії є множинними, прагматизм також передбачає припущення, що критерії істини є специфічними для практики, а отже, множинними [69, S. 22].

Відтак, під кутом зору прагматичної концепції, істина знання визначається його практичною корисністю, ефективністю для досягнення тих цілей, які ставить і досягнення яких домагається людина. У ній критерієм істинності виступає практика. Проте у кримінальній процесуальній науці це радше зводиться до конвенційних підходів (напрямів) концепту формальної істини, суть якої полягає в тому, що сторони, учасники процесу відкрито або за мовчазною згодою вважають можливим визнати щось істинним з прагматичних міркувань. Знову ж таки, це не дає нам підстав визнавати самостійність цього концепту.

Отже, підсумуємо, що з наведених вище міркувань щодо розмежування окремих концептів істини та розуміння сутності кожного з них, невиправданим та таким, що до певної міри суперечитиме правилам формальної логіки, є виокремлення кримінальних процесуальних концептів істини когерентної,

конвенційної (договірної) та прагматичної. Як видається, усі вони, попри їх відмінну філософську природу, у кримінальному провадженні все ж не мають автономного значення і є проявами (напрямами) реалізації концепту формальної істини.

Після всього вищесказаного, можна зробити такі висновки за результатами проведеного дослідження теоретичних проблем концептів істини у кримінальному процесуальному праві. По-перше, концепт об'єктивної істини залишається керівною гносеологічною основою та принципом встановлення фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження та підлягають доказуванню у ньому. По-друге, формальна істина, яку можна протиставити об'єктивній істині в контексті кримінального судочинства, все одно іманентно залишається орієнтованою на модель об'єктивної істини; вона впливає з обмежень, які притаманні судочинству частково з фактичних (практичних), а частково з нормативних причин. Фактичні обмеження впливають, зокрема, з обмеженості ресурсів, доступних для встановлення істини. Щодо нормативних обмежень, достатньо згадати правила недопустимості доказів.

Таким чином, формальна істина не є цілковитою альтернативою матеріальній істині, як її розуміє теорія відповідності, а скоріше її «неповноцінною формою» [111, S. 35], яка є результатом впливу специфічних кримінальних процесуальних факторів у їх сукупності.

РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ ІСТИНИ У СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні України

3.1.1. Реалізація концептів істини у кримінальному процесуальному законодавстві України

Як видається, питання про реалізацію концептів істини у національному кримінальному провадженні нерозривно пов'язане із змістом та спрямованістю останнього. З цього приводу безсумнівним видається твердження про те, що кримінальний процес за своїм змістом є діяльністю пізнавальною, яка здійснюється у формі правових відносин, а його мета визначає зміст кримінального процесу і є як орієнтиром, чого повинні прагнути суб'єкти кримінального процесу, так і імперативом, що вимагає від них свого втілення. [341, С. 43–45].

У теорії кримінального процесу його мета визначається по-різному. Не вдаючись до розширеного доктринального аналізу зазначеної проблематики, оскільки такий виходитиме за межі цього дослідження, можна констатувати, що на сьогодні є підстави виділяти декілька підходів до визначення мети національного кримінального провадження, серед яких основними постають: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень (суспільно небезпечних діянь); запобігання та протидія останнім; вирішення кримінально-правового спору між державою та особою за фактом вчинення останньою кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння); а також встановлення істини.

Звертаючись до останнього з наведених підходів, ціла плеяда вчених визначає метою кримінального процесу саме досягнення істини щодо фактів та обставин кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння) [див., наприклад, 379, С. 13]. Така позиція обґрунтовується, головним чином,

аргументом про те, що встановлення істини як мети кримінального процесу має практичне значення, оскільки орієнтує суб'єктів, які ведуть кримінальний процес (слідчого, прокурора і суд) та підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у межах їх повноважень, на повне дослідження всіх обставин, пов'язаних із кримінальним правопорушенням [341, С. 46].

Не можна заперечити, що публічні інтереси, зокрема інтереси правильного відправлення правосуддя, вимагають досягнення (встановлення) матеріальної істини. Водночас, видається слушним аргумент, згідно з яким визнання істини метою кримінального провадження суперечить філософському розумінню мети як результату, на досягнення якого спрямована певна діяльність, оскільки охоплює саму діяльність щодо її досягнення [265, С. 33].

А тому встановлення істини у кримінальному процесі, яким би не був її характер, не є та не може бути його самоціллю. Натомість, доказування у кримінальному провадженні як окремий ореол кримінальної процесуальної діяльності, має свою мету, якою, власне, і виступає встановлення істини. Саме вона є центральним питанням, на досягнення якої воно (доказування) спрямоване.

Своєю чергою, мета кримінального процесу може бути досягнута лише через реалізацію його завдань як певних обов'язкових умов [341, С. 45]. Якщо виходити із завдань, поставлених перед кримінальним провадженням, то це: захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень (загальне стратегічне завдання), охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (завдання конкретного окремого провадження). Вони досягаються швидким, повним та неупередженим досудовим розслідуванням і судовим розглядом та вирішенням кримінального провадження з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до кримінальної відповідальності міру своєї вини, і жодна не винувата особа не була обвинувачена або засуджена. При цьому до жодної особи не повинен застосовуватися необґрунтований процесуальний примус, а до кожного учасника кримінального провадження має бути застосована належна (встановлена

законом) правова процедура (стаття 2 КПК). Як видається, ці завдання у своїй сукупності якраз і становлять квінтесенцію справедливості як мети кримінального провадження.

Звичайно ж, як з теоретичних, так і з практичних міркувань, мета останнього для різних його суб'єктів може бути різною: для сторони обвинувачення, для сторони захисту, для потерпілого, а також для суду, який від імені держави уповноважений здійснити (відправити) правосуддя.

Натомість, кримінальний процесуальний механізм має гарантувати у кожному без винятку кримінальному провадженні досягнення справедливості шляхом ухвалення правосудних, тобто законних, обґрунтованих, мотивованих і справедливих судових (процесуальних) рішень. При цьому, безумовне слідування лише ініціативам сторін, що знаходить вираження у заявлених ними клопотаннях, у яких проявляється їх власний (однобічний) процесуальний інтерес, було б нічим іншим, як обмеженням самостійності суду – носія публічної за своєю природою судової влади, який самостійно і незалежно від позицій сторін виконує свою процесуальну функцію – правосуддя, тобто розгляд і вирішення кримінального провадження.

Таким чином, пошук істини закладений у самому понятті правосуддя, як суду «правого», що намагається встановити правду, досягти відповідності суджень дійсності. З цього приводу аксіоматичним видається положення про те, що якщо істина щодо обставин кримінального правопорушення не встановлена (досягнута), то й вести мову про справедливість доводиться не завжди.

Нарешті, як відомо, правильне вирішення кримінально-правового спору і встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення є одним із елементів права на справедливий суд, зміст якого полягає у тому, що суд на основі безпосереднього дослідження поданих у судове провадження сторонами доказів, що відповідають критеріям належності, допустимості та достовірності, встановлює істину у справі у формі правосудного рішення.

Надалі видається доречним продовжити дослідження питання реалізації концептів істини у кримінальному провадженні України крізь призму національного процесуального законодавства у відповідному сегменті.

Як свого часу зазначав один з провідних процесуалістів України М. М. Михеєнко, проблема істини у кримінальному процесі є не лише однією з найбільш важливих, а й найбільш складних [175].

Згадана вище складність в сучасних реаліях, серед іншого, може бути пов'язана з тим, що чинний на сьогодні кримінальний процесуальний закон не оперує термінопоняттям «істина» чи похідними від нього. Це, своєю чергою, створює широке поле для дискусій з приводу того, чи підлягає встановленню істина у національному кримінальному провадженні узагалі, і якщо так – яким є її характер. А, отже, відкритим постає питання про те, який концепт істини реалізований у кримінальному провадженні України, пролити світло на яке ми, власне, і задекларували одним із завдань цього дисертаційного дослідження.

Перш за все, термінопоняття «істина» у кримінальному процесуальному контексті вживається в Основному Законі нашої держави, стаття 31 якого гарантує таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, винятки з якої можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [257].

З цього приводу Конституційний суд України у своєму рішенні від 20 жовтня 2011 року № 12-рд/2011 у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України відзначив, що тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян під час здійснення оперативно-розшукової діяльності уповноваженим органом, посадовою особою можливе лише у випадках, передбачених Конституцією України, та в порядку, встановленому законами України, з метою з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи» [390].

Більше того, навіть Цивільний кодекс України веде мову про «істину» у кримінальному провадженні при визначенні підстав для відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Зокрема, в силу положень ч. 4 ст. 1176 вищезгаданого закону, фізична особа, яка у процесі досудового розслідування або судового провадження шляхом самообмови *перешкоджала з'ясуванню істини* і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, не має права на відшкодування шкоди [442].

Якщо ж вести мову про кримінальне процесуальне законодавство України, то відсутність у ньому згадок про істину, як терміну та поняття, мала місце не завжди. Попри те, що саме по собі питання про генезу процесуального законодавства не є безпосереднім завданням цього дослідження, можна констатувати, що спрямованість кримінального процесуального законодавства на теренах України на встановлення істини в історичній перспективі інституціоналізувалася ще у положеннях Статуту кримінального судочинства 1864 року, який діяв на більшості території України аж до 1918 року. Укладачі зазначеного нормативно-правового акту вбачали мету кримінального судочинства у знаходженні «так званої матеріальної істини стосовно події або діяння, визнаного злочином, і покарання дійсно винного у вчиненні злочину або проступку».

Своєю чергою, стаття 238 КПК УРСР 1927 року також передбачала, що головуєчий в судовому засіданні керує судовим засіданням і усуває з судового слідства і дебатів сторін усе, що не стосується розглядуваної справи, спрямовуючи судове слідство в сторону, найсприятливішу для з'ясування справи (частина 1 в редакції від 4 грудня 1932 року) [245, С. 217]. До слова, аналогічні положення статті 243 КПК РСФСР (відповідник статті 260 КПК 1960 року «Головуючий в судовому засіданні» та статті 321 чинного національного КПК

«Головуючий у судовому засіданні») поклала на головуючого в судовому засіданні обов'язок керувати судовим засіданням, спрямовуючи судове слідство на забезпечення повного, всебічного і об'єктивного дослідження всіх обставин справи і встановлення істини.

Натомість КПК 1960 року вживав термін «істина» лише в таких випадках: 1) особу у віці від одинадцяти років, ... щодо якої достатньо підстав вважати, що вона буде ухилятися від слідства і суду або від виконання процесуальних рішень, перешкоджати *встановленню істини* у справі або продовжувати протиправну діяльність, може бути поміщено у приймальник-розподільник для дітей строком до 30 діб (ч. 1 ст. 7³); 2) захисник зобов'язаний не перешкоджати *встановленню істини* у справі (ч. 6 ст. 48); 3) не може бути захисником особа, яка зловживає своїми правами, перешкоджає *встановленню істини* у справі (ч. 4 ст. 61); 4) обвинувачений під час провадження досудового слідства має право заявляти клопотання з усіх інших питань, які мають значення для *встановлення істини* в справі (п. 4 ч. 1 ст. 142); 5) запобіжний захід застосовується до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого з метою запобігти ... перешкодити *встановленню істини* у кримінальній справі (ст. 148); 6) Взяття під варту як запобіжний захід може бути застосовано виключно у випадках, коли підозрюваний, обвинувачений, підсудний, перебуваючи на волі ... перешкоджав *установленню істини* у справі; 7) обшук проводиться в тих випадках, коли є достатні підстави вважати, що ... а також інші предмети і документи, які мають значення для *встановлення істини* у справі (ст. 177); 8) обшук особи та виїмка у неї предметів і документів можуть бути проведені без постанови за наявності достатніх підстав вважати, що особа ... приховує при собі предмети або документи, які мають значення для *встановлення істини* в справі п. 4 ч. 3 ст. 184) [283].

І попри те, що хоч у статті 22 КПК 1960 року – яка поклала на прокурора, слідчого і особу, яка провадить дізнання, обов'язок вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті,

що виправдують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують і обтяжують його відповідальність – суд не був вказаний, в силу положень статті 67 цього закону, суд все ж був зобов'язаний формувати своє внутрішнє переконання «на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності».

Відповідно, під час дії КПК 1960 року, формальна вимога встановлення істини у кримінальній справі фігурувала також і в інших джерелах тогочасного кримінального процесуального права. До прикладу, Постанова КМУ від 26 вересня 2007 року № 1169 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації» (втратив чинність) [385] у своєму пункті 14 зазначала, що інформація (здобута в результатах таких заходів) використовується виключно для запобігання скоєнню злочину чи *встановлення істини* під час розслідування кримінальної справи.

Своєю чергою, згідно з п. 1 постанови Пленуму ВСУ № 5 «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» від 29.06.1990 [384], при здійсненні правосуддя в кримінальних справах необхідність суворого додержання кримінально-процесуального законодавства незалежно від характеру і тяжкості вчиненого злочину, недопустимість будь-яких відхилень від вимог закону, маючи на увазі, що неухильне додержання передбаченої законом процесуальної форми є неодмінною умовою всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, *встановлення істини* і прийняття по ній законного, обґрунтованого і справедливого рішення.

В подальшому ж формальне зняття з суду зазначеного обов'язку встановлення істини викликало в літературі гостру дискусію. Критики такого підходу законодавця доволі різко відзначають відхід від національних традицій, початок яких було покладено, як згадувалося вище, ще Статутом кримінального судочинства 1864 року, і повернення до кримінального процесу 1930-х – 1950-х років та сліпе наслідування американському процесу.

Дійсно, якщо звернутися до історії розробки та прийняття чинного КПК, первинна редакція його проєкту (після першого читання) серед засад кримінального провадження формалізувала встановлення істини у справі. Проте після врахування внесених народним депутатом С. В. Соболевим пропозицій щодо заміни слова «істина» словом «обставини» редакція проєкту змінилася та відповідні згадки про істину «канули в Лету». Так, першочергово у проєкті нового КПК йшла мова про істину, до прикладу, в ч. 4 ст. 46 (відповідно до якої підозрюваний зобов'язаний не перешкоджати встановленню істини у справі); ч. 3 ст. 48 (згідно з якою обвинувачений зобов'язаний не перешкоджати встановленню істини у справі); ч. 5 ст. 55 (в силу якої захисник зобов'язаний не перешкоджати встановленню істини у справі); ч. 4 ст. 56 (яка передбачала, що не може бути захисником особа, яка перешкоджає встановленню істини у справі); ч. 3 ст. 62 (потерпілий зобов'язаний не перешкоджати встановленню істини у справі); ч. 5 ст. 69 (цивільний позивач, цивільний відповідач зобов'язані не перешкоджати встановленню істини у справі); ч. 4 ст. 71 (законний представник зобов'язаний не перешкоджати встановленню істини у справі); ч. 5 ст. 74 (представник зобов'язаний не перешкоджати встановленню істини у справі); ст. 126 (яка декларувала метою застосування запобіжних заходів запобігання ризику перешкодити встановленню істини у справі); ч. 1 ст. 129 (яка встановлювала обов'язок особи, щодо якої застосовано запобіжний захід, не перешкоджати встановленню істини у справі); ч. 1 ст. 135 (де передбачалося, що відсторонення від посади застосовується, якщо є підстави, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний використовує або може використати свою посаду для перешкоджання встановленню істини у справі); а також у ч. 5 ст. 264, ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 388 та ін., у яких в подальшому слово «істина» замінено на «обставини».

При цьому, заміна термінопоняття «істина» на «обставини» мотивувалася головним чином тим, що у кримінальних справах встановленню підлягає не істина (оскільки, так би мовити, істина – філософське поняття), а конкретні обставини (факти), що мають правове значення.

Водночас, попри те, що на сьогодні у національному кримінальному процесуальному законі взагалі не згадується сам термін «істина», у деяких кримінальних процесуальних законах пострадянських держав він все ж наявний. До прикладу, у КПК Республіки Вірменія поняття істини хоч і не визначається, але використовується. Зокрема, частина четверта ст. 23 КПК закріпила положення, згідно з яким суд не зв'язаний думкою сторін і вправі за власною ініціативою вживати необхідних заходів для *встановлення істини* у кримінальній справі.

Своєю чергою, запровадивши засаду змагальності, білоруський законодавець ще в КПК 1999 року не відмовився від засади встановлення істини у кримінальному процесі, сформулювавши у ст. 18 засаду всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи, що передбачає встановлення саме істини у ній. Крім того, незважаючи на те, що термін «істина» у КПК республіки білорусь не вживається, але системний аналіз його норм чітко виявляє намагання та його забезпечення процесуальними засобами до встановлення істини у процесі доказування.

Можливо ж національний законодавець, відмовляючись від категорії істини у тексті кримінального процесуального закону, ставить під сумнів, чи узагалі досяжною є істина (в тому числі об'єктивна) у всіх без винятку кримінальних провадженнях? Мусимо визнати, що дати позитивну відповідь на останнє запитання було би вкрай завищеним твердженням. Адже сам КПК передбачає чимало правових положень і навіть окремих інститутів, які розраховані, власне, на ситуацію, коли об'єктивну істину реально встановлювати з практичних (проте, наголосимо, не гносеологічних) причин або немає необхідності, або ж її реальне встановлення втрачає свій сенс. Йдеться, серед іншого, про зупинення досудового розслідування на підставах, передбачених ч. 1 ст. 280 КПК, чи судового провадження на підставах, визначених у ст. 335 КПК, а також закриття кримінального провадження у зв'язку з невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпанням

можливості їх отримати (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК) та іншими обставинами, передбаченими ст. 284 КПК тощо.

Однак видається, що критика концепту об'єктивної (матеріальної) істини на тій підставі, що вона гіпотетично не може бути досягнута у всіх кримінальних провадженнях, позбавлена сенсу та дієвості. Адже недотримання (порушення) передбачених законом засад кримінального провадження (наприклад, засади законності, поваги до людської гідності, невтручання у приватне життя, забезпечення права на захист тощо) у деяких, тобто в окремих кримінальних провадженнях, також нерідко має місце. То чому ж у такому разі законодавець відмовляється від закріплення встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні у статусі його загальної засади? Варто зосередитись на цьому питанні детальніше.

Як відомо, засади (принципи) кримінального провадження – це базові, фундаментальні юридичні ідеї, що пронизують увесь зміст національного кримінального процесуального законодавства та на основі яких сформувалася порядок кримінального провадження. Проте що як не об'єктивна істина повинно слугувати ідеалом, орієнтиром для органів, які ведуть кримінальне провадження?

У національній правовій традиції встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні недаремно завжди пов'язувалося з ідеєю захисту особи від необґрунтованого (незаконного) застосування засобів кримінальної репресії. При цьому встановлення об'єктивної істини і змагальність не протиставлялись, а радше доповнювали одна одну. Встановлення фактів й обставин кримінального провадження (обставин, що складають предмет доказування у ньому) є необхідною умовою реалізації норм кримінального (а часом й інших галузей) матеріального права. Інший підхід позбавляє право його регулятивної функції суспільних відносин, а у кримінальному провадженні – досягнення його завдань, концентрованим вираженням яких є захист прав, свобод і законних інтересів особи.

Наголосимо, що об'єктивна істина (її встановлення) як галузева для кримінального провадження засада, яка, на жаль, не знайшла свого окремого закріплення в системі засад національного кримінального провадження, хоч і чітко впливає з низки норм кримінального процесуального закону (про що йтиме мова далі) є характерною для романо-германської (континентальної) правової системи (абз. 2 § 244 КПК ФРН, ст. 370 КПК Франції), до якої, безумовно, належить і кримінальне процесуальне законодавство України. Власне, у цій системі об'єктивна істина розуміється як відповідність дійсності встановлених у кримінальному провадженні фактичних обставин, що мають значення для його правильного вирішення.

Перелік цих обставин, обставин, що підлягають доказуванню (встановленню) у кримінальному провадженні (предмет доказування) дає кримінальний процесуальний закон, а саме: подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, що є підставою для застосування спеціальної конфіскації грошей, цінностей та іншого майна, одержаних внаслідок вчинення кримінального правопорушення або/та є доходами від такого майна, або призначалося для ініціювання вчинення кримінального правопорушення, є його предметом тощо; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового впливу та інші обставини, передбачені у статті 91 КПК.

Усі перелічені в цій норми обставини (предмет доказування) і становлять предмет з'ясування (встановлення) істини у кримінальному провадженні. Ці обставини в окремих категоріях кримінальних проваджень (щодо неповнолітніх; осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані неосудності і потребують застосування примусових заходів медичного характеру) можуть деталізувати і навіть розширюватись. Встановлення (доказування) перелічених обставин у відповідності з їх дійсністю (одержання достовірних відомостей про ці обставини) і складає зміст істини, яка є метою самого процесу доказування і яка має бути покладена в основу ухваленого судом рішення у кримінальному провадженні. Власне, ці обставини незалежно від волі правопорушника знаходять свій прояв (відображення) в оточуючій дійсності і становлять онтологічну основу кримінальної процесуальної діяльності та є об'єктом її пізнання.

Знову ж таки, від достовірного встановлення перелічених обставин у відповідності з дійсністю безпосередньо залежить захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, оскільки не слід забувати, що однією з конститутивних ознак (властивостей) доказу у кримінальному провадженні є достовірність, тобто правильне відображення у ньому фактів об'єктивної дійсності, яка є предметом досудового розслідування або судового розгляду. Іншими словами, достовірність відомостей, що несе (надає) доказ – це відповідність цих відомостей дійсності.

Відтак, безсумнівним видається твердження, що без досягнення об'єктивної істини у справі неможливо вирішити жодне із завдань, які поставлені перед кримінальним провадженням (стаття 2 КПК). Для їх вирішення, своєю чергою, насамперед необхідно достовірно встановити факти й обставини кримінального правопорушення, які одночасно є загальними, але щодо конкретного кримінального делікту – конкретизованими. Власне, кримінальна процесуальна діяльність переважно і полягає у встановленні цих обставин, їх пізнанні, але не будь-якими способами чи методами, а лише тими із них, які

передбачені кримінальним процесуальним законом. Водночас, загальним способом ретроспективного пізнання названих фактів та обставин є їх доказування.

В рамках третього (завершального) етапу останнього, як органи досудового розслідування, прокурор, так і слідчий суддя та суд для прийняття відповідного процесуального рішення здійснюють оцінку доказів за своїм внутрішнім переконанням, керуючись при цьому вимогами закону. Це переконання має ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження (ст. 94 КПК). Відповідно, рішення суду за результатами судового розгляду має бути законним, обґрунтованим, вмотивованим і справедливим. Його обґрунтованість полягає в об'єктивному існуванні судом всіх обставин кримінального провадження, підтверджених безпосередньо дослідженими і оціненими доказами (ст. 370 КПК). Таке рішення буде і законним, і вмотивованим, і справедливими. Отже, чинний кримінальний процесуальний закон зорієнтований на встановлення у кримінальному провадженні істини об'єктивної як відповідності одержаних за допомогою передбачених цим законом методів, засобів і способів знань (відомостей) про обставини кримінального провадження, які законом визначені як обставини, що підлягають доказуванню (предмет доказування) так, як вони відбувалися в об'єктивній дійсності.

Таким чином, незважаючи на те, що чинний КПК безпосередньо не закріпив серед засад кримінального провадження засади встановлення об'єктивної істини щодо його обставин, проте ідея необхідності її встановлення знаходить своє опосередковане закріплення цілій системі його норм, до прикладу:

а) у ст. 91 КПК («Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні», в доктрині – предмет доказування) закріплює фрагменти реальної дійсності, яким надане кримінально-правове значення;

б) у ч. 4 ст. 217 КПК, згідно з якою матеріали досудового розслідування не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно

вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду. Аналогічне має місце і на стадії судового розгляду (ст. 334 КПК);

в) у ст. 370 КПК, яка зобов'язує суд ухвалити судові рішення законне, обґрунтоване і вмотивоване (додатково, справедливість рішення впливає з ч. 3 ст. 337 КПК).

г) у ст. 321 КПК, яка зобов'язує головуючого в судовому засіданні (фактично – суд) спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження.

Додатково, встановлення об'єктивної істини судом, його намагання її встановити чітко простежується з таких норм КПК, які регулюють дослідження доказів у судовому засіданні, і які наділяють суд правом за власною ініціативою їх досліджувати:

а) право головуючого протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей (ч. 1 ст. 351 КПК);

б) право суду допитувати свідка і потерпілого повторно; право призначити одночасний допит двох і більше допитаних учасників кримінального провадження (ч. ч. 13, 14 ст. 352 КПК);

в) право суду за власною ініціативою викликати і допитувати експерта (ст. 356 КПК);

г) право суду дослідити речові докази, документи, оглянути певне місце (ст. 361 КПК) з метою з'ясування обставин та перевірки їх доказами.

У цьому контексті, ідея (засада) встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, її закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві – це велике завоювання попередніх поколінь правників-теоретиків і практиків, ідейне багатство, яке необхідно не лише зберегти і захищати, але й примножувати, оскільки саме із неї безпосередньо чи опосередковано будується вся система кримінального провадження, його стадії включаючи, і контрольні.

До того ж, її реалізації служать й інші засади, тісно пов'язані з діяльністю процесуальних органів, спрямованою на досягнення істини. Так, наприклад, засада безпосередності дослідження показань, речей і документів. Саме на

встановлення об'єктивної (матеріальної) істини спрямовані інститути і правові положення доказового права.

Нарешті, засада презумпції невинуватості (а також засада *in dubio pro reo*) вимагає ухвалити виправдувальний вирок у тому випадку, коли суд дійшов висновку, що надані стороною обвинувачення докази винуватості є недостатніми для формування у нього внутрішнього переконання без розумних сумнівів про винуватість обвинуваченого.

Водночас, у науковій літературі неодноразово вказується на те, що стандарти доказування, у тому числі такий його стандарт, як «поза розумним сумнівом» не мають на меті встановлення істини у кримінальному провадженні. Така позиція обґрунтовується головню тим, що він є лише показником виконання стороною кримінального провадження її тягаря доказування [398, С. 194], а саме по собі запровадження стандартів доказування, як одного з «атрибутів» та досягнень змагальної форми кримінального процесу, у національну змішану форму кримінального процесу суперечить так званій «інформаційній концепції доказу» у кримінальному провадженні та вимозі встановлювати об'єктивну істину у кримінальному судочинстві [398, С. 220].

З цього приводу не можна не підтримати висловлену Х. Р. Слюсарчук позицію про те, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не лише надає можливість (уповноважує), але й прямо зобов'язує суд встановити істину у кримінальному провадженні. Законодавець фактично не те, що не дозволяє суду (не уповноважує), але й прямо забороняє йому «покладатись» виключно на позицію та висновки сторони обвинувачення [398, С. 200].

Водночас наголосимо, що попри закріплену у ч. 2 ст. 17 КПК необхідність доведення стороною обвинувачення винуватості особи поза розумним сумнівом, зазначена вимога перебуває у тісному взаємозв'язку та не виключає інших засад кримінального провадження чи правил доказування. Так, внутрішнє переконання суду, яке має бути позбавлене розумних сумнівів про винуватість обвинуваченого, повинне ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, бути

результатом оцінки кожного доказу з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття законного, обґрунтованого, мотивованого та справедливого процесуального рішення з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (ст. ст. 2, 94, 370 КПК). Аналогічно ж, це не звільняє прокурора, слідчого, дізнавача від обов'язку всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ст. 9 КПК).

Отже, сам по собі стандарт доказування ані не заперечує, ані не перешкоджає встановленню за результатами судового розгляду дійсних фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, тобто істини об'єктивної (матеріальної). А тому видається за необхідне категорично заперечити твердження про те, що аби стандарт доказування «поза розумним сумнівом» зміг повноцінно функціонувати у національному кримінальному процесі так, як він існує у «світовій практиці правових держав», національному законодавцю (та не лише йому) доведеться навчитись «жити без істини» [398, С. 210].

Хоча й, як вже наголошувалося раніше, відмова законодавця (розробників КПК) від засади встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні може, за найгіршим сценарієм, тлумачитися як відмова від морального ідеалу справедливості. Як видається, існування істини як фундаментальної настанови суспільної правосвідомості здатне привести лише до розриву між законодавством і соціальною реальністю, відчуженню населення від правоположень, які суперечать їхній моральній, релігійній і правовій ментальності. Тому позитивний законодавчий досвід багатьох держав, які у своїх

КПК закріпили цю засаду, є відображенням давніх моральних і правових традицій. І цей досвід, видається, не варто було ігнорувати і українському законодавцеві.

Водночас примітно, що на відміну від КПК рф (стаття 299), який на вирішення суду за результатами розгляду справи у судовому засіданні в суді першої інстанції ставить питання: чи *доведено*, що вчинено кримінальне правопорушення, вчинив його підсудний, національний КПК перед суддями ставить питання, чи *мало місце* діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, чи воно *містить* склад злочину, чи *винен* обвинувачений. У таких законодавчих формулюваннях робиться акцент не на встановлення істини об'єктивної («чи мало місце...», «чи винен...»), а на доведеності цих обставин; при цьому доведеність не обов'язково може бути результатом встановлення об'єктивної істини, а результатом так званого «судомовлення», в процесі якого сторона провадження переконує суд не доказами істинності, а, наприклад, психологічним компонентом мовленнєвого впливу на формування внутрішнього переконання суддів, акцентуючи їх увагу на доказах, які або не відображають дійсність, або є сумнівними щодо її відображення. Оскільки ж при цьому судовий процес буде відповідати вимогам процесуального права, то й буде встановлена, тобто доведена так звана «процесуальна істина».

Отже, необхідно констатувати, що відмова російського законодавця від закріплення у кримінальному процесуальному законі засади та гарантій встановлення у кримінальному провадженні об'єктивної (матеріальної) істини як відповідності між фактами і обставинами вчиненого кримінального правопорушення та знаннями (висновками) про них, одержаними органами, які ведуть кримінальне провадження, на підставі зібраних ними на легітимній основі доказів, є відмовою від морального і правового ідеалу справедливості. Як вже раніше зазначалося, останній у суспільній свідомості, тому числі правовій, тісно та нерозривно пов'язаний з ідеалом істини (правди).

Відтак, як видається, незакріплення об'єктивної істини як необхідного і належного ідеалу у кримінальному провадженні, і перш за все як його засади, є

ігноруванням фундаментальної установки суспільної свідомості і правосвідомості, в тому числі. Такий підхід законодавця не узгоджується із соціальною реальністю, сприяє відчуженню соціуму від правоположень, які суперечать його моральній, правовій і навіть релігійній ментальності. Тому й не випадковою є та обставина, що більшість держав романо-германської правової системи у своїх кримінальних процесуальних законах (ФРН, Франція, Швейцарія, Польща) закріпили засаду об'єктивної (матеріальної) істини як відображення давніх моральних і правових традицій, пов'язаних з правосуддям, про що йтиме мова надалі у роботі.

Проте не можна не зауважити, що загальну назву принципу об'єктивної істини у доктрині часто носить положення про всебічне, повне і неупереджене (у літературі також – об'єктивне) дослідження обставин кримінального провадження. Незважаючи на те, що положення про дослідження обставин кримінального провадження всебічно, повно і неупереджено закріплено в чинному КПК (ч. 2 ст. 9) як окремий сегмент засади законності, український законодавець все ж зберіг його і, на відміну від, до прикладу, російського законодавця, не віддав його у жертву засаді змагальності, виключивши його взагалі з КПК.

Водночас, у національній кримінальній процесуальній доктрині немає єдності думок дослідників щодо співвідношення категорії істини з вимогою всебічності, повноти та об'єктивності досудового розслідування та судового розгляду. В одних випадках обом цим термінам (положенням) надається однакове значення, власне, як засади «об'єктивної істини». Тому поняття повноти, всебічності і неупередженості (об'єктивності) ототожнюється з поняттям об'єктивної істини. В інших – повноту, всебічність і об'єктивність визначають як передумову встановлення істини у провадженні (Михеєнко М. М., Назаров В. В., Омеляненко Г. М., Удалова Л. Д.). Ще в інших категорії «істина» та «всебічність, повнота і об'єктивність» вважають означенням двох самостійних засад кримінального провадження (Репешко П. І., Мірошніченко Т. М.). Нарешті, доволі розповсюдженим у кримінальній процесуальній доктрині на

пострадянському просторі є погляд, згідно з яким всебічність, повнота та об'єктивність є методом і засобом встановлення об'єктивної істини (Нор В. Т.).

Як видається, необхідною умовою та водночас засобом встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні якраз-таки і виступає всебічність, повнота та неупередженість (об'єктивність) дослідження (встановлення) обставин, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння). Такий підхід є необхідною гарантією дієвості конституційної засади презумпції невинуватості, а також загальновизнаної засади поваги до прав і свобод людини. Натомість відмова від засади встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, а також засобу (методу) її досягнення – всебічності повноти і неупередженості (об'єктивності) дослідження (встановлення) обставин кримінального провадження не зможе негативно не позначитися на засадах законності та верховенства права.

З цього приводу видається за необхідне підтримати позицією про те, що відмову від прямого закріплення принципу всебічності, повноти і об'єктивності дослідження обставин справи не можна вважати правильною. Оскільки цей принцип знаходить відображення у низці положень КПК, то йдеться не про відмову від цього принципу як такого, а лише про відмову його формального закріплення, що призводить до певного дисбалансу між «буквою» і «духом» КПК.

Слід визнати, що формула всебічності, повноти й об'єктивності дослідження (встановлення) всіх обставин кримінального провадження, визначених (виокремлених) законом (ст. 91 КПК), які у кримінальній процесуальній доктрині визначені поняттям «предмет доказування», є вираженням самої засади об'єктивної істини. Тож, незважаючи на наявні у національній доктрині доказового права і доказуванні певні коливання щодо наявності-відсутності засади встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, чинний кримінальний процесуальний закон опосередковано закріпив її у вигляді формули всебічності, повноти і об'єктивності встановлення

(дослідження) визначених ним процесуальними засобами обставин кримінального провадження, їх наявності чи відсутності, що й становить зміст об'єктивної істини.

Отже, хоч необхідність встановлення істини у кримінальному провадженні впливає насамперед із його завдань, визначених ст. 2 КПК, але визначальними елементами засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини є положення кримінального процесуального закону, що покладають відповідний обов'язок, по-перше, на органи досудового розслідування і прокурора (сторона обвинувачення), по-друге – на суд.

Перший із зазначених обов'язків знайшов своє закріплення у раніше згадуваній ч. 2 ст. 9 КПК, яка зобов'язує прокурора, керівника органу досудового розслідування (хоч такий суб'єкт у власному процесуальному статусі безпосередньо проводити досудове розслідування, а, отже і встановлювати обставини кримінального провадження, не набувши статусу слідчого, не уповноважений), і слідчого (натомість такий учасник кримінального провадження, як дізнавач, був не виправдано оминутий увагою законодавця) всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявивши при цьому насамперед обставини, що викривають, та такі, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого (проте відсутня згадка про особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, а також про особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру), надати їм належну правову оцінку і забезпечити прийняття законних та неупереджених процесуальних рішень.

Друга ж група вимог, що впливають із ст. 321 КПК, зобов'язує головуєчого у судовому засіданні (фактично – суд) спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, для чого суд досліджує докази, подані як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, за загальним правилом безпосередньо (заслуховує показання

осіб, досліджує речові докази, документи, проводить огляд певного місця тощо). Він також не лише за клопотанням учасників судового розгляду, але й за власною ініціативою, вправі здійснити судовий виклик певної особи, якщо вважатиме, що така особа (свідок, потерпілий, експерт) може дати показання, які мають значення для кримінального провадження (ч. 1 ст. 134 КПК), а також призначити у встановлених законом випадках проведення експертизи (ст. 332 КПК).

В силу вищенаведеного, особливе значення матиме питання про те, чи є суд суб'єктом встановлення істини у кримінальному провадженні, і якщо так – то якої саме. Так, за останні роки у кримінальній процесуальній літературі, в тому числі зарубіжній, ведуться палкі дискусії як щодо досягнення істини в кримінальному судочинстві узагалі, так і стосовно того, чи зобов'язаний суд (тобто чи лежить на судові обов'язок) домагатися встановлення істини. Тим не менш, домінуючою у національній літературі все ж залишається позиція, що суд не може бути звільненим від обов'язку встановити істину.

Квінтесенцією описаного вище підходу виступає твердження про те, що: на суд покладений обов'язок встановлення істини у справі, а *засобом* виконання цього обов'язку (встановлення істини) і є всебічне, повне та об'єктивне дослідження усіх фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження та які підтверджені доказами, поданими сторонами чи іншими суб'єктами доказування, а у передбачених законом випадках – отриманих самим же судом.

Як уже раніше неодноразового згадувалося, незважаючи на те, що чинний КПК серед загальних засад кримінального провадження засади встановлення у ньому об'єктивної істини не називає, базовим елементом засади об'єктивної істини є цитоване вище положення, закріплене у ч. 2 ст. 9 КПК. Але постає питання, чи цей обов'язок і, відповідно, названий елемент засади об'єктивної істини стосується лише органів, які здійснюють досудове розслідування, і на суд (суддів) не розповсюджується?

Немає жодних підстав для позитивної відповіді на це питання. Системний аналіз процесуальних норм, що регулюють діяльність суду, дають підстави для

твердження про наявність такого обов'язку і в суду під час здійснення ним правосуддя, при цьому не замінюючи собою та не нівелюючи доказову діяльність суб'єктів доказування. Йдеться насамперед про нормативне положення, що міститься у ст. 321 КПК, за яким на головуючого у судовому засіданні покладається обов'язок «спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження». А ст. 370 КПК зобов'язує суд ухвалити обґрунтоване рішення, яким є «рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оцінені судом». Сама ж оцінка за вимогою ст. 94 КПК здійснюється судом «за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження».

Але чи має суд фактичні процесуальні можливості для дослідження обставин кримінального провадження всебічно, повно і неупереджено, і тим самим встановити об'єктивну істину? Безумовно, суд такими процесуальними можливостями наділений. Насамперед, він досліджує (перевіряє) докази, подані сторонами кримінального провадження (обвинувачення, захисту), а також потерпілим, для підтвердження (обґрунтування) своїх судових версій, заслуховуючи їх думку. Але у процесі дослідження доказів він не лише за клопотанням сторін, але і за власною ініціативою вправі вчиняти судово-дослідницькі процесуальні дії, метою яких є з'ясування (встановлення) обставин кримінального провадження всебічно, повно і неупереджено, що й дає йому додаткову (поряд з діяльністю сторін) можливість забезпечити досягнення об'єктивної істини щодо обставин кримінального провадження.

Додатково наголосимо, що стаття 370 КПК вимагає, аби судове рішення, зокрема, вирок був законним, обґрунтованим і вмотивованим. При цьому частина друга цієї норми зазначає, що обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду, та оцінені судом за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому

дослідженні всіх обставин кримінального провадження. Власне, обґрунтованість вироку вимагає наявності відповідності висновків суду щодо обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні (предмет доказування), цим фактичним обставинам. Ця відповідність встановлюється за результатами пізнавального процесу, що здійснюються за допомогою належних, допустимих і достовірних доказів, поданих сторонами кримінального провадження, а також одержаних самим судом за їх клопотанням та за власною ініціативою. Така ініціатива у змагальному провадженні не виключається, оскільки завжди існує необхідність у перевірці достовірності поданих сторонами доказів.

Отже, обов'язок суду, який розглядає і вирішує кримінальне провадження, дослідити подані сторонами кримінального провадження (обвинувачення та захисту докази – ідеальні (показання) і матеріальні (документи, речові докази) – за допомогою судового механізму (дослідницьких судових дій: допитів, оглядів, експертних досліджень та ін.) – спрямований на встановлення обставин кримінального провадження всебічно, повно і неупереджено. Встановлення ж цих обставин саме так є нічим іншим, як встановленням об'єктивної істини. Встановити істинні (правдиві) обставини кримінального провадження, як видається, – це правовий і моральний обов'язок суду.

Натомість формальне звільнення суду від «всебічності, повноти і об'єктивності встановлення обставин кримінальної справи» під час так званої «малої судової реформи» викликало негативну реакцію суддівського корпусу. Так, голова Харківського апеляційного суду В. Д. Бринцев (пізніше – суддя Конституційного суду України) з цього приводу зазначив: «Звільнення суду – як у цивільному, так і у кримінальному процесі – від «забезпечення повноти і всебічності дослідження обставин справи» з надією на те, що з цим успішно справляється сторони, дійсно закладає передумови для істотного полегшення роботи суду. Проте ця модель формального правосуддя, у відповідності з якою у суду «не болить» голова за встановлення істини, хоч і достатнього розповсюджена у світі, навряд чи буде коли-небудь позитивно сприйнята у

нашому суспільстві в силу специфічного менталітету більшості населення» [401, С. 50].

Водночас необхідно визнати, що розширення дії принципів змагальності і диспозитивності призвело до зміни співвідношення цих принципів з принципами активної ролі суду, об'єктивної істини і законності, природно, далеко не на користь останніх. Внаслідок цього роль суду щодо з'ясування обставин справи не просто значно знизилася, а якісно змінилася, що дало підставу для виникнення дискусій про те, чи зберігся взагалі принцип об'єктивної істини.

Цікаво, що переважна більшість німецьких вчених-процесуалістів вважає, що у системі засад кримінального провадження поряд із засадою законності не може існувати засада змагальності, оскільки змагальність не сприяє установленню матеріальної істини (об'єктивної) у справі, а забезпечує лише встановлення формальної істини у справі, призводить до затягування строків досудового розслідування та судового розгляду, перекручування сутності участі учасників кримінального процесу. В Україні ж змагальність діє разом із засадою законності (ст. 22 КПК). До слова, у КПК ФРН такої прямої норми узагалі не передбачено [252, С. 10].

Проблема, що виникла, видається вкрай важливою, поскільки пов'язана з пошуком розумного балансу між зазначеними принципами, а цей баланс в свою чергу багато в чому визначає, наскільки буде ефективним правосуддя і реальний доступ до нього, чи буде кримінальне судочинство таким, в якому заінтересовані особи зможуть знайти захист своїх прав, свобод і законних інтересів, або воно перетвориться на пусту формальність, і суд стане грати лише роль бездушного «штампувальника» судових рішень, які не мають нічого спільного з дійсністю. Відтак, доволі слушним видається питання, чи залишиться діяльність суду з таким співвідношенням принципів змагальності і диспозитивності реальним правосуддям або ж стане його видимістю.

Варто додати, що суд (як професійний, так і за участю присяжних) зобов'язаний дати мотивовану відповідь на всі питання, що складають суть

(об'єктивну і суб'єктивну сторону) кримінального права. Звичайно, перед прийняттям рішення щодо них суд (суддя) вислуховує міркування (мотиви щодо них) сторін. Але суд не несе обов'язку слідувати їм. Він керується своїм внутрішнім переконанням щодо вирішення поставлених перед ним кримінальним процесуальним законом (ст. 368 КПК) питань, оцінюючи досліджені в судовому засіданні докази на їх підтвердження чи спростування. Саме він остаточно оцінює істинність (сумнівність) доказів, поданих сторонами, а також одержаних ним під час судового розгляду як за клопотанням сторін, так і за власною ініціативою для ухвалення судового рішення по суті пред'явленого обвинувачення. І це рішення має бути істинним, а отже і справедливим.

З цього приводу не можна не погодитися із висловленою у правничій літературі позицією про те, що від принципу матеріальної істини можна відмовитися тільки у тому випадку, коли з професійного судді буде знято відповідальність за прийняття відповідних рішень щодо суті справи. Водночас, безумовно, вимагати спрямованість до встановлення об'єктивної істини законодавець вправі далеко не від усіх учасників судочинства, а лише від органів кримінального переслідування. Протилежна сторона (сторона захисту) та інші учасники провадження вправі цього не робити, але це не позбавляє їх можливості користуватися цим правом.

Проте чи немає у кримінальному процесуальному законі протиріччя, коли суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органів досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії, якщо під час судового розгляду виникає необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом (ч. 3 ст. 333 КПК)? У той же час, незалежно від клопотання сторін, суд під час судового розгляду вправі допитувати осіб (після їх допиту сторонами), викликати за власною ініціативою експерта для допиту з метою роз'яснення його висновку (ч. 1 ст. 356 КПК), а так само призначити і провести одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках щодо

одного і того ж предмету чи питання дослідження (ч. 4 ст. 356 КПК), оглянути речові докази та передати їх для огляду сторонам (ст. 387 КПК), дослідити документи, у тому числі звуко- і відеозаписи, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, оголосивши їх також як за власною ініціативою, так і за клопотанням учасників кримінального провадження у виняткових випадках за власною ініціативою провести огляд певного місця за участю сторін провадження, а також за участю свідків, спеціалістів, експертів та результати відобразити у протоколі огляду місця, а також зафіксувати їх технічними засобами (ст. 361 КПК).

Як бачимо, суд під час судового розгляду і дослідження поданих сторонами доказів фактично вправі здійснювати більшість дій, аналогічних гласним слідчим (розшуковим) діям. При цьому він здійснює це як за клопотанням сторін провадження, так і в окремих випадках за власною ініціативою. В той же час, ст. 333 КПК надає судові право доручати органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії для встановлення певних обставин або перевірки їх лише за клопотанням сторін, унеможливаючи давання такого доручення за його власною ініціативою. Цілком очевидно, що такий підхід законодавця зумовлений дією засади змагальності сторін кримінального провадження, реалізація якої у «чистому» вигляді виключає активність суду у формуванні доказової бази провадження та її перевірки у суді. На противагу чинному КПК, КПК 1960 року дозволяв це.

Водночас, дещо гіперболізованим видається твердження О. В. Левицької про те, що головним обов'язком суду є зібрати всі докази у справі [294, С. 142]. З цього приводу видається більш слушною позицію М. І. Шевчук, відповідно до якої метою діяльності суду повинно бути отримання істинного знання. Збираючи докази при дослідженні поданих доказів, суд здійснює перевірку доказів не для обґрунтування чи спростування обвинувальної тези, а для правильного вирішення справи, для здійснення процесуальної функції суду [446, С. 166–167].

Так, суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання

процесуальних обов'язків, досліджує (оцінює та перевіряє) всі зібрані у справі докази, як на користь сторони обвинувачення, так і на користь сторони захисту, та прагне досягнення істини у справі, тоді як сторона обвинувачення прагне довести свою обвинувальну тезу, а сторона захисту прагне її спростувати чи пом'якшити. Принцип змагальності не виключає і не забороняє активну участь суду в дослідженні доказів під час судового розгляду кримінальних справ, всебічне, повне та об'єктивне дослідження судом обставин кримінального провадження та пошук об'єктивної (матеріальної) істини в кримінальному провадженні. Вона повинна бути досягнута в результаті змагання сторін кримінального провадження, яке доповнюється субсидіарною активністю суду в дослідженні доказів під час судового розгляду, межі якої повинні бути визначені в кримінальному процесуальному законодавстві [446, С. 190].

А тому визначення ролі суду і сторін в кримінальному провадженні, а також взаємозв'язку зазначених вище принципів вимагає подальшого ретельного дослідження та обговорення, а результати реформ у цій галузі – об'єктивної оцінки з тим, щоб своєчасно ідентифікувати та локалізувати можливі недоліки та упущення в правовому регулюванні кримінального судочинства.

Підсумовуючи усе вищенаведене, видається за необхідне виокремити та систематизувати процесуальні гарантії встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні:

1. Згідно із положеннями ст. 2 КПК, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Видається, що без встановлення матеріальної (об'єктивної)

істини у справі жодне із вищенаведених завдань, які поставлені перед кожним без винятку кримінальним провадженням, досягнути неможливо.

2. Своєю чергою, невід'ємною передумовою вирішення цих завдань слугує передбачений ч. 2 ст. 9 КПК обов'язок прокурора, керівника органу досудового розслідування та слідчого всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Як видається, саме всебічність, повнота і неупередженість встановлення усіх фактів та обставин, які охоплюються предметом доказування (ст. 91, 485 КПК), є першим та основним процесуальним засобом встановлення матеріальної (об'єктивної) істини, а відповідний обов'язок суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження, – його процесуальною гарантією. Втім, цитоване вище положення КПК видається не до кінця досконалим. По-перше, його віднесення до засади законності видається абсолютно несистемним з погляду законодавчої техніки, оскільки воно відображає зміст зовсім іншої, окремої засади кримінального провадження – засади встановлення матеріальної (об'єктивної) істини, а із законністю має лише опосередкований зв'язок. По-друге, законодавець не виправдано оминув своєю увагою в аналізованій нормі дізнавача, який, без сумніву, аналогічно повинен нести відповідний обов'язок, а також суд.

3. Вимога всебічності, повноти і неупередженості встановлення усіх фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, проходить червоною ниткою й у низці інших положень процесуального закону. Перш за все, у відповідності до ч. 1 ст. 94 КПК, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність

зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

4. Окрім цього, процесуальними гарантіями всебічності, повноти і неупередженості як засобу встановлення матеріальної (об'єктивної) істини у кримінальному провадженні слугують законодавчі положення про те, що:

1) прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції вжити усіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК);

2) прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні (п. 17 ч. 2 ст. 36 КПК);

3) не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали кримінальних проваджень щодо кримінального проступку та щодо злочину, крім випадків, коли це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 217, ч. 1 ст. 334 КПК);

4) матеріали кримінального провадження не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 4 ст. 217, ч. 1 ст. 334 КПК);

5) здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів, аніж передбачених ч. 2 ст. 297-1 КПК, не допускається, окрім випадків, коли вони, зокрема, розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 297-1 КПК).

5. Більше того, самостійною підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції законодавець закріпив неповноту судового розгляду, яка матиме місце, зокрема, якщо під час судового розгляду залишилися недослідженими ті обставини, з'ясування яких може мати

істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення (п. 1 ч. 1 ст. 409, ст. 410 КПК).

6. Поряд з тим, ч. 1 ст. 21 КПК гарантує кожному право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Слід при цьому наголосити, що важливою передумовою справедливості у її матеріально-правовому аспекті, згідно з яким до кримінальної відповідальності може бути притягнута виключно та особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, та у міру своєї вини, є встановлення у кожній конкретній справі всіх відповідних фактів та обставин такими, як вони були у дійсності – себто, матеріальної (об'єктивної) істини.

7. Відтак, кримінальний процесуальний закон покладає на головуєчого у судовому засіданні обов'язок спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження (ст. 321 КПК). Для реалізації такого обов'язку суд уповноважений, зокрема, за власною ініціативою: доручити своєю ухвалою проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності відповідного клопотання в окремих, передбачених законом випадках (ч. 2 ст. 332 КПК); протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей (ч. 1 ст. 351 КПК); повторно допитати в тому самому або наступному судовому засіданні свідка чи потерпілого, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що свідок (потерпілий) може надати показання стосовно обставин, щодо яких він не допитувався (ч. 13 ст. 352, ч. 2 ст. 353 КПК); ставити запитання свідкам під час дослідження інших доказів (ч. 13 ст. 352 КПК); призначити одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених) для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях (ч. 14 ст. 352 КПК); викликати експерта для допиту з метою роз'яснення висновку та ставити йому запитання (ч. 1, 2 ст. 356 КПК); призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того

самого предмета чи питання дослідження (ч. 4 ст. 356 КПК); досліджувати речові докази та документи (ст. 357, 358 КПК); залучити спеціаліста для надання усних консультацій або письмових роз'яснень та ставити йому запитання в будь-який час дослідження доказів (ч. 1, 2 ст. 360 КПК); провести огляд певного місця у виняткових випадках (ч. 1 ст. 361 КПК) та ін.

8. Як результат, ст. 337, 370 та 410 КПК зобов'язують суд ухвалити законне, обґрунтоване, вмотивоване та справедливе судове рішення, яким є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права із дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК, на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 КПК, та в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Отже, незважаючи на те, що чинний кримінальний процесуальний закон України не передбачає серед загальних засад кримінального провадження окремої, самостійної засади матеріальної (об'єктивної) істини, необхідність її встановлення знаходить своє опосередковане закріплення у цілій низці положень КПК. Відтак, можна зробити висновок про те, що національний законодавець не відмовився від цього принципу як такого, а лише оминув його безпосереднє формальне закріплення. Натомість ідея встановлення матеріальної (об'єктивної) істини визначає зміст та спрямованість процесуальної діяльності суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження (перш за все, органів досудового розслідування, прокурора та суду), зобов'язуючи останніх всебічно, повно і неупереджено встановити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; надати їм належну правову оцінку за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на їх всебічному, повному й неупередженому дослідженні; а також прийняти на цій основі законне, обґрунтоване, вмотивоване та справедливе процесуальне рішення.

З огляду на вищевикладене, встановлення об'єктивної істини має бути закріплено у кримінальному процесуальному законі на рівні нормативного

(належного) як загальну ідею і можливість її реалізувати у кожному кримінальному провадженні, що потребує внесення відповідних змін та доповнень до чинного КПК, якими необхідно:

1. Доповнити частину першу статті 3 КПК пунктом 13-1 такого змісту: *«Об'єктивна істина – відповідність дійсності встановлених у кримінальному провадженні фактів та обставин, які мають значення для його правильного вирішення».*

2. Доповнити частину першу статті 7 КПК пунктом 2-1 такого змісту: *«встановлення об'єктивної істини».*

3. Частину другу статті 9 КПК такого змісту: *«Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень»* – вилучити.

4. Доповнити КПК статтею 9-1 під назвою *«Встановлення об'єктивної істини»* такого змісту:

«1. Прокурор, слідчий, дізнавач зобов'язані всебічно, повно і неупереджено встановити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; виявити як ті обставини, що викривають підозрюваного, особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, так і ті, що виправдовують зазначених осіб або є підставою для припинення їх кримінального переслідування, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання підозрюваного, обвинуваченого; надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних, обґрунтованих і справедливих процесуальних рішень.

2. Суд, а у межах питань, що віднесені до його компетенції – слідчий суддя, зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; дослідити як ті обставини, що викривають підозрюваного, особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, так і ті, що виправдовують зазначених осіб або є підставою для припинення їх кримінального переслідування, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання підозрюваного, обвинуваченого; надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних, обґрунтованих, вмотивованих і справедливих судових рішень. У випадках, передбачених цим Кодексом, суд вправі вживати заходів, спрямованих на встановлення дійсних фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

3. Визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються, на підставах та у порядку, передбачених цим Кодексом, не звільняє суд від обов'язку встановлення фактів та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні».

5. Частину другу статті 91 КПК викласти у такій редакції: «Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні щодо фактів та обставин, визначених у частині першій цієї статті».

У той же час, не слід заперечувати, що кримінальне провадження може здійснюватися у різних встановлених кримінальним процесуальним законом процесуальних формах. Диференціація її залежить від багатьох факторів правового, економічного та соціально-політичного характеру і також торкається питань встановлення у відповідних кримінальних провадженнях істини та її характеру.

Як відомо, одним із напрямків диференціації кримінальної процесуальної форми є її спрощення з метою більш швидкого та ефективного вирішення кримінальних проваджень, їх оптимізації та раціоналізації, у тому числі забезпечення процесуальної економії. Втім, у силу законодавчого регулювання та практики здійснення окремих видів спрощених проваджень, у першу чергу – провадження щодо кримінальних проступків, а також кримінального провадження на підставі угод, вкрай актуальним на сьогодні постає та залишається питання: чи не означає таке спрощення процесуальної форми відмову від встановлення істини у кримінальному провадженні як адекватного відображення у свідомості суб'єкта, що пізнає, фактів та обставин вчиненого кримінального правопорушення, якими вони були у дійсності, іншими словами – істини матеріальної (об'єктивної)?

Так, згідно з положеннями частини першої статті 302 КПК, встановивши що під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Як бачимо, законодавець не позбавляє орган досудового дізнання в особі його керівника та дізнавача, а також прокурора від обов'язку встановити в ході такого дізнання факти й обставини вчиненого кримінального проступку. Проте як саме ці факти та обставини повинні бути зазначеними суб'єктами встановлені?

Стаття 298 КПК передбачає, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими цим Кодексом, з урахуванням положень глави 25 КПК. Отже, встановлення фактів і обставин кримінального проступку так, як вони відбувалися в дійсності (об'єктивна істина), здійснюється органом дізнання

за допомогою процесуальних засобів і способів доказування, встановлених для досудового розслідування. На дізнавачеві, керівникові органу дізнання та прокуророві при цьому в силу положень частини другої статті 9 КПК (хоч і перші два суб'єкти у тексті згаданої статті законодавцем не виправдано упушені) лежить обов'язок всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Відтак, усі факти й обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, повинні бути з максимальною всебічністю, повнотою та неупередженістю викладені у підготовленому дізнавачем та затвердженому прокурором обвинувальному акті, а також обґрунтовані одержаною в ході проведеного дізнання достатньою сукупністю належних, допустимих та достовірних доказів.

Відповідно, суд розглядає такий обвинувальний акт без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акта (стаття 381 КПК). У п'ятиденний строк з дня отримання такого обвинувального акта, а в разі затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок, – невідкладно вивчає його та додані до нього матеріали і ухвалює вирок (стаття 382 КПК).

Таким чином, суд за загальним правилом безпосереднього дослідження доказів у цьому спрощеному провадженні не проводить, а покликається на висновки, одержані органом дізнання та прокурором за результатами досудового розслідування. Іншими словами, він «погоджується» з тим, що матеріальна (об'єктивна) істина встановлена органом дізнання та прокурором і «довіряє» їм. Втім, законодавець все ж передбачив певні процесуальні гарантії, спрямовані на недопущення ухилення органом дізнання та прокурором від встановлення фактів

й обставин вчиненого кримінального проступку так, як вони мали місце в дійсності, зокрема:

1) беззаперечне добровільне визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї винуватості у вчиненні кримінального проступку, надана ним письмова згода зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами, складена у присутності захисника, і згода на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку;

2) потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (у разі їх наявності) добровільно дають свою письмову згоду зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами та розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні;

3) суд не зобов'язаний розглядати обвинувальний акт прокурора про вчинення обвинуваченим кримінального проступку у спрощеному порядку, а має на це право, якщо визнає його за необхідне реалізувати. Такий висновок безпосередньо впливає із положень частини третьої статті 382 КПК, згідно з якою суд має право призначити розгляд у судовому засіданні обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження, якщо визнає це за необхідне.

Відтак, за наявності у суду сумнівів щодо добровільності обвинуваченого у беззаперечному визнанні своєї винуватості чи повноти, всебічності і неупередженості встановлення фактичних обставин кримінального провадження, він зобов'язаний призначити розгляд обвинувального акта з доданими до нього матеріалами у загальному порядку за участю сторін та інших учасників провадження і за його результатами ухвалити своє рішення.

Більше того, в силу положень частини другої статті 382 КПК, вирок суду за результатами спрощеного провадження ухвалюється в порядку, визначеному цим Кодексом, та повинен відповідати загальним вимогам до вироку суду. У такому вирокі замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин зазначаються встановлені органом досудового розслідування обставини, які не

оспорюються учасниками судового провадження. При цьому не можна забувати про вимоги статей 337, 370 та 410 КПК, які зобов'язують суд ухвалити законне, обґрунтоване, вмотивоване та справедливе судове рішення, яким є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права із дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених цим Кодексом, на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 КПК, та в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Наведені вище положення кримінального процесуального закону слугують, як видається, достатніми процесуальними гарантіями, що забезпечують встановлення матеріальної (об'єктивної) у цьому виді спрощених проваджень.

Своєю чергою, комплексний аналіз норм, що регулюють порядок здійснення кримінального провадження на підставі угод (про примирення та про визнання винуватості) дає нам можливість зробити беззаперечний висновок про те, що об'єктивна (матеріальна) істина підлягає встановленню і у цьому виді спрощених проваджень.

Перш за все, зі змісту статей 471 та 472 КПК випливає, що невід'ємними елементами змісту угод про примирення та про визнання винуватості є формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, а також істотні для відповідного кримінального провадження обставини. Зазначені факти та обставини, без сумніву, повинні бути всебічно, повно і неупереджено встановлені слідчим (дознавачем), керівником органу досудового розслідування (органу дізнання), та прокурором в силу вимог вже згадуваної вище частини другої статті 9 КПК і підтверджені відповідними доказами, одержаними в ході проведеного досудового розслідування.

Більше того, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з

підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі впливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди (частина перша статті 474 КПК).

Відтак, усі факти та обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, повинні бути встановлені, якими вони були у дійсності, на досудовому розслідуванні, обґрунтовані доказами в обвинувальному акті та підтверджені сторонами у відповідній угоді. При цьому, у відповідності до положень частини шостої статті 474 КПК, розглядаючи обвинувальний акт та угоду про примирення (визнання винуватості) за участю сторін під час підготовчого судового засідання чи під час судового провадження, суд, серед іншого, зобов'язаний переконатися, що сторони угоди уклали її добровільно, тобто без застосування насильства, примусу, погроз або обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді. Для з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судові засідання осіб та опитувати їх.

За результатами розгляду обвинувального акта та угоди про примирення чи про визнання винуватості суд, якщо переконається, що відповідна угода може бути затверджена, ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Такий вирок повинен відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків з урахуванням особливостей, передбачених процесуальним законом (стаття 475 КПК), а тому повинен бути законним, обґрунтованим, вмотивованим та справедливим. При цьому винуватість особи у вчиненні інкримінованого їй кримінального правопорушення повинна бути доведена поза розумним сумнівом та обґрунтована достатньою сукупністю належних, допустимих та достовірних доказів.

Натомість, якщо викладені в угоді й факти та обставини суперечать дійсності, або ж не доводять винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення поза розумним сумнівом, в силу імперативних вимог частини сьомої статті 474 КПК, суд зобов'язаний відмовити в затвердженні такої угоди, на тій підставі, що її умови суперечать вимогам цього Кодексу (пункт 1 частини сьомої статті 474 КПК), а в окремих випадках – на тій підставі, що відсутні фактичні підстави для визнання винуватості (пункт 6 частини сьомої статті 474 КПК).

Зокрема, узагальнення на тему «Судова практика здійснення судового провадження на підставі угод» [422] наводить низку прикладів зі судової практики, які є яскравим відображенням того, як прокурори, досягнувши з підозрюваним під час досудового розслідування угоди про визнання винуватості, обмежуються її укладанням і не вчиняють будь-яких дій, в межах їх повноважень, для встановлення всіх обставин кримінального правопорушення.

Поряд з цим, ще одним із проблемних питань, яке виникає у судів під час розгляду угод про визнання винуватості є відсутність в КПК норми, яка б зобов'язувала прокурора після досягнення з підозрюваним або обвинуваченим угоди про визнання винуватості і подання такої угоди на затвердження суду, долучати до обвинувального акту матеріали кримінального провадження. За відсутності у суду можливості під час розгляду угоди про визнання винуватості дослідити матеріали кримінального провадження, суди часто-густо не в змозі встановити обставини, які мають важливе значення для висновків суду, зокрема, якими доказами підтверджується розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди і чи відповідає відображений в угоді розмір шкоди фактичним обставинам кримінального правопорушення; перевірити правильність правової кваліфікації кримінального правопорушення, тощо [422].

Як зазначено вище, в угоді про визнання винуватості серед інших обставин зазначається беззастережне визнання підозрюваним своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення (обов'язкова складова змісту угоди). Тобто, укладення угоди стає можливим лише за умови беззаперечного визнання

підозрюваним своєї винуватості, а його добровільні показання в розумінні окремих судів замінюють характер «істини» у цьому провадженні та доцільність використання інших засобів для її встановлення. У такому випадку основним для правозастосовця стає беззастережне визнання винуватості, добровільність якого є головною умовою процедури судового розгляду на підставі угоди.

В зв'язку з вищевикладеним, угоди можуть бути затверджені судом лише за наявності фактичних підстав для визнання винуватості підозрюваного. Одного бажання обвинуваченого і прокурора для укладання угоди недостатньо. І суд повинен затвердити угоду виключно за наявності доказів, що таку винуватість підтверджують. Це правило спрямоване на недопущення ухвалення обвинувального вироку судом на підставі угоди у разі обмови чи самообмови обвинуваченого, а також за відсутності доказів його винуватості.

До слова, дані судової статистики свідчать, що майже половина з усіх рішень, що приймаються судами у підготовчому провадженні – це рішення про затвердження угод про примирення та про визнання винуватості [244, С. 100].

А тому нібито й марно в науковій літературі виникає питання, якщо сторони уклали угоду про примирення чи визнання винуватості на початковому етапі досудового розслідування, коли ще не зібрані в повному обсязі необхідні для складання обвинувального акту докази, чи доцільно витратити час та зусилля на їх збирання (проводити експертизи, витребувати матеріали, які підтверджують характер та розмір шкоди тощо) [244, С. 103].

Свою чергою, усі зазначені обставини, відповідно чинного КПК України, суд мав би дослідити у підготовчому провадженні. Але, як видається, це суперечить самим завданням стадії підготовчого провадження.

Без сумніву, для постановлення обґрунтованого рішення про вмотивованість затвердження угод суду необхідно дослідити обставини кримінального правопорушення, шляхом допиту обвинуваченого та потерпілого, у разі потреби і й інші докази, у тому числі і представлені сторонами під час розгляду питання про затвердження угод. Водночас, аналіз судової практики свідчить про те, що матеріали кримінального провадження

досліджуються далеко не завжди. В одних випадках суд, отримавши обвинувальний акт з угодою та призначаючи підготовче судове засідання, витребує матеріали кримінального провадження у прокурора, в інших випадках уже у підготовчому засіданні, перевіряючи добровільність укладення угоди, суд зобов'язує прокурора надати матеріали кримінального провадження, а ще в інших – матеріали кримінального провадження взагалі не досліджуються [244, С. 110].

На підставі викладеного видається можливим погодитись, що питання затвердження судом угод має розглядатись та вирішуватись не у підготовчому провадженні, а за спеціальною процедурою, передбаченою главою 35 КПК України. З цього приводу в літературі пропонується виключити з ч. 3 ст. 314 КПК України пункт 1 «Затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468–475 КПК України» [244, С. 111]. Наступним моментом, який би, на думку науковців, сприяв дотриманню законності під час кримінального провадження, є потреба внести зміни до ст. 291 КПК, в яких зазначити, що одночасно зі скеруванням до суду обвинувального акта прокурор передає суду всі зібрані під час досудового розслідування матеріали кримінального провадження [329, С. 69].

Водночас хибною, як видається, є думка Л. П. Краснопольської, згідно з якою укладення угоди про визнання винуватості стає можливим лише за умови беззаперечного визнання підозрюваним своєї винуватості, а його добровільні показання замінюють характер «істини» у цьому провадженні та доцільність використання інших засобів для її встановлення. У такому випадку всі сумніви у винності особи усуваються шляхом її власного зізнання, добровільність якого є головною умовою процедури судового провадження на підставі угоди [259, С. 169].

З огляду на вищевикладене, з метою удосконалення правового регулювання та правозастосовної практики щодо інституту угод у кримінальному провадженні, пропонується внести такі зміни до тексту КПК:

1. Пункт 1 частини першої статті 314 КПК викласти у редакції: *«Відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468–475 цього Кодексу».*

2. Частину другу статті 474 КПК викласти у редакції: *«Розгляд кримінального провадження на підставі угоди здійснюється судом під час судового розгляду за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду. За клопотанням сторін угоди підготовче судове засідання у такому кримінальному провадженні може не проводитись».*

3. Пункт 6 частини сьомої статті 474 КПК викласти у редакції: *«умови угоди суперечать дійсним обставинам справи, у тому числі відсутні фактичні підстави для визнання винуватості обвинуваченого».*

Таким чином, вкрай сумнівним видається твердження, що докорінно змінивши завдання кримінального провадження, законодавець відійшов від доктрини обов'язкового встановлення об'єктивної істини в кримінальному процесі та запровадив раніше не відомі судовій практиці правові інститути кримінального провадження на підставі угод про примирення та визнання винуватості, відокремивши їх від загального порядку здійснення судового провадження та визначивши їх як особливі порядки [404, С. 37; 395, С. 16].

Підсумуємо, що незважаючи на наявність диференційованих процесуальних форм здійснення кримінального провадження, кожна з них має забезпечити реалізацію завдань кримінального провадження (стаття 2 КПК). Найважливішою передумовою вирішення цих завдань є досягнення у кримінальному провадженні об'єктивної істини про визначені законом представлення кримінально караного діяння, оскільки лише встановлення істини може забезпечити належний захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, насамперед потерпілого, притягнення до кримінальної відповідальності в міру своєї вини дійсно винного у вчиненні

кримінального правопорушення і не допустити обвинувачення невинуватої особи та її засудження.

Наявність у кримінальному процесі в силу його диференціації окремих (особливих) проваджень, метою яких є його спрощення, зокрема провадження щодо кримінальних проступків та провадження на підставі угод, не свідчить про те, що засада об'єктивної (матеріальної) істини втратила у них своє значення. Вона певною мірою реалізується у цих провадженнях, хоча має свою специфіку. Остання полягає у тому, що об'єктивна істина встановлюється у провадженнях щодо кримінальних проступків органом досудового розслідування за загальними правилами досудового розслідування, за винятком одержання доказів за допомогою негласних слідчих (розшукових) дій тощо. Тож, встановлення фактів і обставин кримінального правопорушення так, як вони відбувалися в дійсності (об'єктивна істина) здійснюється органом досудового розслідування за допомогою процесуальних засобів і способів доказування, встановлених для досудового розслідування.

Отже, детальний аналіз норм, що регулюють кримінальне провадження на підставі угод (про примирення та про визнання винуватості) дає беззаперечний висновок: не будь-яка істина, а, власне, об'єктивна (матеріальна) має бути встановлена на досудовому розслідуванні, обґрунтована доказами в обвинувальному акті прокурора та підтверджена сторонами у відповідній угоді.

Звільнення від кримінальної відповідальності і закриття кримінального провадження у зв'язку з примиренням потерпілого з обвинуваченим, закриття кримінального провадження у справах приватного обвинувачення у зв'язку з примиренням підозрюваного (обвинуваченого) укладенням угоди з потерпілим, а також ухвалення судом обвинувального вироку на підставі угод про примирення або визнання винуватості підозрюваним чи обвинуваченим, і нарешті ухвалення судом вироку спрощеним провадженням щодо кримінальних проступків (статті 381–372 КПК) не означає, що у цих провадженнях об'єктивна істина не встановлюється органами досудового розслідування, що вона замінюється так званою формальною (юридичною, процесуальною) істиною.

Дійсно, суд звільняється у них від обов'язку дослідити (перевірити) наявні у матеріалах кримінального провадження докази, які підтверджують обставини, що охоплюються предметом доказування щодо вчинених підозрюваним чи обвинуваченим кримінальних правопорушень.

Проте системний аналіз норм кримінального процесуального закону є підставою для висновку, що і у перелічених провадженнях суд ухвалює своє рішення, виходячи з того, що об'єктивна істина у них встановлена. Та обставина, що він не досліджує у судовому засіданні наявних у справі доказів за участю сторін не може вважатися достатнім (вагомим) аргументом того, що в основу свого рішення він кладе не об'єктивну, а формальну (процесуальну) істину. Встановлення об'єктивної істини ним переконливо презюмується (презумпція істинності визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості та підтвердження її іншими доказами). Проте ця презумпція, як і переважна більшість інших презумпцій, що є характерними для кримінального провадження, є спростовною. Так, у випадку наявності сумнівів суду щодо вчинення кримінального правопорушення підозрюваним чи обвинуваченим, його винуватості, добровільності у її беззаперечну визнанні, добровільності укладення угоди та допустимості її умов, визнання (неоспорення) встановлених досудовим розслідуванням обставин, суд повинен бути вправі відмовити у затвердженні такої угоди.

Натомість, та обставина, що суд не досліджує у судовому засіданні наявних у справі доказів за участю сторін, не може вважатися вагомим аргументом того, що в основу свого рішення він покладає не об'єктивну, а формальну (процесуальну) «істину».

Нарешті, підсумуємо, що законодавець із сумнівною рішучістю у новому кримінальному процесуальному законі виключив із числа загальних засад кримінального провадження консолідовану вимогу до всіх органів, які ведуть кримінальне провадження (прокурора, слідчого, дізнавача, слідчого судді, суду) дослідити, тобто встановити обставини кримінального провадження всебічно, повно і неупереджено. Іншими словами – вимогу встановлення об'єктивної

істини. Проте, відчуваючи сумнівність такого підходу, сформованого на основі окремих гіпертрофованих доктринальних поглядів щодо засади змагальності сторін та свободи у наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, її абсолютизації, а відтак і щодо засади всебічності, повноти і неупередженості встановлення обставин кримінального правопорушення, законодавець все ж таки не проігнорував суть цієї засади у новому кримінальному процесуальному законі, а включив її як окреме положення до засади законності (ч. 2 ст. 9 КПК), зобов'язавши прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого дослідити обставини кримінального провадження всебічно, повно і неупереджено, а суд – спрямувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження (ч. 1 ст. 321 КПК) та обґрунтувати своє рішення на підставі об'єктивно з'ясованих (встановлених) обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом (ч. 3 ст. 370 КПК) за своїм внутрішнім переконанням, яке, знову ж таки, ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження (ч. 1 ст. 94 КПК).

Таким чином, законодавче положення про встановлення обставин кримінального правопорушення і провадження щодо нього всебічно, повно і неупереджено, що становить собою зміст об'єктивної істини, хоч і закріплене у чинному кримінальному процесуальному законі з певними особливостями (це видається технічною погрішністю відповідного закону), проте воно наділене всіма ознаками, які є характерними для загальних засад кримінального провадження. З цих міркувань є всі підстави для обґрунтованого висновку, що встановлення істини у національному кримінальному провадженні за допомогою всебічного, повного і неупередженого з'ясування визначених кримінальним процесуальним законом обставин є загальною засадою кримінального провадження. Її встановлення є метою доказування орієнтиром пізнавальної діяльності суб'єктів, які ведуть кримінальне провадження, основною домінантою всього кримінального провадження і, нарешті, конструктивною

ознакою правосуддя. Саме тому законодавець задекларував положення, що обвинувальний вирок суду не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення у ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 373 КПК). Своєю чергою, відмова від названої засади у кримінальному провадженні, її ігнорування підірве дію інших засад і, насамперед, засаду законності, а в кінцевому рахунку – засаду верховенства права.

3.1.2. Реалізація концептів істини у практиці судів України

Як видається, розгляд питання про реалізацію концептів істини у кримінальному провадженні був би неповним, якби ґрунтувався виключно на законодавчих підходах, без належного опрацювання, аналізу та узагальнення релевантної судової практики у межах теми дослідження. Відтак, з метою реалізації окреслених завдань нами було розглянуто судові рішення⁵, ухвалені за час дії чинного КПК Верховним Судом як судом касаційної інстанції, а також судами апеляційної та першої інстанції (у тому числі ухвали слідчих суддів), у яких безпосередньо вживається термінопоняття «істина» (та похідні від нього), прямо чи опосередковано вказуються окремі гарантії її встановлення у кримінальному провадженні або ж іншим чином розкривається розуміння судами сутності цього поняття, зокрема і його концептів.

Перш за все, Верховний Суд як найвища інстанція серед національних судів, хоч і виступає переважно судом права, а не факту, проте неодноразово вдається до звернення у своїх постановках, якими вирішує справу за наслідками розгляду касаційної скарги по суті, до питань істини та її встановлення у кримінальному провадженні.

---

⁵ З числа судових рішень, доступних станом на 01 вересня 2022 року у системі «Єдиний державний реєстр судових рішень» (URL: <https://reyestr.court.gov.ua>).

До слова, свого часу ще ВСУ звертав увагу на те, що відмова суду заслухати свідка межувала з несправедливістю, оскільки провадження у суді апеляційної інстанції проводилося через дванадцять років з моменту вчинення злочину, який було інкриміновано обвинуваченому, а відтак кожний доказ (докази) мав бути чи не найголовнішим для *встановлення істини* (виділено мною – Ю. П.) у справі. Як зазначив суд, у даному разі громадський інтерес у засудженні обвинуваченого не міг виправдати використання апеляційним судом у процесі провадження неперевіраних ним доказів. Отже, урахування апеляційним судом показань безпосередньо не заслуханих свідків, показання яких мали значення для вирішення питання про винуватість чи невинуватість засудженого, призвело до того, що весь розгляд справи щодо нього набув несправедливого характеру (постанова ВСУ від 21 січня 2016 року у справі № 5-249кс15) [345]. Як бачимо, в аналізованому рішенні суд, по-перше, визнав встановлення істини обов'язковим результатом доказування у справі, і, по-друге, безпосередньо пов'язав її невстановлення із несправедливістю.

Неодноразово й Верховний Суд прямо чи опосередковано наголошував на необхідності встановлення істини у кримінальному провадженні, з огляду на що видається за необхідне узагальнити такі випадки шляхом виокремлення нижчевказаних підходів.

По-перше, найвища судова інстанція (що в подальшому яскраво простежується у практиці нижчих судів, які активно використовують сформовані Верховним Судом висновки) згадує у своїх рішеннях про встановлення істини крізь призму обставин, які пом'якшують покарання. Зокрема, однією з таких суд визнав правдиві послідовні показання обвинуваченого, надані в судовому засіданні, які сприяли встановленню істини у справі.

Так, під активним сприянням розкриттю злочину Верховний Суд пропонує розуміти «дії винної особи, спрямовані на те, щоб надати допомогу органам досудового розслідування і суду у *встановленні істини* (виділено мною – Ю. П.) у справі, у проведенні швидкого, повного і неупередженого розслідування вчиненого злочину і судового розгляду» (постанова ККС ВС від 3

березня 2020 року у справі № 759/9910/18 [367], постанова ККС ВС від 21 липня 2020 року у справі № 545/1937/18 [357]).

Свою чергою, сприяння правдивими і послідовними показаннями *встановленню істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі, що з урахуванням позитивних відомостей щодо особи обвинуваченого, що стало підставою для призначення обвинуваченому покарання на менший строк, відповідно до висновків Верховного Суду, відповідатиме меті призначення покарання та особі обвинуваченого (постанова ККС ВС від 15 серпня 2019 року у справі № 320/4398/17) [351].

І навпаки, на відсутність активного сприяння розкриттю злочину в якості обставини, що пом'якшує покарання, як впливає з аналізу практики Верховного Суду, вказує перешкоджання підозрюваним (обвинуваченим) встановленню істини. Серед іншого, в одній зі справ суд вказав, що поведінка засудженого під час розгляду кримінального провадження: образи, погрози на адресу суддів, присяжних та учасників судового провадження, неодноразове заявлення клопотань про ознайомлення з одними і тими ж матеріалами кримінального провадження, з якими в багатьох випадках він відмовлявся ознайомлюватися з надуманих підстав вже після доставки до приміщення суду в присутності працівників, захисника та перекладача, заявлення відводів складу суду з підстав, за яких йому уже було відмовлено, тощо – свідчила про його «небажання сприяти *встановленню об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі та намір максимально затягнути строки її розгляду» (постанова ККС ВС від 26 червня 2019 року у справі № 487/4710/13-к) [363].

Понад те, в іншій справі Верховний Суд оцінив як обґрунтований висновок суду першої інстанції про те, що показання засудженого стосовно його непричетності до інкримінованих злочинів були непереконаливими і нелогічними, та правильно розцінив таку позицію, як намагання завадити *встановленню істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі та уникнути покарання за умисні злочини (постанова ККС ВС від 19 лютого 2020 року у справі № 464/2954/17) [354].

Водночас, Верховний Суд погодився і з оцінкою суду першої інстанції стосовно того, що твердження обвинуваченого про вчинення стосовно нього психологічного тиску з боку працівників поліції, які не знайшли свого підтвердження, у поєднанні з тим, що на запитання прокурора, чи обмовляв обвинувачений себе на слідчому експерименті або чи говорив неправду, він вмотивованої та чіткої відповіді не надав, – а тому суд розцінив вказаний факт лише як намагання уникнути *встановлення істини* (виділено мною – Ю. П.) в судовому засіданні (постанова ККС ВС від 4 лютого 2021 року у справі № 570/957/19) [370].

При цьому, розглядаючи касаційну скаргу в одному із проваджень, Верховний Суд вказав, що судами першої та апеляційної інстанції належним чином не оцінено і не враховано того, що засуджений вчинив злочин вперше, повністю визнав свою вину, у зв'язку з чим кримінальне провадження було розглянуто в порядку ч. 3 ст. 349 КПК, надавав послідовні показання в суді першої інстанції, які сприяли *встановленню істини* (виділено мною – Ю. П.) у справі (постанова ККС ВС від 20 квітня 2021 року у справі № 937/9803/19) [355].

По-друге, як випливає з наведеного, суд касаційної інстанції у своїх рішеннях не заперечує необхідності встановлення істини у кримінальному провадженні, в тому числі, й за результатами скороченого судового розгляду в порядку ч. 3 ст. 349 КПК.

З приводу останнього, фундаментальною, як видається, є правова позиція Верховного Суду, висловлена у постанові ККС ВС від 22 березня 2018 року у справі № 521/11693/16-к. У ній суд протлумачив положення ч. 3 ст. 349 КПК, відповідно до якої суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються, таким чином, що дана норма не звільняє суд від обов'язку встановити обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні та визначені ст. 91 КПК. Тобто законодавець зобов'язує суд встановити усі обставини, що мають значення для кримінального

провадження, а ст. 349 КПК лише визначає обсяг та порядок дослідження доказів на підтвердження цих обставин [358].

Іншими словами, можна підсумувати, що диференціація кримінальної процесуальної форми у бік її спрощення, як це впливає із позиції Верховного Суду, жодним чином не конституює відмови від всебічного, повного й неупередженого встановлення всіх обставин кримінального провадження як засобу досягнення об'єктивної (матеріальної) істини. Відтак, у таких випадках недослідження судом доказів під час судового розгляду не є тотожним невстановленню ним фактів та обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження та які, своєю чергою, повинні знайти відображення у відповідному судовому рішенні.

По-третє, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду посилається на мету встановлення істини як елемент фактичної підстави для проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

Так, Верховний Суд неодноразово звертається до встановлення істини у кримінальному провадженні як критерію оцінки правомірності відмови у задоволенні клопотання сторони захисту про виклик та допит свідків. Зокрема, оцінюючи обґрунтованість вищезгаданих клопотань, суд касаційної інстанції використовує трьохелементний тест, сформульований ЄСПЛ у справі *Murtazaliyeva v. Russia* [28], про який детальніше мова йтиме далі у роботі. Одним із питань, що підлягають встановленню за цим тестом, є те, чи було клопотання допитати свідка досить обґрунтовано і чи відноситься воно до суті обвинувачення, що вирішується шляхом посилання на належність показань цієї особи для «встановлення істини» (виділено мною – Ю. П.) у справі (постанова ККС ВС від 21 жовтня 2020 року у справі № 180/2194/18) [356].

До певної міри схожий підхід Касаційний кримінальний суд Верховного Суду використовує і при встановленні наявності чи відсутності фактичних підстав для проведення інших слідчих (розшукових) дій. Наприклад, при оцінці факту непроведення експертизи в одному із кримінальних проваджень Верховний Суд погодився із висновком апеляційного суду про те, що

призначення цитологічної експертизи для з'ясування питання про наявність під нігтьовими пластинами засудженого слідів крові чи біологічних слідів потерпілої у цій справі призведе лише до тяганини і не слугуватиме *встановленню істини (виділено мною – Ю. П.)* у цьому кримінальному провадженні, оскільки як на той момент, так і на час затримання засудженого, який згідно з показаннями свідка після повернення від потерпілої ретельно вимив руки, а тому ймовірність виявлення під ними слідів крові потерпілої була незначною (постанова ККС ВС від 13 грудня 2018 року у справі № 415/4346/14-к) [349].

Своєю чергою, Верховний Суд звертався до питання встановлення істини у кримінальному провадженні також й при оцінці фактичних підстав для проведення допиту малолітніх осіб, сформулювавши правову позицію, згідно з якою перехресний допит у суді малолітньої дитини допустимий лише у виняткових випадках, коли вичерпано всі інші способи *встановлення істини (виділено мною – Ю. П.)* (постанова ККС ВС від 4 березня 2020 року у справі № 332/2216/17 [369], постанова ККС ВС від 30 листопада 2021 року у справі № 601/473/20 [368]).

По-четверте, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду часто посилається на мету встановлення істини у кримінальному провадженні при оцінці доказового значення результатів проведення слідчих (розшукових), в тому числі негласних слідчих (розшукових) дій.

Так, Верховний Суд у своїх постановах нерідко згадує про значимість тих чи інших доказів для встановлення істини у кримінальному провадженні. До прикладу, в одній зі справ колегія суддів Касаційного кримінального суду зауважила, що дані результатів негласних (слідчих) дій були важливими для *встановлення істини (виділено мною – Ю. П.)* у кримінальному провадженні, проте не були ключовими доказами у доведенні винуватості засудженого (постанова ККС ВС від 27 квітня 2021 року у справі № 243/11487/19) [364].

Також Верховним Судом наголошувалося, що таке джерело доказів як показання повинно відображатися судом в тому обсязі, який необхідний для

встановлення істини (виділено мною – Ю. П.) у кримінальному провадженні, що не покладає на суди обов'язку дослівного написання в судовому рішенні показань допитаних ними свідків (постанова ККС ВС від 16 листопада 2021 року у справі № 489/6110/17) [353].

Крім того, при розгляді однієї зі справ Касаційний кримінальний суд констатував належність з'ясування причин зміни показань свідком, який пояснив, що спочатку взяв вину за скоєне на себе внаслідок тиску та погроз зі сторони родичів обвинуваченого, які намагалися не допустити притягнення останнього до відповідальності, а в подальшому змінив свої показання з метою *встановлення істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі (постанова ККС ВС від 7 лютого 2019 року у справі № 527/2738/15-к) [373].

По-п'яте, суд касаційної інстанції звертається у своїй практиці до встановлення істини у кримінальному провадженні при оцінці рішень судів першої та апеляційної інстанцій крізь призму тлумачення змісту підстав для скасування таких рішень.

Так, Верховний Суд наголосив, що за приписами ч. 1 ст. 412 КПК істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону є такі порушення цього Кодексу, які перешкодили або могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення, – повно та всебічно з'ясувати обставини кримінального провадження, *встановити істину (виділено мною – Ю. П.)*, забезпечити права і законні інтереси учасників провадження тощо (постанова ККС ВС від 15 квітня 2021 року у справі № 331/549/19 [350], постанова ККС ВС від 26 травня 2020 року у справі № 313/1391/17 [362]).

З огляду на це, Касаційний кримінальний суд нерідко оцінював питання повного та всебічного з'ясування судами фактів та обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінальних проваджень, а відтак встановлення у них істини.

До прикладу, в одному із кримінальних проваджень Верховний Суд встановив, що суд першої інстанції, дослідивши та проаналізувавши надані стороною обвинувачення докази, використав усі можливі правові механізми для

встановлення істини (виділено мною – Ю. П.) у справі, а також дійшов висновку, що сторона обвинувачення не здобула і не довела належними, достатніми та допустимими доказами вчинення засудженим указанного кримінального правопорушення (постанова ККС ВС від 15 червня 2022 року у справі № 734/1656/19) [352].

В інших своїх постановках Касаційний кримінальний суд підтвердив висновки судів першої та апеляційної інстанції про те, що посилення захисника на поверхневий та однобічний розгляд матеріалів кримінального провадження щодо засудженого спростовується ретельним аналізом та дослідженням кожного доказу, який, на думку суду, мав істотне значення для *встановлення істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі (постанова ККС ВС від 5 червня 2018 року у справі № 658/2924/16-к) [371], постанова ККС ВС від 9 квітня 2019 року у справі № 127/5345/16-к) [374].

Аналізуючи матеріали ще однієї справи, суд касаційної інстанції навіть наголосив на конкретних засобах (у його розумінні) встановлення істини у відповідному кримінальному провадженні, підсумувавши, що з метою *встановлення істини (виділено мною – Ю. П.)* місцевим судом були використані такі кримінально-процесуальні можливості, як призначення комісійної експертизи, проведення другого слідчого експерименту за участю засудженого за клопотанням сторони захисту, а також огляд речових доказів за їх місцезнаходженням поза межами адміністративної будівлі суду (постанова ККС ВС від 7 вересня 2021 року у справі № 673/413/17) [347].

Окрім цього, Верховний Суд визнав обґрунтованим та погодився із висновком апеляційного суду про те, що місцевий суд підставно прийняв рішення про закінчення дослідження доказів та переходу до наступної стадії судового розгляду – судових дебатів, яке не потягло за собою неповноту судового розгляду і не завадило *встановленню істини (виділено мною – Ю. П.)* у цьому кримінальному провадженні, за умови використання місцевим судом усіх передбачених КПК можливостей для виклику свідка у судові засідання за клопотанням сторони захисту для подальшого його допиту і за неможливості

встановлення місцезнаходження вказаного свідка (постанова ККС ВС від 9 листопада 2021 року у справі № 408/5225/19-к) [348].

Своєю чергою, у ще одній з постанов колегія суддів Касаційного кримінального суду констатувала, що при перегляді справи апеляційний суд не використав усіх наданих йому процесуальних можливостей та повноважень для *встановлення істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі, а тому прийняте ним рішення про закриття кримінального провадження є передчасним. Допущені апеляційним судом порушення, згадані вище, Верховний Суд визнав істотними, тобто такими, які перешкодили цьому суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення, що відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК є підставою для його скасування і призначення нового розгляду в суді апеляційної інстанції (постанова ККС ВС від 29 січня 2019 року у справі № 752/21794/14-к) [366].

По-шосте, окрім безпосереднього звернення до термінопоняття «істина» у зазначених вище аспектах, Верховний Суд доволі нерідко вживає у своїх рішеннях й похідні від нього терміни, перш за все – «істинність» та «істинний». Останні найчастіше використовуються касаційним судом в контексті оцінки процесуальних позицій та показань учасників кримінального провадження.

Наприклад, за результатами касаційного розгляду Верховний Суд звернув увагу на те, що суд першої інстанції переконався у добровільності та *істинності (виділено мною – Ю. П.)* позиції засудженого, який також підтвердив у судових дебатах, що визнає свою вину у викраденні чужого майна з службового приміщення, а також, серед іншого, врахував надання допомоги суду у встановленні істини по справі, у зв'язку з чим дійшов обґрунтованого висновку про можливість призначення засудженому покарання в межах мінімальної санкції статті, за якою його визнано винним (постанова ККС ВС від 24 травня 2018 року у справі № 643/5205/16-к) [359].

З матеріалів іншого кримінального провадження також убачається, що необхідною умовою здійснення судового розгляду в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 349 КПК є те, що обвинуваченому повинні бути роз'яснені наслідки розгляду провадження в скороченому порядку, а саме те, що він буде

позбавлений права оспорювати ці фактичні обставини провадження в судах апеляційної та касаційної інстанцій. Відтак, суд повинен переконатися в добровільності та *істинності* (виділено мною – Ю. П.) позиції особи (постанова ККС ВС від 1 березня 2018 року у справі № 756/11199/13-к) [346].

Своєю чергою, у ще одній своїй правовій позиції Касаційний кримінальний суд наголосив, що не вважається самообмовою та не є підставою для перегляду кримінального провадження за нововиявленими обставинами (ст. 459 КПК) повне визнання своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення, неоспорювання обставин його вчинення засудженим, у добровільності та *істинності* (виділено мною – Ю. П.) позиції якого переконався місцевий суд (постанова ККС ВС від 28 квітня 2021 року у справі № 203/1981/19) [365].

Нарешті, Верховний Суд визнав обґрунтованим та погодився із висновком місцевого суду, який визнав показання потерпілої та свідків, що були приведені до присяги, *істинними* (виділено мною – Ю. П.), отриманими відповідно до вимог КПК й такими, що узгоджуються між собою і дослідженими в судовому засіданні письмовими доказами, відповідають фактичним обставинам справи, а також не встановив у показаннях потерпілої та свідків, які попереджені про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання, підстав обмовляти обвинувачену (постанова ККС ВС від 6 липня 2022 року у справі № 464/5140/18) [372].

Наведене вище дозволяє стверджувати, що ведучи мову про істинність позиції обвинуваченого (зокрема, при визнанні ним своєї винуватості у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення, при наданні ним згоди на здійснення скороченого судового розгляду, або ж при укладенні угод у кримінальному провадженні), Верховний Суд відмежовує її зміст від констатації добровільності такої позиції. Натомість коли у постановках касаційного суду йдеться про істинність показань, остання аналогічно не ототожнюється з їх взаємоузгодженістю та/або простою відповідністю іншим матеріалам справи. Відтак, використовуване термінопоняття «істинність» в описаному контексті видається виправданим та обґрунтованим тлумачити саме як відповідність

тверджень особи (що, серед іншого, проявляються у висловленні процесуальної позиції, а також показаннях чи поясненнях) реальній, тобто такій, що фактично мала місце в минулому, дійсності.

Втім, незважаючи на проілюстровані вище, до певної міри активні текстуальні посилання Верховного Суду на встановлення істини у кримінальному провадженні чи то як мету останнього, чи як мету доказування у ньому і т. д., – актуальним залишається питання про характер цієї істини у розумінні касаційного суду. Складність цього питання, серед іншого, зумовлюється й тим, що на сьогодні Верховний Суд ще не сформулював у своїх рішеннях чіткої правової позиції, в якій би дефініював використовуване ним поняття істини або ж окреслив певні його ознаки. Отже, з цього приводу можна зробити висновок про певну обережність суду касаційної інстанції як у контексті визначення того, що він вважає істиною у кримінальному провадженні, так і якого її концепту він притримується – а, відтак, реалізовує у своїй судовій практиці.

Водночас, проведений нами аналіз постанов ККС ВС свідчить про те, що найвища судова інстанція дотримується концепту матеріальної (об'єктивної) істини. Про це чітко проглядається в одній з її постанов, де було констатовано, що під час апеляційного розгляду не було ретельно перевірено питання, чи додержався місцевий суд вимог ст. 91 КПК щодо обставин, які належать до предмета доказування, замість чого апеляційний суд фактично обмежився згодою з наведеними у вирoku суду доказами, яких не проаналізував у взаємозв'язку з іншими доказами, та не надав відповіді на важливі для встановлення *об'єктивної істини* (виділено мною – Ю. П.) у справі запитання (постанова ККС ВС від 26 травня 2021 року у справі № 676/1887/17) [361].

Окрім цього, в іншій справі Верховний Суд, оцінюючи законність рішення суду першої інстанції, підтвердив обґрунтованість висновку останнього, що показання потерпілої, свідків не містять інформації щодо фактичних обставин подій та іншої інформації, яка б мала доказове значення для встановлення *об'єктивної істини* (виділено мною – Ю. П.) у справі, а тому

виправдано не поклав їх в обґрунтування вироку (постанова ККС ВС від 9 листопада 2021 року у справі № 189/994/18) [375].

Тим не менш, на противагу дотримання Касаційним кримінальним судом концепту об'єктивної істини, не можна не навести також його потенційно протилежний підхід, де йдеться вже не про об'єктивну істину, а істину судову. Так, в одній з його постанов зазначено: «Згідно концепції *судової істини* (виділено мною – Ю. П.), впроваджені в чинному кримінальному процесуальному законі, доведення винуватості особи покладається на органи досудового розслідування та прокурора, твердження яких в обвинувальному акті чи повідомленні про підозру є суб'єктивним припущенням сторони обвинувачення про наявність підстави для кримінальної відповідальності особи» (постанова ККС ВС від 25 листопада 2020 року у справі № 627/927/19) [360].

В той же час, як видається, цитована вище правова позиція ані не містить усіх конститутивних ознак концепту істини судової (правової, юридичної), ані змістовно не заперечує істини об'єктивної (матеріальної). Понад те, висновок про те, що в чинному кримінальному процесуальному законі впроваджено саме концепцію судової істини, у названій постанові жодним чином не аргументований, що не дає достатніх підстав, аби з ним погодитися.

Доволі активне застосування термінопоняття «істина» (та похідних від нього) у судових рішеннях простежується й за результатами проведених нами опрацювання, аналізу та узагальнення судової практики судів нижчого рівня (зокрема, судів першої та апеляційної інстанцій) у кримінальних провадженнях, які, серед іншого, виступають судами факту, тобто безпосередньо уповноважені встановлювати фактичні обставини справи. З огляду на це можна узагальнити такі випадки шляхом виокремлення підходів судів до звернення та розуміння ними істини, а також її концептів.

По-перше, місцеві та апеляційні суди у своїх вироках часто використовують посилання на мету встановлення істини у кримінальному провадженні при мотивуванні призначеного обвинуваченому покарання,

безпосередньо посилаючись на відповідні правові позиції Верховного Суду, або ж застосовуючи схожі підходи.

До прикладу, Іллічівський міський суд Одеської області визнав обставинами, що пом'якшують покарання обвинуваченого, його щире каяття та сприяння досудовому розслідуванню та суду у *встановленні істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі. Останнє, на думку суду, полягало у тому, що зізнавальні показання обвинуваченого на досудовому провадженні та під час судового провадження про обставини вчиненого кримінального правопорушення мали виняткове значення для розкриття злочину і для *встановлення істини* у справі (вирок Іллічівського міського суду Одеської області від 21 серпня 2018 року у справі № 501/2873/17) [196].

Натомість, в іншому кримінальному провадженні Апеляційний суд Вінницької області визнав, що поведінка обвинуваченого свідчила про відсутність у нього критичної оцінки своєї поведінки та щирого каяття, а намагання вплинути на потерпілого з метою ненадання ним показань і медичних документів – про відсутність намірів встановлення *об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі, а разом з тим і активного сприяння розкриттю злочину. І оскільки, згідно ст. 66 КК України, активне сприяння розкриттю злочину може бути визнане обставиною, що пом'якшує покарання, лише в разі їх підтвердження, суд на підставі аналізу матеріалів справи дійшов обґрунтованого висновку, що обвинувачений своїми діями не допомагав *встановити істину* в даному провадженні, а навпаки (вирок Апеляційного суду Вінницької області від 14 травня 2014 року у справі № 137/29/13-к) [186].

Своєю чергою, колегія суддів Деснянського районного суду м. Києва при призначенні покарання обвинуваченому врахувала характер та підвищений ступінь суспільної небезпечності скоєного ним злочину, а також те, що обвинувачений за весь час судового розгляду не пошкодував про вчинене ним кримінальне правопорушення, не покався, не вибачився перед потерпілими та взагалі не висловив жодного жалю з приводу смерті, яка настала від його умисних дій, а навпаки у штучний спосіб намагався ввести суд у хибний бік

встановлення істини (виділено мною – Ю. П.) по цій справі, посилаючись на абсолютно необґрунтовану власну версію перебігу подій (вирок Деснянського районного суду м. Києва від 29 січня 2020 року у справі № 754/1106/18) [191].

По-друге, суди також покликаються на мету встановлення істини як елемент фактичної підстави для проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у кримінальному провадженні, а також оцінки їх результатів.

Зокрема, дослідивши матеріали одного із кримінальних проваджень, Корольовський районний суд м. Житомира визнав за необхідне призначити повторну судово-автотехнічну експертизу для вирішення питань, які пов'язані із *встановленням істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі (ухвала Корольовського районного суду м. Житомира від 17 травня 2019 року у справі № 296/4328/17) [432].

В іншому ж провадженні, оцінюючи показання свідків та потерпілої, колегія суддів Донецького апеляційного суду дійшла висновку, що такі показання мають суттєве значення для *встановлення істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі, в тому числі мотиву вчинення злочинів, а саме, підтверджують факт наявності конфлікту між потерпілими та обвинуваченим, виникнення між ними неприязних відносин, з огляду на що заперечив як необґрунтовані твердження захисника про неможливість прийняття до уваги цих показань у зв'язку з тим, що допитані особи не були очевидцями відповідної бійки (вирок Донецького апеляційного суду від 22 грудня 2020 року у справі № 234/13135/19) [193].

Відповідність показань обвинуваченої у судовому засіданні констатував у своєму вирoku й Комунарський районний суд м. Запоріжжя, вказавши на їх послідовність і логічність, з огляду на що такі показання не викликають сумнівів суду у правильності розуміння нею змісту обставин кримінального правопорушення, добровільності та *істинності (виділено мною – Ю. П.)* її позиції, оскільки вони достатньо вагомі (переконливі), чіткі (точні), узгоджені між собою (без суперечностей), а тому достовірні і відповідають критеріям якості доказів, встановленим п. 150 рішення ЄСПЛ в справі «Нечипорук і Йонкало проти України» та п. 57 рішення ЄСПЛ в справі «Яременко проти

України» (вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 21 травня 2019 року у справі № 333/4010/18) [203].

Схожий підхід демонструють й інші суди, оцінюючи показання осіб у кримінальних провадженнях як такі, що повністю відповідають обставинам справи, тому об'єму обвинувачення, який встановлений судом, та підтверджуються сукупністю досліджених судом доказів, які не суперечать одне одному, допустимі за способом збирання та відповідають *об'єктивній істині (виділено мною – Ю. П.)* (вирок Чорноморського районного суду Автономної Республіки Крим від 14 травня 2013 року у справі № 120/718/13-к [216], вирок Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 2013 року у справі № 116/5356/13-к [211]).

Неодноразово суди у своїх рішеннях при оцінці доказів наголошували й на фактах перешкоджання учасниками кримінальних проваджень у встановленні істини. Наприклад, Прилуцьким міськрайонним судом Чернігівської області було встановлено, що обвинувачений, будучи свідком в іншому кримінальному провадженні та даючи показання в суді, з метою перешкоджання суду у *встановленні істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі, повідомив неправдиві відомості стосовно обставин вчиненого іншим обвинуваченим кримінального правопорушення, змінивши при цьому власні покази (вирок Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 21 вересня 2020 року у справі № 742/3937/19) [208].

Схожа ситуація мала місце й при розгляді Чортківським районним судом Тернопільської області одного із кримінальних проваджень. Проаналізувавши та оцінивши всі зібрані у справі докази в їх сукупності, суд дійшов до висновку, що до показань обвинуваченого з приводу відсутності у нього умислу на крадіжку в момент входження у будинок потерпілого, слід ставитися критично. Такі показання суд не взяв до уваги, оскільки вони не були правдиві, при цьому додавши, що «підсудний не прагне сприяти слідству у встановленні *об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)*, а навпаки, хоче ввести його в оману і намагається добитися пом'якшення відповідальності для себе за скоєну

крадіжку» (вирок Чортківського районного суду Тернопільської області від 21 жовтня 2013 року у справі № 1916/3245/2012) [217].

По-третє, звернення судами першої та апеляційної інстанцій до питання встановлення, власне, об'єктивної істини проявляється також при загальній оцінці всебічності, повноти та неупередженості досудового розслідування та/або судового розгляду, проведеного у відповідному кримінальному провадженні.

Так, Закарпатський апеляційний суд у своїй ухвалі зазначив, що місцевий суд, дослідивши та проаналізувавши всі надані стороною обвинувачення докази, використав усі можливі правові механізми для *встановлення істини (виділено мною – Ю. П.)* по справі, прийшов до висновку, що стороною обвинувачення не здобуто і не доведено належними, достатніми та допустимими доказами вчинення обвинуваченим вказаних кримінальних правопорушень. З огляду на це, суд апеляційної інстанції визнав неспроможними доводи прокурора стосовно того, що судом не було спростовано пред'явлене органом досудового розслідування обвинувачення (ухвала Закарпатського апеляційного суду від 11 лютого 2020 року у справі № 306/2629/17) [429].

Окрім цього, Хортицький районний суд м. Запоріжжя підтвердив, що пред'явлене обвинувачення доказано повністю зібраними по справі доказами, достовірність та *істинність (виділено мною – Ю. П.)* яких обвинуваченим не заперечується, що дало суду підстави кваліфікувати його дії як таємне викрадення чужого майна (крадіжка), вчинена повторно та поєднана із проникненням у житло (вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 25 лютого 2021 року у справі № 337/4899/20) [213].

По-четверте, суди у своїх рішеннях нерідко не просто посилаються на істину як мету кримінального провадження чи доказування у ньому, а й виокремлюють також конкретні засоби та гарантії її встановлення у справі.

Наприклад, Костопільський районний суд Рівненської області в одному з вироків веде мову про встановлення істини у кримінальному провадженні як саму суть кримінальної процесуальної діяльності, зазначаючи, що у ч. 2 ст. 3 Конституції України головним обов'язком держави проголошено утвердження

та забезпечення прав і свобод людини. З цього вищеназваний суд робить висновок, що правоохоронні органи та суд при *встановленні істини (виділено мною – Ю. П.)* під час розслідування і розгляду кримінальної справи зобов'язані дотримуватись гарантій прав та свобод людини і громадянина, закріплених в Основному Законі України, інших законах, прийнятих на виконання приписів Конституції (вирок Костопільського районного суду Рівненської області від 27 січня 2014 року у справі № 564/2117/13-к) [204].

Натомість однією із гарантій досягнення істини Червонозаводський районний суд м. Харкова назвав презумпцію невинуватості у кримінальному судочинстві, вказавши, що вона має значення як правова гарантія *встановлення істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі та діє як система нормативних правил, одним з яких є обов'язок прокурора доказати винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форму його вини, мотив та мету вчинення злочину, що передбачено у ст. 91 КК (вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 08 липня 2016 року у справі № 646/6362/15-к) [215].

Понад те, суди фактично доходять висновку про необхідність встановлення істини у кримінальному провадженні, безпосередньо обґрунтовуючи його вимогами презумпції невинуватості, що впливають з положень ст. 62 Конституції України та ч. 2 ст. 6 Конвенції, а також усталеною практикою ЄСПЛ, в силу яких обвинувачення повинно довести «кожний факт», пов'язаний із злочином, щоб «не існувало жодної розумної підстави для сумнівів». А оскільки правило про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого по суті означає, що жодна з сумнівних обставин не може бути покладена в основу обвинувальних тез по справі – це висуває вимогу повної і безумовної доведеності обвинувачення, що має на меті охорону законних інтересів обвинуваченого і служить гарантією *досягнення істини (виділено мною – Ю. П.)* у справі.

Таким чином, суди в низці вироків наголошують, що правило про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого виступає гарантією не тільки

для обвинуваченого, а й служить також гарантією досягнення мети правосуддя, завдяки чому досягається *об'єктивна істина* (виділено мною – Ю. П.), так як обвинувачення ґрунтується тільки на безсумнівних доказах і безспірних фактах (вирок Селидівського міського суду Донецької області від 3 липня 2017 року у справі № 242/5203/16-к [210]; вирок Іллічівського міського суду Одеської області від 21 серпня 2018 року у справі № 501/2873/17 [195]; вирок Перечинського районного суду Закарпатської області від 28 грудня 2018 року у справі № 304/153/15-к [207]; вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 19 квітня 2018 року у справі № 442/1116/17 [194]; вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 12 листопада 2019 року у справі № 727/10351/19 [218]; вирок Красноградського районного суду Харківської області від 10 грудня 2019 року у справі № 626/407/17 [205]).

Продовжуючи цей лейтмотив, не можна не згадати й висловлені у відповідних рішеннях позиції судів першої інстанції про те, що суд зобов'язаний обґрунтовувати свій вирок виключно на доказах, розглянутих у судовому засіданні, і саме за допомогою дослідження в суді усіх доказів відбувається формування внутрішнього суддівського переконання про винуватість або невинуватість обвинуваченого. З огляду на це, суди доходять висновку, що доказування – це єдиний спосіб встановлення *об'єктивної істини* (виділено мною – Ю. П.) в кримінальному судочинстві, а тому допоки не доведені обставини скоєння злочину – не можна сказати, що вони були, тобто мали місце насправді. На обґрунтування ж того, що саме доказування є єдиним способом для встановлення істини, суди іноді наводять положення із ч. 3 ст. 373 КПК, в силу якого обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення у ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення (вирок Перечинського районного суду Закарпатської області від 28 грудня 2018 року у справі № 304/153/15-к [207]; вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 19 квітня 2018 року у справі № 442/1116/17 [194]).

По-п'яте, доволі актуальним звернення до істини у кримінальному провадженні крізь призму проаналізованої судової практики постає при оцінці судами угод про примирення та визнання винуватості, а також вирішенні питання про їх затвердження або відмову в затвердженні.

Зокрема, місцеві суди нерідко наголошують на їх власному обов'язку встановлення істини за результатами кримінального провадження, з огляду на що визнають неповноту проведеного досудового розслідування, а відтак невідповідність угоди фактичним обставинам справи підставами для відмови у затвердженні такої угоди. Здійснюючи тлумачення останніх в силу положень ч. 7 ст. 474 КПК (перш за все, якщо її умови суперечать вимогам КПК або закону; порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; або ж існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним та ін.), суди визнають, що у такому разі на зазначеній стадії вже будуть позбавлені можливості здійснювати оцінку доказів та перевіряти фактичні обставини вчиненого правопорушення. При цьому ними наголошується, що «принцип же *матеріальної істини* (виділено мною – Ю. П.) залишається для суду обов'язковим незалежно від того, чи уклали сторони угоду, – а тому, якщо суд дійде висновку, що угода сторін суперечить обставинам справи, він зобов'язаний відмовити у затвердженні угоди» (ухвала Димитровського міського суду Донецької області від 28 квітня 2014 року у справі № 226/1134/14-к [427]; ухвала Підгаєцького районного суду Тернопільської області від 05 жовтня 2015 року у справі № 605/537/15-к [435]; ухвала Димитровського міського суду Донецької області від 5 березня 2013 року у справі № 226/394/13-к [428]).

Відтак, вивчивши зміст угоди про визнання винуватості в одній зі справ, з урахуванням того, що остання перебувала на стадії підготовчого судового провадження, Підгаєцький районний суд Тернопільської області дійшов висновку, що з огляду на потребу вирішення питання допустимості доказів (а саме результатів проведеної ревізії), необхідно дослідити зазначені докази у загальному порядку, вирішивши питання їх допустимості остаточно під час оцінки у всій сукупності з іншими матеріалами провадження у нарадчій кімнаті

при ухваленні вироку відповідно до ч. 1 ст. 89 КПК. Більше того, у зазначеній угоді про визнання винуватості були відсутні відомості про місце скоєння інкримінованих обвинуваченому злочинів та не зазначено вид та розмір шкоди, що, на думку суду, суперечило підпункту «а» п. 3 ст. 6 Конвенції, а також правовим позиціям ЄСПЛ у справах «Абрамян проти Росії», «Камасінські проти Австрії», «Пелісьє та Сассі проти Франції».

Вказані вище порушення вимог КПК суд розцінив як грубі і недопустимі, а також вказав на безвідповідальне ставлення як органу досудового розслідування, так і процесуального керівника до виконання покладених на них законом обов'язків, з огляду на що у цьому кримінальному провадженні не можна затвердити угоду про визнання винуватості, оскільки в такому випадку суд своїм рішенням фактично узаконить порушення, допущені органом розслідування та прокурором при проведенні досудового розслідування. Виходячи з зазначеного, суд підсумував, що угода про визнання винуватості не відповідає за своїм змістом вимогам закону і не мала законних підстав для її затвердження у зв'язку з відсутністю фактичних підстав для визнання винуватості (ухвала Підгаєцького районного суду Тернопільської області від 05 жовтня 2015 року у справі № 605/537/15-к) [435].

Своєю чергою, у низці інших справ суди наголошували, що укладення угоди стає можливим лише за умови беззаперечного визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї винуватості, а його добровільні показання «замінюють характер істини (виділено мною – Ю. П.) у цьому провадженні та доцільність використання інших засобів для її встановлення». При цьому, одного бажання обвинуваченого і прокурора для укладання угоди не достатньо, оскільки суд вправі затвердити угоду виключно за наявності фактичних підстав (підтверджених доказами) для визнання винуватості. Відтак, не можна погодитися із позицією судів, що це правило спрямоване на недопущення ухвалення обвинувального вироку на підставі угоди у разі обмови чи самообмови обвинуваченого, а також за відсутності доказів його винуватості (ухвала Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від

22 квітня 2019 року у справі № 676/8294/18 [430]; ухвала Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 06 серпня 2019 року у справі № 676/6633/18 [431]; ухвала Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 14 червня 2022 року у справі № 357/1108/22) [426].

Перешкоду у встановленні істини у кримінальному провадженні при затвердженні угоди констатував й Немирівський районний суд Вінницької області. У розглянутій ним справі двом особам було повідомлено про підозру за одним і тим самим фактом в одному і тому ж провадженні, проте їх показання не узгоджувалися та суперечили одне одному, а доказів про те, хто із обвинувачених дав правдиві показання, орган досудового розслідування не здобув. Натомість, обвинувальний акт було направлено з угодою про визнання винуватості, укладеною лише одним із них. У підсумку суд відмовив у затвердженні такої угоди, вказавши, її затвердження істотно вплине на встановлення усіх обставин кримінального правопорушення та *істини (виділено мною – Ю. П.)* у даному провадженні, завадить постановити суду справедливе та обґрунтоване, об'єктивне рішення, а також вплине на законні права та інтереси іншого обвинуваченого (ухвала Немирівського районного суду Вінницької області від 15 червня 2021 року у справі № 930/1876/20) [433].

При цьому, на обґрунтування описаних вище рішень про відмову у затвердженні угод у зв'язку із їх суперечністю фактичним обставинам справи, наголошуючи на неприпустимості формального підходу до зазначеного питання, суди доволі часто посилаються на правову позицію ЄСПЛ, викладену в рішенні від 27.02.1980 (скарга № 6903/75) у справі *Deweer v. Belgium* [16], в силу якої держава та її судові органи зобов'язані забезпечити належну реалізацію права на справедливий суд і перевіряти, чи не було укладення угоди зумовлене виключно бажанням завершити справу швидко, без участі повної судової процедури та не привертаючи уваги громадськості і засобів масової інформації, чи бажанням бути обвинуваченим у вчиненні менш тяжких злочинів, заручившись підтримкою прокурора щодо отримання менш суворого покарання або взагалі звільнення від покарання за окремими епізодами справи.

Понад те, нерідко суди відмовляють у затвердженні угод при невідповідності дійсності кримінально-правової кваліфікації інкримінованих правопорушень. Серед інших, таке рішення в одному із проваджень ухвалив Підгаєцький районний суд Тернопільської області, вказавши, що представлена йому угода про визнання винуватості не відповідає вимогам закону, оскільки допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, а саме кваліфікація дій обвинуваченого не відповідає наведеним в обвинувальному акті обставинам, чим також порушено права обвинуваченого (ухвала Підгаєцького районного суду Тернопільської області від 05 жовтня 2015 року у справі № 605/533/15-к) [436].

По-шосте, суди також покликаються на мету встановлення істини як елемент фактичної підстави для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, перш за все – при обґрунтуванні правообмежень, що впливають із відповідних заходів процесуального примусу.

До прикладу, з огляду на констатовану в одному із проваджень Старовижівського районного суду Волинської області необхідність встановити істину, було застосовано такий захід забезпечення, як затримання з метою приводу. Своє рішення слідчий суддя мотивував⁶ тим, що присутність засудженого в судовому засіданні була обов'язковою, він систематично та умисно ухилявся від явки у судові засідання, чим затягував вирішення справи по суті, для встановлення *об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)* по справі, з метою недопущення подальшого затягування судового провадження, існували всі підстави у разі встановлення місця знаходження засудженого для надання дозволу на його затримання, з метою його приводу, для розгляду клопотання про скасування вироку (ухвала слідчого судді Старовижівського районного суду Волинської області від 3 грудня 2014 року у справі № 168/1211/13-к) [438].

Окрім цього, необхідність створення умов для встановлення істини у ще одному з проваджень слугувала елементом фактичної підстави для надання слідчим суддею тимчасового доступу до речей та документів. Відповідна ухвала

---

⁶ У викладі збережений стиль мотивування рішення суддею.

була обґрунтована тим, що для отримання відомостей про місцезнаходження особи у період її безвісного зникнення та неможливості отримати відомості в інший спосіб, враховуючи, що у матеріалах кримінального провадження вбачалася наявність достатніх підстав вважати, що вказана інформація має суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні, з метою встановлення *об'єктивної істини* (виділено мною – Ю. П.), необхідно було отримати тимчасовий доступ до інформації про зв'язок абонента, телекомунікаційні послуги, їх тривалість, маршрути передавання тощо (ухвала слідчого судді Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 3 листопада 2018 року у справі № 216/3034/18) [440].

Втім, питання про те, якого саме концепту істини місцеві та апеляційні суди здебільшого схильні дотримуватися у своїй практиці, все ж залишається відкритим. Тож, для пролиття світла на цю проблему наведемо приклади рішень, у яких суди вказують на конкретний характер істини, що підлягає, на їх думку, встановленню у кримінальному провадженні.

Так, Оратівський районний суд Вінницької області в одному з проваджень метою кримінального процесу назвав встановлення *об'єктивної істини* (виділено мною – Ю. П.) у справі та прийняття на підставі цього законного рішення, а передумовою встановлення такої істини визнав всебічне, повне і об'єктивне дослідження обставин справи (вирок Оратівського районного суду Вінницької області від 30 травня 2013 року у справі № 218/1179/12) [206].

Виходячи з аналізу положень ч. 2 ст. 9 КПК, висновку про необхідність встановлення об'єктивної істини дійшов й Комсомольський (нині – місто Горішні Плавні) міський суд Полтавської області в одному зі своїх вироків, наголосивши, що обов'язок доказувати обвинувачення зовсім не означає доводити його при будь-яких умовах; виконувати одну процесуальну функцію і виконувати її односторонньо – речі різні. А тому, виконуючи свій обов'язок доказування винуватості обвинуваченого, слідчий та прокурор повинні зберігати об'єктивність, не обтяжувати, при відсутності до того підстав, долі

обвинуваченого, направляти всю свою діяльність на встановлення *об'єктивної істини* (виділено мною – Ю. П.) у кримінальному провадженні. Отже, під час збирання та перевірки доказів суб'єкт доказування спрямовує свою діяльність не на обвинувачення або захист, а на з'ясування обставин скоєного кримінального правопорушення (вирок Комсомольського міського суду Полтавської області від 23 травня 2018 року у справі № 534/1774/17) [202].

Нерідко суди також наголошують на тому, що встановлення об'єктивної істини є передумовою досягнення справедливості у кримінальному провадженні. Зокрема, Києво-Святошинський районний суд Київської області звернув увагу, що у кримінальному процесі реалізація принципу справедливості полягає в обов'язку правоохоронних органів установити *об'єктивну істину* (виділено мною – Ю. П.) у справі, забезпечити законні права та інтереси учасників процесу, дотримуватись принципу презумпції невинуватості, правильно кваліфікувати дії обвинуваченого, не допускаючи упередженого, необ'єктивного підходу до розв'язання справи, забезпечити учасникам процесу рівні можливості в дослідженні доказів і захисті своїх прав, неухильно додержуватись закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був підданий покаранню, що відповідає його діянню, і жоден невинуватий не був притягнутий до відповідальності (вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 9 жовтня 2018 року у справі № 369/12287/15-к) [197].

Схожого висновку дійшов Центральний районний суд м. Миколаєва, відзначивши в одній зі справ, що внаслідок описаної у вирокі зміни обвинувачення у суді, суд отримав можливість ухвалити рішення, яке узгоджується з *матеріальною істиною* (виділено мною – Ю. П.), а отже – набуває ознак справедливості (вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 29 листопада 2021 року у справі № 490/2405/18) [214].

Окрім того, розглядаючи скаргу на закриття кримінального провадження, на необхідність встановлення об'єктивної істини у справі вказав й слідчий суддя Березівського районного суду Одеської області, констатувавши недотримання слідчим цього обов'язку, оскільки ним на досудовому розслідуванні не було

вжито усіх передбачених законом заходів для всебічного, повного, неупередженого і об'єктивного дослідження усіх обставин справи. Таким чином, враховуючи, що в ході досудового розслідування допущена істотна неповнота, усунення якої потребує виконання слідчих та інших процесуальних дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів, а зміст оскаржуваної постанови не відповідав вимогам ст. 110 КПК, слідчий суддя зробив висновок про необхідність скасування постанови слідчого про закриття кримінального провадження. Принагідно слідчий суддя додав, що при новому розслідуванні належить виконати необхідні слідчі дії щодо з'ясування обставин про наявність чи відсутність складу (події) злочину, в достатньому для встановлення *об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)* обсязі, і в залежності від встановленого прийняти законне та обґрунтоване рішення щодо подальшого провадження у справі, яке у будь-якому випадку має бути належним чином обґрунтованим з всебічним аналізом фактичних обставин справи і доводів заявника (ухвала слідчого судді Березівського районного суду Одеської області від 22 липня 2016 року у справі № 494/875/16-к) [437].

Своєю чергою, Ковпаківський районний суд м. Суми пов'язав встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні з достатністю доказів, відзначивши, що остання визначається як наявність у справі такої сукупності зібраних доказів, яка викликає у суду внутрішню переконаність у достовірному з'ясуванні наявності або відсутності обставин предмету доказування, необхідних для встановлення *об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)* та прийняття правильного рішення у справі (вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 10 липня 2018 року у справі № 592/8270/17) [200].

Аналогічного висновку дійшов також Дніпровський районний суд м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області за результатами оцінки наявних у провадженні доказів у їх сукупності, вказавши, що останні були допустимими, належними, достовірними і достатніми для встановлення *об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)* у кримінальному провадженні, узгодженими між собою, а також не викликали у суду сумнівів, тому він поклав їх в основу ухваленого

вироку (вирок Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 1 листопада 2018 року у справі № 209/2798/18) [192].

Натомість Київський районний суд м. Одеси в одному з вироків констатував встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні за результатами ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення судом, у якому досліджені всі обставини скоєння злочину, поведінку обвинуваченого та потерпілого до скоєння злочину та поведінку обвинуваченого в момент скоєння злочину і після скоєння злочину. Таким чином, суд підсумував, що ним забезпечено у цьому кримінальному провадженні встановлення *об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)* (вирок Київського районного суду міста Одеси від 18 квітня 2018 року у справі № 520/12994/14-к) [198].

Понад те, на обов'язок суду встановити об'єктивну істину у кримінальному провадженні шляхом прояву судом власної активності звернув увагу Білозерський районний суд Херсонської області, зазначивши, що в ході проведення судового слідства, судом досліджені докази, якими потерпіла підтверджувала скаргу приватного обвинувачення, а також і ті, що отриманні судом з метою встановлення *об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)* по справі. Перевіривши та дослідивши зібрані у справі докази та оцінивши їх у сукупності, суд прийшов до висновку, що обвинувачення ґрунтується на припущеннях та протиріччях, які не можуть бути покладені в основу обвинувального вироку (вирок Білозерського районного суду Херсонської області від 1 лютого 2013 року у справі № 2102/3918/2012) [188].

Схожий підхід до згаданої проблематики проявив й Баришівський районний суд Київської області, вказавши в одному зі своїх вироків, що доказування – це єдиний спосіб встановлення *об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)* в кримінальному судочинстві, і допоки не доведені обставини скоєння злочину, не можна сказати, що вони були, мали місце насправді. При цьому, у відповідній справі, з метою повного та всебічного її розгляду, судом були «прийняті всі міри для встановлення істини по справі та виявлення інших

доказів» (серед іншого, судом з власної ініціативи був витребуваний та досліджений відмовний матеріал з перевірки заяви особи) (вирок Барішівського районного суду Київської області від 5 листопада 2012 року у справі № 1001/869/2012) [187].

На спрямованості доказів для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні наголосив у своєму судовому рішенні й Суворовський районний суд м. Херсона, визначивши поняття доказів у кримінальній справі як будь-які фактичні дані, що можуть бути засобами встановлення *об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)*, але за умови, що вони одержані в установленому законом порядку, тобто відповідають вимогам належності до кримінальної справи, допустимості та достовірності (вирок Суворовського районного суду м. Херсона від 5 вересня 2013 року у справі № 2120/4571/12) [212].

Водночас, суди визнають, що встановлення істини є небезперешкодним процесом, який, попри таку мету, може не завжди увінчатися успіхом. До прикладу, Ковельський міськрайонний суд Волинської області в одній зі справ встановив, що обвинувачений (обіймаючи посаду оперуповноваженого карного розшуку лінійного пункту міліції) вчинив фальсифікацію офіційного документа – протоколу огляду місця події щодо змісту слідчої дії і реальних обставин її проведення, що спричинило викривлення *об'єктивної істини (виділено мною – Ю. П.)* у кримінальному провадженні, ускладнило процес збирання доказів і виявлення особи, яка вчинила цей злочин (вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 12 серпня 2013 року у справі № 159/4667/13-к) [199].

Окрім окреслення у своїх рішеннях необхідності встановлення саме об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні, в окремих рішеннях суди також вказують на її характер – абсолютний характер істини, яка підлягає встановленню. Так, слідчий суддя Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області, оцінюючи в одній зі справ висновок експерта за результатами експертного дослідження слідів крові на предметах необґрунтовано та невмотивовано вилученого одягу підозрюваної, зазначив, що

цей доказ займає одне з найбільш важливих та значимих із ряду критеріїв та доказів у встановленні *абсолютної істини* (виділено мною – Ю. П.) по суті даної справи. Для термінового усунення допущених недоліків та системних порушень об'єктивного розслідування справи, сторона захисту переконала у необхідності термінового призначення відповідних судово-медичних експертиз та проведення ряду слідчих (розшукових) дій, які були б спрямовані на усунення вказаних недоліків та допомогу слідству у встановленні *абсолютної істини* (виділено мною – Ю. П.). Як зазначив слідчий суддя, без проведення всіх крайне необхідних і доленосних слідчих дій та всіх необхідних експертиз слідство та захист були б позбавлені реальної можливості об'єктивно і критично, незалежно та справедливо вирішити дане кримінальне провадження по суті і встановити *абсолютну істину* (виділено мною – Ю. П.), а значить в підсумку та в результаті виправдати зовсім невинувату особу. Відтак, відповідно до вимог п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК, було визнано необґрунтованим та невмотивованим рішення слідчого про безпідставну відмову в задоволенні законного клопотання про проведення ряду слідчих (розшукових) дій та призначення судово-медичних й криміналістичних експертиз з метою отримання належних доказів та встановлення *абсолютної істини* (виділено мною – Ю. П.) у цій справі (ухвала слідчого судді Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 20 листопада 2020 року у справі № 607/18396/20) [439].

Втім, слід відзначити, що не усі суди притримуються, власне, концепту об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні. З аналізу окремих судових рішень також вбачається, що інколи суди «задовольняються» істиною формальною.

Зокрема, у деяких вироках суди першої інстанції, серед яких й Вищий антикорупційний суд, констатували, що у розглянутих ними справах існували фактичні підстави для визнання особою винуватості, оскільки відповідно до теорії *конвенційної істини* (виділено мною – Ю. П.) сторона обвинувачення та сторона захисту дійшли згоди про те, що мало місце вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення, і він винуватий у його вчиненні (вирок

Козельщинського районного суду Полтавської області від 28 вересня 2020 року у справі № 533/864/20 [201]; вирок Радомишльського районного суду Житомирської області від 31 травня 2021 року у справі № 289/868/21 [209]; вирок Вищого антикорупційного суду від 28 травня 2020 року у справі № 991/3382/20 [190]).

В окремих же випадках суди використовують словосполучення «судова істина», як-от Новомосковський міськрайонного суду Дніпропетровської області, який з урахуванням вимог ст. 22 КПК дійшов висновку, про наявність підстав для задоволення клопотання захисника обвинуваченого про витребування доказів, оскільки це сприятиме встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення, і, як наслідок, сприятиме встановленню *судової істини* (виділено мною – Ю. П.) у справі (ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 8 червня 2021 року у справі № 183/5301/20) [434].

Урешті, не можна оминати увагою й наявність в судовій практиці рішень, у яких необхідність встановлення істини у кримінальному провадженні узагалі заперечується. Наприклад, в обґрунтування одного з виправдувальних вироків Вищим антикорупційним судом було констатовано, що *встановлення істини* (виділено мною – Ю. П.) не є завданням кримінального провадження, у зв'язку з чим з огляду на засади змагальності та диспозитивності, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини суд позбавлений можливості здійснити перекваліфікацію у відповідному кримінальному провадженні за власною ініціативою (вирок Вищого антикорупційного суду від 14 липня 2021 року у справі № 707/146/17) [189].

Таким чином, за результатами проведеного аналізу релевантних рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій варто зробити такі обґрунтовані висновки з приводу вироблених судовою практикою підходів щодо реалізації засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні.

По-перше, попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті КПК, національні суди не відмовляються від використання термінопоняття «істина» (та похідних від нього) у своїх рішеннях.

По-друге, покликання судами на істину та мету її встановлення у кримінальному провадженні є багатоаспектним та проявляється у низці напрямів, основними серед яких постають такі:

а) при мотивуванні призначення обвинуваченому покарання, зокрема при тлумаченні змісту обставин, які пом'якшують покарання;

б) при обґрунтуванні фактичних підстав для проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у кримінальному провадженні;

в) при встановленні фактичних підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, перш за все – при обґрунтуванні правообмежень, що випливають із відповідних заходів процесуального примусу;

г) при оцінці доказового значення фактичних даних, отриманих за результатами проведених у кримінальному провадженні слідчих (розшукових), т. зв. судово-слідчих та інших процесуальних дій, у тому числі при оцінці окремих доказів на предмет їх належності та достовірності;

д) при оцінці угод про примирення і визнання винуватості, а також вирішенні питання про їх затвердження або відмову в затвердженні;

е) при загальній оцінці всебічності, повноти та неупередженості досудового розслідування та/або судового розгляду, проведеного у відповідному кримінальному провадженні.

По-третє, у своїй практиці суди часто прямо та/або опосередковано наголошують на необхідності встановлення істини у кримінальному провадженні, в окремих рішеннях визнаючи це обов'язковими метою та результатом доказування у справі. Такий обов'язок суди як покладають на сторону обвинувачення, так й здебільшого не знімають із себе.

По-четверте, при вживанні термінопоняття «істина» суди переважно мають на увазі не просто встановлення фактів та обставин, що мають значення

для кримінального провадження, а встановлення їх повно та всебічно, тобто такими, як вони були у дійсності.

По-п'яте, суди у своїх рішеннях нерідко не просто посилаються на істину як мету кримінального провадження чи доказування у ньому, а й виокремлюють також конкретні засоби та гарантії її встановлення у справі, основними з яких постають всебічність, повнота та неупередженість встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження.

По-шосте, національні суди здебільшого не формулюють у своїх рішеннях чітких правових позицій, які містили б дефініцію використовуваного ними поняття істини або ж окремих його ознак. Це, серед іншого, може свідчити або про певну обережність судів як у контексті визначення того, що вони вважають істиною у кримінальному провадженні, так і який її концепт реалізують у власній судовій практиці, або ж про недостатнє сутнісне усвідомлення ними цих питань.

По-сьоме, проведений аналіз практики судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій дозволяє навести приклади рішень, у яких чітко наголошується на конкретних концептах істини, встановлення якої передбачається у кримінальному провадженні, зокрема на концептах істини судової, когерентної та матеріальної (об'єктивної), переважаючим з яких видається останній.

По-восьме, нерідко суди безпосередньо пов'язують встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні із справедливістю останнього, причому її невстановлення або ж перешкоджання у її встановленні може тягти за собою застосування процесуальних санкцій як щодо конкретних доказів, так і щодо процесуальних рішень чи навіть окремих суб'єктів кримінального провадження.

По-дев'яте, незважаючи на наявність у судовій практиці рішень, у яких необхідність встановлення істини у кримінальному провадженні узагалі заперечується, такі висновки не знаходять свого достатнього обґрунтування та належного мотивування.

Отже, як свідчить викладене, у своїй практиці суди переважно розуміють і дотримуються концепту об'єктивної істини. І навіть коли зазначають інший концепт (судової, формальної тощо), здебільшого розуміють під ним істину об'єктивну.

3.2. Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні інших держав романо-германської правової сім'ї (на прикладі ФРН, Франції, Польщі)

Як видається, комплексність аналізу питання про реалізацію концептів істини у кримінальному провадженні є неможливою без аналізу релевантного зарубіжного досвіду кримінального процесуального регулювання окреслених вище питань, а також аналізу напрацювань наукових шкіл зарубіжних держав, які стосуються проблематики встановлення істини у кримінальному провадженні, у тому числі тих держав, система кримінального процесуального права яких на сьогодні має багато спільних рис з українською.

Видається, що такий досвід може бути винятково корисним для національного законодавця, який, як видається, при вирішенні низки концептуальних питань часто стояв, та подекуди досі стоїть на роздоріжжі. Водночас, ретельне вивчення такого досвіду дозволить ідентифікувати гострі кути теорії та практики кримінального процесуального доказування та в подальшому врахувати їх, подекуди навчившись «на чужих помилках».

Відтак, в подальшому у дисертаційній роботі вдамося до комплексного аналізу концептів істини та їх законодавчої реалізації у кримінальному провадженні в англо-американській та романо-германській правовій системах на прикладі, відповідно, Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки та Республіки Польщі як типових представників романо-германської (континентальної) правової сім'ї, а також Сполучених Штатів Америки як базового представника англо-американської (загальної) правової системи.

3.2.1. Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні Федеративної Республіки Німеччини

Як відомо, є однією із тих держав, які міцно стоять на позиціях виняткової необхідності встановлення матеріальної істини у кримінальному процесі, ба більше – розробили достатньо вичерпне правове регулювання та багату судову практику з цього приводу. Тим не менш, не викликає сумніву твердження, що встановлення істини в ході кримінального провадження є, ймовірно, найбільш складною та дискусійною проблемою кримінального процесуального права ФРН, а також одним з найдавніших та найбільш глибоких питань, що до сьогодні характеризується безперервною актуальністю та високою практичною значимістю [99, VII].

У центрі вирішення ініційованого державою кримінально-правового спору лежить пошук матеріальної істини: на відміну від цивільного процесу ФРН, в якому переважають принципи диспозитивності та змагальності, і в якому судові рішення ґрунтуються на залежній від сторін (формальній) «істині», у кримінальному провадженні ФРН, перш за все, на прокуратуру та суд поширюється обов'язок встановлення матеріальної істини.

Власне, метою кримінального провадження у німецькій процесуальній літературі зазвичай визнаються істина, справедливість та юридична стабільність як необхідні передумови для вирішення кримінально-правового спору і, отже, для відновлення та підтримання суспільного правопорядку [83, Rn. 8]. При цьому, окремі автори називають встановлення матеріальної істини найвищою метою кримінального процесу [126, §10 Rn. 1].

Розуміння істини як мети кримінального провадження безпосередньо впливає із функціональної спрямованості останнього. Зокрема, загальною функцією кримінального процесу прийнято визнавати забезпечення реалізації норм матеріального кримінального права, яка, своєю чергою, вимагає, аби

кримінальне провадження було неодмінно спрямоване на встановлення матеріальної істини: лише тоді, коли дійсні факти та обставини встановлені, а закон правильно застосований, матеріальне право може досягти поставленої перед ним мети [136, S. 23].

Без сумніву, підозра у вчиненні кримінального правопорушення, яке є об'єктом кримінально-правового спору, сама по собі не є достатньою підставою для застосування норм матеріального кримінального права: ніхто не може бути покараний на основі одного лише припущення. З одного боку, може виявитися, що підозра є необґрунтованою (наприклад, подія кримінального правопорушення була взагалі відсутня), і тоді такий висновок сам собою вирішує кримінально-правовий спір. З іншого боку, підозра також може бути підтверджена. У такому разі саме матеріальна істина є необхідною умовою оцінки діяння відповідно до закону про кримінальну відповідальність та застосування передбачених ним кримінально-правових наслідків. Тому, перш ніж матеріальне кримінальне право може бути застосоване, неодмінно повинна бути встановлена істина [83, Rn. 9].

Більше того, кримінальне провадження має бути спрямоване на забезпечення застосування матеріального кримінального права у такий спосіб, щоб воно приводило до правильного по суті рішення, тобто відповідало реальній дійсності. Це можливо лише у тому разі, якщо закон застосовується на підставі істинних фактів. Своєю чергою, твердження про те, що факти, які лежать в основі судового рішення, дійсно мали місце, можна вважати як «необхідну якісну вимогу» для кожного вироку [136, S. 21-23].

Таким чином, встановлення істини є необхідною передумовою для вирішення кримінально-правового спору і, отже, метою кримінального процесу ФРН, яка слугує забезпеченню легітимації та виконання державою монополії на призначення покарання, зокрема реалізації принципу відповідальності лише за наявності вини, а також уникнення судових помилок (BVerfGE 57, 275; BVerfGNStZ 87, 419). Відповідно, у рамках кримінального процесу правової держави повинні бути прикладені максимальні зусилля для забезпечення того,

щоб кожне кримінальне переслідування та подальше засудження ґрунтувалися виключно на істинній матеріальній основі [52, Rn. 2].

Тим не менш, названі вище процесуальні цілі не є тотожними, ба навіть у деяких випадках «розходяться», тож, перебуваючи у постійному взаємозв'язку одна з одною, вони повинні неодмінно збалансовуватися [83, Rn. 14].

По-перше, справедливість та істина – це цілі процесу, що, надзвичайно тісно взаємопоєднані та взаємозумовлені. Нерідко істину навіть називають передумовою матеріальної справедливості [90, S. 411]. Натомість процесуальна справедливість та істина, з іншого боку, нерідко можуть суперечити один одному. Так, як неодноразово наголошував Федеральний верховний суд, істина повинна бути встановлена «не будь-якою ціною», тож як ціль процесу вона іноді може відходити на другий план, зокрема, коли мова йтиме про захист більш пріоритетних інтересів (BGHSt 14, 358 (365); 38, 214 (220); 372 (374)). Яскравим прикладом такого зважування процесуальних інтересів є заборона на використання доказів, отриманих незаконним шляхом: вони хоча й змістовно могли б слугувати для встановлення істини у кримінальному провадженні, проте їх використання судом буде однозначно несправедливим. І навпаки, процесуальна справедливість також може відійти на другий план, за умови, що її порушення є неістотним, і при цьому інтерес до істини як умови матеріальної справедливості переважає. До прикладу, зразки крові все ж можуть бути використані в якості доказів, якщо всупереч § 81a I КПК ФРН вони не були взяті лікарем [83, Rn. 15].

По-друге, істина та юридична стабільність як цілі кримінального провадження також нерідко конкурують між собою. Так, після набрання законної сили вироку суду може виявитися, що істина не була встановлена повною мірою, наприклад, якщо виправданий добросовісно визнає свою винуватість. А це, своєю чергою, унеможливорює відновлення та підтримання суспільного правопорядку у контексті конкретного кримінального провадження. Оскільки в подібному випадку кримінально-правовий спір відновлюється до нестійкого рівня, в силу вимог кримінального процесуального закону цього не

можна ігнорувати. Але водночас, закон повинен ігнорувати сумніви нижче такого порогу, аби не допустити того, що «останнє слово», викладене у судовому рішенні, яке набрало законної сили, занадто легко зможе бути поставлене під сумнів [83, Rn. 16].

Таким чином, загальна мета кримінального провадження буде досягнута в разі прийняття такого рішення у справі, що водночас: а) є матеріально правильним, тобто істинним; б) відповідає усім процесуальним вимогам, закріпленим у законі; в) остаточно вирішує кримінально-правовий спір. Проте, як уже йшла мова раніше, зазначені критерії не ідентичні у всіх кримінальних провадженнях. З огляду на це, найважливішим завданням кримінального процесуального права є забезпечення балансу трьох описаних критеріїв шляхом їх зважування у випадку формально або по суті помилкових рішень та встановлення правових стандартів для визначення, яким із них необхідно надавати пріоритет у конкретній процесуальній ситуації [126, §1 Rn. 3].

При цьому важливо наголосити, що встановлення істини у кримінальному провадженні не є самоціллю [136, S. 21], а кримінальний процес в принципі повинен бути спроектований і здійснюватися в умовах «перетину» усіх процесуальних цілей [83, Rn. 18].

У німецькій науковій літературі поширеною є позиція про те, що вимога встановлення істини у кримінальному провадженні впливає із Основного Закону ФРН, хоча останній і не оперує поняттям «істина» та містить відносно невелику кількість положень, які безпосередньо пов'язані з кримінальними процесуальними відносинами.

На думку судді Федерального верховного суду ФРН, д-ра Г. Вільмса, конституційна гарантія встановлення істини судом закріплена у статті 92 Основного Закону ФРН, відповідно до якої «Судова влада доручається суддям; вона здійснюється Федеральним конституційним судом, Федеральним верховним судом, федеральними судами, визначеними в цьому Основному Законі, та судами земель». Науковець вбачає у наведеному формулюванні гарантію встановлення істини, оскільки судді уповноважуються тлумачити та

застосовувати закон від імені держави. Відповідно, сутнісна сторона судового рішення як результату такої діяльності також включає в себе й виклад фактів, що лежать в його основі: «Суддя повинен покладатися на реальну дійсність, щоб мати можливість ухвалювати справедливі рішення» [156, S. 137].

Варто наголосити, що наведена вище позиція є доволі дискусійною. Так, не погоджуючись із Г. Вільмсом, Ф. Штамп зазначає, що розглядати статтю 92 Основного Закону ФРН як *sedes materiae* матеріальних гарантій в сенсі пошуку істини видається проблематичним, оскільки у відповідному положенні законодавцем акцент робиться більше на «судах», ніж на «встановленні істини». Іншими словами, стаття 92 Основного Закону ФРН, на думку названого автора, гарантує основну частину суддівської діяльності з дослідження фактичних обставин справи – а не встановлення істини як такої. Отже, переконливим видається висновок, що обов'язок суду встановити матеріальну істину не може бути виведено зі ст. 92 Основного Закону ФРН [136, S. 23-24].

Тим не менш, Федеральний конституційний суд неодноразово наголошував на конституційній значущості встановлення істини у кримінальному провадженні як вимоги, що безпосередньо впливає з принципу правової держави (*Rechtsstaatsprinzip*), закріпленому в ст. 20 III Основного Закону ФРН. У цьому контексті Федеральний конституційний суд вживає різноманітні формулювання зазначеної вимоги, наприклад, як «обов'язок, заснований на принципі правової держави, встановлювати істину в кримінальному процесі» (BVerfGE 77, 65 (77)) або навіть «право вимагати встановлення матеріальної істини у правовій державі» [136, S. 25].

Як правило, концепт правової держави визначається з огляду на поєднання її формальних та змістовних ознак. Зокрема, у формальному сенсі принцип правової держави включає, окрім іншого, обмеження державної влади, її зв'язаність законом, передбачуваність дій держави і правову визначеність, а також принцип поділу влади. Водночас, змістовний аспект принципу правової держави відіграє для кримінального процесу ще важливіше значення: зазначений принцип включає і матеріальну справедливість, адже правова держава – це не

просто держава, що ґрунтується на законності у формальному сенсі, але й така, що презюмує стан справедливості. А, як вже зазначалося раніше, першою та необхідною передумовою останньої є саме матеріальна істина.

Окрім цього, засада відповідальності виключно за наявності вини (*Schuldprinzip*) заснована також на принципі правової держави. Відповідно, *без визначення дійсних фактів у якості необхідної основи справедливого судового рішення зазначений принцип не може бути реалізований, і саме тому встановлення матеріальної істини вважається чи не основною метою німецького кримінального процесу.*

Більше того, у цьому контексті Федеральний конституційний суд неодноразово наголошував на важливості ефективного кримінального правосуддя, для якого визначальним є, наскільки це можливо, перш за все в інтересах обвинуваченого якомога повніше встановити істину (BVerfGE 33, 367 (378)).

Таким чином, прецедентна практика Федерального конституційного суду тлумачить встановлення матеріальної (об'єктивної) істини як засноване на положеннях Основного Закону ФРН обов'язкове підґрунтя кримінального процесу правової держави.

Саме тому *однією із ключових у кримінальному процесі ФРН є засада повного та всебічного встановлення і дослідження усіх обставин кримінального провадження* (також відома у німецькомовній спеціальній літературі як «дослідницький принцип», «принцип інквізиційності»⁷, «принцип інструкційності», «розшукний принцип», або ж «засада встановлення матеріальної істини» [126, § 15 Rn. 3; 71, Rn. 48; 52, Rn. 1]).

Важливо зауважити, що у *німецькому кримінальному провадженні знайшов свою реалізацію концепт істини матеріальної, розуміння якої ґрунтується на теорії кореспонденції як відповідності ідеї та об'єктивної*

---

⁷ Цей термін на позначення засади встановлення істини за своїм змістом не тотожний так званому принципу інквізиції (який притаманний інквізиційному кримінальному процесу, що характеризується, серед іншого, єдністю слідства та суду, відсутністю змагальності та ін.), а походить від лат. *inquisitio* — «розслідування, розшук».

дійсності як реального історичного процесу [71, Rn. 47]. Причому такий підхід законодавця є далеко не новим: загальні основи кримінального процесу, реалізовані ще в КПК Німецького Райху, спрямовувалися – у традиціях пруської політичної філософії та кантіанської етики – на реалізацію матеріальної істини та матеріальної справедливості за допомогою якнайповнішого можливого застосування норм матеріального кримінального права [126, § 10 Rn. 5].

Так, квінтесенцією засади встановлення матеріальної істини є положення про те, що «суд з метою встановлення істини зобов'язаний *ex officio* поширити дослідження доказів на усі факти та обставини, які мають значення для прийняття рішення у справі» (§ 244 II КПК ФРН). Предметом зазначеного обов'язку є, перш за все, ті факти та обставини, які можуть мати значення для застосування норм матеріального права (і, отже, для прийняття рішення про винуватість особи або її виправдання) [3, § 244 Rn. 40; 71, § 244 Rn. 52]. Обсяг такого обов'язку залежить від конкретних обставин кожного діяння (§ 264 КПК ФРН) та попереднього перебігу кримінального провадження [1, § 244 Rn. 11].

Розглянемо детальніше умови реалізації судом обов'язку із встановлення матеріальної істини у кримінальному провадженні.

По-перше, суд встановлює факти самостійно і за своєю власною ініціативою, тому він не зв'язаний клопотаннями та/або заявами учасників судового провадження. Так, § 155 II КПК ФРН передбачає: «Розслідування та процесуальні рішення поширюються тільки на ті діяння і на тих обвинувачених, які зазначені в обвинувальному акті. У відповідних межах суди вправі та зобов'язані провадити свою процесуальну діяльність самостійно; зокрема, вони не зв'язані клопотаннями учасників провадження в ході застосування кримінального закону». Більше того, при ухваленні судового рішення суд не зв'язаний клопотаннями прокуратури (§ 206 КПК ФРН).

Загальновизнаною у німецькій науковій літературі є позиція про те, що із обов'язку суду встановити істину впливає право учасників судового провадження заявляти клопотання про дослідження доказів (у т.ч. про їх попередній збір), яке поширюється на усі належні та допустимі докази, від яких

можна розумно очікувати подальшого з'ясування обставин кримінального провадження [52, Rn. 3]. Тим не менш, суд повинен установити обставини справи незалежно від процесуальної позиції учасників судового провадження, зокрема наявності чи відсутності відповідних клопотань цих суб'єктів, а також і всупереч їх волі (BGH NJW 66, 1524) або за умови їх опору [71, Rn. 48].

По-друге, суд зобов'язаний підтвердити доказами усі факти та обставини, які мають значення для кримінального провадження, у повному обсязі; єдиний виняток з цього – очевидні (загальновідомі та визнані такими судом) факти, які не потребують доведення.

По-третє, суд повинен вичерпно дослідити усі наявні докази, особливо ті, які містять відомості про уже раніше встановлені факти та обставини (BGHSt 3, 173; BGHSt 13, 326), незалежно від того, чи учасниками судового провадження заявлялись відповідні клопотання. Тільки після того, як усі докази були вичерпно досліджені, суд вправі застосовувати принцип «*in dubio pro reo*»⁸ [126, § 45 Rn. 3].

По-четверте, навіть у разі визнання обвинуваченим своєї винуватості і незалежно від того, чи ґрунтується воно на угоді, недостатньо просто розглянути таке визнання шляхом простого узгодження з матеріалами справи, оскільки «ця заява не забезпечує достатніх підстав для формування суддівського переконання в ході судового розгляду». Це означає, що для запобігання ризику судових помилок суд зобов'язаний дослідити усі факти та обставини, які мають значення для прийняття рішення у справі (BVerfG 19.3.2013 – 2 BvR 2628/10, 2 BvR 2883/10, 2 BvR 2155/11).

У цьому контексті необхідно окремо наголосити, що в силу положень § 257с КПК ФРН, у визначених випадках суд вправі укласти з учасниками кримінального провадження угоду про подальший перебіг та результати відповідного провадження. Предметом такої угоди можуть виступати лише правові наслідки, які можуть міститися у вирoku чи в пов'язаних із ним процесуальних рішеннях, інші процесуальні заходи у відповідному провадженні,

---

⁸ Тлумачення сумнівів щодо доведеності вини на користь обвинуваченого.

а також процесуальні дії його учасників. Необхідною умовою будь-якої угоди має виступати визнання обвинуваченим своєї винуватості. При цьому, як зазначає німецький законодавець, положення, викладені в § 244 II КПК ФРН (обов'язок суду *ex officio* поширити дослідження доказів на усі факти та обставини, які мають значення для прийняття рішення у справі, з метою встановлення істини), «не зачіпаються». З цього приводу Федеральний верховний суд ФРН наголосив: «Суд залишається пов'язаним обов'язком встановлення істини у справі» (BGHSt 43, 195, § 26). Відповідно, положення § 257с I та § 244 II КПК ФРН не звільняють суд від обов'язку перевіряти в ході судового розгляду достовірність визнання обвинуваченим своєї винуватості; більше того, суд не має права задовольнитися лише таким визнанням та утримуватися від подальшого збирання доказів. Тим не менш, це не означає, що у такому випадку суд зобов'язаний здійснити судове слідство у повному обсязі, якщо б це було необхідно, якщо обвинувачений заперечував би вчинення діяння. Зокрема, в ході судового розгляду обов'язково повинні бути досліджені основні докази, у тому числі проведено допити свідків обвинувачення і захисту. Отже, навіть у разі визнання обвинуваченим своєї винуватості засада встановлення істини у кримінальному провадженні зобов'язує суд повно та всебічно встановити і дослідити усі обставини кримінального провадження, які мають значення для правильного вирішення справи.

Окремої уваги заслуговує твердження про те, що аналізована засада пронизує увесь кримінальний процес, а тому поширюється на усі структурні частини кримінальної процесуальної діяльності, тобто не лише стадію судового розгляду («основного судового провадження»). Тим не менш, передумови кримінального процесуального пізнання на різних стадіях кримінального провадження відрізняються [52, Rn. 1].

Зокрема, в ході досудового розслідування прокуратура та поліція також зобов'язані розслідувати фактичні обставини кримінального правопорушення *ex officio*. Так, органам кримінального переслідування необхідно повно встановити відповідні факти та обставини, які мають значення для кримінального

провадження. Цей обов'язок для прокуратури впливає з § 152 II та з § 160, а для поліції – з § 163 КПК ФРН. Він охоплює, серед іншого, встановлення обставин, що пом'якшують відповідальність та/або звільняють від відповідальності з урахуванням особи підозрюваного, а також вжиття заходів, спрямованих на збереження доказів, які можуть бути втрачені (§ 160 II КПК ФРН).

Натомість, особливе значення судового розгляду для встановлення істини пояснюється тим, що в силу положень § 261 КПК ФРН, суд повинен ґрунтувати своє переконання виключно на підставі та за результатами безпосереднього дослідження доказів в ході судового розгляду, а не на підставі простого ознайомлення з матеріалами справи.

Зокрема, як відомо, у кримінальному провадженні доведенню підлягають усі факти та обставини, які в будь-якому відношенні можуть мати значення для прийняття судом рішення у справі. Своєю чергою, факт вважається доведеним і тому може бути закладений в основу судового рішення, якщо суддя дійшов переконання про існування цього факту (§ 261 КПК ФРН). Лише як виняток законодавець відмовляється від необхідності формального доказування і допускає достатню обґрунтованість (наприклад, в разі викладу підстав для відводу судді в § 26 II КПК ФРН) [228, с. 70]. Відповідно, суд зобов'язаний завжди прагнути до «найкращих доказів з усіх можливих» (BVerfGE 57, 250 (277)) і «максимально наблизитися до істини» [72, § 244 Rn. 28]. Отже, необхідним є цілісне реконструювання фактичного перебігу подій, а не просте встановлення окремих фактів, як це відбувається з позиції сторін. В іншому ж випадку неодноразово згадуваний вище принцип відповідальності виключно за наявності вини (*nulla poena sine culpa*) не зможе бути реалізований в якості основної вимоги кримінального судочинства (BVerfGE 57, 250 (275); BVerfG NStZ 198 7, 419).

Однак не можна не згадати, що принцип встановлення матеріальної істини у кримінальному провадженні все ж не завжди (у судовій практиці) пов'язувався з «абсолютною вимогою істинності і правдивості» [154, S. 560]. Так, Перший кримінальний сенат Райхстеріхту (Верховного суду Німецької

імперії) ще у 1927 році вказав на межі пізнавальних здібностей людини і підкреслив, що «абсолютно певне знання [...] як результат людського пізнання повністю виключається в силу недосконалості останнього. Тож суддя не може вимагати такого «абсолютно певного знання», інакше «правосуддя було б настільки ж хорошим, наскільки і неможливим» (RGSt 61, 202 (206); 72, 75, 372 (374)). Це пов'язано з тим, що «в силу обмеженості засобів людського пізнання ніхто не може отримати абсолютно достовірне знання про існування злочину; той, хто збагнув межі людського пізнання, ніколи не припускати, що він може бути без сумніву переконаний в абсолютній відсутності будь-якої помилки» (RGZ 15, 338 (339)). Доволі показовими щодо зазначеної вище тези є також зауваги Третього кримінального сенату Райхсгеріхту від 1932 року: суддівське переконання «не виключається усвідомленням того, що будь-яке твердження, засноване на людському пізнанні, яким би певним воно не було, піддаватиметься впливу усіх помилок та похибок, викликаних недостатністю цього знання. Як зазначив суд, об'єктивна істина є лише «мислимою». Її доведення людським знанням «концептуально неможливе», оскільки воно прив'язане до суб'єкта пізнання і, таким чином, «суб'єктивне за своєю природою, тобто відносне». Саме тому суддя «закритий для відкриття абсолютної істини» (RGSt 66, 163 (164 f.)).

Окрім цього, Перший кримінальний сенат Райхсгеріхту визначив у своєму рішенні RGSt 61, 202 (206) поняття істини та ймовірності нарівні з фікцією, зазначивши, що суддя повинен «бути задоволений таким високим ступенем ймовірності, якого він досягає шляхом найбільш вичерпного та сумлінного застосування доступних йому засобів пізнання». Такий ступінь ймовірності прирівнювався до «істини», а усвідомлення суб'єкта пізнання про існування такої високої ймовірності вважається «переконанням в істині». Третій кримінальний сенат Райхсгеріхту охарактеризував це ототожнення істини та ймовірності в одному із своїх рішень як «концептуально спотворене і неточне» та визначив концепт суддівського переконання наступним чином: «У жодному разі переконання про ймовірність не може вважатися достатнім для засудження особи. Радше, вирок повинен продемонструвати, що «суддя повністю

переконаний у винуватості обвинуваченого». Оскільки суддя «закритий для відкриття абсолютної істини», він може досягти такого ступеню переконання лише через «врахування переваг та недоліків суб'єктивної або відносної істини» (RGSt 66, 163 (164 f.)).

Більше того, у рішенні BGH, NJW 1951, 122 Федеральний верховний суд продовжив судову практику Райхсгеріхту та детально визначив вимоги до формування суддівського переконання: «Необхідно, але також достатньо, щоб внаслідок певного життєвого досвіду був достатній ступінь впевненості, яка вже не може бути піддана розумному сумніву. Проста теоретична або абстрактна можливість того, що обвинувачений не є злочинцем, не може перешкодити його засудженню. Оскільки така можливість ніколи не може бути повністю виключена через недостатність людського знання, усяке встановлення істини судом було б неможливим». Додаткові роз'яснення можна відшукати у рішенні BGH, NJW 1951, 83: суддя зможе належним чином виконати поставлені перед ним завдання лише тоді, якщо він «оцінюватиме подані йому факти не просто абстрактно-теоретично, а мірилами людських можливостей». Через обмеженість засобів людського пізнання, абсолютно певне знання навряд чи коли-небудь буде можливо досягти, а навіть абстрактна можливість помилки існуватиме майже завжди. Отже, суддівське переконання повинне «припускати відсутність математичної певності, яка виключає будь-яку можливість протилежного».

Нарешті, ці тези завершилися догматично обґрунтованим викладенням принципу вільної судової оцінки доказів у рішенні Федерального верховного суду BGH, GA 1954, 152 f., і, зокрема, в BGHSt 10, 208 (209): Вільна оцінка доказів означає, що «єдиною передумовою для відповіді на питання про винуватість є те, чи дійшов суддя переконання про існування того чи іншого факту»; «для засудження особи ця особиста певність є необхідною, але водночас і достатньою». Саме це поняття не виключає можливості іншого, навіть протилежного стану справ; радше «за самою своєю природою, вона дуже часто залишається схильною бути підданою об'єктивно можливим сумнівам». З огляду на свою недосконалість, людське пізнання виключає абсолютно певне знання

про фактичний хід подій». Таким чином, «вирішальним для питання про винуватість та дорученим лише судді, завдання останнього, не прив'язуючись до встановлених законом правил доказування, і несучи відповідальність лише перед власною совістю, перевірити, чи зможе він подолати можливі сумніви та переконати себе в існуванні того чи іншого факту, чи ні» (BGHSt 10, 208 (209)). На цьому підґрунті суб'єктивна певність судді отримала визнання у судовій практиці як необхідний і достатній критерій для формування суддівського переконання.

Отже, хоча судова практика Райхсгеріхту щодо судової оцінки доказів не була однаковою, і Федеральний верховний суд неодноразово намагався визначити вимоги для формування суддівського переконання, беззаперечним залишалося те, що поняття «істина» розумілося не як цілком «абсолютна істина», тобто така, що ідентично відображає реальність. Натомість, істина у кримінальному процесі існує тільки відносно до суб'єктів пізнання та особливостей пізнавального процесу [62, Einl. Rn. 8]. Більше того, ситуацію ускладнює вибірковість, неодмінно притаманна людському пізнанню. Наприклад, свідки, на чії показання суд покладається в значній мірі, неминуче можуть представляти лише частину реальності [97, S. 65]. Можливо, дефекти відтворення реальності несвідомого або свідомого характеру також виникають в контексті опису фактів та обставин справи [129, S. 2]. Це, своєю чергою, покладає на суд тягар точного встановлення останніх.

Проте навіть якщо об'єктивна реальність повною мірою недосяжна для суду, останньому необхідно докладати максимальних зусиль для забезпечення того, щоб будь-яке кримінальне переслідування особи та її подальше засудження ґрунтувалося на істинній матеріальній основі [137, S. 40]. Такі зусилля відображені, зокрема, в підставах для відновлення провадження, закінченого ухваленням вироку, який набрав законної сили відповідно до § 359 (5) КПК ФРН (представлення нових фактів або подання нових доказів) і § 362 (4) КПК ФРН (таке, що заслуговує довіри, визнання виправданим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення). Однак, з огляду на конституційну засаду

правової держави, пошуки істини в кримінальному провадженні за жодних умов не можуть здійснюватися за всяку ціну (BGHSt 14, 358 (365); 31, 304; (309)). Вони можливі лише в рамках належної судової процедури, тобто в порядку, притаманному правовій державі (BVerfG StV 1990, 1 (2)). Така вимога підтверджується значною кількістю (в основному неписаних) заборон на використання доказів (правил про недопустимість доказів).

Таким чином, мета встановлення матеріальної істини, що лежить в основі усього кримінального процесу, значною мірою релятивізована вимогою прийняття рішень у справі відповідно до належної правової процедури [73, Rn. 712]. Тим не менш, це не впливає на функціональну цілісність системи кримінального правосуддя та не перешкоджає встановленню істини, оскільки кримінальний процес не є історичним дослідницьким проектом і, врешті-решт, є не «зачитуванням протоколу про злочин», а полягає у правовій оцінці діяння відповідно до закону за посередництвом судового рішення [91, Einl. Rn. 7]. Отже, на момент завершення кримінального провадження неможливо досягнути ідентичну копію реальної дійсності (у чому засадничо й немає потреби), а лише її «тінь» (репродукцію).

Важливість встановлення істини як мети кримінального провадження полягає в тому, що при застосуванні норм матеріального кримінального права вона вважається необхідною передумовою для справедливого судового рішення. Обов'язковість встановлення матеріальної істини у кримінальному провадженні ФРН прямо закріплена у низці положень кримінального процесуального закону, а також безпосередньо впливає із тексту Основного Закону ФРН, оскільки правовій державі неодмінно притаманні засада справедливості та принцип відповідальності лише за наявності вини. Для реалізації як першого, так і другого у кримінальному процесі, Федеральний конституційний суд, зокрема, вимагає повного та всебічного встановлення істини.

Відповідно, у кримінальному провадженні ФРН суд зобов'язаний встановити матеріальну істину та дослідити з цією метою усі докази, які можуть мати значення для прийняття рішення у справі. Цей принцип реалізується у

кримінальному провадженні, перш за все, головуєчим, який веде судовий розгляд та визначає його хід і спрямованість. Так, якщо конкретні факти та обставини мають значення для ухвалення вироку, суд зобов'язаний дослідити відповідні докази навіть за умови, якщо заінтересовані учасники кримінального провадження не заявляють клопотання про це або ж заперечують проти цього, тобто *ex officio*, за власною ініціативою.

Незважаючи на доволі вичерпне правове регулювання та багату судову практику, проблемними постають питання меж та практичних можливостей процесу встановлення істини та пов'язаними із цим труднощами. Також актуальною залишається проблема визначення поняття істини, адаптованого до специфіки кримінального судочинства, оскільки філософська дискусія про істину та пізнавальні можливості людини її «відшукати» триває. У той же час, потребує подальшої наукової розробки питання відступу від принципу матеріальної істини та причин її можливого невстановлення у кримінальному процесі ФРН.

3.2.2. Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні Французької Республіки

Загальновідомо, що Французька Республіка є однією із тих держав, у яких ще на початку XIX століття зародилися першооснови так званої змішаної форми кримінального процесу. Характерні їй ознаки знаходять своє відображення і у чинному на сьогодні Кримінальному процесуальному кодексі [45], який був прийнятий 23 грудня 1958 року та набрав чинності 2 березня 1959 року.

Тим не менш, незважаючи на наявність низки «змагальних» інститутів та засад (процесуальна рівноправність сторін, в тому числі при поданні ними доказів та доведенні перед судом їх переконливості; гласність та відкритість судового розгляду; здійснення правосуддя у справах про окремі категорії кримінальних правопорушень судом присяжних; вільна оцінка доказів тощо), у

французькому кримінальному провадженні все ж переважають «інквізиційні» (притаманні розшуковій моделі процесу) елементи, які визначають зміст та спрямованість усієї кримінальної процесуальної діяльності на встановлення матеріальної (об'єктивної) істини (*vérité matérielle*).

Так, на досудових стадіях кримінального провадження обов'язок встановлення істини покладений законодавцем, перш за все, на судову поліцію та прокурора. Так, співробітник (офіцер) судової поліції (*«l'officier de police judiciaire»*) зобов'язаний забезпечити збереження будь-яких слідів, які можуть зникнути, а також будь-якого доказу, який може бути корисним для встановлення істини (ст. 54 КПК Франції). Своєю чергою, в силу положень ст. 39-3 КПК Франції, прокурор (*«le procureur de la République»*) спрямовує розслідування на досягнення істини, забезпечує встановлення як тих фактів й обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, а також дотримання прав потерпілого, заявника та підозрюваного.

Отже, функціональна спрямованість процесуальної діяльності судової поліції та прокурора не зводиться виключно до доведення винуватості підозрюваного (обвинуваченого) як передумови ухвалення обвинувального вироку щодо останнього та його засудження, а в тому, щоб допомогти суду встановити істину у справі та забезпечити досягнення справедливості [75, р. 16]. Саме тому французьких прокурорів подекуди називають «менш змагальними», аніж, до прикладу, їх американські колеги [143, р. 146].

У відповідності до положень ст. 82 КПК Франції, у своєму вступному обвинувальному акті (*«réquisitoire introductif»*) та в будь-який час за додатковим обвинувальним актом (*«réquisitoire supplétif»*), прокурор праві клопотати перед слідчим суддею про здійснення будь-яких дій, які він вважає корисними для встановлення істини та усіх необхідних заходів безпеки, а також про дозвіл бути присутнім при їх проведенні. Понад те, сторони, у силу положень ст. 82-1 КПК Франції, в ході досудового розслідування мають право подати до слідчого судді вмотивовану письмову заяву для того, аби бути заслуханим або допитаним; про виклик свідка; про прибуття на місце події або його огляд; про наказ іншій

стороні надати документ, корисний для розслідування; або про здійснення будь-яких інших дій, які, на їх переконання, є необхідними для встановлення істини.

Отже, як бачимо, ключову роль у здійсненні попереднього (досудового) розслідування та пошуку істини у кримінальному провадженні Франції відіграє такий його суб'єкт, як слідчий суддя («*le juge d'instruction*»). Він, як і прокурор, зобов'язаний встановити як ті факти й обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного (ст. 81 КПК Франції). Проте саме слідчий суддя прямою та недвозначною вказівкою законодавця, що знайшла своє відображення у вищезгаданій статті процесуального закону, уповноважений безпосередньо «здійснювати, у відповідності до закону, усі слідчі дії, які вважає необхідними для встановлення істини». До останніх, серед іншого, належить й залучення експертів для надання відповідних експертних висновків.

При цьому, такі слідчі дії, спрямовані на встановлення істини, можуть бути проведені або самим слідчим суддею самостійно (у тому числі й за власною ініціативою), або ж судовою поліцією за його дорученням. Зокрема, як наголошується у французькій процесуальній літературі, здійснюючи судове розслідування, слідчий суддя майже завжди у відповідності до положень ст. ст. 151-155 КПК Франції, надає загальне судове доручення («*commission rogatoire*»), яким делегує судовій поліції повноваження проводити окремі процесуальні дії від його імені. Таке доручення уповноважує судову поліцію реалізовувати відповідні повноваження слідчого судді у формі та в спосіб, як вона вважає за необхідне з метою встановлення істинних фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження. Незважаючи на те, що слідчий суддя вправі надавати судовій поліції конкретні вказівки щодо того, до прикладу, в яких будинках проводити обшук і яких свідків допитувати, тривала практика використання загальних судових доручень поступово призвела до фактичного переходу дискреційних повноважень слідчого судді щодо здійснення розслідування в руки судової поліції. Єдина слідча дія, яку не може провести поліція від імені слідчого судді, діючи на підставі відповідного судового

доручення, – це допит підозрюваного, щодо якого є вагомі докази винуватості [143, р. 159–160].

Додатково зазначимо, що згідно зі ст. 93 КПК Франції, слідчий суддя вправі здійснювати слідчі дії у межах всієї національної території Франції, в тому числі й на території, віднесеній до юрисдикції іншого суду, за умови повідомлення відповідного прокурора.

Варто також зауважити, що в силу букви та духу французького кримінального процесуального закону, згадані вище службові особи, які здійснюють досудове розслідування, наділені свободою у власних діях настільки, наскільки вважають це за необхідне, щоб встановити істину у справі. Як цілком слушно зазначається в літературі, єдиним обмеженням для слідчого судді у цьому контексті є «його професійна свідомість, повага до приписів закону і прав сторони захисту». Таким чином, процесуальна діяльність слідчого судді на досудовому розслідуванні ґрунтується на принципі «все, що не заборонено – дозволено».

Тим не менш, Касаційний суд Франції своїми правовими позиціями все ж дещо обмежив сферу такого розслідування слідчого судді. Перш за все, воно не повинно посягати на права підозрюваного (*Cour de cassation, Chambre criminelle, 12.12.2000, № 00-83852*) Окрім цього, слідчому судді забороняється отримувати докази шляхом «штучного перекручування або обману, які перешкодили розслідуванню та встановленню істини» (*Cour de cassation, Chambre criminelle, 17.12.2002, № 02-83679*). Однак, при цьому Касаційний суд визнав допустимими докази, отримані під час таємних (негласних) слідчих дій, за винятком тих, де мала місце провокація вчинення злочинів (*Cour de cassation, Chambre criminelle, 30.10.2006, № 06-86175 & № 06-86176*) [146, р. 35].

Підсумовуючи роль слідчого судді у встановленні істини, один із відомих французьких правників Антуан Гарапон, доволі слушно та неординарно зазначив, що у Франції кримінальне провадження спирається на слідчого суддю, влада якого є «нав'язливою, жорсткою та моральною» (вочевидь, у виключно позитивному сенсі). Відтак, сам інститут слідчого судді має «духовний вимір»,

оскільки французька система «вірить в єдність істини, якої суддя може досягнути завдяки особистій чесноті» [132, р. 19; 59].

Своєю чергою, на стадії ж судового розгляду обов'язок встановлення істини у французькому кримінальному провадженні покладено на суд («*la cour*»), а перш за все – на головуючого («*le président*»). Останній, зокрема, не менш прямою та такою ж недвозначною вказівкою законодавця, закріпленою у ст. 310 КПК Франції, «наділений дискреційними повноваженнями, в силу яких він вправі, на свою честь і совість, вжити будь-яких заходів, які, на його переконання, є необхідними для встановлення істини». Більше того, у відповідності до положень цієї ж статті, головуючий вправі викликати, у разі потреби – із застосуванням приводу, і заслухати будь-яку особу або дослідити будь-які представлені йому нові докази, які в ході судового розгляду він визнає корисними для встановлення істини.

Окрім цього, у випадках, передбачених ст. 397-1 КПК Франції, обвинувачений або його захисник вправі клопотати перед судом про здійснення будь-яких слідчих дій, необхідних для встановлення істини стосовно заявлених фактів або характеру відповідної особи. Відмовляючи у задоволенні такого клопотання, суд зобов'язаний постановити мотивовану ухвалу.

З наведених вище положень можна дійти висновку і про те, що суд також вправі самотійно, в тому числі з власної ініціативи, залучати експертів та доручати проведення їм експертиз.

У французькій філософії правосуддя істина вважається плодом пізнавальної діяльності, заснованої на дослідженні доказів [59]. Саме тому важливо наголосити, що вагомою гарантією встановлення істини у кримінальному провадженні, притаманною французькому кримінальному процесу, є засада свободи доказів та їх вільної оцінки судом. Так, в силу положень ст. 427 КПК Франції, допускаються будь-які засоби доказування, за винятком випадків, коли закон передбачає інше. До прикладу, можливі джерела доказів охоплюють, проте не обмежуються речовими доказами, письмовими

документами, показаннями осіб, висновками експертів, спостереженнями очевидців на місці тощо.

Консолідовані правила про допустимість (недопустимість) доказів у КПК Франції відсутні. Згадана вище стаття кримінального процесуального закону лише вказує на те, що суддя ухвалює рішення відповідно до свого внутрішнього переконання. Законодавче розуміння останнього знайшло своє відображення, зокрема, у положеннях ст. 353 КПК Франції, згідно з якою: «З урахуванням вимоги мотивувати прийняте судове рішення, закон не вимагає, щоб кожен із суддів та присяжних, що входять до складу суду присяжних, чітко вказував на засоби, на підставі яких вони дійшли відповідного переконання, він не приписує їм правил, за якими вони повинні оцінювати повноту та достатність доказів; він доручає їм запитати себе у стані спокою і роздумів та зрозуміти, у щирій совісті перед собою, яке враження справили на їх обґрунтування докази, висунуті проти обвинуваченого, та засоби його захисту. Закон ставить їм на вирішення лише одне запитання, яке відображає повну міру їхнього обов'язку: «Чи досягли Ви внутрішнього переконання?»».

Тим не менш, з огляду на взяті державою на себе міжнародні зобов'язання, із Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод випливає явна недопустимість доказів, отриманих, до прикладу, унаслідок катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження (ст. 3 Конвенції); порушення стандартів, встановлених ст. 6 Конвенції (зокрема, незабезпечення обвинуваченому можливості перехресного допиту будь-кого у судовому засіданні чи ознайомлення з усіма матеріалами досудового розслідування, як безумовних гарантій захисту), а також окремих гарантій права на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції) та права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 Конвенції). Більше того, системний аналіз положень процесуального закону дозволяє зробити висновок, що в окремих випадках певні докази не можуть бути покладені як єдині в основу обвинувального вироку, до прикладу: показання обвинуваченого, якому не було забезпечено можливості спілкування та отримання допомоги від адвоката

(Вступна стаття КПК Франції); показання анонімного свідка (ст. 706-62 КПК Франції); показання агентів спецслужб, оскільки такі допитуються анонімно (ст. 656-1 КПК Франції); показання співробітників (офіцерів) та агентів судової поліції, які проводили операцію під прикриттям, за винятком їх допиту під справжнім іменем (ст. 706-87 КПК Франції) тощо [146, р. 36].

Вкрай важливою у цьому контексті також видається правова позиція Кримінальної палати Касаційного суду Франції (*La chambre criminelle de la Cour de cassation française*), відповідно до якої суд вправі обґрунтовувати своє рішення лише тими доказами, які були подані в ході судового розгляду та представлені перед ним в умовах змагальності (*Cour de cassation, Chambre criminelle, 20.03.1992, n° 91-84297*) [146, р. 34].

Зокрема, під час судового засідання, як правило, відбувається розгляд письмового дос'є, підготовленого слідчим суддею. Обвинувачений та свідки також можуть бути в ході судового розгляду викликані і допитані судом. При цьому останній вправі припинити допит свідків, коли вважатиме це за доцільне [10, р. 51].

До прикладу, ведучи мову про експертний висновок, опісля того, як останній буде складений, слідчий суддя запрошує в судове засідання сторони з метою інформування їх про такий висновок та його зміст. У кожному випадку, суд встановлює строк для подання сторонами зауважень до наданого експертного висновку або для подання клопотань про проведення додаткової експертизи. Так, складений експертом звіт може бути предметом розгляду іншим експертом як гарантія правильності складення першого [63, р. 162]. У такому разі, якщо є сумнів у достовірності та об'єктивності висновку експерта, за клопотанням сторін суд залучає іншого експерта для оцінки первісного висновку експерта та, за певних умов, надання власного експертного висновку. Такий висновок експерта вважатиметься остаточним.

Більше того, судового експерта може бути допитано після складення ним присяги щодо інформації, яка стосується експертного дослідження. При цьому головуєчий суддя за власною ініціативою або за клопотанням сторін може

поставити будь-які питання експерту, які стосуються предмета дослідження [121, р. 507]. У французькому кримінальному процесі відсутня можливість перехресного допиту експерта, оскільки він наділений самостійним статусом у провадженні та не набуває статусу свідка. Однак сторона, яка бажає оспорити висновок експерта, може ініціювати так звану «контр-експертизу», якщо є сумніви у достовірності наданого висновку експерта, рішення про проведення якої приймає суд [138, р. 17].

Таким чином, усі докази, отримані на початкових етапах кримінального провадження, мають лише опосередковану (попередню) доказову цінність та повинні бути представлені в ході судового розгляду, а, відтак, досліджені та оцінені судом з належною всебічністю, повнотою та неупередженістю.

Своєю чергою, відсутність вичерпного переліку джерел доказів, які можуть бути використані в процесі кримінального процесуального доказування, у поєднанні з вільною оцінкою судом останніх за його внутрішнім переконанням (а також слідчим та прокурором, відповідно) є яскравим індикатором спрямованості кримінального провадження Франції на встановлення матеріальної (об'єктивної) істини на противагу «істині» формальній (правовій, судовій), для якої дотримання суворої, почасти обмежувальної процедури щодо доказів є більш важливим, аніж їх власне доказова цінність.

Отже, системне тлумачення положень кримінального процесуального закону, а також аналіз відповідної доктрини дозволяють зробити висновок про те, що у кримінальному процесі Франції на сьогодні втілено концепт матеріальної (об'єктивної) істини, що передбачає розуміння останньої як відповідності встановлених в процесі доказування фактів та обставин щодо певної дійсності, які мають значення для кримінального провадження, цій дійсності. Більше того, французькою кримінальною процесуальною системою цей концепт реалізовано на усіх її стадіях та в низці інститутів з огляду на те, що встановлення істини у справі є її «*raison d'être*», тобто самим «сенсом існування».

3.2.3. Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні Республіки Польщі

Як відомо, у Польщі втілено змішану модель кримінального провадження, яка поєднує в собі як елементи розшукового, так і змагального процесу. Так, на стадії досудового розслідування домінує основа розшукового процесу, який, водночас, ґрунтується на процесуальній рівності сторін. Відповідно, судове провадження побудоване на підвалинах змагальності, хоча й дещо обмежений. Окремі обмеження змагальності в рамках судового розгляду пов'язані з реалізацією у польському кримінальному процесі засади матеріальної правди (істини), що породжує серед науковців та практиків численні дискусії щодо правильного «балансу» зазначених вище засад. В останні роки подібне питання неодноразово поставало і перед польським законодавцем, що знайшло своє відображення у відповідних змінах до кримінального процесуального законодавства. Тим не менш, здійснені в Польщі упродовж 2013–2016 рр. реформи (на думку польських дослідників) залишають більше питань, ніж дають відповідей, – а тому їх комплексний аналіз є вкрай актуальним та заслуговує особливої уваги.

Так, засада матеріальної правди (*zasada prawdy materialnej*), яка також відома як «засада об'єктивної правди» (*zasada prawdy obiektywnej*) або просто «засада правди» (*zasada prawdy*) посідає чільне місце у системі засад кримінального процесу Польщі. Вона вважається однією із ключових у системі принципів кримінального провадження, а окремі польські процесуалісти називають її єдиним «керівним процесуальним принципом», або ж навіть «королевою засад» чи «засадою засад» [107]. Своєю чергою, усі інші засади кримінального провадження повинні їй підпорядковуватися, і їх завдання, при цьому, полягає у створенні оптимальних умов, за яких у справі будуть зроблені правдиві (істинні) фактичні висновки та, як наслідок, прийняте справедливе процесуальне рішення [113, s. 112]. До прикладу, такі принципи кримінального

провадження, як змагальність, об'єктивність, безпосередність дослідження доказів, а також вільна оцінка доказів є важливими процесуальними гарантіями реалізації, власне, засади матеріальної правди [6, s. 84–85].

У цьому контексті не можна не згадати позицію, висловлену у фундаментальній праці (підручнику) в галузі польського кримінального процесу «*Proces karny. Zarys systemu*», згідно з якою, якщо на певному етапі історичного розвитку процесу і в конкретних умовах культурного, суспільного і економічного життя, якась із засад не сприятиме пізнанню правди, то від неї необхідно відмовитися (в абстрактному розумінні) і прийняти цю засаду протилежно, відповідно її конкретизувавши та змодифікувавши так, аби вона виконувала відповідне завдання [152, s. 213–214].

Важливо при цьому наголосити, що судова практика також підтверджує основоположний характер засади матеріальної правди у кримінальному провадженні. До прикладу, у своєму вирокі від 18 лютого 2009 року Конституційний трибунал (*Trybunał Konstytucyjny Rzeczypospolitej Polskiej*) Польщі зазначив, що вимога швидкості провадження (вирішення справи протягом розумного строку) «не повинна негативно впливати на процесуальні гарантії прав осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також не повинна призводити до суперечності із встановленням правди у кримінальному провадженні чи обмежувати гарантовані законом процесуальні права учасників кримінального провадження» [164].

Окрім цього, як зауважив апеляційний суд в м. Лодзі у своєму вирокі від 22 січня 2001 року [160], у випадку суперечності між названими вище засадами, пріоритет повинен бути наданий встановленню правди за допомогою усіх доступних процесуальних засобів.

Загальноновизнано, що засада матеріальної правди у кримінальному провадженні є конституційною за своєю правовою природою, безпосередньо впливаючи із положень артикулу (надалі – арт.) 2 (принцип демократичної правової держави), арт. 42 (загальні умови кримінальної відповідальності) та арт. 45 (принцип справедливого судового розгляду) Конституції Польщі.

Більше того, на конституційно-правове підґрунтя засади матеріальної правди у кримінальному провадженні неодноразово вказував й Конституційний трибунал Польщі. Зокрема, у своїй постанові від 7 березня 2011 року [122] орган конституційної юрисдикції підкреслив, що складовим елементом права на справедливий суд і, у тому числі, обов'язком суду, що випливає з такого права, є ухвалення процесуального рішення, що ґрунтується на матеріальній правді.

З огляду на таке тлумачення права на справедливий суд органом конституційної юрисдикції Польщі, видається за необхідне наголосити на нерозривному зв'язку із досягненням справедливості та реалізацією засади матеріальної правди, яка виступає його необхідною передумовою. У цьому контексті також доволі цікавою є висловлена у польській науковій літературі теза про те, що визнання істини необхідним елементом справедливості випливає з латинської сентенції «*Justitia non novit patrem nec matrem solam veritatem spectat*» («Справедливість не знає ні батька, ні матері, а лише істину») [80, s. 279–280].

Квінтесенцією засади матеріальної правди у кримінальному провадженні прийнято вважати положення § 2 арт. 2 КПК Польщі, відповідно до якого «усі рішення повинні ґрунтуватися на правдивих фактичних висновках». Іншими словами, зміст цієї засади, перш за все, полягає в тому, що усі рішення процесуальних органів та їх посадових осіб повинні ґрунтуватися на правдивих (істинних), тобто таких, що відповідають дійсності, висновках про факти і обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

Відповідно, вищенаведене положення тлумачиться в судовій практиці як обов'язок усіх процесуальних органів «докласти – незалежно від волі сторін – максимум зусиль та вичерпати усі наявні засоби для встановлення правди» (див., наприклад, вирок окружного суду в м. Бидгощі від 12 грудня 2013 року [163]). Притім, це не означає, що «коло пізнання суду повинно охопити абсолютно усі можливі сценарії (версії настання події, її наслідки)» (див., наприклад, вирок апеляційного суду в м. Лодзі від 27 листопада 2014 року [161]). Своєю чергою,

під правдивим (істинним) фактичним висновком прийнято розуміти «твердження, яке було доведене; доведеність виникає тоді, коли, зважаючи на інші докази, твердження, протилежне тому, яке підлягає доведенню, є неможливим або вкрай мало ймовірним» (див., наприклад, вирок апеляційного суду в м. Гданську від 30 грудня 2010 року [158]).

На реалізацію засади матеріальної правди у кримінальному провадженні, польський кримінальний процесуальний закон уповноважує суди збирати докази *ex officio*, тобто за власною (офіційною) ініціативою (арт. 167 КПК Польщі). Так, згідно із судовою практикою Верховного суду Польщі (*Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej*), цей обов'язок, який повинен неодмінно тлумачитися у взаємозв'язку із засадою матеріальної правди, закріпленою в § 2 арт. 2 КПК Польщі, означає, що суд зобов'язаний встановити усі матеріальні обставини справи, навіть якщо сторони у провадженні залишаються бездіяльними. Більше того, Верховний суд Польщі у своєму вироку від 10 липня 2008 року підкреслив, що «той факт, що сторони провадження були пасивними та не вимагали в ході тривалого судового розгляду отримання конкретних доказів, не звільняє суд від відповідної доказової ініціативи. Відсутність достатньої активності сторін у поданні клопотань про допущення доказів до справи породжувало конкретно реальну загрозу постановлення несправедливої ухвали, і саме це зобов'язувало процесуальний орган проявити ініціативу про допущення доказів до справи» [162]. На практиці, однак, це нерідко призводило до ситуації, коли суд фактично брав на себе весь тягар доведення винуватості обвинуваченого, тоді як прокурор залишався бездіяльним під час провадження у справі [77, р. 5–6].

Зміст засади матеріальної правди червоною ниткою проявляється й у низці інших положень польського кримінального процесуального закону. Зокрема, суд також вправі брати активну участь у збиранні доказів сторонами кримінального провадження, наприклад, ставити питання свідкам в ході допиту (§ 3 арт. 370 КПК Польщі). Крім того, суд уповноважений зачитати протоколи слідчих (розшукових) дій, проведених під час досудового розслідування (до прикладу, протоколи допиту свідків), для зіставлення їх із показаннями,

наданими на стадії судового розгляду (арт. 389 та 391 КПК Польщі). Заслугує особливої уваги й положення § 1 арт. 366 КПК Польщі, яке зобов'язує головуєчого суддю забезпечити встановлення усіх істотних обставин справи [77, р. 5].

Важливо наголосити, що засада матеріальної правди поширює свою дію на усі без винятку стадії кримінального провадження, і при цьому кожне процесуальне рішення, навіть проміжне [157, s. 428], повинне ґрунтуватися на правдивих (істинних), тобто таких, що відповідають дійсності, фактичних висновках. З огляду на це, аналізована засада адресована усім процесуальним органам, на які покладається два основних види обов'язків щодо її забезпечення, а саме: а) процесуальні органи зобов'язані докладати усіх зусиль для того, щоб їх фактичні висновки, покладені в основу відповідних рішень, були правдивими (істинними), тобто такими, що відповідають дійсності; б) процесуальний орган, який здійснює судовий контроль, зобов'язаний перевірити, чи орган, який ухвалив оскаржуване рішення, поклав в основу останнього правдиві (істинні) фактичні висновки [113, s. 113].

При цьому зауважимо, що серед процесуальних органів у кримінальному провадженні основний тягар доказування лежить на стороні обвинувачення. Це стосується як обов'язку встановлення фактів та обставин, що підлягають доказуванню, та підтвердження їх доказами (так званий формальний тягар доказування), так і наслідків відмови від доказування (так званий матеріальний тягар доказування), що безпосередньо впливає із презумпції невинуватості, закріпленої в арт. 5 КПК Польщі. Водночас, тягар доказування також несе і суд, який не може ухвалити рішення, не встановивши істину, як цього вимагає § 2 арт. 2 КПК Польщі. З огляду на це, суд уповноважений на самостійне збирання (отримання) доказів (§ 2 арт. 9 та арт. 167 КПК Польщі). Своєю чергою, слухним є висновок про те, що польська модель змагальності є змішаною, поєднуючи у собі доказову ініціативу сторін та доказову діяльність суду *ex officio* [60, s. 7].

Варте уваги також твердження, згідно з яким значення засади матеріальної правди полягає у створенні умов, які уможливають отримання

дійсних фактичних висновків у кримінальному провадженні [133, s. 15]. Натомість констатація відповідності результатів доказування дійсності не є самоціллю кримінального провадження, а лише умовою ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення. Більше того, засада матеріальної правди також не є абсолютною.

З огляду на вищезазначене, незважаючи на поставлене перед процесуальними органами завдання щодо встановлення матеріальної правди у кримінальному провадженні, певні способи чи засоби досягнення дійсних фактичних висновків можуть бути обмежені самим процесуальним законом. Цим законодавець конститує, що істину не можна ставити вище окремих охоронюваних законом благ (наприклад, відносин довіри обвинуваченого до свого захисника або права журналіста зберігати конфіденційність відомостей про особу, яка надає йому інформацію) [81, s. 232]. Зокрема, такі обмеження можуть безпосередньо впливати із: принципу визначеності та сталості остаточних судових рішень; принципу гуманізму, який проявляється, серед іншого, в правилах про недопустимість доказів (т. зв. «доказових заборонах»: § 7 арт. 171, арт. 178 та 178а КПК Польщі) та в забезпеченні правової охорони сімейних відносин (арт. 182 КПК Польщі); необхідності захисту секретної інформації, а також офіційної та професійної таємниць (арт. 179–180 КПК Польщі); заборони *reformationis in peius*, яка, за умови розгляду судом апеляційної скарги, поданої виключно в інтересах обвинуваченого, не допускає негативних наслідків подальших фактичних висновків щодо нього в апеляційному провадженні; необхідності вирішення справи у розумний строк (п. 4 § 1 арт. 2 КПК Польщі, п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [95, s. 21].

Отже, неприпустимо прагнути встановити істину будь-якою ціною, перш за все – використовуючи доказову інформацію, отриману незаконним шляхом, у тому числі шляхом порушення основоположних прав та свобод людини.

Системне тлумачення положень кримінального процесуального закону, а також аналіз відповідної судової практики дозволяють зробити висновок про те,

що у кримінальному процесі Польщі на сьогодні втілено концепт матеріальної (об'єктивної) істини, що ґрунтується на теорії кореспонденції, ототожнюваної з класичним розумінням істини як відповідності встановлених у кримінальному провадженні фактів та обставин щодо певної дійсності цій дійсності. Як слушно зазначає Т. Гізберт-Студніцкий (*T. Gizbert-Studnicki*), у понятті «матеріальна правда» означення «матеріальна» відіграє функцію конфірмації (підтвердження), а не детермінації, а тому між поняттями «матеріальна правда» та «правда» існує співвідношення еквівалентності [65, s. 7].

Більше того, означення правди (істини) у кримінальному процесі Польщі як «матеріальної» також підкреслює категоричний відхід від конструкції «судової істини», згідно з якою «істинність» висновків суб'єкта доказування пов'язана з їх відповідністю формальним критеріям, що ґрунтуються на передбаченій законом процедурі.

Тим не менш, низка польських вчених-процесуалістів стверджує, що у зв'язку з реформуванням кримінального процесуального законодавства у 2015 році, принцип матеріальної правди в польському кримінальному процесі був маргіналізований, ба навіть прийняв форму принципу формальної (судової) правди [105, s. 89], хоча й тимчасово. Тож на передумовах, суті та наслідках згаданих реформ у частині засади матеріальної правди зосередимо свою увагу детальніше.

Так, ще наприкінці 2009 року при Міністерстві справедливості (*Ministerstwo Sprawiedliwości*) Республіки Польщі була створена Комісія з питань кодифікації кримінального права, одним із завдань якої постала підготовка суттєвих змін та доповнень до положень кримінального процесуального закону. Результатом її роботи став проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу та деяких інших законів [148], який був прийнятий 27 вересня 2013 року та набрав чинності 1 липня 2015 року.

Як зазначалося в обґрунтуванні до вищезгаданого проєкту, діюча на той час модель кримінального провадження повільно вичерпувала свої можливості. Зокрема, однією з вагомих передумов реформи було констатовано тенденцію до

відходу від змагальних начал судового розгляду на користь так званого «інквізиційного» встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, і, як наслідок, неправильний розподіл тягаря відповідальності за результат судового розгляду [149, s. 1].

Істотним недоліком діючої до реформи моделі кримінального провадження вважалося те, що, з одного боку, метою досудового розслідування є максимально всебічне встановлення фактичних обставин справи та забезпечення якнайбільшої кількості доказів для суду, а, з іншого боку, в ході судового розгляду доказування практично дублюється. Найбільш ефективним для усунення цієї, як стверджувалося, «непотрібної двоколіїної процедури» став підхід, спрямований на зменшення ваги самого процесу доказування на стадії досудового розслідування і його результатів та, водночас, на збільшення ролі змагального встановлення фактів та обставин справи перед судом [149, s. 4].

Як наслідок, запропонована реформою модель кримінального провадження ґрунтувалася на ідеї, що доказування на досудовому розслідуванні, як правило, є лише основою для обвинувачення, і лише винятково – настільки, наскільки отримання доказів в суді буде неможливим – його результати можуть використовуватися судом для встановлення фактів та обставин, що мають значення для справи. Вищевикладене призводить до перенесення відповідальності за результат провадження з суду на сторін, і в першу чергу – в силу обов'язкової дії презумпції невинуватості – на прокурора. Натомість, на погляд законодавця, суд повинен грати роль доволі пасивного арбітра, який після того, як сторони представлять йому докази, попередньо допущені до провадження на підставі відповідних клопотань сторін, ухвалить справедливе рішення [149, s. 4–5], що, як зазначається у спеціальній літературі, наближує польське кримінальне провадження до американської моделі [125, p. 1].

Квінтесенцією законодавчих змін, впроваджених аналізованою реформою, стала нова редакція арт. 167 КПК Польщі. Зміни, перш за все, торкнулися регулювання ініціативи щодо допущення доказів до провадження (т. зв. доказової ініціативи), яка формується по-різному на досудовому

розслідуванні та у судовому розгляді, а також з урахуванням того, чи провадження розпочато за ініціативою сторони або *ex officio*; та способу отримання доказів, що також здійснюється по-різному, залежно від вищезазначених факторів [149, s. 5].

По-перше, у новій редакції § 1 арт. 167 КПК Польщі було передбачено, що у судовому провадженні, розпочатому за ініціативою сторони (що включає як провадження у справах публічного, так і приватного обвинувачення, а також провадження за скаргами та клопотаннями), «сторона подає докази судові на дослідження після їх допущення головою суду, головоючим або судом». Відповідно, спершу сторона подає клопотання про допущення доказу до провадження, в якому їй необхідно вказати на обставини, що повинні бути підтвержені відповідним доказом, а потім самостійно представляє допущені докази перед судом (наприклад, шляхом допиту свідка). При цьому роль суду, як правило, обмежується формальною оцінкою допустимості та належності доказів, зазначених у клопотанні. Водночас, нова редакція § 1 арт. 167 КПК Польщі встановлювала два винятки із цього загального правила: суд може самостійно дослідити докази, допущені ним за клопотанням сторони судового провадження, у разі неприбуття відповідної сторони на судові засідання або у виняткових випадках, обґрунтованих особливими обставинами.

Відповідно, внаслідок прийнятих змін саме на сторони було покладено відповідальність за допущення та представлення доказів. Доволі яскраво це проявляється у новому процесуальному порядку здійснення допиту під час судового розгляду. Так, якщо сторона заявила клопотання про допит особи, саме вона завжди спочатку ставить питання допитуваному, а члени складу суду мають таке право лише як виняток, і можуть ставити питання останніми за порядком (§§ 1, 2 арт. 370 КПК Польщі). Натомість у здійснюваний сторонами допит суд вправі втрутитись лише у виняткових випадках, коли він вважає, що відповідний прояв ініціативи є особливо виправданим і сприятиме більш ефективному досягненню цілей провадження [149, s. 6–7].

По-друге, суд все ж був вправі допустити та дослідити докази *ex officio*, але лише у виняткових випадках, обґрунтованих особливими обставинами. Це фактично знівельовало існуючу практику Верховного Суду, згідно з якою суд зобов'язаний встановити усі фактичні обставини справи незалежно від того, чи активно сторони представляють якісь докази в цьому відношенні. Більше того, вищезазначене правило істотно обмежило доказову ініціативу суду, зобов'язуючи суддів кожного разу мотивувати рішення про дослідження доказів, які не подавалися сторонами [77, р. 6–7].

Іншими словами, аналізована законодавча новела звільнила суд від необхідності «пошуку» доказів винуватості обвинуваченого в ситуації, коли прокурор, припустімо, не бажає їх надати. З іншого боку, в силу законодавчих змін, суд меншою мірою, ніж раніше, мав би виконувати роль «поручителя» для обвинуваченого, який – як повноцінний учасник судового розгляду – буде більше обтяжений тягарем доказування (у матеріальному розумінні) [149, s. 6]. Своєю чергою, ці зміни спричинили зростання процесуальної ролі обвинуваченого та його захисника в судовому розгляді, а також потенційні несприятливі наслідки в апеляційному провадженні у разі їх пасивності (наприклад, в силу положень § 3 арт. 427 КПК Польщі нові факти чи докази можуть бути прийняті судом апеляційної інстанції, лише у тому випадку, коли вони не могли бути подані у провадженні перед судом першої інстанції) [94, р. 187].

Проте не можна не погодитися із твердженням про те, що подібний пріоритет змагальності означає фактичне переосмислення засади матеріальної істини поза межами її природних закономірностей [125, р. 9]. Так, не виключено, що докази, подані сторонами судові, будуть у своїй сукупності неповними та, отже, недостатніми для побудови повноцінної фактичної основи судового рішення, яка б відповідала вимогам § 2 арт. 2 КПК Польщі. Більше того, дослідження певних доказів може бути обов'язковим у конкретному кримінальному провадженні (до прикладу, отримання висновку експерта-психіатра у разі сумнівів щодо неосудності обвинуваченого). У таких ситуаціях суд все ж не може бути позбавлений можливості збирати докази, якщо сторони

при цьому пасивні. А тому за цих умов суд мав би визнати, що якраз має місце винятковий випадок, обґрунтований особливими обставинами [149, s. 6].

Аналізуючи наслідки впровадження «великої реформи польського кримінального провадження», як її часто іменують у спеціальній літературі [94, р. 187], доволі складно оцінити, чи було реалізовано усі заплановані законодавцем наміри, враховуючи те, що окремі зміни, запроваджені у 2015 році, діяли лише трохи більше 9 місяців. Так, на цілком слушний погляд польського процесуаліста Ц. Кулеші (*Cezary Kulesza*), такий короткий період їх дії все ж не дозволяє зробити однозначні висновки щодо ефективності законодавчих змін чи досягнення поставленої перед ними мети. Більше того, для отримання конструктивних висновків щодо наслідків реформи було занадто мало «чисто змагальних» проваджень (у яких обвинувальний акт було подано до суду до 1 липня 2015 року, а остаточне рішення було прийнято до 15 квітня 2016 року) [94, р. 209].

Тим не менш, «велика» реформа викликає й «великі» обґрунтовані сумніви з погляду відповідності її окремим процесуальним засадам, перш за все – засаді матеріальної правди.

На перший погляд, законодавець визнав безпідставними побоювання про те, що суд – який спирається на докази, подані сторонами – іноді може ухвалити рішення у ситуації, коли він не переконаний, чи відповідає картина подій, яка складається на тлі таких доказів, дійсності. Зокрема, на думку Комісії з питань кодифікації кримінального права, не викликає сумнівів, що доказування в умовах змагальності перед неупередженим судом створює найкращі умови для встановлення істини, оскільки сторони змушені докладати зусиль, щоб переконати суд у своїх позиціях. Ба більше, навіть було констатовано, що якраз попередня модель не сприяла встановленню матеріальної істини як умови справедливості, оскільки за відсутності будь-якої діяльності з боку прокурора суд змушений «шукати» докази, які б лягли в основу судового рішення. Окрім цього, нова редакція § 1 арт. 167 КПК Польщі все ж залишила «браму» у вигляді можливості отримання судом доказів *ex officio* (у виняткових випадках,

обґрунтованих особливими обставинами), щоб уникнути необхідності ухвалювати рішення за умови наявності внутрішнього переконання, що факти та обставини, встановлені на підставі доказів, поданих сторонами, не відповідають дійсності. Після довгих дебатів ця «брама» була визнана необхідною, оскільки законом неможливо визначити необхідний матеріальний рівень учасників кримінального провадження або їх очікувану участь у спорі перед судом [149, s. 10].

Небезпідставною є критика реформи й у тій частині, що нею на сторону захисту покладаються нові обов'язки, обтяжуючи її спільною відповідальністю за результат провадження. Тому існували обґрунтовані побоювання, чи не перекреслять фінансові обставини, пов'язані з широкою участю захисників у кримінальному провадженні, ідеї широкого доступу обвинувачених до правового захисту [93, с. 152].

При цьому не можна погодитися із висловленою в одному із науково-практичних коментарів до КПК Польщі позицією, відповідно до якої найкращі умови для встановлення матеріальної істини створюються шляхом повного змагального збирання доказів перед неупередженим судом, оскільки це змушує учасників судового провадження докладати усіх зусиль, щоб переконати суд у своїх процесуальних позиціях [133, s. 16]. Як видається, умови «чистої» змагальності не завжди слугують встановленню матеріальної істини, оскільки самі сторони часто можуть не бути в ній заінтересовані. Своєю чергою, в силу обмеження доказової ініціативи суду, у такій моделі просто зникає процесуальний орган, зобов'язаний забезпечити повне та всебічне дослідження усіх фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

Виходячи з вищенаведеного, варто підсумувати, що після набрання чинності законодавчих змін у рамках реформи 2013–2015 років, хоча й зміст § 2 арт. 2 КПК Польщі текстуально не змінився, польський кримінальний процес з 1 липня 2015 року все ж допустив реалізацію принципу формальної (судової) істини.

З огляду на це, закономірним є висновок, що реформа кримінального процесуального законодавства Польщі, запроваджена 1 липня 2015 року, надає перевагу засаді змагальності над засадою матеріальної правди, фактично нівелюючи активну роль суду, який в силу своєї неупередженості може і повинен виступати у справі гарантом як забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, так і ефективності самого провадження крізь призму досягнення його цілей, зокрема й реалізації засади точної кримінально-правової реакції (*zasada trafnej reakcji karnej*). Як видається, можливість суду допускати та досліджувати докази *ex officio* лише у виняткових випадках, обґрунтованих особливими обставинами, явно суперечить засаді матеріальної правди. Безперечно, у багатьох випадках після вичерпання клопотань сторін щодо допущення доказів з метою реалізації завдання, закріпленого у § 2 арт. 2 КПК Польщі, суд все ж повинен проявити доказову ініціативу більш значною мірою, аніж це впливає із обмежено сформульованих положень § 1 арт. 167 КПК Польщі. Більше того, подібна ситуація сприяє порушенню системної послідовності існуючої моделі кримінального провадження [150, s. 2].

Враховуючи вищезазначені міркування, законодавець вирішив за доцільне відновити змішану змагально-інквізиційну модель судового провадження, що діяла до 1 липня 2015 року, та розшукний характер функціонально пов'язаного з ним досудового розслідування, забезпечуючи консолідацію доказів [150, s. 2], прийнявши 11 березня 2016 року Закон про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу та деяких інших законів [147], який набрав чинності 15 квітня 2015 року. При цьому нова реформа все ж не є повним відкатом змін, внесених згідно із аналізованим вище Законом від 27 вересня 2013 року.

Метою нової реформи було задекларовано модифікацію моделі кримінального провадження з вектором на відновлення більш активної ролі суду в ході судового розгляду, спрямованої на забезпечення максимальної відповідності фактичних висновків у справі з погляду засади матеріальної

правди, а також підвищення ефективності обвинувачення. Іншими словами, було вирішено повернутися до попередньої моделі кримінального процесу із збереженням пріоритету засади матеріальної правди, в якій змагальність є одним із принципів процесу, що сприяє встановленню істини [150, s. 1], а не перешкоджає їй.

Відтак, новий закон відновлює пріоритет засади матеріальної правди, яка безпосередньо пов'язана з обов'язком процесуальних органів покласти в основу своїх процесуальних рішень істинні фактичні висновки. Незважаючи на те, що реформа від 27 вересня 2013 року залишила положення § 2 арт. 2 КПК Польщі, який фактично закріплює засаду матеріальної правди, в незміненому вигляді, про що вже йшла мова раніше, нормативно-правове середовище цього положення – через перевагу змагальності на стадії судового розгляду – все ж суттєво змінилося.

Тим не менш, зміна пріоритетів кримінального процесуального регулювання викликала необхідність повернення до попередньої формули засади *in dubio pro reo* (§ 2 арт. 5 КПК Польщі). Її попередня редакція фактично не передбачала обов'язку процесуального органу – у разі недостатньої доказової діяльності сторін – встановити усі обставини справи, що мають значення для її правильного вирішення («Сумніви, які не були усунені в доказовому провадженні, вирішуються на користь обвинуваченого»). Відповідно, законодавець повернувся до чинної раніше редакції цієї норми, згідно з якою необхідно вичерпати усі можливі заходи для повного становлення відповідних фактів та обставин справи, і лише якщо наявні розумні сумніви усунути неможливо – врегулювати їх на користь обвинуваченого («Сумніви, які неможливо усунути, вирішуються на користь обвинуваченого») [150, s. 2–3].

Особливе значення засади матеріальної правди в кримінальному процесуальному доказуванні також підкреслюється ключовою зміною, яка стосується доказової ініціативи. Мова йде про відновлення попередньої редакції арт. 167 КПК Польщі, яка доручала суду доповнювати доказову ініціативу сторін

шляхом отримання доказів *ex officio* у кожному випадку, коли необхідно встановити істотні для справи факти та обставини.

Відтак, підсумуємо, що 15 квітня 2016 року відбулося повернення до такої моделі судового розгляду, що ґрунтується на домінуючій ролі суду при дослідженні доказів, але без одночасного обмеження доказової ініціативи сторін. Однак відхід від моделі «чистої» змагальності, запровадженої 1 липня 2015 року, все ж не означає, що сторони не повинні проявляти активності. Зовсім навпаки, суд зобов'язаний допустити доказ *ex officio* лише тоді, коли визначить, що доказове провадження є незавершеним і викликає сумніви щодо відповідності його результатів дійсності [94, р. 209–210].

Іншими словами, підтримуючи активність сторін судового провадження у представленні в ході судового розгляду усіх аргументів на користь власної процесуальної позиції, новий закон передбачає обов'язок суду проявити доказову ініціативу, якщо існує ризик ухвалення істотно несправедливого рішення, зокрема, якщо це може призвести до засудження невинуватого, виправдання винуватого або грубої несправедливості при визначенні ступеня вини та розміру покарання [150, s. 29]. При цьому необхідно вкрай критично оцінити позицію, відповідно до якої обов'язок суду встановити матеріальну істину *ex officio* ознаменовує відновлення його патерналістичного ставлення до обвинуваченого [95, s. 24].

Отже, засада матеріальної правди, яка впливає з Конституції Польщі та знайшла своє відображення у низці положень кримінального процесуального закону, безпосередньо впливає на всю систему кримінального провадження та конституює основну і всеосяжну його мету, незалежно від стадії останнього. В останні роки вищезгадана засада стала об'єктом особливої уваги польського законодавця, який поставив перед собою завдання кардинального оновлення кримінального процесуального законодавства у бік посилення гарантій змагальності в ході судового розгляду.

Проте реформа, запроваджена Законом про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу та деяких інших законів від 27 вересня

2013 року не лише не сприяла, але й перешкоджала встановленню матеріальної істини. Обмеження доказової ініціативи та активності суду створило реальну загрозу невідповідності між фактичними висновками, зробленими в ході судового провадження, та об'єктивною дійсністю. Своєю чергою, така невідповідність може призвести до ухвалення несправедливих процесуальних рішень, і, таким чином, є несумісною із засадою точної кримінально-правової реакції. Натомість Закон про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу та деяких інших законів від 11 березня 2016 року, частково скасувавши попередню реформу, істотно зменшує ризик ухвалення несправедливих процесуальних рішень шляхом посилення гарантій реалізації засади матеріальної правди як передумови та основи справедливості у кримінальному судочинстві.

Відтак можна констатувати, що польському законодавцю знадобилося менше року, аби усвідомити і визнати помилковим відхід від концепту об'єктивної істини, а також, що найважливіше, виправити ситуацію, що склалася, шляхом відновлення раніше існуючих в КПК Польщі положень, спрямованих на всебічне та повне встановлення судом усіх обставин кримінального провадження. Без сумніву, польський досвід з цього питання може бути корисним для інших держав, в тому числі й України, оскільки він доволі яскраво ілюструє фактичні наслідки та приховані загрози відмови від концепту матеріальної істини у кримінальному провадженні. Він може бути вагомим аргументом у тривалій дискусії між прихильниками «чистої» змагальності та, як наслідку, концепту формальної (судової) істини і істини матеріальної (об'єктивної), яка досягається не лише змагальністю сторін, а й активністю суду у її пошуку.

3.3. Реалізація концептів істини в англо-американському кримінальному процесі (на прикладі Сполучених Штатів Америки)

Кримінальний процес Сполучених Штатів Америки нерідко називають регламентованим законом «змаганням із розповідей історій» [61, р. 120]: протилежні сторони формують свої процесуальні позиції, підтверджуючи їх доказами, та представляють їх перед неупередженою та пасивною аудиторією (здебільшого – колегією присяжних), яка виступає в якості особи, уповноваженої на прийняття рішення (вердикту) про винуватість чи невинуватість обвинуваченого, а головуючий суддя призначає на його основі міру кримінальної відповідальності.

Доволі поширеним в американській юридичній літературі є твердження, що істина є основною цінністю кримінального провадження у США, а його змагальна модель – одним з найбільш ефективних і справедливих методів для її встановлення. Така позиція ґрунтується на припущенні, що найкращий спосіб встановити істину – це представити перед неупередженим суддею або присяжними своєрідну «конфронтацію» між представниками протилежних сторін, передбачивши кожному із них завдання та можливість щодо збирання та подання до суду доказів на підтвердження власної процесуальної позиції [109, р. 1065].

Своєю чергою, на думку професора ЛаФейва (*Wayne R. LaFave*), «встановлення істини є основною метою будь-якого кримінального процесу, яка полягає у досягненні завдань матеріального кримінального права за допомогою ефективного застосування закону; без такої мети кримінальне право було б кинуте напризволяще як простий інструмент влади або політики» [49, р. 495].

При цьому, як кардинально протилежно стверджує Л. Кеннеді (*L. Kennedy*), система кримінального правосуддя у США жодним чином не спрямована на «пошуки» істини. А якщо в результаті змагального судового процесу й встановлюється істина, то це є банальною випадковістю. Так, істина – це не те, у чому заінтересовані сторони кримінального провадження, оскільки їх турбує лише те, що у цій «грі» необхідно здобути перемогу за певними правилами. Як результат, судові рішення почасти ухвалюються безсистемно, за помилковими фактичними та (або) юридичними підставами, незважаючи на

наявні у справі докази або й всупереч їм. На думку цього ж автора, «трагедія наших (американських – Ю. П.) судів полягає в тому, що кошти стали значити більше, ніж цілі, форма – більше, ніж зміст, зовнішність – більше, ніж реальність» [61, р. 129].

Відповідно, встановлення в ході судового розгляду таких висновків про обставини справи, які відповідали б об'єктивним фактам дійсності (матеріальна істина) не є метою змагального кримінального процесу США. Ба більше, у такій змагальній системі просто-напросто відсутній процесуальний орган, зобов'язаний забезпечити повне та всебічне дослідження усіх фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження. Таким чином, модель змагальності у кримінальному провадженні лише в обмеженій мірі підходить для встановлення матеріальної (об'єктивної) істини та користується своїми перевагами саме там, де вони відповідають типовому американському розумінню справедливості: мова йде про чесну конкуренцію двох супротивників, кращий, себто найбільш переконливий з яких отримує перемогу. Однак при цьому мова йде не про загрозу застосування кримінально-правових санкцій щодо будь-якої зі сторін-супротивників, а лише на обвинуваченого, і той факт, що його захисник був гіршим «бійцем», звичайно, не може забезпечити достатню легітимність покарання обвинуваченого у разі засудження останнього [131, S. 564]. Звідси випливає однозначний висновок, що американська модель змагальності ніколи не зможе достеменно гарантувати всебічне та повне встановлення усіх фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, а її результат, яким є, як правило, вердикт присяжних (від лат. *vere dictum* – «істинно сказане») насправді не є уособленням матеріальної істини у справі.

Таким чином, американський концепт істини є не онтологічним, а радше соціальним, тобто, за своєю суттю, суспільно орієнтованим і дискурсивним. Він відкидає уявлення про матеріальну істину, що ґрунтується на теорії кореспонденції, а визнає «істину» формальну, яка є процесуально створеним конструктом – не чим іншим, як, до певної міри, фікцією. Ця формальна

«істина», яка буквально створена в ході кримінального провадження, розглядається американським суспільством як справедливий його результат. Таким чином, істина відповідно до традиційного американського розуміння, не стоїть «попереду процесу», а існує апостеріорі і, таким чином, штучно «породжується» за посередництвом системи кримінального судочинства динамічно-творчим шляхом [144, S. 197]. Такий результат, як видається, сліпо презюмує досягнення «справедливості» кримінального провадження, яка зводиться лише до дотримання в ході останнього вимог належної правової процедури.

Отже, такою формальною «істиною» узагалі ставиться під сумнів принцип змагальності як ідеал того процесу, в контексті якого сторони «борються» за справедливість [9, S. 157]. Внаслідок цього відбувається руйнування лінії зв'язку з матеріальним кримінальним правом [131, S. 572], оскільки засудження особи часто може ґрунтуватися виключно на формальному визнанні обвинуваченим своєї винуватості. Розглянемо такі випадки, притаманні кримінальному процесу США, детальніше.

Так, близько 90 відсотків справ, які надходять до суду, у кінцевому підсумку вирішуються шляхом укладення угод про визнання винуватості без розгляду цих справ по суті. Незважаючи на численні недоліки та постійну критику, інститут угод залишається невід'ємною і необхідною частиною кримінального процесу США з огляду на вагомі «практичні» причини, які умовно узагальнені Американською асоціацією адвокатів у чотири групи. По-перше, обвинувачені, уклавши відповідну угоду, зможуть уникнути витрат часу та коштів на захист у суді, відкритості судового розгляду їх справ, а також ризику більш суворого покарання. По-друге, сторона обвинувачення також істотно зекономить час та витрати на тривалий судовий розгляд. По-третє, обидві сторони кримінального провадження звільняються від своєї невизначеності у ході та можливих результатах судового розгляду конкретної справи по суті. Нарешті, судова система у цілому позбавляється тягаря проведення судового

розгляду за фактом кожного вчиненого кримінального правопорушення [50, р. 46].

Тим не менш, необхідно визнати, що укладення угод про визнання винуватості часто унеможлиблює встановлення матеріальної істини у кримінальному провадженні та збільшує ризик ухвалення судових рішень, які на ній не ґрунтуються. До прикладу, значне пом'якшення покарання, згідно з умовами відповідної угоди, може спонукати навіть деяких невинуватих осіб відмовитися від свого права на розгляд їх справи судом присяжних та, таким чином, визнати свою винуватість у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення. Ще більш поширений на практиці сценарій полягає в тому, що в обмін на зменшення обсягу чи пом'якшення покарання, обвинувачені, фактично винуваті у вчиненні певного злочину, можуть погодитися визнати свою винуватість у вчиненні зовсім іншого (як правило, менш тяжкого) кримінального правопорушення [145, р. 19]. Як видається, притягнення особи до кримінальної відповідальності за інші кримінальні правопорушення, а не ті, які насправді були вчинені обвинуваченим, не лише суперечить ідеї істини як передумови справедливості, але й спотворює саму мету і суть призначення покарання.

Окремо наголосимо, що ризик ухвалення таких, що суперечать істині, судових рішень підвищує не просто сам факт укладення угод у кримінальному провадженні, але й мінімальний за своєю суттю судовий контроль за пред'явленими обвинуваченнями та власне угодами про визнання винуватості. Так, якщо прокурори наділені винятковими повноваженнями щодо прийняття рішень про зміну обсягу обвинувачення та відмову від його підтримання, без ефективного контролю з боку судових органів, вони фактично мають змогу укласти угоди за обвинуваченнями, що значно спотворюють фактичну сторону кримінально протиправних діянь, за які особа повинна нести кримінальну відповідальність. Це, без сумніву, наділяє прокурорів майже необмеженим розсудом та дає їм величезний важіль впливу під час укладення відповідної угоди, особливо з урахуванням того, що сторона обвинувачення не зобов'язана

відкривати усі наявні у неї матеріали, щоб така угода була дійсною. З цього приводу Верховний суд США у справі *United States v. Ruiz*, 536 U.S. 622 [2002] зазначив, що «Конституція не вимагає, аби уряд відкривав істотні обвинувальні докази до укладення угоди про визнання винуватості з обвинуваченим», додаючи, що «Конституція, у контексті обізнаності обвинуваченого про відповідні обставини, не вимагає абсолютно повного знання, а дозволяє судові прийняти визнання ним своєї винуватості з одночасною відмовою від окремих конституційних прав, незважаючи на різні форми неправильного розуміння, які такий обвинувачений може мати». До слова, законодавство лише окремих штатів покладає на прокурора обов'язок усе одно представити в суді докази винуватості обвинуваченого та долучити їх до матеріалів відповідної справи [50, р. 44].

Хоча суд формально й вправі здійснювати певний контроль над результатами перемовин про укладення угоди, зокрема тоді, коли він перевіряє, чи є визнання винуватості добровільним, свідомим і заснованим на дійсних фактах. Тим не менш, істотна завантаженість судів зазвичай призводить до того, що судді здійснюють таку перевірку вкрай поверхнево, вимагаючи трохи більшого, аніж підтвердження обвинуваченим, що наведені в обвинувальному акті твердження правильні. Тож, на противагу судовому розгляду справи по суті, коли суд або присяжні ретельно досліджують докази та оцінюють їх достовірність, при затвердженні угоди про визнання винуватості суд перевіряє її фактичну сторону, ґрунтуючись на мізерних доказах (здебільшого лише документах), і короткому допиті виключно обвинуваченого. Після укладення угоди про визнання винуватості сторони не мають жодних підстав ставити під сумнів її дійсність, а тому зазвичай погоджуються з її розглядом *pro forma* в суді [145, р. 20].

Отже, необґрунтований та майже необмежений розсуд прокурора та неформальність процедури укладення угод про визнання винуватості у кримінальному провадженні США нерідко призводить до неправильного застосування матеріального кримінального закону. Це також пов'язано з тим, що обвинувачений не наділений правом на оскарження угоди, обов'язкові вимоги до

самих угод відсутні, а ті обвинувачені, які не укладуть угоди, як правило, будуть покарані у разі їх засудження більш суворо.

Нарешті, існує також практика укладення так званих «пакетних угод» (які, все ж, не є цілковитою рідкістю), коли захисник вступає в перемовини з прокурором про укладення угод у цілій низці справ, а потім домовляється про м'якше покарання лише для деяких з своїх клієнтів, але йде на поступки щодо інших, тож деякі «угоди відбуваються за рахунок третіх обвинувачених» [9, S. 157-158].

Необхідно окремо наголосити, що визнаючи свою винуватість, обвинувачений відмовляється від низки фундаментальних конституційних прав (таких як право на розгляд його справи судом присяжних, право на допит свідків, право на захист від самообмови, а також право бути засудженим на підставі доведеності його винуватості поза розумним сумнівом та ін.), які він міг би реалізувати в ході судового розгляду його справи по суті. Відповідно, обвинувачений свідомо відмовляється від встановлення як стороною обвинувачення, так і судом, об'єктивної істини як передумови та підґрунтя судового рішення. І хоча визнання винуватості почасти відповідає фактичним обставинам справи, особливої уваги заслуговують принаймні два випадки, коли заяви обвинуваченого їм відверто суперечитимуть.

По-перше, не можна не згадати про так звану заяву обвинуваченого *nolo contendere* (лат. «не оспорюю») про те, що він не оспорює пред'явлене йому обвинувачення. Іншими словами, обвинувачений приймає покарання, проте водночас не визнає своєї винуватості у вчиненні інкримінованого йому діяння. Наслідки цієї заяви такі ж, як і в разі визнання винуватості, проте її «перевага» над останньою полягає в тому, тому що ця заява не може бути використана як визнання вини у будь-якому наступному цивільному процесі, ініційованому проти обвинуваченого потерпілою стороною для відшкодування шкоди, заподіяної відповідним злочином. Заяви *nolo contendere* визнаються у федеральних судах та судах приблизно половини штатів, як правило, у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків та за окремі

злочини, здебільшого невеликої тяжкості. Однак навіть у тих випадках, коли ці заяви формально дозволені, обвинувачений зазвичай не має абсолютного права робити таку заяву без згоди на це прокурора або суду [50, р. 43-44].

По-друге, ще більш дискусійною у кримінальному процесі США є так звана «заява Олфорда» (*Alford plea*). Нею обвинувачений стверджує про свою невинуватість, але водночас просить визнати його винуватим з певних причин. До прикладу, особа, обвинувачена у вчиненні кримінального проступку, який тягне за собою позбавлення волі строком на один місяць, перебувала під вартою протягом шести тижнів в очікуванні судового розгляду, оскільки не могла дозволити собі внести заставу. Хоча такий обвинувачений і заявляє про свою невинуватість, він просить визнати його винуватим, знаючи, що у разі, якщо йому зарахують час, уже проведений під вартою, він буде негайно звільнений. У цьому контексті Верховний суд США зазначив, що «заява Олфорда» про визнання винуватості є дійсною, оскільки усе, що потрібно для дійсності заяви про визнання винуватості – це свідома відмова від відповідних прав, а не визнання винуватості як такої (*North Carolina v. Alford*, 400 U.S. 25 [1970]). У цій же справі Верховний суд США також вказав, що відмова суду від прийняття заяви про визнання винуватості відповідатиме Конституції за умови, що обвинувачений продовжуватиме наполягати на своїй невинуватості. Таким чином, суддя вправі на власний розсуд прийняти або відхилити таку заяву. Більше того, на думку Верховного суду США, визнання винуватості, що представляє собою розумний і усвідомлений вибір серед альтернатив, доступних обвинуваченому, є дійсним, навіть якщо воно було здійснене в надії уникнути смертної кари (*Brady v. United States*, 397 U.S. 742 [1970]). Своєю чергою, відкликання заяви про визнання винуватості або заяви *nolo contendere* допускається у більшості штатів лише тоді, якщо на це існують вагомні підстави [50, р. 44-45].

Проте і визнання особи невинуватою не обов'язково означає, що виправданий у дійсності не вчинив кримінального правопорушення: насправді

особа могла вчинити інкримінований їй злочин, проте сторона обвинувачення не довела цього поза розумним сумнівом у суді.

Однією із визначальних особливостей кримінального провадження США є можливість ухвалення судом присяжних так званого «нуліфікуючого вердикту» (*jury nullification*), коли присяжні вирішують справу всупереч сукупності доказів, представлених сторонами в ході судового розгляду. До прикладу: суд присяжних може повністю виправдати обвинуваченого або визнати його винуватим у вчиненні менш тяжкого злочину, ніж інкримінований, незважаючи на підтвержені доказами факти і обставини. Як правило, нуліфікуючий вердикт суду присяжних ухвалюється тоді, коли присяжні вважають, що застосування кримінального закону на підставі наявних доказів призведе до несправедливості, зокрема, коли присяжні співчують обвинуваченому (наприклад, чоловікові, який убив свою дружину, що страждала від невиліковної хвороби), або коли закон неоднозначний або морально суперечливий (до прикладу, закони, якими встановлено кримінальну відповідальність за проституцію або володіння марихуаною, незалежно від конкретних обставин) [50, p. 58].

Нерідко нуліфікуючий вердикт суду присяжних стає результатом розгляду гучних та резонансних у суспільстві справ. Доволі показовим прикладом, який викликав нову хвилю критики системи кримінального правосуддя у США, є виправдання відомого американського футболіста О. Дж. Сімпсона, обвинуваченого за вбивство своєї колишньої дружини та її приятеля. Судовий розгляд цієї справи розпочався 24 січня 1995 року і став національним телевізійним «спектаклем» в США. І вже приблизно через вісім з половиною місяців після початку судового процесу, квінтесенцією якого стала відома фраза «Правосуддя не просто повинно бути здійснено; має бути видно, що воно здійснено»⁹ [141, S. 265], 3 жовтня 1995 року, О. Дж. Сімпсон був виправданий.

Низка представників американської громадськості вважала, що докази у справі О. Дж. Сімпсона підтвердили його винуватість поза всяким розумним

---

⁹ *Not only must justice be done; it must also be seen to be done.*

сумнівом, і тому він мав бути засуджений. Однак інші, включаючи присяжних, були переконані, що винуватість поза розумним сумнівом встановлено не було, а тому обвинувачений заслуговував виправдання. Важко однозначно стверджувати, що одна сторона права, а інша ні, оскільки доведеність того чи іншого факту або обставини поза розумним сумнівом в кінцевому рахунку є питанням суб'єктивної оцінки [50, р. 58-59], результат якої не обґрунтовується у судовому рішенні, а просто констатується. Таким чином, відсутність обґрунтування та мотивації у вердиктах присяжних означає, що ніколи не можна бути впевненими, чи виправдувальний вердикт у певній справі дійсно відображає їх незгоду із законом, або ж є просто юридичною чи фактичною помилкою колегії присяжних.

Необхідно окремо наголосити на тому, що у разі, коли присяжні вирішують виправдати обвинуваченого незалежно від представлених у суді доказів, обвинувачення, яке ґрунтується на тому ж кримінальному правопорушенні, не може бути знову висунуте у зв'язку із заборонаю притягувати до кримінальної відповідальності двічі за одне і те ж правопорушення. Так, нуліфікуючий вердикт суду присяжних, хоча його результати можуть видаватися неприйнятними суспільства чи його частини, є остаточним актом правосуддя, що не підлягає оскарженню [50, р. 59]. З огляду на вищезазначене, окремі американські вчені-правники справедливо ставлять під сумнів, чи нуліфікуючі вердикти узагалі варті немотивованих і неоскаржуваних судових рішень [145, р. 39–40].

Більше того, достатньо обґрунтованою видається критика інституту присяжних щодо здатності останніх ухвалювати вердикти, які неодмінно ґрунтуються на істині. Аргументи щодо такої нездатності, висловлені в американській юридичній літературі, можна умовно згрупувати наступним чином. По-перше, деякі науковці ставлять під сумнів можливість присяжних точно встановлювати факти та обставини, що мають значення для кримінального провадження, особливо у складних справах, а також ті, які вимагають наукових або інших спеціальних знань. Інші ж зосереджують увагу на слабкості

присяжних в тлумаченні та безпосередньому застосуванні закону. Нарешті, низка критиків зосереджується не на когнітивних здібностях присяжних, а радше на окремих особливостях правил доказового права та судової процедури, що перешкоджають встановленню матеріальної (об'єктивної) істини, при розгляді справи присяжними [145, р. 35].

Усе вищеперелічене доводить, що основне питання, яке постає на вирішення у кримінальному провадженні США полягає не стільки в тому, чи дійсно обвинувачений винуватий («винуватий фактично»), а в тому, чи може він бути притягнутий до кримінальної відповідальності («винуватий юридично»).

З огляду на це, вкрай болісною проблемою, притаманною кримінальному процесу США, як і раніше, залишається ризик засудження невинуватих осіб. Так, як стверджує Беннетт Л. Гершман, система кримінального правосуддя США часто дає збій, і майже завжди з трагічними результатами. Численні задокументовані випадки помилкових засуджень осіб, особливо у випадках призначення покарання у виді смертної кари, посилили занепокоєння американського суспільства з приводу здатності системи кримінального правосуддя США досягати справедливих результатів. До прикладу, з 6000 чоловік, відправлених до камери смертників з 1973 року, 84 були реабілітовані. Згідно зі звітом Міністерства юстиції США, щонайменше 55 обвинувачених, які були засуджені та ув'язнені на тривалі строки, були в подальшому звільнені завдяки доказам, отриманим за допомогою розвитку ДНК-технологій. Інші дані свідчать, що обвинувальні вирокі у 381 справах про вбивства у всій країні були скасовані на тій підставі, що прокурори або приховали виправдувальні докази, або подавали до суду докази, які були завідомо неправдивими. Помилкові впізнання, самообмови, завідомо неправдиві показання інформаторів, тюремних таємних агентів («стукачів») та працівників поліції, а також неправдиві обвинувачення у сексуальному насильстві над дітьми є одними з найбільш часто згадуваних в американській юридичній літературі причин помилкових засуджень осіб [4, р. 312–313], уникнути яких, як видається, допоможе лише

обов'язкове встановлення у кримінальному провадженні матеріальної істини, а не її підміна «істиною» формальною, тобто фікцією.

Більше того, на погляд К. Бредлі та Дж. Гофмана, американська система кримінального правосуддя, схоже, знаходиться на межі повної втрати довіри громадськості, оскільки суспільство сприймає цю систему як «ворожу пошукам істини» [8, р. 1273]. Зокрема, останнім часом усе, крім засудження в гучних справах, як правило, викликало наполегливе переконання в тому, що виправдувальні вердикти, у тому числі нуліфікуючі, були результатом не фактичної невинуватості обвинуваченого (або навіть розумного сумніву в цьому), а внутрішніх недоліків системи кримінального правосуддя США. Між тим, низка праць відомих адвокатів підтвердила те, «про що віддані фанати телевізійних судових драм та незадоволені спостерігачі нещодавніх судових процесів давно підозрювали» [78, р. 1953]: кримінальний процес – це боротьба, у якій кожна сторона використовує всі наявні в її розпорядженні засоби, аби домогтися перемоги будь-якою ціною, навіть шляхом свідомого приховування чи спотворення істини.

3.4. Реалізація концептів істини у практиці Європейського суду з прав людини

Згідно із загальним усталеним підходом, який впливає зі змісту Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та рішень Європейського суду з прав людини, докази і доказування (в тому числі й визначення мети останнього) у кримінальному провадженні є переважно питаннями, що належать до сфери відання національного законодавця. Відтак, у своїй прецедентній практиці ЄСПЛ прямо не закріплює ані чіткого та універсального обов'язку встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кожному кримінальному провадженні, ані не визначає жодного конкретного стандарту доказування, тобто своєрідного доказового «порогу» [102, р. 6], якого

повинен досягти суду, а перед цим, відповідно, зобов'язана забезпечити сторона обвинувачення для переконання суду в істинності встановлених нею фактів та обставин, що мають лягти в основу матеріальної підстави визнання особи винуватою у вчиненні інкримінованого їй кримінального правопорушення, а також її подальшого засудження і покарання.

Зокрема, ЄСПЛ неодноразово зазначав про те, що «чітко усвідомлює субсидіарний характер свого завдання та визнає, що має бути обережним, перебираючи на себе роль суду першої інстанції щодо вирішення питань факту, коли це неминуче не вимагається з огляду на обставини справи» (*Korobov v. Ukraine*, § 64) [25].

Водночас, Страсбурзький суд й цілковито не самоусувається від окресленої проблематики та в окремих випадках вдається до оцінки окремих аспектів процесу доказування і його результатів у кримінальних провадженнях, з огляду на що можна виокремити декілька основних напрямів звернення ЄСПЛ у своїх рішеннях до питання істини та засобів її встановлення у кримінальному провадженні.

По-перше, у практиці ЄСПЛ питання про дотримання загальних засад кримінального провадження, в першу чергу стосовно його повноти, ефективності та безсторонності, а як результат – встановлення істини, яскраво постають у справах за фактами незаконного позбавлення життя (ст. 2 Конвенції), а також катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (ст. 3 Конвенції). Зокрема, у зазначеній категорії справ Суд прямо чи опосередковано наголошує на необхідності встановлення істини у кримінальному провадженні крізь призму позитивного обов'язку держави вжити усіх заходів, спрямованих на ефективне розслідування фактів порушень відповідних конвенційних прав.

До прикладу, ЄСПЛ неодноразово вказував, що «влада, з огляду на обставини, повинна вжити розумних заходів для збору і збереження доказів, дослідити сукупність конкретних засобів для встановлення істини (виділено мною – Ю. П.) і постановити повністю мотивовані, безсторонні і об'єктивні

рішення...» (mutatis mutandis, *Nachova and Others v. Bulgaria*, § 160; *Makhashevy v. Russia*, §§ 143–146; *Antayev and Others v. Russia*, § 122) [29, 26, 11].

Аналогічно, у справі *Mocanu and Others v. Romania* ЄСПЛ визнав досягнення так званої «загальної істини» метою розслідування, причому без обов'язкового встановлення абсолютно усіх фактів та обставин справи та навіть за умови невжиття необхідних дій потерпілим. Зокрема, Суд вказав, що «у разі вчинення численних порушень основоположних прав для того, щоб встановити загальну істину (виділено мною – Ю. П.), не обов'язково було прояснювати кожен окрему ситуацію. За цих обставин розслідування могло досягти своєї мети – а саме встановлення загальної істини (виділено мною – Ю. П.), навіть якби йому на заваді стало невжиття необхідних дій потерпілим у певній окремій справі (*Mocanu and Others v. Romania*, § 310) [27].

Як наслідок, невжиття державою в особі органів досудового розслідування та судів усіх необхідних, достатніх та можливих заходів, спрямованих на встановлення істини у кримінальних провадженнях за фактами вбивств (смертей) осіб, в тому числі як їх тотальна бездіяльність, так і наявність істотних прогалин у розслідуванні, констатує собою порушення ст. 2 Конвенції Яскравими прикладами описаних ситуацій можуть слугувати розглянуті Страсбурзьким судом справи *Velikova v. Bulgaria* та *Gongadze v. Ukraine*.

У першій з них – розслідування смерті потерпілого, пана Цончева, фактично завмерло, оскільки «нічого не було зроблено для встановлення істини (виділено мною – Ю. П.)» стосовно його смерті. Зокрема, численні скарги заявниці, у яких засуджувалась бездіяльність влади, не мали жодного наслідку, а уряд держави-відповідача так ніколи й не надав жодного правдоподібного пояснення, чому державні органи утримувалися від збору ключових доказів. Тому ЄСПЛ констатував, що у зазначеному кримінальному провадженні у зв'язку із невстановленням істини мало місце порушення зобов'язання держави-відповідача, відповідно до ст. 2 Конвенції, провести ефективне розслідування смерті пана Цончева (*Velikova v. Bulgaria*, § 83–84) [42].

У другій зі справ ЄСПЛ також наголосив, що органи державної влади повинні були б вжити усіх заходів для збереження доказів, які мають відношення до події; натомість прогалини у розслідуванні, які підривають його здатність встановити причину смерті або відповідальних осіб, чи то прямих виконавців, чи то тих, хто замовив або організував злочин, створюють ризик недодержання такого стандарту. Відтак, на погляд Суду, факти цієї справи чітко продемонстрували, що під час досудового розслідування органи державної влади були здебільшого зайняті доведенням непричетності до неї державних посадових осіб вищого рівня, «а не встановленням істини (виділено мною – Ю. П.) щодо обставин зникнення та смерті чоловіка заявниці». У світлі цих висновків, ЄСПЛ дійшов висновку, що й у цій справі було порушено ст. 2 Конвенції, у зв'язку з незаінтересованістю та неспроможністю держави в особі її органів, серед іншого, встановити істину у відповідному кримінальному провадженні (*Gongadze v. Ukraine*, § 177–180) [19].

Схожий підхід щодо визнання необхідності встановлення істини у кримінальних провадженнях ЄСПЛ демонструє і у справах щодо стверджуваних порушень ст. 3 Конвенції. Так, він бере до уваги, що необхідність встановлення фактів у справі є невід'ємним елементом розгляду ним скарги заявників на жорстоке поводження за матеріальним аспектом ст. 3 Конвенції, оскільки Суд «повинен з особливою ретельністю вивчити факти – навіть якщо на національному рівні мали місце певні провадження та розслідування» (*Korobov v. Ukraine*, § 64) [25].

Відтак, перед тим, як взятися за таку справу, ЄСПЛ «вважає важливим зробити висновок про те, чи були зусилля національних органів влади щодо встановлення істини (виділено мною – Ю. П.) у цій справі справжніми та ретельними». Лише здійснивши оцінку такої перевірки на національному рівні, Суд знатиме, чи може він покладатися на її висновки (*Karabet and Others v. Ukraine*, § 252) [24].

По-друге, на встановлені стандарти повноти, ефективності та безсторонності досудового розслідування та судового розгляду як засоби

встановлення істини у кримінальному провадженні ЄСПЛ все частіше посилається, коли мова йде й про інші права та свободи, закріплені Конвенцією, перш за все – право на справедливий суд.

Зокрема, з огляду на гарантію справедливого судового розгляду, закріплену в ст. 6 Конвенції, ЄСПЛ ставить собі за мету проведення оцінки того, чи було здійснення кримінального провадження в цілому справедливим. Відтак, підстави для висновку, що воно таким не було, матимуть місце за умови, якщо процедури збирання, дослідження чи оцінки наданих суду доказів можна вважати свавільними або сумнівними. Встановлюючи останнє, ЄСПЛ в першу чергу ставить за мету перевірити, чи був сам підхід до конкретних засобів доказування у відповідній справі достатньо уважним та ретельним.

До прикладу, в рішенні у справі *Navalnyy and Ofitserov v. Russia* ЄСПЛ визнав, що «ризик ухвалення вироків, які суперечать один одному, був тим чинником, який перешкоджав суддям *встановити істину* (виділено мною – Ю. П.) в справі і послаблював їхню здатність здійснювати правосуддя, завдаючи не виправної шкоди незалежності та неупередженості суду і, якщо говорити більш загальними словами, його здатності забезпечити справедливий судовий розгляд» (§ 108). Такий висновок Суду був пов'язаний з тим, що у справі стверджувалося про обов'язок суду першої інстанції дослідити усі докази, допитати всіх свідків і обґрунтувати свої висновки виключно матеріалами і свідченнями, отриманими в судовому засіданні [31].

Також Суд неодноразово зазначав, що органи судової влади мають дослідити обставини справи й вжити необхідні заходи для «встановлення істини» у справах за наявності ознак, що можуть вказувати на провокацію злочину та підтверджувати її (*Ramanauskas v. Lithuania*, § 70). Зокрема, у цій справі ЄСПЛ вказав, що ст. 6 Конвенції було б дотримано лише в тому разі, якби заявник міг, подавши заперечення чи іншим шляхом, фактично домогтися розв'язання в ході судового розгляду спірного питання про провокацію. І для цього, на думку Суду, недостатньо лише забезпечити дотримання таких загальних гарантій, як рівність можливостей сторін та право на захист, оскільки

необхідним завданням держави постає встановлення істини у справі. Понад це, від такого обов'язку суд, який розглядає справу, навіть не звільняє сам факт, що заявник визнав себе винуватим у пред'явленому обвинуваченні (*Ramanauskas v. Lithuania*, § 72) [36].

У цьому контексті заслуговує уваги й правова позиція Європейської комісії й про те, що п. 1 ст. 6 Конвенції «допускає, що з метою *встановлення повної істини* (виділено мною – Ю. П.) суд першої інстанції може спиратися на непрямі докази («показання з чужих слів»), за умови, що їхнє використання в конкретних обставинах не є несправедливим» (*X. v. Federal Republic of Germany*). Відтак, у цій справі жодних ознак несправедливості при використанні непрямих доказів з метою досягнення істини у кримінальному провадженні встановлено не було, хоча й наголошувалося про виняткову важливість розгляду питання про достовірність відповідних показань та їх ретельного дослідження [43].

Окрім цього, ЄСПЛ неодноразово звертається до встановлення істини у кримінальному провадженні як критерію оцінки правомірності відмови у задоволенні клопотання сторони захисту про виклик та допит свідків. Зокрема, для тих випадків, коли клопотання про допит свідка на користь обвинуваченого було заявлено відповідно до внутрішньодержавного законодавства, ЄСПЛ формулює трьохелементний тест, першим питанням при вирішенні якого є те, чи було відповідне клопотання допитати свідка достатньо обґрунтованим, і чи відноситься воно до суті обвинувачення (*Murtazaliyeva v. Russia*, § 158) [28]. Своєю чергою, питання про те, чи обґрунтував обвинувачений своє клопотання про виклик свідка захисту в суд, вирішується шляхом посилання на належність показань цієї особи для «встановлення істини у справі» (*Perna v. Italy*, § 29; *Băcanu and SC «R» S.A. v. Romania*, § 75; *Jemeljanovs v. Latvia*, § 98) [34, 12, 23].

До прикладу, у справі *Craxi v. Italy* ЄСПЛ констатував, що пан Краксі не вказав точно обставини, щодо яких пан Пачіні Баталья повинен був давати показання як свідок захисту. Таким чином, заявник не продемонстрував, що «виклик цього свідка був необхідним для *пошуку істини* (виділено мною – Ю. П.), а відмова його допитувати стала порушенням прав сторони захисту» (§ 83)

[15]. Своєю чергою, в рішенні у справі *Jemeljanovs v. Latvia* ЄСПЛ вкотре нагадав, що ст. 6 Конвенції не вимагає присутності і допиту кожного свідка: «підсудний має обґрунтувати свою вимогу, пояснивши нагальність того, щоб відповідні свідки були заслухані, а їхні свідчення неодмінно потрібні для встановлення істини (виділено мною – Ю. П.)». У названій справі, втім, заявник не обґрунтував, який внесок у доказову базу могла б зробити участь усіх свідків в апеляційному розгляді, а також не вказав, які саме запитання їм будуть поставлені стороною захисту (§ 98) [23].

Хоча у деяких справах, розглянутих після ухвалення Великою Палатою ЄСПЛ постанови у справі «*Perna v. Italy*», аналізувалося питання про те, чи були показання свідка значущими для «встановлення істини» у справі, при розгляді низки інших скарг акцент робився на здатність показань вплинути на результати судового розгляду (*Tarasov v. Ukraine*, § 105) [39], обґрунтовано підтвердити алібі обвинуваченого (*Polyakov v. Russia*, § 34) [35], і, ймовірно, привести до виправдання обвинуваченого (*Dorokhov v. Russia*, § 72) [17] або посилити позицію сторони захисту або навіть призвести до виправдання заявника (*Topić v. Croatia*, § 42) [40]. Втім, як видається, значущість показання свідка для встановлення істини у кримінальному провадженні якраз таки охоплює усі вищевказані аспекти.

Понад те, на додаток до констатації (не)справедливості судового розгляду крізь призму того, чи були належним чином досліджені та оцінені певні докази, ЄСПЛ також може прийти до такого висновку з окресленого питання шляхом встановлення того, чи обґрунтування фактичних підстав на підтвердження винуватості особи у вчиненні інкримінованого їй діяння можна вважати адекватним (необхідним та достатнім). Так, Страсбурзький суд підсумовує, що судовий розгляд буде несправедливим, якщо його результат (а таким є, перш за все, відповідне процесуальне рішення) є явно необґрунтованим. Зокрема, суди, які розглядають кримінальні провадження, зобов'язані встановити обставини справи, що мають значення для найбільш повного та точного вирішення питання про юридичну відповідальність обвинуваченого, і не можуть вести мову про

встановлені ними обставини як про прості припущення або підозри (*Navalnyy and Ofitserov v. Russia*, § 99) [31].

Так, відповідно до усталеної практики ЄСПЛ, яка віддзеркалює принцип, пов'язаний із належним відправленням правосуддя, судові рішення повинні повно відображати мотиви, на яких вони ґрунтуються (*Papon v. France (déc.)*) [33], у тому числі, аби дозволити обвинуваченому ефективно скористатись належним йому правом на апеляційне оскарження (*Hadjianastassiou v. Greece*) [20]. Водночас, це зобов'язує суд обґрунтовувати свої міркування об'єктивними аргументами (причому обсяг такого обов'язку може змінюватись залежно від характеру рішення і має аналізуватись у світлі обставин справи) та дотримуватись прав сторони захисту (*Ruiz Torija v. Spain*, § 29) [37]. І хоча суд не повинен надавати відповідь на кожне порушене питання (*Van de Hurk v. Netherlands*, § 61) [41], проте з його рішення має бути чітко зрозуміло, що головні факти, що лежать в основі конкретної справи, були встановлені (*Boldea v. Romania*, § 30) [14].

При цьому необхідно врахувати, що відповідно усталеної практики ЄСПЛ у світлі ст. 6 Конвенції, держава та її судові органи зобов'язані забезпечити належну реалізацію права на справедливий суд також й під час розгляду кримінальних проваджень, у яких має місце спрощення процесуальної форми, в тому числі застосовуються механізми спрощеного чи скороченого судового розгляду. Як приклад, з аналізу рішення у справі *Deweere v. Belgium* випливає висновок, що суд зобов'язаний перевірити, чи не була згода на відповідну альтернативну форму вирішення кримінально-правового спору недобровільною, в тому числі вимушеною (зокрема й, зумовленою виключно бажанням завершити справу швидко, без повної судової процедури та не привертаючи уваги громадськості і засобів масової інформації, або ж бажанням бути обвинуваченим у вчиненні менш тяжких злочинів), оскільки «у демократичному суспільстві «право на правосуддя» є надто значущим, аби воно могло вважатись знівельованим виключно з тієї причини, що особа стала стороною в угоді, досягнутої в ході допоміжної до судового провадження процедури. У сфері

публічного порядку будь-яка міра або рішення, які, ймовірно, порушують ст. 6 Конвенції, вимагають особливо ретельного судового розгляду» (§ 49) [16].

Понад те, як наголошує ЄСПЛ у справі *Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia*, навіть угоди у кримінальному провадженні, у тому числі про визнання винуватості, що тягнуть за собою засудження особи, без винятку є предметом розгляду компетентним судом. У цьому сенсі суди зобов'язані перевіряти, чи були досягнуті угоди відповідно до чинних процесуальних і матеріальних норм, чи уклав обвинувачений угоду добровільно і свідомо, а також чи існують докази, які підтверджують визнання винуватості в угоді, і чи є умови угоди відповідними. Як наслідок, ЄСПЛ крізь призму ст. 6 Конвенції констатував обов'язок суду, який розглядає таке питання, за загальним правилом, вивчити матеріали справи, перш ніж приймати рішення про затвердження або відхилення відповідної угоди, а також переконатися у тому, що наявні в матеріалах справи докази підтверджують визнання особою своєї винуватості в угоді (§§ 67–68) [30].

Таким чином, Суд зазначає, що уклавши зі стороною обвинувачення угоду щодо покарання та не визнавши вину щодо обвинувачення, перший заявник відмовився від права на розгляд своєї кримінальної справи по суті. Однак, за аналогією із зазначеними вище принципами, що стосуються обґрунтованості таких відмов, Суд вважає, що рішення першого заявника погодитися з угодою про визнання провини повинне було супроводжуватися наступними умовами: (а) угода повинна була бути прийнята першим заявником при повному розумінні фактів справи та правових наслідків та дійсно на добровільній основі; і (b) зміст угоди і справедливість того, яким чином її було досягнуто між сторонами, повинні були бути предметом достатнього судового розгляду» (*Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia*, § 90) [30].

З наведеного можна зробити висновок про те, що навіть при розгляді кримінальних проваджень, для яких притаманним є спрощення процесуальної форми, перш за все – при укладенні угод, ЄСПЛ не знівельовує доказову роль суду, у тому числі не заперечує його ініціативність при встановленні фактів та обставин, що мають визначальне значення для правильного вирішення

відповідної справи – а, відтак, прийняття справедливого судового рішення у контексті ст. 6 Конвенції.

З цього приводу, як видається, особливої уваги заслуговує також частково розбіжна думка судді Г. Юдківської (свого часу – суддя ЄСПЛ від України), до якої приєднався суддя Б. Зупанчич, до рішення ЄСПЛ у справі *Doroshenko v. Ukraine*. Зокрема, у ній наголошується, що хоча ст. 6 Конвенції і вимагає, аби судові провадження було швидким, вона також встановлює більш загальний принцип належного відправлення правосуддя (*Boddaert v. Belgium*, § 39) [13]. А тому не можна погодитися із висловленою її авторкою позицією про те, що поспішне правосуддя – це «поховане» правосуддя: не можна жертвувати належною правовою процедурою в намаганні забезпечити швидку систему кримінального правосуддя. «Піклування про швидкість не може звільнити ... суддів у системі кримінального процесу ... від обов'язку вжити всіх можливих заходів, щоб прояснити, чи є обвинувачення правдивими чи хибними» (*Neumeister v. Austria*, § 21) [32]. Відтак, вкрай слушним видається висновок про те, що справедливий судовий розгляд передбачає пошук об'єктивної істини, і для встановлення винуватості особи у вчиненні злочину необхідно забезпечити найвищий можливий ступінь впевненості, необхідний у кримінальних провадженнях [18].

У контексті останнього додатково зазначимо, що ЄСПЛ неодноразово повторював, що при оцінці доказів, як правило, застосовує критерій доведення «поза розумним сумнівом». Водночас, така доведеність може впливати зі співіснування достатньо переконливих, чітких і узгоджених між собою висновків чи схожих неспростовних презумпцій факту (*Korobov v. Ukraine*, § 65) [25]. Утім, Страсбурзький суд, як сам про це наголошував, ніколи не намагається запозичити підхід національних правових систем, що використовують цей стандарт, оскільки він не уповноважений приймати рішення, зокрема, про винуватість особи у вчиненні інкримінованого їй кримінального правопорушення, а лише про дотримання положень Конвенції договірними державами (*Hassan v. United Kingdom*, § 48) [21].

Отже, в силу прецедентної практики ЄСПЛ щодо гарантій передбаченого ст. 6 Конвенції права на справедливий суд, важливо, щоб національні суди продемонстрували у своїх рішеннях належну оцінку всіх доказів, наданих у справі, включаючи належну ретельність щодо доказів, характер або джерело яких може бути потенційно проблематичним, і надання достатніх аргументів для усіх зроблених фактичних висновків [102, р. 9].

По-третє, ЄСПЛ не оминає увагою питання встановлення істини у кримінальному провадженні й у справах за ст. 8 Конвенції. Зокрема, в одному з рішень Суд, оцінюючи відповідність конвенційним стандартам стеження за особами як форму обмеження права на повагу до приватного і сімейного життя, наголосив, що в контексті п. 2 ст. 8 Конвенції, таке «стеження має служити встановленню істини (виділено мною – Ю. П.), та ... ґрунтуватись на «законі», який є особливо точним» (*Huvig v. France*, § 32) і має бути частиною законодавчої бази, яка забезпечує достатню правову визначеність [22].

По-четверте, як слушно зазначає авторитетний дослідник практики ЄСПЛ Дж. Макбрайд, згадані вище стандарти повноти, ефективності та безсторонності досудового розслідування та судового розгляду у кримінальному провадженні можуть також застосовуватися до стверджуваних правопорушень загалом, не в останню чергу тому, що їх вчинення може зачіпати чимало основних прав, що їх гарантує Конвенція, а невжиття відповідних заходів щодо них може призвести до порушення права на ефективний засіб правового захисту за ст. 13 Конвенції [302, с. 8–9].

До прикладу, якщо всі заявники отримали компенсацію від держави як жертви терористичного нападу, ЄСПЛ надає особливого значення згідно зі ст. 13 Конвенції їхньому доступу до інформації та, таким чином, «встановленню істини (виділено мною – Ю. П.) для жертв стверджуваних порушень, одночасно забезпечуючи правосуддя та запобігаючи безкарність винних» (*Tagayeva and Others v. Russia*, § 627) [38].

Таким чином, за результатами проведеного аналізу рішень ЄСПЛ можна сформулювати такі обґрунтовані висновки з приводу конвенційних підходів

щодо реалізації засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні.

По-перше, попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті Конвенції, Страсбурзький суд у своїй практиці не відмовляється від використання термінопоняття «істина» (та похідних від нього) при оцінці дотримання конвенційних стандартів прав людини та її основоположних свобод у кримінальному провадженні.

По-друге, незважаючи на субсидіарний характер своєї правозастосовної та правоінтерпретаційної діяльності¹⁰, в тому числі стосовно питань доказів і доказування, ЄСПЛ прямо та/або опосередковано наголошує на необхідності встановлення істини у кримінальному провадженні, в окремих рішеннях визнаючи це обов'язковими метою та результатом доказування у справі. Так, покликання Судом на істину простежується у таких напрямках: 1) при тлумаченні позитивного обов'язку держави вжити усіх заходів, спрямованих на ефективне розслідування фактів порушень конвенційних прав, перш за все – передбачених ст. ст. 2 та 3 Конвенції; 2) при визначенні гарантій справедливого судового розгляду, що впливають з ст. 6 Конвенції; 3) при обґрунтуванні обмежень конвенційних прав, перш за все – передбаченого ст. 8 Конвенції; 4) при визначенні гарантій права на ефективний засіб правового захисту, передбаченого ст. 13 Конвенції.

По-третє, з рішень Страсбурзького суду прямо не впливає, що саме він розуміє під поняттям «істина» та якого її концепту у кримінальному провадженні притримується. Водночас, з аналізу його практики можна зробити висновок, що, ведучи мову про істину, суд має на увазі не просто встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, а встановлення їх такими, як вони були у дійсності – іншими словами, істини об'єктивної (матеріальної). Це підтверджується непоодинокими означеннями ЄСПЛ істини,

---

¹⁰ Обмеження діяльності суду лише тлумаченням та застосуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а не внутрішнього законодавства держав-учасниць Конвенції.

яка підлягає встановленню у кримінальному провадженні, як «повної» та «загальної», а також безпосередньою пов'язаністю встановлення істини із досягненням стандартів повноти, ефективності і безсторонності досудового розслідування та судового розгляду.

По-четверте, цією міжнародною судовою інстанцією також не висловлювалися правові позиції, у яких би така мета прямо нівелювалася, або ж заперечувалися відповідні засоби її досягнення, зокрема всебічність, повнота та неупередженість (об'єктивність, безсторонність) встановлення фактів та обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінально-правового спору, за результатами проведеного досудового розслідування та судового розгляду, у тому числі при реалізації окремих випадків спрощення процесуальної форми.

По-п'яте, ЄСПЛ безпосередньо пов'язує встановлення істини у кримінальному провадженні із справедливістю останнього як крізь призму його ходу, так і результатів; причому неповне встановлення фактів й обставин, що мають значення для його правильного вирішення, може слугувати підставою для визнання відповідного судового рішення явно необґрунтованим, а досудового розслідування та/або судового розгляду – несправедливим.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження було обґрунтовано низку положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із концептами істини у кримінальному процесуальному праві та їх реалізацією у кримінальному провадженні, а також сформульовано науково обґрунтовані висновки та рекомендації щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування в межах предмету дослідження, серед яких:

1. Проблема істини у кримінальному провадженні є окремою різновидністю реалізації положень теорії пізнання (гносеології) до такої специфічної пізнавальної діяльності людей, як кримінальне провадження, у випадках вчинення кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння. Проте на відміну від процесу пізнання у суворо філософському розумінні певних явищ і процесів, який є безкінечним, необмеженим, а тому наші знання про них є відносними, пізнання у кримінальному провадженні обмежене рамками (обставинами) предмету доказування (встановлення), конкретними, визначеними процесуальним законом обставинами, обмеженими часом і простором. Своєю чергою, завданням органів досудового розслідування, а згодом і суду є пізнання конкретних фактів та їх належна оцінка у відповідності з вимогами закону.

Істина, що досягається (або не досягається) у кримінальному провадженні, є результатом кримінального процесуального пізнання, яке здійснюється на основі традиційної гносеологічної (пізнавальної) моделі, яка охоплює об'єкт і предмет пізнання, суб'єктів пізнавальної діяльності, засоби і способи пізнання, а також процесуальні форми закріплення одержаних результатів, які за своєю суттю можуть адекватно відобразити дійсні обставини вчиненого кримінального правопорушення (бути істинними) або бути не повністю дійсними (ймовірними) чи навіть хибними. Проте пізнання, що здійснюється в рамках кримінального провадження його суб'єктами, і

насамперед стороною обвинувачення, є окремим, особливим видом пізнавальної діяльності, яка істотно відрізняється від інших видів пізнавальної діяльності, зокрема від побутово-пізнавальної і навіть науково-пізнавальної діяльності. Особливість її полягає у тому, що вона здійснюється чітко визначеними кримінальним процесуальним законом суб'єктами, наділеними відповідним процесуальним статусом (правами і обов'язками), має ретроспективний характер щодо об'єкта і предмета пізнання (визначених законом фактів і обставин); здійснюється у чітко регламентованій законом процесуальній формі. Основною формою пізнання у рамках кримінального провадження є доказування.

2. Категорія істини є ідеальною правовою і моральною метою (ціллю) доказування у кримінальному провадженні. Вона виступає конкретною, обґрунтованою належними, допустимими і достовірними доказами (і у їх взаємопов'язаній сукупності – достатніми). Водночас, закон не закріплює поняття істини, яка має бути встановлена у кримінальному провадженні, і не розкриває її змісту. Очевидно, що ці питання законодавець відносить на вирішення науки. Остання ж доходить висновку, що її змістом є достовірно встановлені факти і обставини вчиненого кримінального правопорушення, а за їх допомогою і його правова (кримінально-правова) кваліфікація.

Неправильним є змішування категорій абсолютної і відносної істини, яка встановлюється у ході та за результатами кримінального процесуального пізнання. У кримінальному провадженні принципово можливе досягнення абсолютної істини, проте не завжди істина встановлюється такою практично. Як і будь-якому пізнанні, тут можливі неточності, помилки – але ці помилки не є неминучими, непереборними. У такому разі встановлення абсолютної істини у кримінальному процесуальному пізнанні – реально досяжний ідеал. При цьому, об'єктивна істина є одночасно і відносною щодо об'єкта пізнання в цілому, і абсолютною щодо його окремих зв'язків, властивостей. А тому з приводу визначення характеру істини, яка підлягає встановленню у кримінальному провадженні, можна зробити висновок про те, що вона є абсолютною у своїй відносності.

3. Досягнення істини у кримінальному процесуальному пізнанні може виступати і як безпосередня мета цього процесу, і як одна із його основних керівних ідей – тобто і як принцип, і як одна з умов правомірності відповідного процесуального рішення, і як умова справедливості вирішення справи. Отже, саме встановлення істини як досягнення мети пізнання можливе за умови, якщо вся діяльність правозастосовного органу у кримінальному провадженні буде побудована на основі принципу істини.

Досягнення істини у кримінальному провадженні – це встановлення передбачених кримінальним процесуальним законом фактів і обставин, які існували (чи продовжують існувати) незалежно від волі, свідомості людини, їх властивостей і відносин, а також наших знань про них. У цьому зв'язку істині характерна властивість об'єктивності. Встановлення істини досягається засобами доказування, які спрямовані на встановлення фактів і обставин вчиненого кримінального правопорушення за допомогою виявлених та належним чином процесуально оформлених доказів, змістом яких і є відомості про ці факти і обставини. Власне норми доказового права спрямовані на встановлення істини у справі – досягнення істинних (об'єктивних) знань про коло встановлених законом обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (предмет доказування).

4. Загальними умовами гносеологічно-процесуального характеру, які забезпечують (уможливлюють) досягнення істини за результатами пізнання у кримінальному провадженні, є: 1) реальна можливість отримання усіх відомостей, необхідних для встановлення фактів та обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; 2) максимальна безпосередність пізнавального процесу; 3) забезпечення певного, достатньо високого рівня знань осіб, які встановлюють окреслені вище факти та обставини; 4) гласність та відкритість розгляду кримінального провадження, його змагальний характер; залучення до розгляду справи усіх заінтересованих осіб; 5) незалежність, неупередженість, відсутність особистої заінтересованості осіб, які ведуть кримінальне провадження та є суб'єктами кримінального процесуального

пізнання; 6) можливість оскарження і перегляду незаконних та необґрунтованих процесуальних рішень; 7) встановлення юридичної відповідальності, до якої можуть бути притягнені винні за прийняття завідомо незаконних та необґрунтованих процесуальних рішень особи .

Кримінальне процесуальне законодавство передбачає низку процесуальних правил, дотримання яких спрямовує досудове розслідування і судовий розгляд на встановлення істини (правди). До таких правил насамперед належить визначення предмету доказування у кримінальному провадженні – кола тих обставин, що характеризують вчинене кримінальне правопорушення: саме діяння; винуватість особи у його вчиненні; шкідливі наслідки та інші обставини, які необхідно встановити для законного, обґрунтованого, умотивованого і справедливого його вирішення; чіткі вимоги до доказів як одного із засобів доказування названих обставин, їх суті та ознак, джерел і процесуальних способів одержання, перевірки та оцінки; загальні положення судового розгляду, зокрема незмінність складу суду та безперервність судового розгляду; покладення на органи, які ведуть кримінальне провадження, обов'язку ухвалювати свої рішення на підставі внутрішнього переконання, що ґрунтується на сукупності належних, допустимих, достовірних доказів .

Водночас, до гносеологічно-процесуальних меж встановлення істини у кримінальному провадженні необхідно віднести: 1) темпоральні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: з одного боку, доказування як форма пізнання є віддаленою у часі від події кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння), з іншого – здійснюється в обмежені процесуальним законом граничні строки досудового розслідування (сплив яких може стати підставою для закриття кримінального провадження, а, отже, й припинення пізнавальної діяльності незалежно від її результативності); 2) предметні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: доказуванню підлягають не усі факти та обставини кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння), а лише ті, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, натомість на момент

завершення кримінального провадження неможливо досягнути ідентичну копію реальної дійсності (у чому засадничо й немає потреби), а лише її «тінь» (репродукцію); 3) суб'єктні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: встановлення істини здійснюється не будь-ким, а чітко уповноваженими на це суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності та об'єктивується у їх юридично значимих рішеннях, які тягнуть за собою правові наслідки; 4) процедурні межі встановлення істини у кримінальному провадженні: суворо визначена кримінальним процесуальним законом форма та встановлені ним засоби і способи, які забезпечують одержання достовірних відомостей, у тому числі чітко передбачені законом правила належності та допустимості доказів.

5. Концепт істини у кримінальному провадженні – це відносно автономна, взаємоузгоджена та взаємозумовлена систему поглядів на поняття та характер істини як мети та результату пізнання у кримінальному провадженні, яке здійснюється уповноваженими на це суб'єктами у передбаченій кримінальним процесуальним законом формі та реалізується як засаднича ідея у системі засад та інститутів як доказового права зокрема, так і кримінального процесу в цілому.

Розуміння істини у філософії не є історично сталим, а тому концепт істини апіорі не може бути єдиним. З огляду на вищезазначене, концептам істини непереможно притаманний плюралізм. Проте йдеться не просто про альтернативні підходи до розуміння «істини» чи її види, а саме про різні її концепти. Водночас, концепт істини у кримінальному провадженні не може та не повинен розглядатися відокремлено, себто як незалежна від філософського розуміння інтелектуальна конструкція. Іншими словами, істина у кримінальному провадженні є тією ж загальнофілософською істиною, проте застосовною щодо кримінального процесу.

6. Історично першою (і, до слова, традиційною або першопорядковою) з них є підхід до розуміння істини, яка має бути встановлена у кримінальному процесі як об'єктивістської, реалістської (концепт об'єктивної істини). Суть її у кримінальному процесуальному розумінні полягає у відповідності одержаного,

сформованого на підставі зібраних доказів (ідеальних і матеріальних слідів-відображень), знання про факти і обставини вчиненого кримінального правопорушення самим цим фактам і обставинам. Ця гносеологічна модель кримінального процесуального пізнання ґрунтується на філософському вченні про пізнаваність людиною оточуючого її світу, і традиційно пов'язується з вченням древньогрецьких філософів Аристотеля і Платона (істина – це та міра, яка відповідає знанню людини справжній природі речей, це відповідність знання дійсності), яке було сприйняте і розвинуте діалектико-матеріалістичною теорією, основними постулатами якої є: первинність матерії і вторинність свідомості людини; можливість пізнання людиною об'єктивного світу; об'єктивна, відносна і абсолютна істини; ступеневість (поетапність) пізнання; роль суспільно-політичної практики у пізнанні і т.д.

Аналіз історичного розвитку кримінального процесу і, насамперед, його доказового права засвідчує наявність як його домінанти намагання досягти об'єктивної істини. Законодавець у різні часи ставив перед правосуддям завдання пізнати (встановити) під час його здійснення правду (істину) про обставини кримінального делікту. Але при цьому по-різному трактували її критерії і не завжди в реальній практиці її встановлювали, оскільки існує тісний зв'язок істини (правди) з оцінкою доказів – формальною чи вільною. Формальна оцінка доказів (визначена самим законом) полягала у наданні деяким доказам визначальної сили (визнання обвинуваченим своєї винуватості, показання під тортурами, результати ордалій (випробувань)), що мало своїм результатом встановлення істини формальної. За цими винятками стародавнє правосуддя античного та староруського світу все ж більшою мірою схилялося до засади істини (правди) об'єктивної (матеріальної) під час відправлення правосуддя. Зміни принесло Середньовіччя з його розшукною (інквізиційною) побудовою кримінального провадження та характерною для нього формальною оцінкою доказів: докази оцінював не суддя за своїм внутрішнім переконанням, а їх силу визначав сам закон. Результатом такого підходу стало становлення концепту істини за своїм характером формальної, яка не завжди відповідала істині

об'єктивній. Лише філософія Просвітництва в Європі сприяла поверненню істини об'єктивної (матеріальної), яка сформувалась на основі вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням правозастосувача, що й було сприйнято і доктриною кримінального процесу, і законодавцями романо-германської правової сім'ї, до якої належить і Україна.

7. Детермінантами реалізації конкретного концепту істини у кримінальному провадженні виступають: 1) визначення як мети доказування зокрема, так і мети та завдань кримінального провадження загалом; 2) система засад (принципів) кримінального провадження у стосунку до встановлення істини у ньому; 3) коло та процесуальний статус суб'єктів доказування, які несуть (або не несуть) обов'язок встановлення істини у кримінальному провадженні; 4) конкретні способи та засоби доказування як процесуальний інструментарій встановлення істини в ході та за результатами такого доказування; 5) вимоги до законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень, які об'єктивують досягнуту у кримінальному провадженні істину. Усі перелічені вище фактори у своїй сукупності безпосередньо впливають на структуру і форму кримінального провадження в цілому.

Вирішуючи питання про реалізацію концептів істини у конкретному кримінальному провадженні, необхідно виходити із таких засадничих міркувань: 1) концепти істини у кримінальному провадженні не слід ототожнювати з видами істини; 2) кожен концепт істини є відносно автономним щодо інших, а тому вони не можуть перебувати у співвідношенні загального і спеціального чи цілого та частини; 3) реалізація у кримінальному провадженні одночасно кількох концептів істини як засадничих процесуальних ідей неможлива, оскільки іманентною властивістю будь-якого концептуального підходу є його самостійність, взаємовиключність; 4) доцільно виокремлювати лише два самостійні кримінальні процесуальні концепти істини: істини об'єктивної (матеріальної) чи формальної (формально-юридичної, процесуальної).

Конкретний же концепт істини (об'єктивна (матеріальна) чи формально-юридична (процесуальна)) залежить від типу кримінального провадження. Для

приватно-позовного способу судового розгляду більш характерною є істина, яка іменується юридичною (формальною, процесуальною). Процесу публічно-позовному притаманна істина об'єктивна (матеріальна), тобто встановлення фактів і обставин провадження у відповідності з їх дійсністю.

8. Концепт об'єктивної (матеріальної) істини є найбільш усталеним у кримінальній процесуальній доктрині концептом істини, яка має бути досягнута у кримінальному провадженні. Більшість авторів конститутивно пов'язує функцію правосуддя (розгляд і вирішення кримінальної справи) з прагненням до встановлення об'єктивної істини, яка природньо (генетично) пов'язана з ним (правосуддям). Відтак, такий концепт істини відповідає основним завданням і цільовому горизонту доказового права, а також матеріально-правовому принципу відповідальності тільки за наявності вини (*nulla poena sine culpa*).

Теоретичним його підґрунтям у кримінальному процесі є теорія кореспонденції (відповідності). Результатом кримінального провадження за таким концептом є об'єктивні твердження, які повинні дозволяти зробити висновок на раціональних підставах, що встановлені події відповідають дійсності. В основі цього лежить кореспондентсько-теоретичне посилення на факти або обставини реальності, яке в кінцевому підсумку існує незалежно від того, чи розуміється встановлення фактів у кримінальному провадженні як реконструктивне визначення об'єктивної події.

Під об'єктивною істиною розуміється такий зміст знань, що адекватно відображає об'єктивну дійсність і не залежить від самого суб'єкта одержання цих знань. Своєю чергою, зміст об'єктивної істини у кримінальному провадженні становлять відомості (знання) про обставини кримінального правопорушення (обставини, що підлягають встановленню (доказуванню) у кримінальному провадженні), які відповідали дійсності, тобто як вони відбувалися в дійсності.

Отже, концепт об'єктивної істини у кримінальному провадженні ґрунтується на таких гносеологічно-правових постулатах: а) істиною є об'єктивний результат процесу пізнання фактичних обставин вчиненого

кримінального правопорушення; б) він досягається за допомогою засобів доказування, що адекватно відображають певні обставини, відповідність між цими дійсними обставинами, що вже відбулися, і знаннями (висновками) про них; в) цей результат має бути об'єктивним, конкретним (однозначним), ґрунтуватися на належних, допустимих, достовірних доказах і не залишати розумних сумнівів нормально (адекватно) мислячої людини.

З огляду на це, об'єктивна (матеріальна) істина у кримінальному провадженні – це повне та достовірне знання суду про обставини, які підлягають встановленню (доказуванню) у конкретному кримінальному провадженні, сформоване на підставі перевірених та оцінених ним належних, допустимих, достовірних доказів у їх взаємопов'язаній сукупності, для формування у судді внутрішнього переконання про наявність чи відсутність цих обставин, не залишаючи при цьому розумних (неспростовних) сумнівів. Зазначені сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого не лише щодо його вини, але й інших питань, з нею пов'язаних, зокрема обсягу обвинувачення, кваліфікації діяння, наявності обставин, які обтяжують покарання тощо.

Встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні – це вимога закону до органів досудового розслідування і суду повно, всебічно і неупереджено (об'єктивно) дослідити, з'ясувати всі визначені кримінальним процесуальним законом обставини кримінального провадження за допомогою одержаних (зібраних) доказів, які оцінюються ними за своїм внутрішнім переконанням, та інших засобів доказування, і ухвалити законне, обґрунтоване, вмотивоване і справедливе рішення у ньому.

Концепт об'єктивної істини у кримінальному провадженні передбачає такі його детермінанти: 1) метою доказування у цьому виді провадження залишається встановлення істини завдяки всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванню усіх визначених законом обставин кримінального провадження передбаченими ним процесуальними способами і засобами; 2) вимога точної відповідності висновків органів досудового розслідування, а також суду про обставини кримінального провадження, до яких вони дійшли на підставі оцінки

зібраних доказів, дійсним його обставинам; 3) активна роль суду як щодо дослідження та оцінки представлених у ході судового розгляду доказів, так і можливість їх самостійного збирання судом за власною ініціативою з метою прийняття справедливого процесуального рішення. Зазначені передумови здатні забезпечити необхідний ступінь правильного (адекватного) відображення у свідомості суб'єктів, які ведуть кримінальне провадження, об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення, і які характеризують його фактичну та юридичну сторони.

9. Під формальною (процесуальною, судовою) істиною необхідно розуміти відповідність кримінального провадження (судового процесу), а отже і його результату, тобто висновків про належні до справи факти та обставини справи конкретним, заздалегідь встановленим законом формальним умовам, незалежно від того, чи відповідають ці висновки дійсності.

Реалізація концепту формальної істини зазвичай іманентно пов'язується із втіленням змагальної моделі кримінального судочинства. За таких умов встановлюється так звана формально-юридична істина, «істина форми», «істина переможця змагання сторін». В силу цього концепту, обов'язок суду, який розглядає кримінальне провадження, полягає у тому, щоб вирішити кримінально-правовий спір між стороною обвинувачення і стороною захисту у відповідності з вимогами закону, на підставі обставин справи, доказаних сторонами під час судового слідства, керуючись своїм переконанням і совістю. А тому суд встановлює істину «судову», тобто не абсолютно достовірне знання, а імовірне.

Отже, концепт формальної істини у кримінальному провадженні передбачає такі його детермінанти: 1) метою провадження є вирішення кримінально-правового спору між сторонами кримінального провадження в умовах змагальності незалежно від всебічного, повного і об'єктивного з'ясування усіх визначених законом фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення відповідного кримінального провадження; 2) відсутність ані нормативних, ані сформованих судовою практикою вимог точної

відповідності висновків органів досудового розслідування, а також суду про обставини кримінального провадження, до яких вони дійшли на підставі оцінки зібраних доказів, дійсним його обставинам; 3) здебільшого пасивна роль суду щодо дослідження та оцінки представлених у ході судового розгляду доказів, а також неможливість їх самостійного збирання судом за власною ініціативою з метою прийняття справедливого процесуального рішення.

При відмові кримінального процесу від концепту істини об'єктивної неминуче відбувається його формалізація. Проявами такої формалізації, що лежить в основі концепту формальної істини, є: а) особливий порядок прийняття судового рішення у випадку визнання обвинуваченим пред'явленого йому обвинувачення; б) особливий порядок прийняття судового рішення у випадку визнання сторонами окремих фактів та обставин кримінального провадження як таких, що ніким не оспорується; в) особливий порядок прийняття судового рішення у разі укладення угод (як правило, між підозрюваним, обвинуваченим та стороною обвинувачення чи потерпілим); г) особливий порядок прийняття судового рішення у разі повної або часткової відмови прокурора (публічного обвинувача) від підтримання публічного (державного) обвинувачення; д) особливий порядок прийняття судового рішення у разі повної або часткової відмови потерпілого (приватного обвинувача) від підтримання приватного обвинувачення; е) особливий порядок прийняття судового рішення у кримінальних провадженнях щодо окремих категорій кримінальних правопорушень (як правило, у випадках диференціації кримінальної процесуальної форми у бік її спрощення, наприклад дізнання чи судовий розгляд і вирішення справи у спрощеній формі); є) особливий порядок прийняття судового рішення у кримінальних провадженнях у разі встановлення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності. За своїм змістом та наслідками вони здебільшого зводяться до звільнення суду від обов'язку встановлення усіх чи окремих фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження, а тому мінімізують або істотно звужують його пізнавальну

діяльність, яка має місце при загальноустановленому розгляді та вирішенні справи.

10. Невиправданим та таким, що до певної міри суперечить правилам формальної логіки, є виокремлення кримінальних процесуальних концептів істини когерентної, конвенційної (договірної) та прагматичної. Як видається, усі вони, попри їх відмінну філософську природу, у кримінальному провадженні все ж не мають автономного значення і є проявами (напрямами) реалізації концепту формальної істини.

Водночас, концепт об'єктивної істини залишається керівною гносеологічною основою та принципом встановлення фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження та підлягають доказуванню у ньому. Своєю чергою, формальна істина, яку можна протиставити об'єктивній істині в контексті кримінального судочинства, все одно іманентно залишається орієнтованою на модель об'єктивної істини; вона впливає з обмежень, які притаманні судочинству частково з фактичних (практичних), а частково з нормативних причин.

11. Концепт істини у кримінальному провадженні є одним із ключових та визначальних факторів при формуванні основ кримінальної процесуальної політики будь-якої з сучасних держав. До таких базових питань належать, наприклад, визначення як мети доказування зокрема, так і мети та завдань кримінального провадження загалом, а також його засад (принципів), кола та процесуального статусу суб'єктів доказування, а також окремі аспекти функціонування низки інших процесуальних інститутів, що у своїй сукупності в подальшому безпосередньо впливає на структуру і форму кримінального провадження в цілому.

12. Без досягнення об'єктивної істини у справі неможливо вирішити жодне із завдань, які поставлені перед кримінальним провадженням (стаття 2 КПК). Для їх вирішення, своєю чергою, насамперед необхідно достовірно встановити факти й обставини кримінального правопорушення, які одночасно є загальними, але щодо конкретного кримінального делікту – конкретизованими.

Власне, кримінальна процесуальна діяльність переважно і полягає у встановленні цих обставин, їх пізнанні, але не будь-якими способами чи методами, а лише тими із них, які передбачені кримінальним процесуальним законом.

13. Незважаючи на те, що чинний КПК безпосередньо не закріпив серед засад кримінального провадження засади встановлення об'єктивної істини щодо його обставин, проте ідея необхідності її встановлення знаходить своє опосередковане закріплення цілій системі його норм, до прикладу: а) у ст. 91 КПК («Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні», в доктрині – предмет доказування) закріплює фрагменти реальної дійсності, яким надане кримінально-правове значення; б) у ч. 4 ст. 217 КПК, згідно з якою матеріали досудового розслідування не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду. Аналогічне має місце і на стадії судового розгляду (ст. 334 КПК); в) у ст. 370 КПК, яка зобов'язує суд ухвалити судові рішення законне, обґрунтоване і вмотивоване (додатково, справедливість рішення впливає з ч. 3 ст. 337 КПК); г) у ст. 321 КПК, яка зобов'язує головуєчого в судовому засіданні (фактично – суд) спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження.

Для реалізації такого обов'язку суд, не замінюючи собою та не нівелюючи при цьому доказову діяльність суб'єктів доказування, уповноважений, зокрема, за власною ініціативою: доручити своєю ухвалою проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності відповідного клопотання в окремих, передбачених законом випадках (ч. 2 ст. 332 КПК); протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей (ч. 1 ст. 351 КПК); повторно допитати в тому самому або наступному судовому засіданні свідка чи потерпілого, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що свідок (потерпілий) може надати показання стосовно обставин, щодо яких він не допитувався (ч. 13 ст. 352, ч. 2 ст. 353 КПК); ставити запитання свідкам під час дослідження інших доказів (ч.

13 ст. 352 КПК); призначити одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених) для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях (ч. 14 ст. 352 КПК); викликати експерта для допиту з метою роз'яснення висновку та ставити йому запитання (ч. 1, 2 ст. 356 КПК); призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження (ч. 4 ст. 356 КПК); досліджувати речові докази та документи (ст. 357, 358 КПК); залучити спеціаліста для надання усних консультацій або письмових роз'яснень та ставити йому запитання в будь-який час дослідження доказів (ч. 1, 2 ст. 360 КПК); провести огляд певного місця у виняткових випадках (ч. 1 ст. 361 КПК) та ін.

Відтак, можна зробити висновок про те, що національний законодавець не відмовився від цього принципу як такого, а лише оминув його безпосереднє формальне закріплення. Натомість ідея встановлення матеріальної (об'єктивної) істини визначає зміст та спрямованість процесуальної діяльності суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження (перш за все, органів досудового розслідування, прокурора та суду), зобов'язуючи останніх всебічно, повно і неупереджено встановити (дослідити) усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; надати їм належну правову оцінку за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на їх всебічному, повному й неупередженому дослідженні; а також прийняти на цій основі законне, обґрунтоване, вмотивоване та справедливе процесуальне рішення.

14. Незакріплення об'єктивної істини як необхідного і належного ідеалу у кримінальному провадженні, і перш за все як його засади, є ігноруванням фундаментальної установки суспільної свідомості і правосвідомості, в тому числі. Такий підхід законодавця не узгоджується із соціальною реальністю, сприяє відчуженню соціуму від правоположень, які суперечать його моральній, правовій і навіть релігійній ментальності. Тому й не випадковою є та обставина, що більшість держав романо-германської правової системи у своїх кримінальних

процесуальних законах (ФРН, Франція, Швейцарія, Польща) закріпили засаду об'єктивної (матеріальної) істини як відображення давніх моральних і правових традицій, пов'язаних з правосуддям

Саме тому встановлення об'єктивної істини має бути закріплено у кримінальному процесуальному законі на рівні нормативного (належного) як загальну ідею і можливість її реалізувати у кожному кримінальному провадженні, що потребує внесення відповідних змін та доповнень до чинного КПК.

15. Системний аналіз процесуальних норм, що регулюють діяльність суду, дають підстави для твердження про наявність такого обов'язку і в суду під час здійснення ним правосуддя, при цьому не замінюючи собою та не нівелюючи доказову діяльність суб'єктів доказування. Йдеться насамперед про нормативне положення, що міститься у ст. 321 КПК, за яким на головуючого у судовому засіданні покладається обов'язок «спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження». А ст. 370 КПК зобов'язує суд ухвалити обґрунтоване рішення, яким є «рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оцінені судом». Сама ж оцінка за вимогою ст. 94 КПК здійснюється судом «за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження».

Отже, обов'язок суду, який розглядає і вирішує кримінальне провадження, дослідити подані сторонами кримінального провадження (обвинувачення та захисту докази – ідеальні (показання) і матеріальні (документи, речові докази) – за допомогою судового механізму (дослідницьких судових дій: допитів, оглядів, пред'явлення для впізнання та ін.) – спрямований на встановлення обставин кримінального провадження всебічно, повно і неупереджено. Встановлення ж цих обставин саме так є нічим іншим, як встановленням об'єктивної істини.

16. Попри спрощений характер досудового розслідування та судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків, законодавець все ж передбачив певні процесуальні гарантії, спрямовані на недопущення ухилення органом дізнання та прокурором від встановлення фактів й обставин вчиненого кримінального проступку так, як вони мали місце в дійсності, зокрема: 1) беззаперечне добровільне визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї винуватості у вчиненні кримінального проступку, надана ним письмова згода зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами, складена у присутності захисника, і згода на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку; 2) потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (у разі їх наявності) добровільно дають свою письмову згоду зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами та розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні; 3) суд не зобов'язаний розглядати обвинувальний акт прокурора про вчинення обвинуваченим кримінального проступку у спрощеному порядку, а має на це право, якщо визнає його за необхідне реалізувати. Відтак, за наявності у суду сумнівів щодо добровільності обвинуваченого у беззаперечному визнанні своєї винуватості чи повноти, всебічності і неупередженості встановлення фактичних обставин кримінального провадження, він зобов'язаний призначити розгляд обвинувального акта з доданими до нього матеріалами у загальному порядку за участю сторін та інших учасників провадження і за його результатами ухвалити своє рішення.

Ухвалення судом обвинувального вироку на підставі угод про примирення або про визнання винуватості, а також ухвалення судом вироку за результатами спрощеного провадження щодо кримінальних проступків не означає, що у цих провадженнях об'єктивна (матеріальна) істина не встановлюється, а підміняється так званою формальною (юридичною, процесуальною, судовою) «істиною». Дійсно, в силу спрощення процесуальної форми у таких провадженнях, суд до певної міри звільняється від обов'язку дослідити (перевірити) з належною повнотою усі наявні в матеріалах

кримінального провадження докази, які підтверджують обставини, що охоплюються предметом доказування щодо вчинених підозрюваним чи обвинуваченим кримінальних правопорушень. Проте системний аналіз норм кримінального процесуального закону дає нам підстави для висновку, що і в аналізованих вище провадженнях суд ухвалює своє рішення, виходячи з того, що об'єктивна істина у них встановлена. Натомість, та обставина, що суд не досліджує у судовому засіданні наявних у справі доказів за участю сторін, не може вважатися вагомим аргументом того, що в основу свого рішення він покладає не об'єктивну, а формальну (процесуальну) «істину».

17. Аналіз законодавства, яке регламентує кримінальне провадження інших держав, при цьому як представників романо-германської (континентальної) правової системи, для якої характерним є змішаний тип процесу, так і англо-американської (загальної) правової системи, зі змагальною моделлю останнього, дає підстави для твердження, що жоден з них не відмовляється від встановлення істини у кримінальному провадженні.

При цьому панівним для кримінального провадження держав континентальної (романо-германської) правової системи є класичне розуміння істини, об'єктивоване в концепті матеріальної (об'єктивної) істини. Останній передбачає встановлення точної відповідності висновків органів досудового розслідування, а також суду про факти й обставини кримінального провадження, до яких вони дійшли на підставі оцінки зібраних доказів, дійсним його фактам та обставинам, що є результатом всебічного, повного і неупередженого (об'єктивного) з'ясування визначених законом обставин, що мають значення для кримінального провадження, передбаченими ним процесуальними способами і засобами. Зокрема, визнання матеріальної (об'єктивної) істини як мети доказування у кримінальному провадженні є характерним для таких представників цієї правової системи, як Французька Республіка і Федеративна Республіка Німеччина, що прямо закріплено у положеннях статті 310 КПК Франції та, відповідно, в абзаці другому параграфу 244 КПК ФРН.

Натомість характерним для англо-американської (загальної) правової системи є концепт істини формальної (правової, судової), який відкидає уявлення про матеріальну істину, що ґрунтується на теорії кореспонденції. Відтак, кримінальне процесуальне законодавство держав-представників цієї правової системи, зокрема й Сполучених Штатів Америки, визнає «істину» формальну, яка є процесуально створеним сторонами в умовах змагальності під час судового розгляду конструктом, що формально затверджується судом як справедливий його результат.

18. Важливість встановлення об'єктивної (матеріальної) істини як мети німецького кримінального провадження полягає в тому, що при застосуванні норм матеріального кримінального права вона вважається необхідною передумовою для справедливого судового рішення. Обов'язковість встановлення матеріальної істини у кримінальному провадженні ФРН прямо закріплена у низці положень кримінального процесуального закону, а також безпосередньо впливає із тексту Основного Закону ФРН, оскільки правовій державі неодмінно притаманні засада справедливості та принцип відповідальності лише за наявності вини. Для реалізації як першого, так і другого у кримінальному процесі, Федеральний конституційний суд, зокрема, вимагає повного та всебічного встановлення істини.

Відповідно, у кримінальному провадженні ФРН суд зобов'язаний встановити матеріальну істину та дослідити з цією метою усі докази, які можуть мати значення для прийняття рішення у справі. Цей принцип реалізується у кримінальному провадженні, перш за все, головуючим, який веде судовий розгляд та визначає його хід і спрямованість. Так, якщо конкретні факти та обставини мають значення для ухвалення вироку, суд зобов'язаний дослідити відповідні докази навіть за умови, якщо заінтересовані учасники кримінального провадження не заявляють клопотання про це або ж заперечують проти цього, тобто *ex officio*, за власною ініціативою.

19. Системне тлумачення положень кримінального процесуального закону, а також аналіз відповідної доктрини дозволяють зробити висновок про

те, що у кримінальному процесі Франції на сьогодні втілено концепт матеріальної (об'єктивної) істини, що передбачає розуміння останньої як відповідності встановлених в процесі доказування фактів та обставин щодо певної дійсності, які мають значення для кримінального провадження, цій дійсності. Більше того, французькою кримінальною процесуальною системою цей концепт реалізовано на усіх її стадіях та в низці інститутів з огляду на те, що встановлення істини у справі є її «*raison d'être*», тобто самим «сенсом існування».

20. Засада матеріальної правди, яка впливає з Конституції Польщі та знайшла своє відображення у низці положень кримінального процесуального закону, безпосередньо впливає на всю систему кримінального провадження та конститує основну і всеосяжну його мету, незалежно від стадії останнього. В останні роки вищезгадана засада стала об'єктом особливої уваги польського законодавця, який поставив перед собою завдання кардинального оновлення кримінального процесуального законодавства у бік посилення гарантій змагальності в ході судового розгляду.

Проте реформа, запроваджена Законом про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу та деяких інших законів від 27 вересня 2013 року не лише не сприяла, але й перешкоджала встановленню матеріальної істини. Обмеження доказової ініціативи та активності суду створило реальну загрозу невідповідності між фактичними висновками, зробленими в ході судового провадження, та об'єктивною дійсністю. Своєю чергою, така невідповідність може призвести до ухвалення несправедливих процесуальних рішень, і, таким чином, є несумісною із засадою точної кримінально-правової реакції. Натомість Закон про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу та деяких інших законів від 11 березня 2016 року, частково скасувавши попередню реформу, істотно зменшує ризик ухвалення несправедливих процесуальних рішень шляхом посилення гарантій реалізації засади матеріальної правди як передумови та основи справедливості у кримінальному судочинстві.

Без сумніву, польський досвід з цього питання може бути корисним для інших держав, в тому числі й України, оскільки він доволі яскраво ілюструє фактичні наслідки та приховані загрози відмови від концепту матеріальної істини у кримінальному провадженні. Він може бути вагомим аргументом у тривалій дискусії між прихильниками «чистої» змагальності та, як наслідку, концепту формальної (судової) істини і істини матеріальної (об'єктивної), яка досягається не лише змагальністю сторін, а й активністю суду у її пошуку.

21. Проведений аналіз релевантних рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій дає підстави зробити такі обґрунтовані висновки з приводу вироблених судовою практикою підходів щодо реалізації засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні. По-перше, попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті КПК, національні суди не відмовляються від використання термінопоняття «істина» (та похідних від нього) у своїх рішеннях. По-друге, покликання судами на істину та мету її встановлення у кримінальному провадженні є багатоаспектним та проявляється у низці напрямів, основними серед яких постають такі: а) при мотивуванні призначення обвинуваченому покарання, зокрема при тлумаченні змісту обставин, які пом'якшують покарання; б) при обґрунтуванні фактичних підстав для проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у кримінальному провадженні; в) при встановленні фактичних підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, перш за все – при обґрунтуванні правообмежень, що впливають із відповідних заходів процесуального примусу; г) при оцінці доказового значення фактичних даних, отриманих за результатами проведених у кримінальному провадженні слідчих (розшукових), т. зв. судово-слідчих та інших процесуальних дій, у тому числі при оцінці окремих доказів на предмет їх належності та достовірності; д) при оцінці угод про примирення і визнання винуватості, а також вирішенні питання про їх затвердження або відмову в затвердженні; е) при загальній оцінці всебічності, повноти та неупередженості досудового розслідування та/або судового розгляду, проведеного у відповідному кримінальному провадженні. По-третє, у своїй

практиці суди часто прямо та/або опосередковано наголошують на необхідності встановлення істини у кримінальному провадженні, в окремих рішеннях визнаючи це обов'язковими метою та результатом доказування у справі. Такий обов'язок суди як покладають на сторону обвинувачення, так й здебільшого не знімають із себе. По-четверте, при вживанні термінопоняття «істина» суди переважно мають на увазі не просто встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, а встановлення їх повно та всебічно, тобто такими, як вони були у дійсності. По-п'яте, суди у своїх рішеннях нерідко не просто посилаються на істину як мету кримінального провадження чи доказування у ньому, а й виокремлюють також конкретні засоби та гарантії її встановлення у справі, основними з яких постають всебічність, повнота та неупередженість встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження. По-шосте, національні суди здебільшого не формулюють у своїх рішеннях чітких правових позицій, які містили б дефініцію використовуваного ними поняття істини або ж окремих його ознак. Це, серед іншого, може свідчити або про певну обережність судів як у контексті визначення того, що вони вважають істиною у кримінальному провадженні, так і який її концепт реалізують у власній судовій практиці, або ж про недостатнє сутнісне усвідомлення ними цих питань. По-сьоме, проведений аналіз практики судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій дозволяє навести приклади рішень, у яких чітко наголошується на конкретних концептах істини, встановлення якої передбачається у кримінальному провадженні, зокрема на концептах істини судової, когерентної та матеріальної (об'єктивної), переважаючим з яких видається останній. По-восьме, нерідко суди безпосередньо пов'язують встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні із справедливістю останнього, причому її невстановлення або ж перешкоджання у її встановленні може тягти за собою застосування процесуальних санкцій як щодо конкретних доказів, так і щодо процесуальних рішень чи навіть окремих суб'єктів кримінального провадження. По-дев'яте, незважаючи на наявність у судовій практиці рішень, у яких необхідність

встановлення істини у кримінальному провадженні узагалі заперечується, такі висновки не знаходять свого достатнього обґрунтування та належного мотивування.

22. За результатами проведеного аналізу рішень ЄСПЛ можна сформулювати такі обґрунтовані висновки з приводу конвенційних підходів щодо реалізації засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні. По-перше, попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті Конвенції, Страсбурзький суд у своїй практиці не відмовляється від використання термінопоняття «істина» (та похідних від нього) при оцінці дотримання конвенційних стандартів прав людини та її основоположних свобод у кримінальному провадженні. По-друге, незважаючи на субсидіарний характер своєї правозастосовної та правоінтерпретаційної діяльності (обмеження діяльності суду лише тлумаченням та застосуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а не внутрішнього законодавства держав-учасниць Конвенції), в тому числі стосовно питань доказів і доказування, ЄСПЛ прямо та/або опосередковано наголошує на необхідності встановлення істини у кримінальному провадженні, в окремих рішеннях визнаючи це обов'язковими метою та результатом доказування у справі. Так, покликання Судом на істину простежується у таких напрямках: 1) при тлумаченні позитивного обов'язку держави вжити усіх заходів, спрямованих на ефективне розслідування фактів порушень конвенційних прав, перш за все – передбачених ст. ст. 2 та 3 Конвенції; 2) при визначенні гарантій справедливого судового розгляду, що впливають з ст. 6 Конвенції; 3) при обґрунтуванні обмежень конвенційних прав, перш за все – передбаченого ст. 8 Конвенції; 4) при визначенні гарантій права на ефективний засіб правового захисту, передбаченого ст. 13 Конвенції. По-третє, з рішень Страсбурзького суду прямо не впливає, що саме він розуміє під поняттям «істина» та якого її концепту у кримінальному провадженні притримується. Водночас, з аналізу його практики можна зробити висновок, що, ведучи мову про істину, суд має на увазі не просто встановлення фактів та обставин, що мають

значення для кримінального провадження, а встановлення їх такими, як вони були у дійсності – іншими словами, істини об'єктивної (матеріальної). Це підтверджується непоодинокими означеннями ЄСПЛ істини, яка підлягає встановленню у кримінальному провадженні, як «повної» та «загальної», а також безпосередньою пов'язаністю встановлення істини із досягненням стандартів повноти, ефективності і безсторонності досудового розслідування та судового розгляду. По-третє, цією міжнародною судовою інстанцією також не висловлювалися правові позиції, у яких би така мета прямо нівелювалася, або ж заперечувалися відповідні засоби її досягнення, зокрема всебічність, повнота та неупередженість (об'єктивність, безсторонність) встановлення фактів та обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінально-правового спору, за результатами проведеного досудового розслідування та судового розгляду, у тому числі при реалізації окремих випадків спрощення процесуальної форми. По-четверте, ЄСПЛ безпосередньо пов'язує встановлення істини у кримінальному провадженні із справедливістю останнього як крізь призму його ходу, так і результатів; причому неповне встановлення фактів й обставин, що мають значення для його правильного вирішення, може слугувати підставою для визнання відповідного судового рішення явно необґрунтованим, а досудового розслідування та/або судового розгляду – несправедливим.

23. Українська держава як у законодавстві, так і в практиці його реалізації (кримінального процесуального, зокрема) також належить до романо-германської правової сім'ї. І національна доктрина кримінального процесу щодо питання істини, можливості її досягнення, характеру тощо у кримінальному провадженні формувалась та продовжує залишатися у своїй основі на класичній концепції істини і теорії пізнання (гносеології) діалектичного матеріалізму, що пов'язується з давньогрецькою філософією Платона і Аристотеля. За цим вченням істина є відповідністю між думкою про певні обставини, факти, явища тощо і їх дійсністю. Вона є правильним, адекватним відображенням явищ дійсності у свідомості суб'єкта, який її пізнає. Ґрунтуючись на цьому вченні, зміст об'єктивної істини у кримінальному провадженні становлять відомості

(знання) про обставини кримінального провадження, тобто ті обставини, що відбулися в дійсності і відобразилися в оточуючому середовищі незалежно від волі правопорушника, і які у відповідності з вимогами кримінального процесуального закону підлягають встановленню за допомогою доказів (предмет доказування) так, як вони відбулися в дійсності. Саме така істина (об'єктивна, матеріальна) є метою доказування у публічному кримінальному провадженні органами, що його ведуть, і саме вона має бути покладена в основу судового рішення.

24. З метою удосконалення правової регламентації питань, пов'язаних із встановленням істини, запропоновано внести комплексні зміни до Кримінального процесуального кодексу України, якими: 1) доповнити частину першу статті 3 КПК пунктом 13-1 такого змісту: «Об'єктивна істина – відповідність дійсності встановлених у кримінальному провадженні фактів та обставин, які мають значення для його правильного вирішення»; 2) доповнити частину першу статті 7 КПК пунктом 2-1 такого змісту: «встановлення об'єктивної істини»; 3) частину другу статті 9 КПК – вилучити; 4) доповнити КПК статтю 9-1 під назвою «Встановлення об'єктивної істини» такого змісту: «1. Прокурор, слідчий, дізнавач зобов'язані всебічно, повно і неупереджено встановити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; виявити як ті обставини, що викривають підозрюваного, особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, так і ті, що виправдовують зазначених осіб або є підставою для припинення їх кримінального переслідування, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання підозрюваного, обвинуваченого; надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних, обґрунтованих і справедливих процесуальних рішень. 2. Суд, а у межах питань, що віднесені до його компетенції – слідчий суддя, зобов'язані всебічно, повно і неупереджено

дослідити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; дослідити як ті обставини, що викривають підозрюваного, особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, так і ті, що виправдовують зазначених осіб або є підставою для припинення їх кримінального переслідування, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання підозрюваного, обвинуваченого; надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних, обґрунтованих, вмотивованих і справедливих судових рішень. У випадках, передбачених цим Кодексом, суд вправі вживати заходів, спрямованих на встановлення дійсних фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. 3. Визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, на підставах та у порядку, передбачених цим Кодексом, не звільняє суд від обов'язку встановлення фактів та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні»; 5) частину другу статті 91 КПК викласти у такій редакції: «Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні щодо фактів та обставин, визначених у частині першій цієї статті»; 6) пункт 1 частини першої статті 314 КПК викласти у такій редакції: «Відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468–475 цього Кодексу»; 7) частину другу статті 474 КПК викласти у такій редакції: «Розгляд кримінального провадження на підставі угоди здійснюється судом під час судового розгляду за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду. За клопотанням сторін угоди підготовче судове засідання у такому кримінальному провадженні може не проводитись»; 8) пункт 6 частини сьомої

статті 474 КПК викласти у такій редакції: «умови угоди суперечать дійсним обставинам справи, у тому числі відсутні фактичні підстави для визнання винуватості обвинуваченого».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Basic Law for the Federal Republic of Germany. Retrieved from: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>.
2. Beck'scher Online-Kommentar zur StPO mit RiStBV und MiStra, 34. Edition. Retrieved from: <https://beck-online.beck.de/Bcid/y-400-w-beckokstpo>.
3. Becker J.-P., Jäger, C., Mosbacher, A., Cirener, G., & Sander, G. M. (2009). *Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz: Großkommentar*. Berlin: De Gruyter.
4. Bennett L. Gershman, *The Prosecutor's Duty to Truth*, 14 Geo. J. Legal Ethics 309 (2001). Available at: <http://digitalcommons.pace.edu/lawfaculty/128>.
5. Berg, R. K. (1959). Criminal Procedure: France, England, and the United States. *DePaul Law Review* 8, 2, 256–348.
6. Bieńkowska, B., & Kruszyński, P. (2012). *Wykład prawa karnego procesowego*. Białystok: Temida 2, Wydawnictwo Stowarzyszenia Absolwentów Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku.
7. Bonnieu, M. (2001). The presumption of innocence and the cour d'assises: is France ready for adversarial procedure?. *Revue internationale de droit penal*, 1(1-2), 559–577.
8. Bradley, Craig M. and Hoffmann, Joseph L., *Public Perception, Justice, and the "Search for Truth" in Criminal Cases* (1996). Articles by Maurer Faculty. Paper 507. Available at: <http://www.repository.law.indiana.edu/facpub/507>.
9. *Braun*, Die Absprache im deutschen Strafverfahren. Shaker 1998.
10. Bullier, A. J. (2001). How the French Understand the Inquisitorial System. *AIAL Forum*, 29, 47–52.
11. Case of *Antayev and Others v. Russia*, no. 37966/07, 3 July 2014.
12. Case of *Băcanu and SC "R" S.A. v. Romania*, no. 4411/04, 3 March 2009.
13. Case of *Boddaert v. Belgium*, 12 October 1992, Series A no. 235-D.
14. Case of *Boldea v. Romania*, no. 19997/02, 15 February 2007.
15. Case of *Craxi v. Italy (no. 1)*, no. 34896/97, 5 December 2002.

16. Case of *Deweer v. Belgium*, 27 February 1980, Series A no. 35.
17. Case of *Dorokhov v. Russia*, no. 66802/01, 14 February 2008.
18. Case of *Doroshenko v. Ukraine*, no. 1328/04, 26 May 2011.
19. Case of *Gongadze v. Ukraine*, no. 34056/02, ECHR 2005-XI.
20. Case of *Hadjianastassiou v. Greece*, 16 December 1992, Series A no. 252.
21. Case of *Hassan v. the United Kingdom* [GC], no. 29750/09, ECHR 2014.
22. Case of *Huvig v. France*, 24 April 1990, Series A no. 176-B.
23. Case of *Jemeljanovs v. Latvia*, no. 37364/05, 6 October 2016.
24. Case of *Karabet and Others v. Ukraine*, nos. 38906/07 and 52025/07, 17 January 2013.
25. Case of *Korobov v. Ukraine*, no. 39598/03, 21 July 2011.
26. Case of *Makhashevy v. Russia*, no. 20546/07, 31 July 2012.
27. Case of *Mocanu and Others v. Romania* [GC], nos. 10865/09 and 2 others, ECHR 2014 (extracts).
28. Case of *Murtazaliyeva v. Russia* [GC], no. 36658/05, 18 December 2018.
29. Case of *Nachova and Others v. Bulgaria* [GC], nos. 43577/98 and 43579/98, ECHR 2005-VII.
30. Case of *Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia*, no. 9043/05, ECHR 2014 (extracts).
31. Case of *Navalnyy and Ofitserov v. Russia*, nos. 46632/13 and 28671/14, 23 February 2016.
32. Case of *Neumeister v. Austria*, 27 June 1968, Series A no. 8.
33. Case of *Papon v. France (no. 2)* (dec.), no. 54210/00, ECHR 2001-XII (extracts).
34. Case of *Perna v. Italy* [GC], no. 48898/99, ECHR 2003-V.
35. Case of *Polyakov v. Russia*, no. 77018/01, 29 January 2009.
36. Case of *Ramanauskas v. Lithuania* [GC], no. 74420/01, ECHR 2008.
37. Case of *Ruiz Torija v. Spain*, 9 December 1994, Series A no. 303-A.
38. Case of *Tagayeva and Others v. Russia*, nos. 26562/07 and 6 others, 13 April 2017.

39. Case of *Tarasov v. Ukraine*, no. 17416/03, 31 October 2013.
40. Case of *Topić v. Croatia*, no. 51355/10, 10 October 2013.
41. Case of *Van de Hurk v. the Netherlands*, 19 April 1994, Series A no. 288.
42. Case of *Velikova v. Bulgaria*, no. 41488/98, ECHR 2000-VI.
43. Case of *X. v. Federal Republic of Germany* (dec.), no. 8414/78, 4 July 1979.
44. Chojniak, Ł. (2013). O zasadzie prawdy materialnej w procesie karnym w świetle Konstytucji RP. *Państwo i Prawo*, (9), 18–29.
45. *Code de procédure pénale*. Retrieved 28.02.2021 from https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/.
46. Coudert, F. R. (1910). French Criminal Procedure. *Yale Law Journal* 19, 5, 326–340.
47. *Country review report of France*. (n.d.) Mechanism for the Review of Implementation of the United Nations Convention against Corruption, United Nations Office on Drugs and Crime. Retrieved 28.02.2021 from https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/CountryVisitFinalReports/France_Report_EN.pdf
48. *Criminal Procedure in France*. (1916). *Yale Law Journal* XXV, 4, 255–284.
49. David A. Harris, *Constitution and Truth Seeking: A New Theory on Expert Services for Indigent Defendants*, 83 J. Crim. L. & Criminology 469 (1992-1993).
50. Del Carmen, R. V. (2010). *Criminal Procedure: Law and Practice*. Belmont: Wadsworth, Cengage Learning.
51. Dworkin, R. M. (1986). *Law's empire*. Cambridge, Mass.: Belknap Press.
52. Eisenberg, U. (2017). *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. München: C.H.Beck.
53. *Federal Rules of Criminal Procedure*, as amended to December 1, 2019. Available at: <http://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp>.
54. *Federal Rules of Evidence*, as amended to December 1, 2019. Available at: <http://www.law.cornell.edu/rules/fre>.

55. Fernandez, J. (2009). *An Exploration of the Meaning of Truth in Philosophy and Law*. The University of Notre Dame Australia Law Review, Vol. 11.
56. Findley, K. A. (2011). *Adversarial Inquisitions: Rethinking the Search for the Truth*. New York Law School Law Review, Vol. 56, No. 911.
57. Frank, J. (1950). *Courts on Trial*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
58. Freed, D. J. (1957). Aspects of French Criminal Procedure. *Louisiana Law Review* 17, 4, 730–755.
59. Garapon, A. (2011). *France-United States: Two Different Ways to Reach Legal Truth*. Retrieved 28.02.2021 from <https://www.europeaninstitute.org/index.php/87-documents/documents/1399-france-united-states-two-different-ways-to-reach-legal-truth-by-french-magistrate-antoine-garapon>.
60. Gardocka, T., & Jagiełło, D. (2017). *Zagadnienie dowodowe w procesie karnym*. Warszawa: C.H. Beck.
61. Gary Goodpaster, *On the Theory of American Adversary Criminal Trial*, 78 J. Crim. L. & Criminology 118 (1987-1988).
62. Gercke B., Julius, K.-P., Temming, D., & Zöller M. A. (2018). *Strafprozessordnung*. Heidelberg: C.F. Müller.
63. Gheorghe, P., & Ionel, N. (2013). Study on expert status in the European judicial system. *Agora International Journal of Juridical Sciences*, 3, 161–168.
64. Gil, D. (2016). Z problematyki zbyt częstych nowelizacji Kodeksu postępowania karnego: w poszukiwaniu ratio ostatnich zmian w polskim procesie karnym. *Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ*, 2(24), 5–19.
65. Gizbert-Studnicki, T. (2009). Prawda sądowa w postępowaniu cywilnym. *Państwo i Prawo*, (7), 5–19.
66. Grøndahl, P., Stridbeck, U., & Grønnerød, C. (2013). The truth and nothing but the truth: court-appointed forensic experts' experience with testifying and their perceptions of legal actors in criminal courts. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* 24, 2, 192–204.

67. Grzegorzczuk, T., & Tylman, J. (2011). *Polskie postępowanie karne* (Wydanie 8). Warszawa: LexisNexis.
68. Grzeszczuk, M. (2016). Zasada prawdy obiektywnej jako zasada stosowania prawa. *Studia Iuridica Lublinensia*, XXV(1), 269–290.
69. Gutmann, Wahrheit, in: Thomas Fischer (Hrsg.) *Beweis*, S. 11–25, 1. Aufl. 2019.
70. H. R. Uviller, *Advocate, the Truth, and Judicial Hackles: A Reaction to Judge Frankel's Idea*, 123 U. Pa. L. Rev. 1067 (1975). Available at: http://scholarship.law.upenn.edu/penn_law_review/vol123/iss5/3.
71. Habetha, J., & Trüg G. (2016). *Münchener Kommentar zur StPO, Band 2*. München: C.H.Beck.
72. Hannich, R., & Appl, E. (2019). *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung: mit GVG, EGGVG, EMRK*. München: C.H.Beck.
73. Heghmanns, M. (2014). *Strafverfahren*. Heidelberg: Springer.
74. Honert, Der italienische Strafprozeß: die Fortentwicklung einer Reform. In: *ZStW* 106 (1994), S. 429 ff.
75. *Inquisitorial Systems of Justice*, NACRO, London 1980.
76. Janusz-Pohl, B. (2016). Uwagi na marginesie książki Jana Jodłowskiego „Zasady prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego“. *Ius Novum*, (3), 147–162.
77. Jasiński, W. (2015). *Polish Criminal Process after the Reform*. Warszawa: Helsińska Fundacja Praw Człowieka.
78. Jessie K. Liu, *Truth and Justice?*, 106 Yale L.J. (1997). Available at: <https://digitalcommons.law.yale.edu/ylj/vol106/iss6/6>.
79. Jimeno-Bulnes, M. (2013). *American Criminal Procedure in a European Context*. *Cardozo Journal of International and Comparative Law (JICL)*, Vol. 21, No. 2.
80. Jodłowski, J. (2015). *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego*. Warszawa: Wolters Kluwer.

81. Karczmarška, D. (2016). Zasada prawdy materialnej po nowelizacji k.p.k. na tle innych zasad prawa karnego procesowego. *Studia Iuridica Lublinensia*, 25(1), 223–238.
82. Käßer, W. (1974). *Wahrheitserforschung im Strafprozeß: Methoden der Sachverhaltsaufklärung*. Berlin: Schweitzer.
83. Kindhäuser, U. (2016). *Strafprozessrecht*. Baden-Baden: Nomos.
84. King, V. (2017). *Criminal Procedure in Non-Adversarial and Adversarial Systems of Justice*. Retrieved 28.02.2021 from <https://aija.org.au/wp-content/uploads/2017/08/KingV1.pdf>
85. Kirry, A., & Davis, F. T. (2018). France, [in:] *International Investigations Review* (8th ed.). Law Business Research.
86. Klein, K. S. (2016). *Truth and Legitimacy (in Courts)*, Loyola University Chicago Law Journal, Vol. 48.
87. Kodeks Postępowania Karnego – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 89, poz. 555 ze zmianami). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970890555> (dostęp 30.08.2020).
88. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483 ze zmianami). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483> (dostęp 30.08.2020).
89. Kowalczyk-Ludzia, M. (2014). *Instytucja uniewinnienia w polskim procesie karnym*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
90. Krauß, D. (1975). Das Prinzip der materiellen Wahrheit im Strafprozeß. *Festschrift für Friedrich Schaffstein zum 70. Geburtstag am 28. Juli 1975*, 411–432.
91. Kudlich, H. (2014). *Münchener Kommentar zur StPO, Band 1*. München: C.H.Beck.
92. Kühne H. H. *Strafprozesslehre. Eine Einföhrung*. Strassbourg, 1978. 399 s.

93. Kulesza, C. (2012). Проектируемая новеллизация процедуры польского уголовного судопроизводства с перспективы некоторых принципов уголовно-процессуального права. *Białostockie Studia Prawnicze*, 11, 141–153. 10.15290/bsp.2012.11.09.
94. Kulesza, C. (2019). Fairness of the New Model of Polish Criminal Appeal Proceedings in the Context of Delivered Research. Białystok: Temida2.
95. Kulesza, C., & Starzyński, P. (2020). *Postępowanie karne*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.
96. Laudan, L. (2006). *Truth, Error, and Criminal Law: An Essay in Legal Epistemology* (Cambridge Studies in Philosophy and Law). Cambridge: Cambridge University Press.
97. Leitmeier, L. (2013). Strafrecht – relativ (und) unkalkulierbar. *Juristische Rundschau*, 2013(2), 64–66.
98. Littlejohn, C. (2017). *Truth, Knowledge, and the Standard of Proof in Criminal Law*. Synthese.
99. Löffelmann, M. (2008). *Die normativen Grenzen der Wahrheitserforschung im Strafverfahren: Ideen zu einer Kritik der Funktionsfähigkeit der Strafrechtspflege*. Berlin: De Gruyter Recht.
100. Martin Friedland, *Searching for Truth in the Criminal Justice System*, 60 *Criminal Law Quarterly* 487 (2014).
101. Marvin E. Frankel, *The Search for Truth: An Umpireal View*, 123 U. PA. L. REV. 1031, 1036 (1975).
102. McBride, J. (2017). The Case Law of the European Court of Human Rights on Evidentiary Standards in Criminal Proceedings. Retrieved August 12, 2022, from <https://rm.coe.int/council-of-europe-georgia-european-court-of-human-rights-case-study-ev/16807823c3>
103. Mekki, Mustapha. Preuve et vérité en France, in *La preuve*, Trav. Capitant, Tome LXIII / 2013. Bruylant & LB2V, 2015, pp. 815 et ss.
104. Mekki, Mustapha. Vérité et preuve, rapport français aux journées internationales de l'association H. Capitant, à paraître, 2014.

105. Michalski, J. (2016). Zasada prawdy w polskim procesie karnym – uwagi na tle zmian k.p.k. *Acta Iuris Stetinensis*, 3(15), 87–100.
106. Miroşnicenko, I. (2016). Щодо концепції конвенційної істини в кримінальному процесі. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 20(4), 198–201.
107. Misztal, P. *Wybrane naczelne zasady procesu karnego*. https://www.wpia.uni.lodz.pl/files/profiles/699/wybrane_zasady.pdf (dostęp 30.08.2020).
108. Monroe H. Freedman, *Ethics, Truth, and Justice in Criminal Litigation*, 68 *Fordham L. Rev.* 1372 (2000). Available at: http://scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/236.
109. Monroe H. Freedman, *Judge Frankel's Search for Truth*, 123 *U. Pa. L. Rev.* 1060 (1974). Available at: http://scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/388.
110. Monroe H. Freedman, *Whatever Happened to the Search for Truth*, 60 *Mercer L. Rev.* 851 (2009). Available at: http://scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/48.
111. *Neumann*, Wahrheit im Recht, in: Thomas Fischer (Hrsg.) *Beweis*, S. 27–40, 1. Aufl. 2019.
112. *Neumann*, Wahrheit im Recht. Zur Problematik und Legitimität einer fragwürdigen Denkform. Baden-Baden, 2004.
113. Niegierewicz, A. (2018). Kontrola odwoławcza nieprawomocnego wyroku sądu pierwszej instancji jako gwarancja zasady prawdy materialnej. *Białostockie Studia Prawnicze*, 23, 111–121. 10.15290/bsp.2018.23.01.07.
114. Nita, B. (2015). The Adversarial System in Polish Criminal Proceedings – An Analysis of the Amendments of 1 July 2015. *OER Osteuropa Recht*, 61(4), 421–428.
115. Orfin, A. (2012). Sprawność postępowania karnego w świetle zasady prawdy materialnej i zasady bezpośredniości. *Ius Novum*, 3, 71–83.
116. Ostendorf, H. (2018). *Strafprozessrecht*. Baden-Baden: Nomos.

117. Pikh, Y. The Concepts of Truth and Their Implementation in the Criminal Proceedings of the Common Law and Continental Law Systems. *Visnyk of the Lviv University. Series Law*. 2021. Issue 73. P. 161–176.
118. Pikh, Y. Procedural Guarantees of Establishing Truth in the Criminal Proceedings of Ukraine. *Current Issues of Human Rights, State and Legal System: Materials of the 20th International Students' and Advanced Students' Scholarly Law Conference (April 22–23, 2021)*. L'viv: Law faculty of the Ivan Franko National University of L'viv, 2021. P. 230–233.
119. Pikh, Y. The Principle of Establishing Truth in the Criminal Procedure of the Federal Republic of Germany. *Current Issues of Human Rights, State and Legal System: Materials of the 18th International Students' and Advanced Students' Scholarly Law Conference (April 18–19, 2019)*. L'viv: Law faculty of the Ivan Franko National University of L'viv, 2019. P. 208–210.
120. Pikh, Y. The Principle of Substantive Truth in the Criminal Procedure of the Republic of Poland: General Remarks. *Current Issues of Human Rights, State and Legal System: Materials of the 19th International Students' and Advanced Students' Scholarly Law Conference (April 24, 2020)*. L'viv: Law faculty of the Ivan Franko National University of L'viv, 2020. P. 259–261.
121. Ploscowe, M. (1935). The Expert Witness in Criminal Cases in France, Germany, and Italy. *Law and Contemporary Problems* 2, 4, 504–509.
122. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 marca 2011 r. Sygn. akt P 3/09, 13/2/A/2011.
123. Richard E. Myers, *Adversarial Counsel in an Inquisitorial System*, 37 N.C. J. Int'l L. & Com. Reg. 411 (2011). Available at: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol37/iss2/4>.
124. Robert S. Summers, *Formal Legal Truth and Substantive Truth in Judicial Fact-Finding – Their Justified Divergence in Some Particular Cases* (1999). Cornell Law Faculty Publications. Paper 1186. Available at: <http://scholarship.law.cornell.edu/facpub/1186>.

125. Roclawska, M., & Bulat, A. (2014). Towards an American Model of Criminal Process: The Reform of the Polish Code of Criminal Procedure. *Baltic Journal of Law & Politics*, 7(1), 1–11. 10.2478/bjlp-2014-0001.
126. Roxin, C., Schönemann B., & Kern, E. (2017). *Strafverfahrensrecht: Ein Studienbuch*. München: C.H.Beck.
127. *Roxin/Schönemann*, Strafverfahrensrecht, 29. Aufl. 2017.
128. Rychlewska, A. (2015). Kontraduktoryjny model postępowania karnego z perspektywy zasady prawdy materialnej. Rozważania na tle nowelizacji ustawy karnoprocesowej. *Forum Prawnicze*, (1), 52–61.
129. Schlüchter, E. (1992). *Wahrunterstellung und Aufklärungspflicht bei Glaubwürdigkeitsfeststellungen*. Heidelberg: Müller, Jur. Verl.
130. Schmitt, B., Köhler M., & Meyer-Gossner, L. (2019). *Strafprozessordnung: Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen*. München: C.H.Beck.
131. *Schönemann*, Zur Kritik des amerikanischen Strafprozessmodells, in: Festschrift für Fezer, Berlin 2008, S. 555-575.
132. Schwartz, V. L. (2017). *Comparing the US and French Models of Criminal Pre-trial Investigation: Party-Prosecutor v. Neutral Juge D’Instruction*. Stanford Law School, Stanford University.
133. Skorupka, J. (Red.). (2020). *Kodeks postępowania karnego: komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.
134. Śliwiński, S. (1948). *Proces karny Zasady ogólne*. Polski proces karny przed sądem powszechnym. Nakład Gebethner i Wolff, Warszawa. 732 s.
135. *Stamp*, Die Wahrheit im Strafverfahren. Baden-Baden 1998.
136. Stamp, F. (1998). *Die Wahrheit im Strafverfahren*. Baden-Baden.
137. Stoffer, H. (2016). *Wie viel Privatisierung "verträgt" das strafprozessuale Ermittlungsverfahren?: eine Untersuchung zur Zulässigkeit privater Beweisbeschaffung und zur Verwertbarkeit auf diese Weise erlangter Beweismittel im Strafverfahren*. Tübingen: Mohr Siebeck.

138. *Study on the role of experts in judicial systems of the Council of Europe Member States*. Retrieved 28.02.2021 from https://static1.squarespace.com/static/534f89eee4b0aedbe40ae270/t/558a6d15e4b0dfba0a2afcc8/1435135253774/3rev_2014_CEPEJ-GT-QUAL_RoleExperts_en.pdf
139. The German Code of Criminal Procedure (StPO). Retrieved from: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>.
140. Thomas Weigend, *Should We Search for the Truth, and Who Should Do It*, 36 N.C. J. Int'l L. & Com. Reg. 389 (2010). Available at: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol36/iss2/6>.
141. *Thommen*, *Gerechtigkeit und Wahrheit in modernen Strafprozess*, Recht 2014, Heft 6, S. 264-276.
142. Tom Stacy, *The Search for the Truth in Constitutional Criminal Procedure*, 91 COLUM. L. REV. 1369, 1372 (1991).
143. Tomlinson, E. A. (1983). Nonadversarial Justice: The French Experience. *Maryland Law Review* 42, 1, 131–195.
144. *Trüg/Kerner*, *Formalisierung der Wahrheitsfindung im (reformiert-) inquisitorischen Strafverfahren? Betrachtungen unter rechtsvergleichender Perspektive*, in Heinz Schöch, *Recht gestalten – dem Recht dienen: Festschrift für Reinhard Böttcher zum 70. Geburtstag am 29. Juli 2007*.
145. Turner, Jenia Iontcheva, *Limits on the Search for Truth in Criminal Procedure: A Comparative View* (July 29, 2014). Research Handbook on Comparative Criminal Procedure (Jacqueline Ross & Stephen Thaman eds., Edward Elgar Pub., 2014, Forthcoming); SMU Dedman School of Law Legal Studies Research Paper No. 146. Available at: <http://ssrn.com/abstract=2473769>.
146. *Universal Jurisdiction Law and Practice in France*. (2019). Open Society Justice Initiative, New York.
147. Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r., poz. 437).

- <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20160000437>
(dostęp 30.08.2020).
148. Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r., poz. 1247).
<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20130001247>
(dostęp 30.08.2020).
149. Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Druk sejmowy nr 870).
<http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/96832B0ED113D8FBC1257AB4004F3B04/%24File/870-uzasadnienie.doc> (dostęp 30.08.2020).
150. Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Druk sejmowy nr 207).
<http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/0DCDFBC92E81FB4CC1257F47004B0C7D/%24File/207-uzasadnienie.docx> (dostęp 30.08.2020).
151. Volk, K. (1980). *Wahrheit und materielles Recht im Strafprozess*. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz.
152. Waltoś, S., & Hofmański, P. (2013). *Proces karny. Zarys systemu* (11 wydanie). Warszawa: LexisNexis.
153. *Weigend*, Evidence Law im anglo-amerikanischen Strafverfahren, in: Thomas Fischer (Hrsg.) *Beweis*, S. 253-266, 1. Aufl. 2019.
154. Weßlau, E. (2014). Wahrheit und Legenden: die Debatte über den adversatorischen Strafprozess. *Zeitschrift Für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 2014(11), 558–564.
155. *Weßlau*, Wahrheit und Legenden: Die Debatte über den adversatorischen Strafprozess, *ZIS* 2014, S. 558-564.
156. Willms, G. (1977). Zur Verfassungsgarantie der richterlichen Wahrheitsfindung. *Festschrift für Eduard Dreher zum 70. Geburtstag am 29. April 1977*, 137–146.

157. Woźniewski, K. (2015). Zasada trafnej reakcji karnej – art. 2 § 1 pkt 1 k.p.k. po nowelizacji z dnia 27 września 2013 roku. *Gdańskie Studia Prawnicze*, (XXXIII), 425–434.
158. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 30 grudnia 2010 r., II AKa 280/10, LEX nr 936530.
159. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 czerwca 2013 r., II AKa 156/13, LEX nr 1349898.
160. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 22 stycznia 2001 r., II AKa 249/00, LEX nr 55375.
161. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 27 listopada 2014 r., II AKa 112/14, LEX nr 1649259.
162. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 lipca 2008 r., II KK 33/08, LEX nr 448967.
163. Wyrok Sądu Okręgowego w Bydgoszczy z dnia 12 grudnia 2013 r., IV Ka 1002/13, LEX nr 1719344.
164. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2009 r. Sygn. akt Kp 3/08, 9/2/A/2009.
165. Zabłocki, S. (2015). Art. 167 k.p.k. po nowelizacji – wstępne nakreślenie problemów. *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, XIX (2), 83–111.
166. Азархін К. Істина пізнання і істинність висловлень. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2011. Вип. 561-562. С. 30-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2011_561-562_8 (дата звернення: 01.09.2021).
167. Актуальні питання кримінального процесу України: навч. посіб. / Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, О. М. Толочко, С. С. Мірошніченко, Г. П. Власова та ін.; за заг. ред. Є. М. Блажівського. К.: Національна академія прокуратури України; Центр учбової літератури, 2013. 304 с.
168. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27*

- листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю. П. Алєнін. Одеса, Юридична Література, 2013. 504 с.
169. Алексєєва А. О. Змагальність та об'єктивна істина в контексті участі народу в судочинстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, № 2. С. 257-263. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2015_12_2_34 (дата звернення: 01.09.2021).
170. Андронов І. В. Категорія "істина" та обґрунтованість судового рішення в цивільному процесі. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2017. № 4. С. 34-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2017_4_6 (дата звернення: 01.09.2021).
171. Артем'єва Н. П. Проблема встановлення істини в кримінальному судочинстві: теоретико-філософський аспект. *Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького*. Вип. 7, 2013. С. 327–332.
172. Бабаєва О. В. Особливості підготовчого провадження на підставі угод. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідорєнка*. 2017. № 3 (79). С. 19–26.
173. Бандура О. О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз): Автореф. дис... д-ра філософ. наук: 12.00.12. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2003. 38 с.
174. Басиста І. В. До питання встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 417–422.
175. Бернам У. Правовая система США. 3-й вып. М.: Новая юстиция, 2006. 1216 с.
176. Беспалько І. Л. Система принципів кримінального процесу та проблема їх класифікації: монографія. Харків: ФІНН, 2011. 216 с.
177. Благута Р. І. Концепт об'єктивності у кримінальному провадженні в науковому дискурсі зарубіжних правників. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 1 (37). Vol. 1. 2021. С. 162–167.

178. Бобечко Н. Р. Справедливість як цінність кримінального провадження. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право. 2017. № 1 (15). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17bnrtkr.pdf> (дата звернення: 26.05.2022).
179. Богачов А. Герменевтична істина й давньогрецький логос. *Філософія освіти*. 2013. № 1. С. 119-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2013_1_9 (дата звернення: 01.09.2021).
180. Вапнярчук В. В. Гносеологічні основи процесу доказування. *Публічне право*. 2012. № 1. С. 91–98.
181. Вапнярчук В. В. Конституційні основи розуміння сутності істини в кримінальному процесі України. *Конституція України – основа розбудови правової демократичної соціальної держави та формування правової системи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.*, 23–24 черв. 2011 р. Харків, 2011. С. 265–269.
182. Вапнярчук В. В. Мета кримінального процесуального доказування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 1(4). С. 78-62. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1\(4\)__16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1(4)__16) (дата звернення: 01.09.2019).
183. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.
184. Вапнярчук В. Сутність істини у кримінальному процесі України. *Закон та життя*. 2013. № 9/2. С. 53–56.
185. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
186. Вирок Апеляційного суду Вінницької області від 14 травня 2014 року у справі № 137/29/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38672834> (дата звернення: 30.08.2022).

187. Вирок Баришівського районного суду Київської області від 05 листопада 2012 року у справі № 1001/869/2012. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/27228477> (дата звернення: 30.08.2022).
188. Вирок Білозерського районного суду Херсонської області від 01 лютого 2013 року у справі № 2102/3918/2012. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29230057> (дата звернення: 30.08.2022).
189. Вирок Вищого антикорупційного суду від 14 липня 2021 року у справі № 707/146/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98293910> (дата звернення: 30.08.2022).
190. Вирок Вищого антикорупційного суду від 28 травня 2020 року у справі № 991/3382/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89498553> (дата звернення: 30.08.2022).
191. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 29 січня 2020 року у справі № 754/1106/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87390454> (дата звернення: 30.08.2022).
192. Вирок Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 01 листопада 2018 року у справі № 209/2798/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77529475> (дата звернення: 30.08.2022).
193. Вирок Донецького апеляційного суду від 22 грудня 2020 року у справі № 234/13135/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93778847> (дата звернення: 30.08.2022).
194. Вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 19 квітня 2018 року у справі № 442/1116/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73759615> (дата звернення: 30.08.2022).
195. Вирок Іллічівського міського суду Одеської області від 21 серпня 2018 року у справі № 501/2873/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*.

- URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/75993704> (дата звернення: 30.08.2022).
196. Вирок Іллічівського міського суду Одеської області від 21 серпня 2018 року у справі № 501/2873/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/75993704> (дата звернення: 30.08.2022).
197. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 9 жовтня 2018 року у справі № 369/12287/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/77076203> (дата звернення: 30.08.2022).
198. Вирок Київського районного суду міста Одеси від 18 квітня 2018 року у справі № 520/12994/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/73469833> (дата звернення: 30.08.2022).
199. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 12 серпня 2013 року у справі № 159/4667/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/32953917> (дата звернення: 30.08.2022).
200. Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 10 липня 2018 року у справі № 592/8270/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/75208595> (дата звернення: 30.08.2022).
201. Вирок Козельщинського районного суду Полтавської області від 28 вересня 2020 року у справі № 533/864/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91814193> (дата звернення: 30.08.2022).
202. Вирок Комсомольського міського суду Полтавської області від 23 травня 2018 року у справі № 534/1774/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/74272138> (дата звернення: 30.08.2022).

203. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 21 травня 2019 року у справі № 333/4010/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/81860477> (дата звернення: 30.08.2022).
204. Вирок Костопільського районного суду Рівненської області від 27 січня 2014 року у справі № 564/2117/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/36823629> (дата звернення: 30.08.2022).
205. Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 10 грудня 2019 року у справі № 626/407/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/86259096> (дата звернення: 30.08.2022).
206. Вирок Оратівського районного суду Вінницької області від 30 травня 2013 року у справі № 218/1179/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/31735894> (дата звернення: 30.08.2022).
207. Вирок Перечинського районного суду Закарпатської області від 28 грудня 2018 року у справі № 304/153/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/78862450> (дата звернення: 30.08.2022).
208. Вирок Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 21 вересня 2020 року у справі № 742/3937/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/89281532> (дата звернення: 30.08.2022).
209. Вирок Радомишльського районного суду Житомирської області від 31 травня 2021 року у справі № 289/868/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/97319090> (дата звернення: 30.08.2022).
210. Вирок Селидівського міського суду Донецької області від 03 липня 2017 року у справі № 242/5203/16-к. *Єдиний державний реєстр судових*

- рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67573388> (дата звернення: 30.08.2022).
211. Вирок Сімферопольського районного суду Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 2013 року у справі № 116/5356/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/34259156> (дата звернення: 30.08.2022).
212. Вирок Суворовського районного суду м. Херсона від 05 вересня 2013 року у справі № 2120/4571/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51335322> (дата звернення: 30.08.2022).
213. Вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 25 лютого 2021 року у справі № 337/4899/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95153821> (дата звернення: 30.08.2022).
214. Вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 29 листопада 2021 року у справі № 490/2405/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102251449> (дата звернення: 30.08.2022).
215. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 08 липня 2016 року у справі № 646/6362/15-к. URL: <https://data-ua.com/doc/56630802/persons> (дата звернення: 30.08.2022).
216. Вирок Чорноморського районного суду Автономної Республіки Крим від 14 травня 2013 року у справі № 120/718/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/31175583> (дата звернення: 30.08.2022).
217. Вирок Чортківського районного суду Тернопільської області від 21 жовтня 2013 року у справі № 1916/3245/2012. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28757290> (дата звернення: 30.08.2022).
218. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 12 листопада 2019 року у справі № 727/10351/19. *Єдиний державний реєстр судових*

- рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85567342> (дата звернення: 30.08.2022).
219. Вінтонів С. Істина як філософська категорія в умовах трансформації наукової парадигми. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2011. Вип. 561-562. С. 26-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2011_561-562_7 (дата звернення: 01.09.2021).
220. Вітвіцька Н. Істина і "непрозорість" мови / Н. Вітвіцька, М. Сарнацький. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2011. Вип. 561-562. С. 193-197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2011_561-562_35 (дата звернення: 01.09.2021).
221. Володимир Короленко. Щоденник (1917-1921). Листи з Полтави. Листування з М. Горьким. Котляревський і Мазепа. К.: Аконт, 2011. 512 с.
222. Г. Гегель. Наука логіки. Москва: 1998. 1067 с.
223. Гармаєв Ю. П., Зейкан Я. П. Адвокат у кримінальному судочинстві: Кн. 1: Незаконна діяльність адвокатів: Російсько-український аспект. Х., 2007. 816 с.
224. Гмирко В. П. Генеза теорії доказів вітчизняного кримінального процесу: методологічна рефлексія. *Часопис Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. «Право»*. 2015. № 2(12). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15hvppmr.pdf> (дата звернення: 21.01.2019).
225. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. 314 с.
226. Гнатенко В. С. Теоретико-правова парадигма доказування у кримінальному провадженні: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2022. 140 с.

227. Головки Л. В., Гуценко К. Ф., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. 2-е изд., доп. и испр. М.: Зерцало-М, 2002. 528 с.
228. Головненков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия: Научно-практический комментарий и перевод текста закона. М.: МГЮА, 2012. 404 с.
229. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: Науково-практичний посібник / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. Київ: КНТ: Фурса С. Я., 2006. 272 с.
230. Гуртієва Л. М. Засоби збирання та перевірки доказів судом на стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 4. С. 306-314.
231. Гусак П. Що таке істина? ΤΙ ΕΣΤΙΝ ΑΛΗΘΕΙΑ; Філософсько-герменевтичне дослідження на основі Євангелії від Йоана. *Людинознавчі студії. Серія: Філософія*. 2015. Вип. 32. С. 4–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstudf_2015_32_3 (дата звернення: 01.09.2021).
232. Дворецька М. М. Доказування як процесуальний шлях пізнання істини у кримінальному процесі. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 268–270.
233. Деев М. В. Достатність доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 16 с.
234. Деев М. В. Мета кримінально-процесуального доказування. *Право та державне управління*. 2015. № 4. С. 53-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ptdu_2015_4_14 (дата звернення: 01.09.2021).
235. Деев М.В. Кримінально-процесуальне доказування як різновид процесу пізнання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2015. Вип. 4. С. 314-323. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2015_4_32 (дата звернення: 01.09.2021).
236. Довідник із застосування статті 6 Конвенції. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект) / Рада Європи, Європейський суд з

- прав людини. 2020. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf
237. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 272 с.
238. Доказування у кримінальному провадженні: курс лекцій / [О. О. Бондаренко, Г. І. Глобенко, В. В. Романюк та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1, Каф. кримін. процесу та організації досуд. слідства. Харків: ХНУВС, 2018. 156 с.
239. Доказування у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / кол. авт. Національна академія прокуратури України, 2017. 346 с.
240. Дуфенюк О. М. Полярність та конвергенція об'єктивності та суб'єктивності у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (48), 2023. С. 110–116.
241. Енциклопедичний словник класичних мов / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін.; За ред. Л. Л. Звонської. 2-ге вид. випр. і допов. К.: ВПЦ "Київський університет", 2017. 552 с.
242. Євграфова Є. Проблема істини в правовій науці та практиці. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 42-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varnyu_2014_1_6 (дата звернення: 01.09.2021).
243. Жванія Л. Істина як філософська категорія у творчому доробку Тараса Шевченка і Лесі Українки. *Шевченкознавчі студії*. 2014. Вип. 17. С. 218-232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Shs_2014_17_29 (дата звернення: 01.09.2021).
244. Замкова Я. В. Законність та обґрунтованість рішень судді у стадії підготовчого провадження в кримінальному процесі України. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса, 2020. 240 с.
245. Звід законів УРСР 1932 р. № 34–35. С. 217.

246. Зеленський С. М. Концепт справедливості у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право"*. 2013. № 1(7). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13zsmukp.pdf> (дата звернення: 01.09.2021).
247. Зінченко В. М. Достатність доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020. 249 с.
248. Исайкин А. А. Гносеологические проблемы социалистического правового регулирования. Львов, 1984. 162 с.
249. Касьян В. І. Філософія. К.: Знання, 2008. 347 с.
250. Кирилова О. О. Знання, істина, смисл за Жаком Лаканом: освітні виміри. *Магістеріум. Культурологія*. 2013. Вип. 52. С. 20-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Magisterium_kul_2013_52_6 (дата звернення: 01.09.2021).
251. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: навч. посіб. К.: *Юрінком Інтер*, 2004. 576 с.
252. Козаченко В. І. Засада законності у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини та України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ: 2018. 20 с.
253. Козленко А. А. Істина як мета доказування в кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2014. Вип. 6-1. Т. 4. С. 68-70. URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo06/part_4/15.pdf (дата звернення: 01.09.2019).
254. Козловський А. А. Гносеологічна природа права (філософсько-правовий аналіз): Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2000. 40 с.
255. Козловський А. А. Гносеологічні принципи права. *Пробл. філософії права*. 2005. Т. 3. С. 32-44.

256. Компанець Є. М. Поняття доказування в кримінальному провадженні: Ретроспективно-прогресивний аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 52. С. 110–114.
257. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, стаття 141 (зі змінами та доповненнями).
258. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відпр. секретар), Ю. Г. Барабаш та інш.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х.: *Право*, 2011. 1128 с.
259. Краснопольська Л. П. Інститут угоди про визнання вини в кримінальному провадженні України. *Економіка і Право. Серія 18*. 2015. Вип. 28. С. 167–175.
260. Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Калуш: Видавець Петраш К.Т., 2020. 452 с.
261. Кримінальне процесуальне право України: навчальний посібник / К. В. Беляєва, А. М. Бірюкова, В. І. Бояров та ін.; за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. А. Колесника. К.: *Юстиніан*, 2014. 573 с.
262. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, стаття 131 (зі змінами та доповненнями).
263. Кримінальний процес України / за ред. проф. Ю. М. Грошевого та доц. В. М. Хотинця. Харків: *Право*, 2000. 496 с.
264. Кримінальний процес України в питаннях і відповідях: навч. посіб. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло; НАВС. 3-тє вид. доповн. і переробл. К.: *Вид. дім «Скіф»*, 2013. 250 с.
265. Кримінальний процес України: Академічний курс: у 3 т. Т. 1: Загальна частина / за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В.Т. Нора,

- д-ра юрид. наук, проф. Н.Р. Бобечка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 912 с.
266. Кримінальний процес України: підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. Харків: Право, 2000. 493 с.
267. Кримінальний процес України: підручник / за ред. С. В. Ківалова та М. С. Цуцкірідзе. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 1104 с.
268. Кримінальний процес України: підручник. Київ: Юридична думка, 2005. 548 с.
269. Кримінальний процес: навч. посібник / Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша [та ін.]; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2020. 582 с.
270. Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. К.: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
271. Кримінальний процес: підручник / За ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.
272. Кримінальний процес: підручник / за ред.: Грошевого Ю. М., Капліної О. В. Харків: Право, 2010. 608 с.
273. Кримінальний процес: підручник / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.; за заг. ред. Д. П. Письменного, Л.Д. Удалової, М.А. Погорецького, С.С. Чернявського. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 780 с.
274. Кримінальний процес: підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2019. 584 с.
275. Кримінальний процес: підручник. Ч. 1. / І. В. Басиста, Р. І. Благута, І. В. Гловюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 492 с.
276. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини. Станом на 14 січня 2021 р.: наук.-практ. посіб. / уклад.: А.В. Столітній, О.В. Сапін та

- ін.; за заг. ред. А.В. Столітнього; третє видання. К.: Норма права, 2021. 1102 с.
277. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. С. 88 (зі змінами та доповненнями).
278. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т. 1 / [О. М. Бандурка та ін.]. 2012. 767 с.
279. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т. 2 / [Є. М. Блажівський та ін.]. 2012. 661, [2] с.
280. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [Гончаренко В. Г. та ін.]; за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: ЮСТІНІАН, 2012. 1223 с.
281. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого", Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2012. 844 с.
282. Кримінальний процесуальний кодекс України: постатейна систематизація окремих правових позицій Верховного Суду / наук. ред. І. В. Гловюк, М. І. Пашковський, Д. В. Пономаренко. Одеса. 2019. 960 с.
283. Кримінально-процесуальний кодекс України. Закон України від 28.12.1960 № 1001-05. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1961, N 2, стаття 15 (зі змінами та доповненнями).
284. Кучер Т. М. Роль істини в процесі доказування: теоретико-правовий погляд. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 92-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2012_3_16 (дата звернення: 01.09.2021).
285. Кучинська О. П. Чи можливо встановити об'єктивну істину в кримінальному процесі. URL: <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2011-1/11korvkr.pdf> (дата звернення: 01.09.2019).
286. Кучинська О. П., Кучинська О. А. Кримінальний процес України: Навч. посіб. К.: *Прецедент*, 2005. 202 с.

287. Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини: монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 228 с.
288. Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Кримінальний процес України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2022. 480 с.
289. Лавриненко В. Н. Філософія: Підручник. 2015. URL: https://stud.com.ua/37266/filosofiya/problema_istini_gnoseologiyi (дата звернення: 01.06.2019).
290. Лебідь А. Є. Аналіз поняття істинності наукового знання. *Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету* / Відп. за вип. Л. П. Валенкевич. Суми : СумДУ, 2010. Ч.ІІІ. С. 110-111.
291. Лебідь А. Є. Істина: від онтології ἀληθεια до епістемології ψευδος. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2011. № 2. С. 26-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FilosNauk_2011_2_6 (дата звернення: 01.09.2021).
292. Лебідь А. Є. Концепт "істина" в аналітичній філософії: монографія. Суми: СумДУ, 2017. 381 с.
293. Левашов Н. В. Неоднорідний Всесвіт. URL: http://ni.biz.ua/5/5_12/5_120039_ot-avtora.html (дата звернення: 01.09.2020).
294. Левицька О. В. Істина у праві: гносеологічний вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2018. 202 с.
295. Левицька О. В. Пізнання правової істини: філософсько-догматичний вимір. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 396-401. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_845_63 (дата звернення: 01.09.2021).
296. Левицька О. В. Правова природа істини. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. № 850. С.

- 226-236. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5736/vnulpurn201685036.pdf>
297. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
298. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. К.: *Істина*, 2014. 432 с.
299. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: навч. посібник. Київ: *Істина*, 2005. 456 с.
300. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: Навчальний посібник. К.: *Vaite*, 2014. 280 с.
301. Лук'янчиков Б. Є. Доказування як засіб встановлення істини. *Науковий вісник КНУВС*. 2006. С. 38–40.
302. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ: «К.І.С.», 2019. 558 с.
303. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 280-283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzclubp_2013_11_71 (дата звернення: 01.09.2021).
304. Маляренко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства. Національна юридична академія ім. Я. Мудрого. Київ: *ЮрІнком Інтер*, 1999. 318 с.
305. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу в контексті європейських стандартів. К.: *ЮрІнком Інтер*, 2005. 512 с.
306. Маляренко В. Т. Поняття, загальна характеристика та класифікація основних засад кримінального судочинства. *Вісник Верховного Суду України*. 1999. № 1. С. 43
307. Мирошниченко Ю. М. Процесуальні та філософсько-правові проблеми здійснення правосуддя в кримінальному провадженні: монографія. Харків: Панов, 2017. 200 с.
308. Мирошниченко Ю. М. Щодо концепції конвенційної істини в кримінальному процесі. URL:

<http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/4/43.pdf> (дата звернення: 01.09.2019).

309. Михеєнко М. М. Конституційні принципи кримінального процесу. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 2 (9). С. 100–112.
310. Михеєнко М. М. Теоретические проблемы доказывания в советском уголовном процессе: Дис. ... д-ра юрид. наук. К.: Киевск. гос. ун-т, 1984. 539 с.
311. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 1999. 536 с.
312. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України: Підручник. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Либідь, 1999. 536 с.
313. Молдован А. В., Мельник С. М. Кримінальний процес України: Навч. Посіб. К.: Центр учбової літератури, 2013. 368 с.
314. Нарійчук О. Об'єктивна істина як мета доказування у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 11 (179). С. 141–142.
315. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / [О. А. Банчук та ін.]; за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка; Центр політ.-прав. реформ. Х.: Фактор, 2013. 1058 с.
316. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2015. 214 с.
317. Нор В. Т. Всебічність, повнота і неупередженість з'ясування обставин кримінального провадження як його засада (принцип). *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: Матеріали XXI звітної науково-практичної конференції. 12-13 лютого 2015 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. С. 246-250.
318. Нор В. Т. Всебічність, повнота й неупередженість встановлення обставин кримінального правопорушення: доктринальні підходи і нормативне

- регулювання за новим КПК. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XIX звітної науково-практичної конференції*. 7-8 лютого 2013 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. С. 358-360.
319. Нор В. Т. Вчення про істину у кримінальному провадженні як вираження гносеологічних моделей пізнання. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції*. 7-8 лютого 2018 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2018. С. 228-231.
320. Нор В. Т. Істина судова. *Велика українська юридична енциклопедія «Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура»*: у 20 т. Т. 19. Харків, 2020. С. 360–363.
321. Нор В. Т. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". 2010. № 2. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10nvt DPR.pdf> (дата звернення: 01.09.2019).*
322. Нор В. Т. Істина у кримінальному судочинстві: концептуальні підходи та їх реалізація. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики. У 2 т. / нац. юрид. акад. Одес.; упоряд.: Ю. О. Гурджі, А. М. Притула. Одеса, 2010. Т. 2: Кримінальний процес, криміналістика, оперативно-розшукова діяльність та судова експертиза: матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 жовт. 2010 р.). С. 239–243.*
323. Павлишин А. А. Вплив процесуальної форми на встановлення істини у кримінальних справах. *Вісник прокуратури*. 2011. № 4 (118). С. 75–82.
324. Павлишин А. А. Проблеми встановлення істини у кримінальних справах. *Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. 2011. № 2. С. 5–18.

325. Павлишин А. А., Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні. Львів: Колір ПРО, 2018. 292 с.
326. Павлишин А. А. Кримінально-процесуальна форма і встановлення істини. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XVII регіональної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2011 р., м. Львів)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. С. 364–368.
327. Пастернак Ю. Б. Методологічні проблеми доказування у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. акад. прокуратури України. К., 2011. 19 с.
328. Пастернак Ю. Б. Проблема істини в сучасному кримінальному процесі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2009. Вип. 49. С. 274–280.
329. Пастух А. Є. Кримінальні процесуальні рішення суду, прийняті за результатами підготовчого провадження: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 223 с.
330. Піх Ю. Т. Засада встановлення матеріальної правди (істини) у світлі реформ кримінального процесуального законодавства Республіки Польщі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2020. Вип. 71. С. 132–146.
331. Піх Ю. Т. Істина як «камінь спотикання» змагальності у кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки. *Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (24 січня 2020 р., м. Львів)*

- / орг. ком. В. Т. Нор, Н. Р. Бобечко, І. І. Когутич [та ін.]. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 99–111.
332. Піх Ю. Т. Матеріальна істина як мета та засада кримінального провадження Федеративної Республіки Німеччини. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 69. С. 161–172.
333. Піх Ю. Т. Реалізація засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні в практиці Касаційного кримінального суду Верховного Суду. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (18 листопада 2022 року, м. Львів) / орг. ком. В.Т. Нор, Н.Р. Бобечко, І.І. Когутич [та ін.]. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 185–198.*
334. Піх Ю. Т. Концепт істини у кримінальному процесуальному законодавстві Французької Республіки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 р.): у 2-ох ч. Ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 200–202.
335. Піх Ю. Т. Концепт істини у філософії та його вплив на формування концепту істини у кримінальному провадженні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2019 р.): у 2-ох ч. Ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 202–206.
336. Піх Ю. Т. Проблема істини у кримінальному процесі США. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6–7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч.*

2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 205–208.
337. Піх Ю. Т. Реалізація засади встановлення істини у кримінальному провадженні в практиці Європейського суду з прав людини. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIX звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023 р.): у 2-ох ч. Ч. 2.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 200–205.
338. Піх Ю. Т. Спрощена процесуальна форма та її вплив на встановлення істини у кримінальному провадженні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 р.): у 2-ох ч. Ч. 2.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 242–246.
339. Піх Ю. Т., Шуневич К. А. Судова експертиза у кримінальному провадженні Франції як один зі способів досягнення матеріальної (об’єктивної) істини. *Wroclawsko-Lwowskie zeszyty Prawnicze.* № 12. 2021. С. 211–226.
340. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства.* 2015. № 3. С. 63-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2015_3_10 (дата звернення: 01.09.2019).
341. Погорецький М. А. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики. *Право України.* 2013. № 11. С. 42–54.
342. Попелюшко В. О. Нова, заснована на системомиследіальнісній методології концепція доказування в кримінальному процесі. *Адвокат.* 2010. № 12 (123). С. 8–11.
343. Попелюшко В. О. Проблеми кримінального процесу та захисту у кримінальній справі. *Збірник наукових статей: Навчальний посібник.*

Острого: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2008. 400 с.

344. Попелюшко В. О. Чи потрібна істина у кримінальній справі? *Юридична Україна*. 2006. № 2. С. 95–98.
345. Постанова Верховного Суду України від 21 січня 2016 року у справі № 5-249кс15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56580962> (дата звернення: 30.08.2022).
346. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01 березня 2018 року у справі № 756/11199/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72525378> (дата звернення: 30.08.2022).
347. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 вересня 2021 року у справі № 673/413/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99556531> (дата звернення: 30.08.2022).
348. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09 листопада 2021 року у справі № 408/5225/19-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101064435> (дата звернення: 30.08.2022).
349. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 грудня 2018 року у справі № 415/4346/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78680720> (дата звернення: 30.08.2022).
350. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 квітня 2021 року у справі № 331/549/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96406926> (дата звернення: 30.08.2022).
351. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 серпня 2019 року у справі № 320/4398/17. *Єдиний державний реєстр*

- судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83775418> (дата звернення: 30.08.2022).
352. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 червня 2022 року у справі № 734/1656/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104827755> (дата звернення: 30.08.2022).
353. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 листопада 2021 року у справі № 489/6110/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101211494> (дата звернення: 30.08.2022).
354. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі № 464/2954/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87826996> (дата звернення: 30.08.2022).
355. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 квітня 2021 року у справі № 937/9803/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96503091> (дата звернення: 30.08.2022).
356. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 жовтня 2020 року у справі № 180/2194/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92458381> (дата звернення: 30.08.2022).
357. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 липня 2020 року у справі № 545/1937/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90563135> (дата звернення: 30.08.2022).
358. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 березня 2018 року у справі № 521/11693/16-к (провадження № 51-380км17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72970201> (дата звернення: 30.08.2022).

359. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 травня 2018 року у справі № 643/5205/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74342365> (дата звернення: 30.08.2022).
360. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 листопада 2020 року у справі № 627/927/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93171491> (дата звернення: 30.08.2022).
361. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 травня 2021 року у справі № 676/1887/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286287> (дата звернення: 30.08.2022).
362. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 313/1391/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89564221> (дата звернення: 30.08.2022).
363. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 487/4710/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82769686> (дата звернення: 30.08.2022).
364. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27 квітня 2021 року у справі № 243/11487/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96572259> (дата звернення: 30.08.2022).
365. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 квітня 2021 року у справі № 203/1981/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96669430> (дата звернення: 30.08.2022).
366. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 січня 2019 року у справі № 752/21794/14-к. *Єдиний державний реєстр судових*

- рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79615972> (дата звернення: 30.08.2022).
367. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 3 березня 2020 року у справі № 759/9910/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88062846> (дата звернення: 30.08.2022).
368. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30 листопада 2021 року у справі № 601/473/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101673740> (дата звернення: 30.08.2022).
369. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 березня 2020 року у справі № 332/2216/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88103419> (дата звернення: 30.08.2022).
370. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 лютого 2021 року у справі № 570/957/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94738037> (дата звернення: 30.08.2022).
371. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 червня 2018 року у справі № 658/2924/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74598755> (дата звернення: 30.08.2022).
372. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 6 липня 2022 року у справі № 464/5140/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105218407> (дата звернення: 30.08.2022).
373. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 7 лютого 2019 року у справі № 527/2738/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79834909> (дата звернення: 30.08.2022).

374. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 квітня 2019 року у справі № 127/5345/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81203042> (дата звернення: 30.08.2022).
375. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 листопада 2021 року у справі № 189/994/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101064496> (дата звернення: 30.08.2022).
376. Прилуцький П. В. Концепція проблеми істини у кримінальному процесі України: моногр. Сміла: Тясмин, 2006. 200 с.
377. Прилуцький П. В. Поняття і види істини в кримінальному судочинстві. URL: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z726_page_3.html (дата звернення: 01.09.2019).
378. Прилуцький П. В. Проблема істини у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 232 с.
379. Прилуцький П. Питання і види істини в кримінальному судочинстві. *Право України*. 2003. № 6. С. 12-15.
380. Прилуцький П. Проблема істини в теорії кримінального судочинства. *Право України*. 2004. № 4. С. 41-45.
381. Прилуцький П. Роль і місце учасників кримінального судочинства при встановленні істини у справі. *Право України*. 2003. № 10. С. 36–40..
382. Прилуцький П. Філософсько-правовий погляд на проблему істини у кримінальному судочинстві. *Право України*. 2005. № 5. С. 17-20.
383. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2006, N 30, стаття 260 (зі змінами та доповненнями).
384. Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку: Постанова Верховного суду України від

- 29.06.1990 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90#Text> (дата звернення: 01.09.2022).
385. Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 року № 1169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1169-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.09.2019).
386. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 4 листопада 1950 р. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215 (зі змінами та доповненнями).
387. Рабинович П. М. Теория истины в советском праве. Львов, 1959. 216 с.
388. Радянський кримінальний процес: підручник / за заг. ред. А. Л. Ривліна. Київ: Вища шк., 1971. 345, [3] с.
389. Репешко П. И. Принципы уголовного процесса в стадии судебного разбирательства уголовного дела в суде первой инстанции Украины. Николаев: Атолл, 2001. 258 с.
390. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20.10.2011 № 12-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11/conv#Text> (дата звернення: 01.06.2019).
391. Рогатинська Н. З. Встановлення об'єктивної істини як мета доказування. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4. С. 268–271.
392. Ряшко В. І. Логіко-філософський процес пізнання істини та його роль у професійній діяльності працівників міліції. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2008/08rvidpm.pdf (дата звернення: 01.09.2019).
393. Савкін О. Проблема встановлення істини під час здійснення кримінального провадження. *Філософські та методологічні проблеми права*. Київ. 2023. № 1 (25). С. 162–170.

394. Савостьянова М. Абсолютна й відносна істина: поняттєво-категорійні колізії та аксіологічний контекст. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Філософія. 2012. Вип. 638-639. С. 26-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2012_638-639_7
395. Саєнко Г. Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 254 с.
396. Скуріхін Д. С. Визначення та розв'язок юридичної істини у сучасних умовах. *Молодий вчений*. 2014. № 5(2). С. 99-102. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_5\(2\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_5(2)_27)
397. Словник іншомовних слів / За заг. ред. О. С. Мельничука. К., 1974. 776 с.
398. Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 258 с.
399. Советский уголовный процесс / Под ред. Бажанова М. И. и Грошевого Ю. М. Изд. 2-е, доп. Киев: Выща шк., 1983. 439 с.
400. Стрельник О. Н. Основи філософії: Підручник. 2014. URL: https://stud.com.ua/57234/filosofiya/istina_piznannya (дата звернення: 01.06.2019).
401. Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: матеріали наук.-практ. конф., 18–19 квітня 2002 р., м. Харків / редкол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. К.; Х.: Юрінком Інтер, 2002. 288 с.
402. Супрун Т. М. Презумпція істинності вироку у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Право*. 2014. Вип. 24, т. 4. С. 121–124.
403. Сучасний кримінальний процес країн Європи: монографія [В. В. Луцик, В. А. Савченко, В. І. Самарін та ін.]; за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. Харків: Право, 2018. 792 с.
404. Таус М. М. Судове провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра філос.: 081 (Право). Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021. 290 с.

405. Теорія доказового права: науково-практичний посібник (монографія); за заг. ред. д. ю. н., проф., акад. Академії наук Вищої школи України М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2021. 426 с.
406. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 440 с.
407. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 420 с.
408. Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України. Монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. 404 с.
409. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: монографія. Дніпропетровськ, 2002. 432 с.
410. Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2009. 40 с.
411. Тертишник В. М. Істина «поза розумним сумнівом»: проблеми та колізії доказового права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1 С. 116–120.
412. Тертишник В. М. Кримінальний процес: навч. видання. Харків: Арсіс, 1997. 528 с.
413. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. К.: А. С. К., 2007. 1056 с.
414. Тертишник В. М. Уголовный процесс. Х.: Арсис, 1997. 527 с.
415. Тимченко Г. П. Принцип об'єктивної (судової) істини: еволюція доктрини і законодавства. *Юридична Україна*. 2010. № 5 (89). С. 89–95.
416. Ткаченко В. М. Історична істина в просторі і часі. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2011. Вип. 30. С. 132-148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvidgu_2011_30_18 (дата звернення: 01.09.2021).

417. Ткаченко О. В. Істина як проблема структурування постметафізичного простору правознавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 65-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_72_12 (дата звернення: 01.09.2021).
418. Тюрін Г. Є. Організаційно-правові основи участі прокурора в кримінальному провадженні на підставі угод: монографія. Х.: Право, 2015. 288 с.
419. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України: загальна частина: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. 152 с.
420. Удалова Л. Д., Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ: Скіф, 2012. 168 с.
421. Удод О. Концепти "істина" і "правда", "сутнє" і "належне" в культурі / О. Удод, М. Юрій. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2011. Вип. 539-540. С. 124-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2011_539-540_23 (дата звернення: 01.09.2021).
422. Узагальнення на тему "Судова практика здійснення судового провадження на підставі угод". URL: https://dpa.court.gov.ua/sud0490/pokazniki-diyalnosti/uzagaln_stat_dani11/uzag_sud_prakt_sud_provadg_na_pidstavi_ugod (дата звернення: 01.09.2022).
423. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод. URL: <https://pd.ki.court.gov.ua/sud2607/inshe/zakon/uzagal> (дата звернення: 01.09.2022).
424. Узагальнення судової практики розгляду кримінальних проваджень на підставі угод за 2013 рік. URL: <https://br.rv.court.gov.ua/sud1701/statyst/stat1/uzugod> (дата звернення: 01.12.2020).
425. Українська радянська енциклопедія: Т. 4: Електрод-Кантаридин / Головна редакція Української радянської енциклопедії. Вид. 2-ге. Київ, 1979. 558 с.

426. Ухвала Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 14 червня 2022 року у справі № 357/1108/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104760313> (дата звернення: 30.08.2022).
427. Ухвала Дмитровського міського суду Донецької області від 28 квітня 2014 року у справі № 226/1134/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38448415> (дата звернення: 30.08.2022).
428. Ухвала Дмитровського міського суду Донецької області від 5 березня 2013 року у справі № 226/394/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29752369> (дата звернення: 30.08.2022).
429. Ухвала Закарпатського апеляційного суду від 11 лютого 2020 року у справі № 306/2629/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87701345> (дата звернення: 30.08.2022).
430. Ухвала Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 22 квітня 2019 року у справі № 676/8294/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81455776> (дата звернення: 30.08.2022).
431. Ухвала Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 06 серпня 2019 року у справі № 676/6633/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83555054> (дата звернення: 30.08.2022).
432. Ухвала Корольовського районного суду м. Житомира від 17 травня 2019 року у справі № 296/4328/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85473824> (дата звернення: 30.08.2022).
433. Ухвала Немирівського районного суду Вінницької області від 15 червня 2021 року у справі № 930/1876/20. *Єдиний державний реєстр судових*

- рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97736823> (дата звернення: 30.08.2022).
434. Ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 08 червня 2021 року у справі № 183/5301/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97687354> (дата звернення: 30.08.2022).
435. Ухвала Підгаєцького районного суду Тернопільської області від 05 жовтня 2015 року у справі № 605/537/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51971158> (дата звернення: 30.08.2022).
436. Ухвала Підгаєцького районного суду Тернопільської області від 05 жовтня 2015 року у справі № 605/533/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51971164> (дата звернення: 30.08.2022).
437. Ухвала слідчого судді Березівського районного суду Одеської області від 22 липня 2016 року у справі № 494/875/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59218212> (дата звернення: 30.08.2022).
438. Ухвала слідчого судді Старовижівського районного суду Волинської області від 3 грудня 2014 року у справі № 168/1211/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45538520> (дата звернення: 30.08.2022).
439. Ухвала слідчого судді Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 20 листопада 2020 року у справі № 607/18396/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93198990> (дата звернення: 30.08.2022).
440. Ухвала слідчого судді Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 03 листопада 2018 року у справі № 216/3034/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77664689> (дата звернення: 30.08.2022).

441. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.
442. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44, стаття 356 (зі змінами та доповненнями).
443. Черновський О. Допит як спосіб встановлення істини у кримінальному провадженні. *Право України*. 2018. № 4. С. 223–232.
444. Чурікова І. В. Всебічність, повнота й об'єктивність процесуальної діяльності слідчого: навч. посіб.; за заг. ред. П. П. Підюкова. К.: Калинівська друкарня, 2011. 144 с.
445. Чучукало О. Встановлення істини як мета доказування. *Право України*. 2006. № 1. С. 57–60.
446. Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2015. 244 с.
447. Шепель Ю. О. Огляд метафоричних моделей концепту "істина", заснованих на параметрах простору. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2016. Вип. 25(2). С. 140-143. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_25\(2\)__44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_25(2)__44) (дата звернення: 01.09.2021).
448. Шумило М. Є. Вибрані праці / упоряд. О. В. Капліна; Нац. акад. СБУ, Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2019. 1168 с.
449. Шумило М. Є. Десятиріччя дії Кримінального процесуального кодексу України 2012 року як нагода для осмислення нового і переосмислення старого. *Право України*. 2023. № 2. С. 111–131.
450. Шумило М. Є. Імовірність і вірогідність знання у кримінальному провадженні як передумова потреби об'єктивізації результатів доказування. *Право України*. 2014. № 10. С.44–51.

451. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України: монографія. Харків: Арсіс, 2001. 320 с.
452. Шумило М. Є. Юридична конструкція доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 59–67.
453. Шумило М. Є., Гмирко В. П., Рудей В. С. Вагомість кримінальних судових доказів. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 4. 2021. С. 279–288.
454. Шумило М. Є., Кубрак П. М. Німецька модель досудового розслідування та використання її елементів в оптимізації підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Нове українське право*. № 3. 2022. С. 118–130.
455. Яновська О. Г. Роль суду в змагальному кримінальному судочинстві. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 87–91.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Pikh, Y. The Concepts of Truth and Their Implementation in the Criminal Proceedings of the Common Law and Continental Law Systems. *Visnyk of the Lviv University. Series Law*. 2021. Issue 73. P. 161–176.

2. Піх Ю. Т. Засада встановлення матеріальної правди (істини) у світлі реформ кримінального процесуального законодавства Республіки Польщі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2020. Вип. 71. С. 132–146.

3. Піх Ю. Т. Матеріальна істина як мета та засада кримінального провадження Федеративної Республіки Німеччини. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 69. С. 161–172.

Статті у нефахових виданнях України:

4. Піх Ю. Т. Реалізація засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні в практиці Касаційного кримінального суду Верховного Суду. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення*: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (18 листопада 2022 року, м. Львів) / орг. ком. В.Т. Нор, Н.Р. Бобечко, І.І. Когутич [та ін.]. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 185–198.

5. Піх Ю. Т. Істина як «камінь спотикання» змагальності у кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки. *Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу*: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана

Франка (24 січня 2020 р., м. Львів) / орг. ком. В. Т. Нор, Н. Р. Бобечко, І. І. Когутич [та ін.]. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 99–111.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Піх Ю. Т., Шуневич К. А. Судова експертиза у кримінальному провадженні Франції як один зі способів досягнення матеріальної (об'єктивної) істини. *Wroclawsko-Lwowskie zeszyty Prawnicze*. № 12. 2021. С. 211–226.

Матеріали доповідей на конференціях, симпозиумах, семінарах тощо:

7. Піх Ю. Т. Реалізація засади встановлення істини у кримінальному провадженні в практиці Європейського суду з прав людини. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIX звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023 р.): у 2-ох ч. Ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 200–205.

8. Піх Ю. Т. Спрощена процесуальна форма та її вплив на встановлення істини у кримінальному провадженні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 р.): у 2-ох ч. Ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 242–246.

9. Pikh, Y. Procedural Guarantees of Establishing Truth in the Criminal Proceedings of Ukraine. *Current Issues of Human Rights, State and Legal System: Materials of the 20th International Students' and Advanced Students' Scholarly Law Conference (April 22–23, 2021)*. L'viv: Law faculty of the Ivan Franko National University of L'viv, 2021. P. 230–233.

10. Піх Ю. Т. Концепт істини у кримінальному процесуальному законодавстві Французької Республіки. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції*

(5–6 лютого 2021 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 200–202.

11. Pikh, Y. The Principle of Substantive Truth in the Criminal Procedure of the Republic of Poland: General Remarks. *Current Issues of Human Rights, State and Legal System: Materials of the 19th International Students' and Advanced Students' Scholarly Law Conference (April 24, 2020)*. L'viv: Law faculty of the Ivan Franko National University of L'viv, 2020. P. 259–261.

12. Піх Ю. Т. Проблема істини у кримінальному процесі США. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6–7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 205–208.

13. Pikh, Y. The Principle of Establishing Truth in the Criminal Procedure of the Federal Republic of Germany. *Current Issues of Human Rights, State and Legal System: Materials of the 18th International Students' and Advanced Students' Scholarly Law Conference (April 18–19, 2019)*. L'viv: Law faculty of the Ivan Franko National University of L'viv, 2019. P. 208–210.

14. Піх Ю. Т. Концепт істини у філософії та його вплив на формування концепту істини у кримінальному провадженні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2019 р.): у 2-ох ч. Ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 202–206.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. XXV звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 7–8 лютого 2019 р., м. Львів (форма участі – очна).
2. XVIII Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи», 18–19 квітня 2019 р., м. Львів (форма участі – очна).
3. XXVI звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 6–7 лютого 2020 р., м. Львів (форма участі – очна).
4. Всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, 24 січня 2020 р., м. Львів (форма участі – очна).
5. XIX Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи», 24 квітня 2020 р., м. Львів (форма участі – дистанційна).
6. XXVII звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 5–6 лютого 2021 р., м. Львів (форма участі – очна).
7. XX Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи», 22–23 квітня 2021 р., м. Львів (форма участі – дистанційна).
8. Науковий семінар аспірантів юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, 18 травня 2021 р., м. Львів (форма участі – очна).

9. Науково-методологічний семінар кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка на тему «Концепти істини та їх реалізація у кримінальному провадженні в англо-американській і романо-германській правових системах», 16 грудня 2021 р., м. Львів (форма участі – очна).
10. XXVIII звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 3–4 лютого 2022 р., м. Львів (форма участі – очна).
11. Всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України, 18 листопада 2022 р., м. Львів (форма участі – очна).
12. XXIX звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 2–3 лютого 2023 р., м. Львів (форма участі – очна).

**ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ
РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПИТАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВСТАНОВЛЕННЯМ
ІСТИНИ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ
УКРАЇНИ**

1. Доповнити частину першу статті 3 КПК пунктом 13¹ такого змісту:
«Об'єктивна істина – відповідність дійсності встановлених у кримінальному провадженні фактів та обставин, які мають значення для його правильного вирішення».

2. Доповнити частину першу статті 7 КПК пунктом 2¹ такого змісту:
«встановлення об'єктивної істини».

3. Частину другу статті 9 КПК такого змісту: *«Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень»* – вилучити.

4. Доповнити КПК статтею 9¹ під назвою *«Встановлення об'єктивної істини»* такого змісту:

«1. Прокурор, слідчий, дізнавач зобов'язані всебічно, повно і неупереджено встановити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; виявити як ті обставини, що викривають підозрюваного, особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, так і ті, що виправдовують зазначених осіб або є підставою для

припинення їх кримінального переслідування, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання підозрюваного, обвинуваченого; надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних, обґрунтованих і справедливих процесуальних рішень.

2. Суд, а у межах питань, що віднесені до його компетенції – слідчий суддя, зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; дослідити як ті обставини, що викривають підозрюваного, особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, так і ті, що виправдовують зазначених осіб або є підставою для припинення їх кримінального переслідування, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання підозрюваного, обвинуваченого; надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних, обґрунтованих, вмотивованих і справедливих судових рішень. У випадках, передбачених цим Кодексом, суд вправі вживати заходів, спрямованих на встановлення дійсних фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

3. Визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються, на підставах та у порядку, передбачених цим Кодексом, не звільняє суд від обов'язку встановлення фактів та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні».

5. Частину другу статті 91 КПК викласти у такій редакції: «Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні щодо фактів та обставин, визначених у частині першій цієї статті».

6. Пункт 1 частини першої статті 314 КПК викласти у такій редакції: «Відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження

прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468–475 цього Кодексу».

7. Частину другу статті 474 КПК викласти у такій редакції: *«Розгляд кримінального провадження на підставі угоди здійснюється судом під час судового розгляду за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду. За клопотанням сторін угоди підготовче судове засідання у такому кримінальному провадженні може не проводитись».*

8. Пункт 6 частини сьомої статті 474 КПК викласти у такій редакції: *«умови угоди суперечать дійсним обставинам справи, у тому числі відсутні фактичні підстави для визнання винуватості обвинуваченого».*